

The Project Gutenberg eBook of Harhama II, by Maiju Lassila

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Harhama II

Author: Maiju Lassila

Release date: June 4, 2016 [EBook #52234]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HARHAMA II ***

E-text prepared by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

HARHAMA II

Kirj.

Irmari Rantamala [Algot Untola]

Helsingissä, Suomalainen Kustannus-Osakeyhtiö Kansa, 1909.

A. W. Leinosen kirjapaino, Hämeenlinna.

HARHAMA

"Syntikin on ase Jumalan kädessä."

Mutta kotiportilta kääntyi polku.

Mihin voisin minä paeta elämän hampaita?...

Aave kulki erämaassa.

Se oli Harhama, joka kulki jalkaisin kaukaisen korpikylän tietä. Ryppy otsalla osotti, että kulkijan

mieli oli synkempi, kuin kulkemansa syksyinen korpi. Tummat kuuset seisoivat tienvarrella kysyvinä, kun tämä outo kulki ohi. Orava pudotti kypälistänsä punaisen kävyn hänet nähdessään ja katseli häntä pehmeältä havunoksalta, silmät suurina. Pajupensaasta pyrähti hämmästynyt lintu koivun hienolle oksalle. Oksa heilahti ja keinuen visersi lintu kulkijalle tervehdyksen:

— "Tvii... ir!"

— "Tvir... tvir... tvii-ir", — vastasi pihlajan marjaisella oksalla kiikkuva lintu puolisonsa lauluun.

Päivä paistoi, havu tuoksui. Hiekotettu tie narskui kulkijan askelista ja varjo kulki hänen vierellensä.

* * * * *

Oli se vuodenaika, jolloin marjat kypsyvät pihlajassa ja kävyt kuusessa. Oli tyyni, päivänpaisteinen päivä.

Paikka oli pari peninkulmaa Turun—Toijalan radalta pohjoiseen päin.

Metsän laidassa oli ruskea, autio Valkamala-niminen asunto. Se oli Harhaman uusi koti, johon hän nyt saapui ensi kertaa. Talon kartanolla punottivat marjatertut pihlajassa. Orava nukkui rauhallisena pesässänsä ja näki unta kypsistä pähkinöistä ja punaisista kuusenkävyistä. Tammen oksalla istui yksinäinen lintu. Pihlaja punotti, pähkinäpuu koreili raakaleissa ja lähde lorisi kaivonkannen alla.

Mutta aidanseipäessä hyppeli levoton harakka...

Jo oli karjan kotiatuloaika, kun Harhama lähestyi kotinsa porttia. Valkea koivikko katseli lehteä väräyttämättä hänen tuloansa. Tammen oksalta pyrähti häiritty lintu lentoon. Orava heräsi makeasta unesta ja tammesta putosi pari kellastunutta lehteä.

Jo kääntyi tulija portille... Harakka hyppeli seipäissä yhä levottomampana...

Jo tarttui hän portin säppiin, päässä elämän tulikukkainen seppelä, ohimot koristettuina sen tulikumilla kukilla... Hän oli kotiinsa tulossa...

Mutta portilla odotti keski-ikäinen, outo nainen. Tukka oli musta ja silmät siniset. Kaksi palmikkoa, jotka tukan hoidon tähden olivat aletut otsalta, aivan hiusrajasta, hiukkasen ulkonevat posket ja pieni pystynenä antoivat hänen ulkomuodolleen perin suomalaisen ilmeen, jota korkeahko otsa kaunisti. Harhama luuli häntä jonkun kansakoulunopettajan vaimoksi. Tervehtimättä kääntyi hän tieltä portille ja yritti jo avata sitä, kun nainen puhutteli häntä ystävällisesti, kysyvästi:

— "Olette varmaankin herra Harhama?"

— "Kyllä", — vastasi tulija, nostaen lakkiansa. "Tulen yksin, ilman matkatavaroita, asuntooni on autio ja kuulin, että on vaikea saada ruokaa ja yösijaa läheisistä taloista."

— "Niinkö!" — huudahti nainen. Ja huudettuaan jotain paljasjalkaiselle, noin seitsen-vuotiaalle tytöllensä, joka oli hänen muassansa, lisäsi hän:

— "Tulkaa, minä vien teidät... Ja jos eivät muut anna, niin kyllä *minä* sitten!"

Viimeiset kolme sanaa lausui hän semmoisella äänenpainolla, joka antoi hänen äänellensä miesmäisen, vastenmielisen vivahduksen ja kiusasi Harhamaa.

— "Jos nimittäin tyydytte?" — lisäsi hän hetken kuluttua kysyvästi, kun Harhaman vastaus viipyi.

Harhamaa kiusasi tämän oudon naisen ystävällisyys. Hän katsahti ympärillensä, ikäänkuin vastausta hakien. Mutta aution asunnon akkunalla ei kukkinut verenpisara eikä palsami. Mikään ei houkuttellut häntä sisälle. Hänestä tuntui aivan vastenmieliseltä sinne meno. Lintu huomasi sen. Se istahti punaisen pihlajamarjatertun viereen ja, viihdyttääkseen isännän kotiansa jäämään, lauloi hänen tuliaisikseen:

— "Tvii-ir!... Tvir-tvir-tvir!... Tvii-i-ir!"

Unesta herännyt orava heilahti sammalvuoteeltansa pähkinäpuun oksalle ja aikoi tulijan ratoksi nakertaa viheriää pähkinää.

— "Älä mene!" — varotti orava nakerteluillansa.

— "Älä mene!" — visersi lintu, ja pienoinen marjaterttu houkutteli:
"Jää tänne!"

Harhaman vastaus viipyi. Harakka hyppeli jo yhä levottomampana. Se pyrähteli seipästä

seipääseen...

Harhama katsahti naiseen. Tämä odotti vastausta, puhellen:

— "Minulla on kyllä yksinkertaista, kun en kesäksi viitsinyt tuoda huonekalujani... Mutta, jos tyydytte, niin..."

— "Kyllä!... Kyllä!... Kiitos!" — kiirehti Harhama hiukan neuvotonna.

Portti narahti taas kiini. Polku kääntyi kotiportilta ja Harhama meni uutta polkua pitkin tahdottomana, kuin kuivunut lehti.

Mutta surullisena punotti pihlajanmarjaterttu ja sen vierellä katseli lintu pää kallellaan tulijaa, joka kotinsa portilta kääntyi, eikä tietänyt *minne* meni. Orava tarkasteli surullisena miestä, joka lähti *naisen* kanssa. Mutta harakka nauroi katonharjalla ilkeästi, nähdessään, että mies meni naisen kanssa, jota hän *ei tuntenut*...

— "Tulkaa sitten!" — sanoi mustatukkainen nainen, kooten helmansa.

He lähtivät. Harakka seurasi mukana.

Harhama oli tullut tänne korven sydämeen, kuin kaskenpolttaja. Hän mietti nyt kaskimatkaansa. Kasken oli hän kaatanut ja polttanut, oli kylvänyt siemenen mehevään multa. Oras oli noussut mustanpuhuvana; ruis oli tähkinnyt ja heilimöinyt, aaltoillen lämpimän tuulen tuudittamana ja päivän paahteessa oli jo valmistunut keltainen jyvä...

Hän oli odottanut runsasta elämänsatoa...

Jo kuului hakkuu tuvansalvokselta... Jo kohosi koti kuusen juurelle... Jo nostettiin sen harjahirsi ja ylpeä kukko asetettiin katon harjalle osottamaan tuulen suuntaa ja varottamaan kaskenpolttajaa lähestyvistä onnettomuudesta...

Jo oli elämän rauhallinen aattoilta: Huomenna piti ottaa sirppi orrelta ja korjata kypsynyt vilja... Ylihuomenna piti vaimon saapua sytyttämään valkea kotilieteen... Käki kukkui kuusen latvassa... Kukkivassa pihlajassa kuhertelivat pesivät linnut... Lähde lorisi... Kalajärven ranta näkyi riippakoivun oksien alitse... Siellä nukkui hauki kaislikossa ja siika kuti selällä ja lämmin laine loiski rantakiville...

Jo muuttui aattoilta valoisaksi kesäyöksi... Huomenna oli valkeneva elämän juhlapäivä... Hääkutsut olivat jo kirjoitetut...

Mutta yöllä nousi halla ja pani viljan. Huomenna nousi ukkonen ja salama poltti tuvan poroksi... Tuhka peitti kotilieden ja vaimon muiston maanmulta.

Ja sitten oli hän ajalehtinut akanana, tuuli tien ohjana, tuntematon johtotähtenä...

Se oli ollut hänen elämänsä kaskimatka vieraassa maassa...

Silloin oli hän heittänyt sirppinsä ja pakeni nyt syvälle erämaahan. Miksi sinne, sitä ei hän tiennyt, ei kysynyt... Tullessansa hän oli ajatellut: "Juon täällä uutta voimaa kuusen juurella lorisevasta lähteestä, lepään pehmeällä sammalella kuusen varjossa, rauhotun ja voimistun". Hän tuli sortuneena, masentuneena. Hän tuli alkamaan uudestaan, alusta, mieli mustana mujuna.

Ja nyt kohtasi hän portilla oudon naisen, kääntyi lähteenkorvalta takaisin ja meni hänen kanssansa...

* * * * *

Tie, jota he kulkivat, pujottelihe lehtimetsän läpi. Se oli kapeaa metsäkylän tietä, jolla kaksi henkeä vaivoin mahtui rinnatusten kävelemään. Outo nainen käveli Harhaman rinnalla, puhellen tuttavallisesti. Silloin tällöin nojasi hän sattumalta, tien kapeuden johdosta, käynnin tahdissa, pehmeää, veltoa ruumistansa Harhaman käsivarteen, kuin olisi tämä ollut hänen miehensä.

Ainoastaan silloin tajusi Harhama täydellisesti hänen läsnäolonsa, tuntien samalla vastenmielisyyttä hänen ruumiinsa kosketuksista. Se tunne ärsytti edelleen hänen äärimäisyyteen asti kiusottunutta mieltänsä. Hänen ihmis-inhonsa alkoi pursuta hänestä. Hän tuskastui, mutta salasi taas kaikki huolellisesti.

Syys-ilta lepatti herttaisena. Katajapensaat viheriöivät rinteellä. Tienvarellalla hohotti eräs autioksi jätetty tupa...

— "Sieluton maja, kuten elämä. Häviön ja kuoleman vallan saarnaaja", — ajatteli Harhama. Ja silloin

ilmestyi hänelle taas kuolema ja kaikenhäviö. Hän näki elämänsä jo sen kitaan suistuneena. Hän tunsu itsensä jo autioksi taloksi, jonka uuni on rappeutunut, akkunat särötyt ja seinät lahovat ja murenevat kuoleman toukkien kaivelemisesta. Hän hätäytyi, etsi pelastavaa olenkortta ja tarttui siihen, johon oli tuhannesti tarttunut: teoksensa ajatukseen. Se ajatus valkeni hänelle nyt nopeasti, kuin leimahtava revontuli.

He kulkivat etemmä. Tytön paljaat kantapäät vilkkuivat... Outo nainen jatkoi puheluansa. Harhama osotti sitä seuraavansa, pistäen väliin tyhjän ajatuksettoman sanan:

— "Jas-soo!" — tai: "Vai niin!"

Niin jatkui heidän kulkunsa. Syrjäisen metsäseudun tunnelma, syksyisen metsän lemu ja iltapäivän rasittava hiljaisuus lisäsivät Harhaman mielenraskautta. Hänen ajatuksensa tekivät omaa työtänsä, raukeina, hänen omasta tahdostansa riippumatta. Ne asettivat suurkaupungin meluavan elämän, jonka hän oli juuri jättänyt, tämän uuden elämän vastakohtaksi. Ne kuvittelivat, kuinka hän täällä, metsän rauhassa, alkaisi uudestaan alusta, joi lähteen raikasta vettä, hengittäisi kuusen tuoksua, kokoaisi oman itsensä ja pakottaisi hajanaiset ajatuksensa taas tottelemaan hänen tahtonsa käskyjä. Ja taas tuoksahti häneen suunnittelemansa teoksen tuttu lemu...

— "Täällähän voin sen alkaa. Tämä erämaahan on kuin sitä varten luotu", — ajatteli hän.

Ja sitten hajosivat taas ajatukset akanoina. Ne palasivat tyttöön, joka oli soutanut hänet salmen yli, muutaman sadan metrin päässä autiosta asunnostansa. Tytöstä ne kiepahtivat päihinään nakertavaan oravaan, lintuun ja punaiseen pihlajanmarjaterttuun. Sieltä johtuivat ne takaisin mustatukkaiseen naiseen, joka hänen rinnallansa käveli, hänen riutuneisiin palmikkoihinsa, tavoteltuun äänenpainoonsa ja paljasjalkaiseen tyttöönsä. Ne kokoontuivat häneen ainoastaan hetkeksi, kuin neulankärelle, lähteäkseen sitten taas uudelle kiertomatalle... Ainoastaan vaivoin jaksoi hän seurata oudon tuttavansa puhelua. Hän koetti osottaa sitä seuraavansa, katkaisemalla sitä tuon tuostakin ajatuksettomilla sanoilla:

— "Vai niin!... Jassoo!"

He tulivat ränsistyneelle veräjälle. Outo nainen yritti sitä avata.

— "Anteeksi!" — kiirehti Harhama, heräten ajatuksistaan ja auttaen.

— "Ei se tee mitään!" — lausui outo nainen kiitokseksi myöhästyneestä palveluksesta. Heidän takanansa sulkeutui ensimmäinen veräjä. Kuivuneen lepän latvassa nauroi taas ilkeä harakka...

— "Armiira menee nyt edeltäpäin kotiin!... Äiti tulee kohta perästä", — puhui outo nainen mielistelevällä äänellä työllensä, jonka läsnäolo häntä nähtävästi kiusasi. Tyttö lähti ja nainen hiljensi kulkuansa.

— "Mutta", — jatkoi nainen, — "kuinka te olette tulleet tämmöiseen metsäkylään? Tehän kuulutte puhuvan useita sivistyskieliä ja tulette suuresta maailmasta. Teille tulee täällä ikävä... aivan varmasti. Täällä ei ole ainakaan semmoista ihmistä, jota voisi sanoa sivistyneeksi. Vähän kauvempana asuu pari turkulaista perettä, mutta nekään eivät ole suurta maailmaa nähneetkään."

— "Ettekö *Te* sitten ole paikkakuntalaisia?" — kysyi Harhama, lausuakseen samalla jonkun kohteliaisuuden.

— "Niin, no!... Mutta minä matkustan talveksi pois... Jo marraskuussa", — vastasi outo nainen.

Ja hän jatkoi puheitaan. Harhama tajusi siitä ainoastaan pääkohdat. Hän puhui sydäntaudistaan ja tytöstänsä, pyytäen Harhamaa antamaan tälle yksityisopetusta... Miehensä sanoi hän olevan ulkomaalaisen.

— "Vai niin!" — virkahti Harhama kiusautuneena.

— "Semmoista vanhaa italialaista aatelia", — lisäsi nainen hetken kuluttua, painostaen sanojansa.

— "*Teidän* miehellenne varmaankaan ei ole Suomessa ikävä, vaikka onkin ulkomaalainen", — lausui Harhama, tahtoen sanoa jotain kohteliasta.

— "Miehellänikö?" — huudahti outo nainen. — "Hän on ollut kuolleena jo kaksi vuotta... Minä olen leski... Sitäpaitsi ei mieheni ollut enää italialainen... tavallaan: Hänen isänsä palveli Italian lähetystössä Venäjällä ja mieheni joutui siten saamaan venäläisen kasvatuksen. Myöhemmin — naimisissaolo-aikanammekin — hän palveli Suomessa venäläisenä sotilaslääkärinä, joten hän oli osaksi suomalainen. Niinpä hän oli jo Suomen alamainen ja toivoi pääsevänsä lääkintäylihallitukseen."

Harhama katsahti outoon naiseen. Hänen alahuulensa oli keinotekoisesti laskettu alas lerpalle ja hän hymyili koko sielunsa voimilla, ystävällisenä, herttaisena. Harhaman kiusautunut mieli ärtyi yhä enemmän. Oudon naisen tuttavallisuus ja ystävällisyys kiusasivat häntä. Hänen puhelunsa tuntui hänestä tyhjältä, maailmalta poimittujen puhetapojen yhdistelmältä. Ja silloin valtasi hänet ääretön tyhjyydentunne. Koko hänen olemuksensa täytti ajatus: "Tämä erämaa on tyhjä ja ihmiset ovat täällä tyhjiä..." Ja tyhjä, äänetön ympäristö huusi hänelle vastaan ja täytti hänen sielunsa ajatuksella: "Koko elämä on tyhjää ja tyhjistä et voi rakentaa muuta, kuin olematonta: haihtuvia mielikuvituksen luomuksia... Onnea joka on pelkkää luulottelua, mainetta joka on katoavaa turhamielisyyttä. Elämästä voit rakentaa ainoastaan häviävää..."

— "Tsytt!"

Lintu visersi puussa lyhyen laulunsa keskeyttäen. Sitten jatkuivat taas kiusalliset ajatukset:

"Samanlaista häviävää, kuin tuon linnun laulu, joka nyt syys-ilmaan haihtui, voit elämästä luoda... Jätä siis uuden elämän rakentaminen, jota ajatus äsken suunnitteli, niin säästyt pettymyksiltä! Pysyvää peruskiveä et voi elämästä millekään todelliselle luoda. Jätä siis metsä ja poistu!"

Mutta siitä kaikenurhuuden ajatuksesta avautui taas kaikenhäviön ja kuoleman kaikki nielevä kita, ja sanomaton henkinen hätä valtasi taas Harhaman. Hän tunsu elävänsä jo viimeisen varassa. Yksi rihma oli enää jäljellä. Ja taas ja taas ja taas tarttui hän teoksensa ajatukseen, etsi siitä pelastusta, kuolemattomuutta ja jotain apua, josta hän ei ollut selvillä. Hän kieppui siinä, kuin rengas vanteessa...

Ajatukset jännittyivät, hajosivat ja sotkeutuivat. Kuivunut oksa risahti metsässä. Harhama säpsähti ajatuksiensa. Harakka nauroi taas ilkeästi puun-oksalla...

Mustatukkainen nainen jatkoi puheluansa. Metsä seiso i hiiskumatta, kuin itseänsä kynien. Varis torkkui aidanseipäässsä. Tyhjiys haukotteli... Harhaman ajatukset kuleksivat eksyksissä. Äkkiä istahtivat ne vallankumouksen verisen sormen päähän... Hän muisti Nikitinin... Sormi tuntui uppoavan hänen rintaansa luodin lävistämää n reikään... Tuntui lämmin veri... Harhama vavahti ja katsahti sormenpäitäänsä...

Mutta jo loppui metsä. Riippakoivun oksien alitse pilkahti valkea talo. Näky i järvenranta ja rannalta nouseva pyykkisavu, ja kuului karjankellon rauhallinen ääni. Vesi välkytteli tyynellä selälläänsä alas kierivän auringon kuvaista. Vastaisella rannalla viheriöi tylppä kukkula ja tuuliviiri tarkasteli riukunsa nenässä järvelle, kuin katsellen sinne hävinneen tuulen jälkiä.

— "Tässä minä asun", — lausui outo nainen, valkean talon ohi kulettaessa.

— "Ja-ha!" — vastasi Harhama. Talon uutimeton akkuna paistoi seinällä mustana, pieni rappeutunut veranta oli autio. Talo näytti lymyytyvän riippakoivun oksien alle, alastomuuttansa ujostellen...

Valkean talon ohi päästyä tulivat kulkijat vanhan, ränsistyneen talonpoikaistalon kartanolle, matkan päähän.

— "Kas tässä!" — hengähti outo nainen ystävällisesti, käynnistä hiukan punehtuneena, — "Minä luulen, että täältä saatte ruokaa... Ja kuten sanoin, jos ette täältä saa, niin kyllä minä sitten..."

— "Kiitos!" — vastasi Harhama lyhyesti, hieman kumartaen. Outo nainen näytti aivan nauttivan osottamastansa ystävyystestä.

He astuivat yhdessä ränsistyneen talon pieneen kamariin, jossa isäntä tuli heitä vastaan. Outo nainen istahti vanhaan, leveään, kahden-istuttavaan keinutuoliin.

— "Tervetuloa! Mitenkä täällä ruvennette viihtymään", — puheli talon isäntä, vanha paljon kokeneen näköinen Kola.

— "Luullakseni hyvin... Täällähän on raitis ilma", — vastasi Harhama.

— "Ja terveellinen... Siksihän minäkin tulin tänne parantamaan sydäntautiani", — keskeytti outo nainen.

— "Olettekin oikeaan parantolaan osunut, koska olette nyt noin terveen näköinen", — virkahti Harhama.

Outo nainen lausui siihen pitkäveteisellä äänellä:

— "Ei se ole vielä terve!"

Ja poskeansa osottaen selitteli hän:

— "Katsokaa miten epäterve puna on poskessa!... Katsokaa!... Miten epäpuhdas ihonväri!... Ettekö tiedä, millä voi saada ihon puhtaaksi?"

— "En... ikävä kyllä... Ainakaan en mitään, jolla sen saisi vielä puhtaammaksi kuin on Teidän ihonne väri, sillä onhan se itse puhtaus", — vastasi Harhama väsyneenä.

— "Minä tahtoisin kovin mielelläni saada puhtaan ihon", — lausui siihen outo nainen puoli-itseksensä, venyttävällä, kaipaavalla äänellä, ikäänkuin lapsi jonka tekee mieli jotain erikoisesti.

Samassa tuli talon emäntä, vanha, riutunut pieni nainen sisälle. Outo nainen alkoi ystävällisesti puhua Harhaman puolesta:

— "Minä toin Teille, emäntä, vieraan, joka etsii ruokaa ja ehkä asuntoakin. Kyllä kai emäntä antaa?"

Isäntä ja emäntä katsahivat toisiinsa ikäänkun neuvotellaksensa. Edellinen nojasi kyynäspäät polviinsa ja puhui hitaasti:

— "Ei tiedä... Meillä on tässä niin huonoa... On koko talo rappiolla, eikä ole jaksanut korjata... Joku vuosi sitten paloi vakuuttamaton talo pohjaa myöten ja kaikkinsa, ja elämä on ottanut sitten niin kovalle, että ei tässä taida olla edes, jotta vieras viihtyisi..."

Syntyi äänettömyys. Kola ja hänen vaimonsa katselivat jotain mennyttä. Harhama huomasi sen oitis. Hän huomasi, että kovia kokenut aviopari katseli talonsa tuhkaläjää, jolla seiso i säälimätön elämä. He ajattelivat paljon, muistelivat niitä monia vaivoja ja kärsimyksiä, joilla talo oli rakennettu ja sen karja ja muu omaisuus koottu. Harhama huomasi Kolan kurttuiset kasvot ja laihtuneen niskan, hän huomasi emännän riutuneen palmikon. Hän näki edesssä häviön suuren, ainaisen työmaan ja tuns i ikäänkuin joutuneensa siellä työskentelevän suuren työmiehen jalkoihin. Hän huokasi. Viimein lausui emäntä väsyneellä äänellä:

— "Ei se elämä säästä, kun sen tielle sattuu. Se polttaa pohjiaan myöten..."

Harhama alkoi hiota. Tapansa mukaan alkoi hän taas poimia ihmisten puheista niiden huomaamattansa lausumia kultajyviä, elämän määrittelyjä ja viisauksia, kätki ne kuin varas ja vertaili niihin omaa elämäänsä. Hän näki edesssä kohoavan oman elämänsä suuren, savuavan tuhkaläjän. Hän huomasi elämänkysymyksen kuleksivan rauhallisen metsäkylän poluillakin palava tulisoihtu kädessä. Erämaan rauhan keskellä, johon hän oli elämää ja sen kysymystä paennut, hän huomasi joutuneensa sen tielle aivan ensi askeleella...

Syntyi äänettömyys. Elämän tuhkaläjä suitsusi tulta ja savua. Harhama mietti jo elämänkysymystä. Elämä kohosi hänen eteensä taas suunnattomana haamuna, kädessä loistava jattiläistulisoihtu jolla se sytytteli kaikkea. Riutunut, säärittävä emäntä ja hänen kovia kokeneen näköinen miehensä, saarnasivat hänelle raskaalla äänettömyydellensä elämän suuruutta, sen armottomuutta ja voimaa. Kola itse istui kumarassa, kuin olisi elämä latonut vuoria hänen hartioillensa. Harhama tuskastui. Harmaana, kurttuise na lausui viimein vanha Kola lopuksi:

— "No, eiköhäntä tässä nyt sentään voitaisi sovotella ja koettaa, jos herra Harhama viihtyy."

— "Kyllä minä viihdyn täällä, kuten koko paikkakunnallakin", — vakuutti Harhama. Kola jatkoi:

— "Ka, elämäähän sitä on täälläkin. Ei suinkaan sitä elämän hampaista pääse ihminen vaikka menisi minne..."

Harhama näki jo ne terävät hampaat, näki ne ja kuuli niistä puhuttavan salokylässä, jonne hän oli niitä paennut.

Syntyi äänettömyys. Vanha Kola istui yhä äänetönnä kyynäspäät polviin nojattuina. Sitten oikaisi hän itsensä ja lausui hitaasti:

— "Kyllähän elämällä on lujat ja terveet hampaat."

Taas vaikenivat kaikki. Outo nainen nousi, kumarsi kohteliaasti jäähyväisiksi. Harhama oli hänen kanssansa kulkenut ensimmäisen palan polkua, joka vei portilta tiehaaraan, missä heidän tiensä taas eroaisivat. Eikä Harhama kysynyt, kuka outo nainen oli. Eikä mustatukkainen nainen itse sitä sanonut. Poistuessansa lausui outo nainen kysyvästi:

— "Ehkä minä joku päivä myöhemmin saan pyytää herra Harhamaa luokseni teelle?"

— "Kiitos kunniasta!... Mielelläni", — vastasi Harhama lyhyesti.

Kaivonvintin päässä naurahdi silloin ilkeä harakka.

Päivällä niidenpäässä, illalla Valkeassa talossa.

Elämä on purppurapukuinen kolera...

Sirkka sirisi. Järveltä kuului allin laulu. Kaikki muu vaikeni.

Loistavana levitteli järvi soikulaisia selkiänsä Valkamalan akkunan alla ja pisteli tahtiansa mäkien lomiin. Sorsan emot uittelivat sen rannoissa poikueitansa ja allit laulelivat keskiselällä, missä päivä peilaili veden tyynessä.

Ja järven takaa näkyi talo, näkyi lehteviä vaaroja ja niemenkärkiä. Siellä täällä paistoi rinteiden kuveaholla jolla puolukoista punottavat riekaleet riippuivat syyskesäisinä pukuina. Metsä oli mykkä, luonto harras, kuin kirkkoväki, ja korkeudessa hohottava taivaan tumma siniontto katseli äänetönnä kuvaansa järven rasvatyynestä pinnasta.

* * * * *

Valkamalan akkunan alla oli pieni perunamaa. Yhdeltä sivulta ympäröivät sitä tuomet, toiselta pähkinäpuut.

Kun yhden äärimäisyyden kärki oli hänen elämässään teränsä päättynyt, tapaili hän toista. Ja se pieni perunamaatilkku oli nyt hänellä uusi äärimäisyys. Se oli kuin pieni päivi matalaisen kallion multaliepeellä, ruokkoamaton, ohdakemaaksi jätetty. Rikkaruoho peitti siinä perunankasvun. Sen ohdakekasvun rehevyys oli aivan yleensä tunnettu.

Jo tulonsa jälkeisenä päivänä ryhtyi Harhama omin käsin sitä laajentamaan ja perkaamaan kasvukuntoon. Ja kun hän pisti lapionsa multa, ensi kertaa pitkien aikojen perästä, ja kun tuttu mullanmaku tuoksahti maasta, puikahti hänessä taas se neulankärki, joksi hänessä kaikki himmeät kysymykset terottuivat. Ja se paloi, kuin ahjosta vetäisty ora:

— "Miten olen tänne joutunut?... Mitä varten?... Miksi juuri *tänne*?" — kyseli hän itseltänsä.

Ohdakemetsä seisoivat sanatonna. Sattumalta puristi Harhama erästä ohdaketta. Sen terävä oka pisti kättä ja pisto kirpasi hereille Jumaluuden suuren tulikysymyksen.

— "Kirouksen kasvi... Syntiinlankeemuksen hedelmä", — mutisi hän ohdaketta katsellen, ja siitä johtuivat hänen ajatuksensa oitis elämänsä polttavaan kysymykseen. Hän katseli ohdaketta ja ohdakemaata ja mietti:

— "Tämäkö on sitten se maapala, jonka 'Jumala' on kironnut *minulle* ohdakkeita ja orjantappuroita kasvamaan?... Tulenko minä sitten paratiisista ajettuna?..." Ja mitä pahaa minä olen tehnyt *tullakseni* ajetuksi?... Ja tälläkö kiromaalla minun pitäisi sitten se rangaistukseni ja kiro-osuuteni taakka hartioilleni nostaa?... Ja kuka minut tänne toi?... Ja *minun* tähtenikö on tämä maapala ohdakemaaksi kirottu?

Kysymykset kirvelivät taas tulena, eikä ollut hänellä niiden sammuttimiksi vesitilkkaa. Hän tukahdutti niitä niiden omalla kuumalla porolla. Ja yhä uudestaan ja uudestaan leimahteli hänelle silloin teoksensa ajatus. Hän hapuili siitä selvitystä ja pelastusta, mutta tarttui siihen aina, kuin loistavaan revontulen liepeeseen. Viimein raukesivat aina ajatukset ja hän tukahdutti ne näennäisellä ynseydellä.

— "Joutavia!" — mutisi hän silloin. — "Ensi kesänä kukkii tällä maalla peruna. Eikä siihen tarvita turhia 'Jumaloita'... Kuokkaa vaan ja omaa käsivartta siihen tarvitaan... Siinä koko orjantappura- ja ohdaketarut!"

Hän ryhtyi työhön, kaivoi sala-ojat, käänsi maan ja raivasi kivet. Ja jo ensimmäisistä kuokaniskuista luuli hän taas päässeensä omien käsivarsiensa varaan. Työ tuntui hänestä lapsuuden unohdetulta leikiltä, kuokka tutulta leikkikalulta. Mielellä puhkesi muistonkukkia: muistoja niistä ajoista, jolloin hän oli vielä seitsentoista vuotiaana kuokkinut paloa, syönyt evästä pitkän työrupeaman jälkeen...

Hetkiseksi avautui silloin elämäkirjasta ammuin luettu sivu, elämän aapislehti. Sieltä tuikahtivat ne päivät, jolloin elämä oli vielä puhdas, mieli tahraton. Mieleen johtuivat lapsuuden savikukat, "variksensaappaat", joita äiti voiteli kermalla, ensimmäiset kevätpälvät, joista poimittiin käenpetkeliä lampaille ja leikki-kivitalot mäen kuperalla. Ja toiselta sivulta näkyivät pallopelit, mesikkamaat, marjamatkat ja uinnit joessa sillankorvan luona, tai soikulaisen lammin pesurannassa.

Ja sitten ne myöhemmät ajat, jolloin hän jo paloi ihmiskytönä... Hän muisti sen ajan pitkät työpäivät. Hänen edessänsä viheriöitsi Latonurmen vanha koivu. Sen juurella oli voileipä maistunut niin herkulliselta, ruokalepo suloiselta. Hän muisti oksan, missä eväskontti oli riippunut ja missä vanha kuparinen maitokannu ja maitolasku, muisti oksan, jolla keinuen kottarainen oli hänen puuhillensa nauranut.

Silloin läikähti hänen herkkä, levoton mielensä. Hänen päällensä kupertui lapsuudenmuistojen ihana, korkea taivaanlaki. Pieninkin lapsuuden-aikainen esine tuikutti sieltä kirkkaana, kuin terävänä palava tähti pakkastaivaalta. Vähäisinkin lapsuus-ajan tapahtuma loisti tulena kauvas kaikonneen lapsuuden ja nuoruuden ajan muistomailla.

Hän lähti nyt uudestansa aivan lapsesta. Mutta lähtiesssänsä sai hän taas uhman-ohjaket käsiinsä:

Kuokka iski maahan. Hän mutisi synkkänä:

— "Turhia loruja!... Jumala!... Tällä maapalalla olen Jumalana *minä*... eivätkä kuvitellut Jumalat... ihmisten pelätit... Tätä maata komennan *minä*, onko sen kasvettava ohdakkeita, vaiko perunaa. Kirotkoon sen ken tahtoo, se ei auta... Minä itse karistan täällä onnettomuuden kivet hartioiltani, latokoon niitä niille kuka haluaa..."

Ja puristaen itsestensä kaiken uhman lopetti hän ynseänä:

— "Ei tänne käärme minun luvattani matele hedelmiään syöttämään..."

* * * * *

Kotimaiset metsät ja olot vaikuttivat vähitellen Harhaman kiihtyneeseen hermostoon rauhottavasti, kuin uni. Hän tuli isänmaahansa, kuin pitkältä, vaivaloiselta merimatkalta äidin mökille, missä sauna lämpiää, kylläinen karja makaa lehmisavun ympärillä ja iltaruoka kiehuu liedellä. Koko isänmaan kuva vaikutti häneen nyt, kuin äidin tuomat puhtaat vaatteet. Aho oli punainen puoloista, suo karpaloista ja metsä punakirjava marjoista ja pehmeästä, viheriästä sammaleesta, tai kukkivat ne kanervikkoina. Lähteet lorisivat sammaltuneissa lähteensilmässä, oravat rakentelivat rauhallisina pesiänsä, mäyrät luoliansa. Kettu makasi sammalikossa ihailen koivun urpuisella oksalla keinuvaa metsonpoikaa, ja pehmeänaavainen kuusi lauleli kehtolaulua sen juurella torkkuvalle karhulle.

Etäämpää läikkyi kirkas kalalampi riippakoivun oksien alitse... Vedenrajasta kohosi nuottakota, rannalta nousi pyykkisavu ja valkeiksi pestyt vaatteet oli levitetty nurmelle kuivumaan...

Se oli syksyisen Suomen rauhallinen kuva. Se oli syksy, Suomen suuren lumijuhlan, talven rauhallinen lauvantai-ilta. Ruis oli jo kuhilaalla, terävä sirppi kiiksi kiemurana kuhilaanpäässä, peruna oli pulpukalla, riihet lämpisivät.

Mutta iltaisin soivat viulut ja iloinen talkooväki tanssi talkootanssia. Kaikkialta hymyili henkisistä vieraista oloista palanneelle vanhaa tuttua. Aho oli tuttu, kuin oma kehto; joka ranta oli tuttu uimaranta. Koko isänmaa kosketteli häntä tutuin sormin. Kuului ennen kuultu elämänkulkunen, tuikki muinoin nähty kointähti. Tytöt tanssivat talkootuvissa, ruiskukat hiuksissa, pojat paitahihhasillansa. Miehet polttelivat piippujansa pihlajan juurella, ja pikkupojat heittivät kiekkoa tutuilla kujilla.

Noin kymmenen vuotta oli kulunut siitä, kun hän oli melkein kokonansa jättänyt maansa olot ja viettänyt kaiken mahdollisen aikansa vierailta mailla vieraan kansan keskellä. Hän oli vieraantunut isänmaastansa varsinkin henkisesti.

Nyt oli hän joutunut takaisin jonkun suuren aallon viskaamana. Hän tunsu rantakivet omiksi, mutta itsensä tyhjäksi, ja painautui syvemmälle metsän sydämeen.

Se oli henkiseltä merimatkalta haaksirikkoisena paluu...

Aika kului. Harhama kuleksi yksin metsissä, kuin äidin antamissa puhtaissa pukimissa. Hän söi puoloja punaiselta aholta, joi tuohilipillä vettä sammaleisesta lähteensilmästä, ja kun mieltä painoi ja jalkoja raukaksi levitti aho pehmeän sammalliepeensä hänen levätäkseen... Joku rauhan vesisuoni liris semmoisina hetkinä häneen hiljaa. Sammalturve tai metsän ruoho lohdutteli pahimpia polttoja.

Ne pian ohi menevät hetket olivat elämän saunailtoja: Menneisyys istui niinä hetkinä kädet ristissä ja tulevaisuus helisi iloisissa kulkusissa, lupaavana, valoosana. Mutta kaikki se väräsi hänessä yhden suortuvan varassa. Tuuli liikahti hiemasen. Suortuva värähti ja viime viikkojen tapaukset näyttelivät oitis hänelle verisiä sormiansa.

Silloin aina puhkesivat hänen kipujensa nystyrät. Se ratkaisematon kysymys röyhtäytyi kurkkuun katkerana. Nyt siihen oli vielä sotkeutunut yhteiskunnallisen kysymyksen pulma. Aineellisen elämän

muutos ei ollut hänelle mitään. Tai se oli hänelle omissa silmissänsä nousu. Mutta hänen *henkensä* oli siipirikko. Epäröiminen ja epäily kuristivat häntä, kuin hirtonuora. Siinä surmansilmukassa taisteli hänen henkensä taas, kuin peto paulassa.

Sillä kun hän katsahti ympärillensä näki hän kaikkialla kuoleman kynnen tekevän työtänsä: Syksy hävitti kesän kasvullisuutta, hänen torppansa pihamaalla lahoivat ja kuivuivat, vanhat tammet ja vastapäätä oleva Åke Lund'in ränsistynyt talo näytti aivan luhistuvan. Se näky niin jyrkän elämänmuutoksen jälkeen ärsytti hänessä aivan ärsyttämällä hänen ainaisen pelottimensa: kuoleman pelon.

— "Olen joutunut elämän hampaista kuoleman kynsiin. Kuolemaa paetessani olen joutunut sen kartanolle ja keskelle sen työmaata", — huokasi hän.

Se oli henkisen haaksirikkoisen taistelua. Se oli taistelua karin kivikärellä, jota vihainen aalto huuhteli ja jonka juuria jäytivät salaisten voimien terävät hampaat.

Hän tähysteli siinä pihdissä pelastusta. Mutta kuolema oli silloin aina se ainoa vaskikäärme, joka hänen silmiinsä pisti...

Ja silloin, kun epätoivo leikkasi poikki viimeistä elämänsuortuvaa, kiehahti hänessä aina uhma. Hän puristui nyrkiksi ja nousi kaikkea vastaan... Nousi täysin voimin, veti henkensä kaikki rihmat kireälle, jännittyi ja — raukesi epätoivoonsa...

Mutta epätoivon ja uhman noustessa houkutteli ja kiehtoi häntä vallankumous, kuin kauniit verihäät, joissa soivat suuret viulut. Epätoivossa se tarjosi lauhdutusta, kuin kylmä verihuuhe.

— "Kunhan taas pääsen takaisin sinne elämään", — mutisi hän lohdutukseksensa.

* * * * *

Kotimaahansa oli Harhama palannut ainoastaan toistaiseksi, vaistomaisesti, vaaraa pakoon ja levähtämään. Hän aikoi palata takaisin Venäjälle niin pian kuin huomaisi, että vaara on ohi ja hän on löytänyt taas järjestön hajautuneet jäsenet. Järjestön uskaliaat, suuret suunnitelmat, sen salaperäinen elämä ja hurjanrohkeat teot olivat hänet huumanneet. Ne kulettivat häntä mukansa, kuin tuuli sumua. Näkymätön voimakas virta veti häntä, kuin harava, takaisin niiden pyörteisiin. Kohta Suomeen tultuansa oli hän ryhtynyt hankkimaan itsellensä suosituksia Venäjän viranomaisille, voidaksensa niiden turvin palata takaisin. Hän halusi saada Venäjällä jonkun näennäisen tehtävän, tai viran, ettei hänen toimettomuutensa siellä herättäisi viranomaisten epäluuloa. Anna Pawlowna, jolle hän kierrellen kirjoitti asiasta, lupasi apuansa.

Hän oli päässyt verennakuun... Hän oli toiselta puolen nähnyt koko maailman kurjuuden ja langennut sen eteen. Köyhien kiitollisuus avautui hänen eteensä ihanana revontuliloisteenä, joka kutsui ja houkutteli elämän hämärän takaa, levitti kiehtovat värivaippansa ja sanoi: "Nämä kaikki saat, jos palvelet meitä." Kulka himmeni sen rinnalla, muuttui haihtuvaksi sumuksi, hävisi. Mutta köyhien kiitollisuus ja rakkaus kirkastuivat ja vakuuttivat hänelle voiton ilolla: "Niin haihtuu kaikki muu; minä yksin pysyn. Etsi minua!"

Ja Harhama alkoi taas sitä etsiä sekaisin toisen tunteen: kapinanhengen kanssa.

Pikku tapaus vetäisi hänessä taas joukkovihan vireeseen:

Kylätietä kulki iloisena, kepeänä se outo nainen, jonka hän oli Valkamalan portilla tavannut. Rampa työmies kantoi hänen koriansa.

Kytevä viha leimahti hänessä silloin, kuin tuli tappurakuontalossa. Hän itse oli nuoruudessaan samalla lailla kantanut herrasväen koreja. Sieltä asti oli hänessä katkunnut kaikkea herrasväkeä vastaan joku kekäle, katkera ja polttava tunne.

Mutta jo lapsuudesta asti oli siinä tunteessa halveksuminen pyrkinyt tukehduuttamaan vihan. Odotellessaan pienenä poikana renkituvissa kyydittävästä herrasväkeä, tai nähdessänsä herrastelevia sukulaisiansa, korottautui hän ylemmälle heitälle.

Hän oli äidinsä rinnasta lähtien täydellinen kapinanhengi, joka omassa povessaan nousi kaikkea vastaan. Se henki kyti hänessä, kuin turpeessa tuli. Joskus vaan se leimahti muille. Ensimmäisenä sai sitä tuntea kodin vanha palvelija Sanna, joka häntä käsivarsillansa lellitteli, kun hän alkoi puhua sopertaa. Kun Sanna istui komensi hän:

— "Nouse kävelemään!"

— "Nousen minä, nousen armaani", — vastasi palvelija ja nousi.

Mutta silloin komensi pikku-poika:

— "Istu!"

— "Istun minä kultaseni, istun!" — lohdutteli vanha Sanna istahtaen.

Ja jo silloin oli hän tietoinen itsestensä. Omituista hänelle oli se, että hän muisti sen ajan, jolloin hän opetteli puhumaan. Itse hän taas häpeili sitä muille ilmottaa, luuli sitä pidettävän luonnottomana ja salaili, ettei joutuisi naurettavaksi. Hän kietoutui Sannan alttiuteen, kuin koira. Kun Sanna muutti talosta pois, saatiin Harhama hänestä erotetuksi ainoastaan kavaluudella: kelkka sidottiin poislähtevän Sannan reen perään Harhamaa varten ja matkalla leikattiin jukko poikki.

Myöhemmin oli hän leikeissä kuningas... Sittemmin oli hän poikajoukon paras tappelija ja rohkein ilkitöiden tekijä.

Kunnes taas kaikki se ulkoinen tukehtui sisällisen taistelun tuhkaan ja hänestä tuli umpimielinen, jörö, ihmisten halveksija.

* * * * *

Nyt kun hän näki ramman miehen kantavan työttömän vaimon koria, tuprahti hänessä vanha tunne: viha ja halveksiminen. Ja silloin asettui hän heti paikoillensa kumouksen riveihin, polvistuen samalla maailman kurjuuden eteen, sen purppurahaituvia tavotellen. Hän huomautti tapahtumasta eräälle vanhalle työmiehelle. Se vastasi totisena ja rauhallisena:

— "Niin... Elämä on semmoinen, että kaikkea pitää olla molempia: korinkantajia ja herrasväkeä... Jos ei olisi kaikessa molempia, niin elämä olisi kanneton vakka."

— "Senkö 'herrasväkeä' ne ovat... tai *kukaan!*" — keskeytti Harhama ärtyneenä.

Seuraavana päivänä ryhtyi Harhama kehräämään Valkamalassa kumouksen verkkolankoja.

— "Onhan se aletun työn jatkoa!" — iloitsi hän.

Mutta kansa oli hidasta ja epäluuloista. Siksi päätti hän lappaa siitä rihmojensa ensi suortuvat varovasti, ettei epäluulo heräisi.

— "Pääasia on, että ne saa käsittämään, ettei *mitään herrasväkeä* ole olemassakaan, vaan on ainoastaan työväkeä ja joutilaita syöpäläisiä", — suunnitteli hän työtänsä.

— "Ja toinen tärkeä asia on saada ne *halveksimaan* sitä herrasväkeä", — jatkoi hän.

Mutta joskus sitten, kun hän mietti, mille perustukselle se uusi yhteiskunta on rakennettava, sosialistiselleko, vaiko säilyttämällä yksityinen omistus-oikeus, upposi hän epäilyksen suohon. Kummalle puolen hän polki, siellä petti pohja.

Hänen henkensä sinapinsiemen: *epäily*, oli itänyt ja anastanut koko hänen olemuksensa...

— "Valitkoot itse perustuksensa ja sen *tulevan!* Minun asianani on vaan kylvää niihin tyytymättömyyden ja vihan siemen tätä *olevaa* vastaan", — ajatteli hän silloin selviytyäksensä, lopettaen: "Pääasia on saada niissä nousemaan *kapinanhenki*."

Hän itse oli ynseä, umpimielinen kumouksen henki juuriensa myöten. Hän oli epäilijänä kykenemätön luomaan mitään uutta kumotun sijalle. Hän oli kykenemätön edes mihinkään käytännölliseen toimeen. Se käytännöllinen oli hänelle ahdasta ja tukehduttavaa. Hänen kumouksenhenkensä ajeli aina henkisillä sumumailloilla, ainoana ohjana *epäily*...

Yhteiskunnallisten kysymyksien suo avasikin hänen eteensä kokonaisen epäilyksen hetteikön. Onko Suomen vapautus suoritettava tällä, vaiko tuolla puolen Rajajokea, ja kaikki muut kysymykset olivat hänelle usvaperäisiä rakennusmaita. Kaikki upposi siihen, kaikki oli siinä tuulen varaan rakennettua...

Hän alkoi varovasti purkaa oman paisumansa märkää: levittää tyytymättömyyden oppia peitetyn sanoin. Mutta ihmiset eivät häntä ymmärtäneet. Parin peninkulman päässä Valkamalasta asui vanha talonpoika Alkula. Hän oli Harhaman salainen ystävä, hän oli ohjannut hänet Valkamalaan. Ettei Alkulaa voitaisi sekottaa hänen asioihinsa, jos ne ilmitulisivat, oli Harhama pyytänyt saada salata sen ystävyys.

Mutta nyt, kun häntä ei oitis ymmärretty, hän ärtyi ja matkusti toisen luo pyytämään hänen

avustustaan. Hän kuvaili vanhalle miehelle yhteiskunnallisen vääryyden synkin värein. Alkula kuunteli tyynenä ja vastasi:

— "Meillähän Suomessa ei voi vielä puhua suomalaisesta kansasta, kun *suomalaista* kansaa ei vielä ole... On vaan vierasta herrasväkeä ja suomalaista työväkeä. *Kansa* syntyy vasta sitten, kun ne yhtyvät yhdeksi..."

— "Mutta hävitetään se kahtiajako", — tarttui Harhama kiihkeästi.

— "Niin... Se on kyllä hävitettävä, mutta millä se hävitetään?" — virkahti Alkula.

Harhama vaikeni. Miekanterä ja veriset sormenpäät välkkyivät hänelle. Mutta nyt hän oli itse niihin hukkumaisillansa, oli niiden ajamana *paossa*...

Eikä hänellä ollut muuta asetta, kuin *se* ja sitä hän ei uskaltanut paljastaa. Se hiveli hänen omaa kaulaansa...

— "Millä?" — toisti Alkula.

Harhama oli sanaton. Alkula jatkoi hetken kuluttua:

— "Ei ole muuta oikeaa asetta, kuin Jumalan sana..."

Se oli käärmeen pisto Harhaman sieluun. Hän oli juuri näinä aikoina valmistautunut taas nousemaan Jumalaa vastaan... Hänenkö sanansa pitäisi sitten olla aseena?... Jumalanko? Kylmä käärme kierteli hänen sisälmyksissensä. Pitkän mietinnön jälkeen lausui hän varovasti:

— "Puhdistihan Jeesuskin temppelin *ruoskalla*... köysiruoskalla..."

— "Mutta käsi oli silloin Jumalan käsi... Mutta sanokaapa: Ovatko *ihmiset* koskaan voineet ruoskalla *puhdistaa* mitään?" — lisäsi siihen Alkula, joka oli käsittänyt Harhaman vihjauksen.

Kun Harhama vaikeni jatkoi Alkula:

— "Kyllähän ihmiset ovat ruoskaa käyttäneet enemmän, kuin mitään muuta... Ja käyttiväthän sitä ranskalaisetkin vallankumouksessaan säästämättä, mutta ovatko he sillä muuta saaneet aikaan, kuin ajaneet yhden pahan *toisen* pahan tieltä pois?... Minä en tunne asiaa... mutta te kun olette oppinut, tiedätte, onko Ranska nyt puhdas, vai eikö."

Kauvan mietti Harhama. Lopulta kierteli hän taas vastauksen:

— "Onko sitten *se temppeli* pysynyt puhtaana?"

— "En minä sitä väitä", — vastasi Alkula rauhallisena. "Ihmiset ovat siinäkin taas *moskaa* käyttäneet Hussia ja Lutherusta ja muita temppelistä pois ajaessaan... Jeesuksen varaan ovat ehkä ne ruoskan käyttäjät sitten rakentaneet itsekkäisyyden alttarin ja kirkon, mutta jos ne ovat vääriä, niin ne mätänevät ja karisevat pois Jeesuksen ympäriltä... Hän pysyy. Jumalaan eivät pysty ajanhampaatkaan... Niidenkin jälet karisevat Hänestä pois, kuin tomu..."

Syntyi äänettömyys. Jumaluuden suurkysymys seisoi puhujien edessä kaikessa majesteettillisuudessaan, polkien jalkoihinsa kaikki sen ratkaisuksi tehdyt yritykset. Alkula jatkoi sitten puoli-itsekseen:

— "Me ihmiset kyllä koristelemme aina Jumalaa mieleisillämme helmillä ja koruilla, mutta ne karisevat Hänestä pois pölynä..."

Harhama oli joutunut omaan maailmaansa. Hän kysyi, keskeyttäen:

— "Mitä tarkoitatte niillä koruilla?"

— "Tarkoitan", — vastasi Alkula — "sitä, että meidänkin aikanamme esimerkiksi ne, jotka kulkevat oman lihansa orjina, ja toukkina palvelevat porttojen lihaa, miehet naisten ja naiset miesporttojen, ne paheensa puolustukseksi ripustavat Jeesuksen kaulaan opin, joka muka kieltää tuomitsemasta, ja salaavat, että Hän juuri on luvannut tulla *tuomitsemaan* elävät ja kuolleetkin..."

Harhama vaikeni. Alkula jatkoi vielä:

— "En minä tässä tarkoita teitä, mutta muuten jatkan. Onhan meidän aikanamme paljon niitä, jotka Jeesuksen opin turvissa lähtevät ruoska kädessä puhdistamaan temppeliä, kysymättä ensin itseltänsä, eivätkö juuri he itse ole niitä, jotka ovat Hänen huoneensa: *elämän*, ryövärien luolaksi tehneet ja sentähden olisivat ensimmäisinä ajettavat sieltä pois, parantumaan ja puhdistumaan..."

Elämän sotkuinen kysymys otti taas Harhaman satimiinsa. Hän käveli äänetönnä huoneessa. Katse harhaili seinillä. Se sattui pieneen peiliin. Hän huomasi hienon rypyn silmäkulmassansa. Ajanhammas oli alkanut häntä jäytää pikaisesti... Hän näki edessänsä kohoavan jonkun hämärän, josta karisevat pois ajanhampaittenkin jälet ja näki itsestäänsä karisevan ja häviävän kaiken muun, paitsi ajanhampaitten puremien, jotka yhä lisääntyivät ja syöpyivät syvemmälle ihoon, ryppyinä ja jos minä. Ja taas hän hätäytyi ja synkistyi.

Ja hän palasi Valkamalaan ajanhampaan purema silmäkulmassa ja uusi ryppy otsalla. Yksinäisyys alkoi sitten loihkia hänessä hereille kaikki teräväkyntiset peikot. Sisällinen rauhattomuus ajoi häntä johonkin, eikä hän itsekään ollut selvillä, mihin tarttua silloin.

* * * * *

Päivät kuluivat, yksinäisyys ja syksyn hävitystyö lisäsivät hänen hätäänsä. Teoksen revontuliliepeet, joihin hän aina tarttui, hävisivät käsistä. Mutta sitä kiihkeämmin tarttui hän niihin uudestaan. Ja kun hän raukesi, etsi hän lohdutusta ja unohtusta vallankumouksen verihuuteista. Silloin alkoi hänelle vähä kerrallansa kirkastua maailmankurjuuden jumalallisuus. Sille ilmestyivät jumaluuden ominaisuudet, yksi toisensa perästä: Se oli *suuri*... se ei "etsinyt omaansa"... se tyytyi vähään... se uhrautui toisten hyväksi... se oli ihana antamaan palkintoa: kiitollisuutta, rakkautta, mainettakin... Se oli palvelemisen arvoinen...

Hän yritti taas, mutta varovasti. Hän ei kysynyt *oliko* edes kurjia hänen ympärillensä. Hän uskoi niitä olevan, uskoi että kaikki olivat kurjia ja odottivat vaan, että hän lankeaisi ja kumartaisi ja palvelisi heitä. Ja oitis sai hän teokseensa uuden jumaluuden aatteen: *maailmankurjuuden*.

Hän alkoi entistä kiihkeämmin lähestyä uutta Jumalaansa.

Mutta kun vanhat epäilivät, päätti Harhama yrittää nuorten kanssa.

— "Ne voin minä ensin vetää apajaan huvituksilla, iltamilla, näytelmillä ja tanssilla, ja varovasti puhaltaa heihin sen *oikean* vapauden hengen", — järkeili hän. Hän kokosi nuoret ja kehotti heitä liittymään yhteen, perustamaan nuorisoseuran. Jurot nuorukaiset kuuntelivat häntä ääneti. Eräs lausui:

— "Olisihan se perustettava... seura..."

— "Olisi", — murahti toinen.

Ja sitten alkoi yksi toisensa jälestä sanattomana poistua.

* * * * *

Silloin alkoi Harhama taas rasittaa elämäntyhjyys. Kaikenhäviö avasi hänen edessään mustaa kitaansa. Avaruudet ja äärettömyydetkin näkyivät siihen soluvan pölynä. Se lappoi aikaa ja ijankaikkisuutta itseensä, kuin kehrääjä kuontalosta tappuraa. Sinne sortui kaikki, ihmis-elämä, kesät, talvet, toiveet, suunnitelmat... Kaikki.

Kaikki... kaikki... kaikki sinne sortui, todisti häviävä kesä.

— "Ja minä olen menossa sen kidassa", — vaikeroi Harhama ja jatkoi:

— "Miksi et pelasta minua Jumala, jos Sinua on olemassa... Miksi?..."

— "Ja jos *ei voi* pelastaa, miksi et sitä ilmoita?..."

Ja niin loppumattomiin tuskitteli hän tyynen ulkonaisen kuoren alla.

Ja silloin kiehahti hänen vihansa Jumalaa kohtaan, joka ei pelasta, tai *ei voi* pelastaa. Hänen henkensä kiemurteli käärmeenä ja tapaili vihan ja epätoivon valtaamana Jumalan kantapäätä... Hän tappeli epäilyjensä vastaan, kuin suohon vajonnut peto liejukosta pelastuaksensa. Hän päätti kaiken epäilynsä uhalla nousta lopultakin sitä Jumalaa vastaan, joka ei ojentanut hänelle pelastavaa kättä, kun hän huusi jo kuoleman kitusissa. Hän päätti kirjoittaa uneksitun teoksensa, vaikka verellensä.

— "Nyt on minulla täällä aikaakin ja yksinäisyyttä", — ajatteli hän yhä uudestaan, loppumattomiin.

Aikomuksestansa hän kirjoitti Anna Pawlownalle ja munkki Pietarille, ilmaisematta kumminkaan *minä* teoksen hän aikoi kirjoittaa. Mutta joka kerran, kun hänen piti alkaa, tuntui kuin puuttuisi vielä suunnitelmasta jotain, joku sana, tai joku juoni, joku selittämätön... Hän mietti sitä, mietti, mitä puuttui ja lopuksi aina kysyi: "Onkohan tämä oikein?"

Ja silloin tuntui puuttuvan kaikki...

Anna Pawlowna ja munkki Pietari, saatuansa kuulla Harhaman aikomuksen, lähettivät hänelle siunauksensa työn onnistumiseksi. Lisäksi lähetti Anna Pawlowna hänelle pienen kultaisen kynänvarren ja kirjoituspöydän, joita seurasi seuraava kirje:

"Saatuani tietää, että aiotte ryhtyä kirjoittamaan, lähetän Teille työtänne varten kynän ja pöydän. Molemmilla niillä on kaksi kirjailijaa: N. ja N. alkanut ensimmäiset huomattavat teoksensa. Ne on siunannut hurskas munkki ja niistä käy perhelegenda, että niillä tehtyä työtä seuraa onni. Siitä syystä ovat ne perheomaisuutta ja siksi pyydän, että kun palaatte taas luoksemme — jonka luulen pian tapahtuvan — tuotte ne muassanne takaisin. En liioin haluaisi, että kerrotte niiden historiaa, sillä en tahtoisi että asiasta tietäisivät ne, joilta mainittu pöytä ja kynä on saatu lahjaksi. Heidän mielensä tulisi ehkä pahotetuksi, jos saisivat tietää, että olen heidän lahjansa pois antanut.

Samalla lähetän joukon muita tavaroita, joita luulen Teidän tarvitsevan. Toivon, että kotimaanne metsien rauha tyynnyttää mielenne ja antaa Teille voimia suorittaa työnne ja mielen jaloutta tarjoamaan maailmalle hyvää ja kaunista. Me, ystävämme, rukoilemme puolestanne.

Anna Vronskaja."

Harhama luki kirjeen ja hermostui. Hän alkoi ajatella sitä, että *munkki Pietari* siunasi työn, jolla hän nousi Jumalaa vastaan... Ja lisäksi oli hänelle sen alkamista varten lähetetty hurskaiden munkkien siunaama kynä...

Kun hänen piti alkaa työnsä, hajosikin hän ajattelemaan elämän ikisotkeutumaa...

Kului päivä, toinen. Elämä ampui nuoliansa. Ajanhammas nakerteli ihmisiä ja niiden toimia, pureksi tehtyjä päätöksiä poikki. Ja aika punoi uusia suunnitelmia ihmishyöriin taustalle.

* * * * *

Oli sunnuntai-päivä. Mustian aseman kolmannen luokan ravintolassa istui Harhama puhellen Aleksander Zaikon kanssa. Viime mainittu oli työmiehen puvussa.

— "Tämmöisessä puvussa on turvallisempi", — lausui hän Harhamalle.

Ja hän kertoi mitä tiesi. Ainoastaan Nikolaita hän oli kerran tavannut, mutta sitten ei ollut hänestäkään mitään kuullut. Hautausmaalle kokoontunut väki oli jokaiseen istuttanut sen luulon, että joku oli kavaltanut.

Jokainen epäili toistansa ja siksi hajosi järjestö niin olemattomiin.

— "Nikitinin esimerkki on siihen arkuuteen vaikuttanut", — huomautti Zaiko.

Harhama katsahti sormenpäitänensä... Hän tunsi suoniansa pitkin juoksevan kylmän, ilkeän, vieraan veren. Zaiko jatkoi surullisena:

— "Ikävää on, että äitini sai vihiä... löysi papereitani... Hän oli monarkisti eikä jaksanut kestää... Sydänhalvaus oli minun kädestäni lähtenyt..."

Ja molemmat istuivat synkkinä. Näkymätön harmaa haituva hailahteli silmien edessä. Se oli Zaikon äidin suortuva... Verenääni soi siinä, kuin viulunkielessä...

— "Ja miksi nyt pakenet? Jää minun luokseni", — pyysi Harhama.

— "En tiedä... Maa polttaa kengänpohjien läpi kaikkialla... Koetan nyt ulkomailta jäädytellä", — vastasi Zaiko, surun ilme sinisissä silmissä.

Molemmat miettivät taas jotain himmeää. Kuului kaksi huokausta. Äänettöminä tarttuivat molemmat olutlaseihinsa. Silloin Zaiko kysyi nopeasti:

— "Muistatko Hiiden myllyssä... kun samppanjälähde lorisoi ja alastomat tytöt tanssivat?"

Ja muistojen kulkuset alkoivat soida surullisesti... Molemmat miehet olivat entisen itsensä varjoja... Heidän eteensä ilmestyi mennyt elämä kaikkine muistoinensa. Se näytteli niin monia korujansa: Hiiden myllyn alastomina tanssivia tyttöjä, lorisevia samppanjälähteitä, kieriviä kultarahoja, joita tytöt ostivat syleilyillä... suuteloilla... salaperäisellä... Se näytteli suuria suunnitelmia, kultamaljoja, joihin oli koottu sumua Kullan temppelissä... Se näytteli huolettomia päiviä, taidetta, soittoa, laulua, kukkia...

Ja sitten riisuutui se kaikista koruistansa, pukeutui nyt vanhan noidan risaiseen asuun ja hymyili

ilkeästi ja ojensi saamiensa helyjen muistoksi kuihtumattoman kukan. Se ojensi kukkien kukan, *ainoan* todellisen, *ainoan* lakastumattoman, sen kukan, jonka loisteessa kaikki kukkamaat himmenevät ja jota eivät talven pakkasetkaan palella. Se ojensi kukan, jonka terälehtinä loistivat lakastumattomat sanat: "*Vanitas vanitatum et omnia vanitas*"... "*Kaikki on turhuutta.*"

Kun he olivat sen muistokukan saaneet, istuivat he taas äänettöminä sitä katsellen. Hitaalla äänellä alkoi Zaiko lopuksi puhua.

— "Se on kummaa: Mitä piti elämässä kerran paraana ja valoisana, se repii ja syö ja polttaa jäljestäpäin. Mistä se johtuu?"

Harhama ei vastannut, eikä Zaiko odottanut vastausta. Molemmat joivat olutlasinsa, istuivat taas sanattomina, elämän ainoa kuihtumaton kukka kädessä ja katselivat sitä. Pitkän vaitiolon jälkeen huokasi Zaiko ja lausui:

— "Ah! *Elämä on purppurapukuinen kolera*... Se syö ihmisen elävänä..."

Juna vihelsi. Ystävykset puristivat toistensa käsiä kyynelsilmin. Se oli viimeinen kädenpuristus. Kumpikin lähti omaa tietänsä, seurana purppurapukuinen kolera: helyissänsä loistava elämä.

Mutta katkerampana, kuin koskaan ennen, palasi Harhama kotiinsa. Sysimusta syys-yö peitti maita ja vesiä, eikä hänen sieluunsa pilkahtanut kuutamon päivi. Hänen vihansa ja katkeruutensa Jumalaa kohtaan kuohuivat vaahtona. Oma epätoivonsa ja ystävän onnettomuus paloivat sen alla ahjontulena. Säkeninä sinkoilivat siitä tulesta ne ainaiset kysymykset:

— "Elämäkö se on se purppurapukuinen kolera, vaiko Jumala?..."

"Ja mihin kelpaa semmoinen Kaikkivaltias, joka antaa ihmisten joutua turmioon?..."

"Ja mihin semmoinen Jumala, joka *piilotteleikse*... ei uskalla näyttäytyä... kalvaa ihmistä salassa?..."

"Ja eikö Hän kolerana hiivi minunkin kintereilläni, *jos* Hän on olemassa?..."

"Ja enkö tee *väärin* elämänrehellisyyden edessä, jos en kaikin voimini nousisi *semmoista* Jumalaa vastaan?... Semmoista hirviötä, joka olemattomana pelottimena ollen pukee koleran elämän purppurapukuun?"

Nyt oli Harhama valmis alkamaan. Hän yritti väkivallalla ratkaista olemuksensa peruskysymyksen, ja nousta siten epäilyn pehmeästä mudasta. Se oli kapinallisen ihmishengen yritys nousta julkisesti Jumalaa vastaan... Se oli epätoivoisen ja katkeroittuneen sielun viimeinen uhkarohkea ponnistus... Se oli hämärässä ja sotkuksissa kiemurtelevan yritys päästä selvyiteen.

— "Miksi en minä voisi nousta Sinua vastaan, vaikka Sinä *olisitkin olemassa*... Sinua, joka piinaat ihmistä ja syöt minunkin sieluni kuin lude... Sinä piru", — puheli Harhama valmistautuessaan työhön...

Vihdoinkin valmistautui hän tarttumaan teoksensa niiden päähän...

* * * * *

Oli lauvantaipäivä. Maakylän syyspäivän hiljaisuus kuikutti joka kuusen latvassa. Saunasavut nousivat pystysuorina. Ne punoutuivat ja huippenivat, kuin riutuva palmikko, harmaantuivat ja haihtuivat. Varis torkkui aidanseipäässä. Laiha hevonen kuopi kylkeänsä syys-äpärikössä ja taivaalla ajelehti harmaa pilvenrepale.

Kesän silmäluomi alkoi sulkeutua. Harmaa syksy irvisteli joka ruohon juuresta, riippui joka oksalla. Harakka heilui koivun oksalla Valkamalan akkunan alla...

Harhama tapaili jo sitä niidenpäättä...

Hän oli jo pannut paperin pöydälle ja mietti uuden kirjansa alkusanoja...

Mutta silloin avautui ovi ja vanha talonpoika, Kola, tuli noutamaan häntä nuotanvetoon läheiselle lahdelle.

— "Siitä oli puhe", — lisäsi Kola.

— "Alotan illempänä... palattuani", — ajatteli Harhama.

Työ jäi. Harhama kiinnitti jo musteeseen kastetun kultaisen kynän kellonperiinsä ja lähti... Koivunoksa heilahti. Harakka pyrähti siltä kiukkuisena ja hävisi vanhan tammen onttoon. Siellä värähti se Perkeleeksi ja ilkamoi:

— "Jehova kalastaa... Kola Pietarina... Mutta samoilla vesillä ne ovat minunkin verkkoni..."

Iltasella palasi Harhama täyttä kalavasua kantaen. Matkalla piti hänen kulkea Valkean talon ohi, jossa asui se outo, mustatukkainen nainen. Juuri kun hän oli ohi pääsemäisillänsä, avautui Valkean talon akkuna ja outo nainen huusi siitä:

— "Herra Harhama! Ehkä minä saan nyt pyytää Teitä luokseni teetä juomaan."

— "Kyllä, kyllä!... Kiitos!" — vastasi Harhama tyytymättömänä oudosta pyynnöstä. Sen sanottuaan hän jätti kalavasunsa talonpojalle, joka lausui pistelevällä äänenpainolla:

— "Herra Harhama näkyy saavan tuttaviana...!"

Syyspäivän aurinko oli juuri uponnut järven takaiseen metsään. Kuun valo alkoi välkehtiä lahden pikku laineilla, kun Harhama astui oudon naisen huoneeseen, kaikenlaisilla taloustavaroilla täytetyn eteisen läpi. Huoneessa puikutti köyhyys räikeänä, kuin puikonpäässä. Akkunoissa ei ollut uutimia. Yhden akkunan alaosa oli peitetty ruskealla huivilla, toisen uutimenrisalla. Kuluneet seinäpaperit ja rikkinäiset akkunarudut terottivat kuvan kärkeensä. Ainoina huonekaluina oli vanha, maalaamaton pöytä, kaksi ränstynyttä tuolia ja auki vedetty puusänky. Mutta kaikki oli harvinaisen puhdasta.

Outo nainen itse oli puettu valkoraitaiseen villapukuun, joka kankaasta, puvun kuosista ja koosta päättäen oli hänen ammoisten tyttö aikojensa aikuinen. Lihomisen johdosta liian ahtaaksi käyneen puseron hihat ja selkämä näyttivät olevan halkeamaisillansa ja pakahtumaisillansa ruumiin pingotuksesta.

Harhamaan teki koko ensi silmäys säällittävän vaikutuksen.

— "Tervetuloa!" — lausui outo nainen ystävällisesti, syvään kumartaen, ja tarjoten tuolia lisäsi hän:

— "Tahtokaa istua!"

— "Kiitos... Mutta ehkä sallitte minun ensin kysyä, millä nimellä minä saan Teitä puhutella", — puhui Harhama.

— "Kuinka?... Ettekö vielä tiedä minun nimeäni? Sepä omituista... Nimeni on Esempio", — huudahti nainen, selitellen samalla, mille tavulle on korko pantava. Koko ajan puhui hän kohteliaalla äänenpainolla, joka kiusasi Harhamaa, josta oli karissut pois kaikki ulkonainen koreilu.

He istuutuivat pöytään. Rouva Esempio sytytti puupalasen reikään kiinnitetyn kynttilän. Akkunan edessä leikitteli hänen tyttärensä, sommitellen rakennuksia leikkitiileistä. Ulkopuolella näkyi akkunan puitelaudassa riippuvan yölepakon pää. Teetä kaataessansa puheli rouva Esempio:

— "Siinä on minun ainoa tyttöni Armiira. Minä kasvatan siitä kulturi-ihmisiä, ilman uskontoa, isänmaata ja yhteiskuntaa... Kuinka väkevää saa olla tee?... Tämä pitäisi olla hyvää teetä... kolme ruplaa maksaa naula."

Harhamaa hämmästytti äskeinen rohkea ajatus. Hän itse kielsi Jumalan, mutta hän tunnusti toki yhteiskunnan, s.o. inhimillisen siveellisyyden vaatimukset noudatettaviksi, asettaen ne teoksensa luonnoksessa jumalallisen siveellisyyden sijalle. Ja kun hän itse niistä milloin erehtyi, lohdutti hän itseänsä sillä, että erehtyvähän ne Jumalankinlapset. Hän tunnusti myös ulkonaisesti isänmaan vaatimukset ja tunsu nykyään, että isänmaa metsinensä, oravinensa, lähteinensä ja henkisine aarteinensa oli hänelle joku koivunsiimes. Se oli aina *joskus* ennenkin soinnut hänelle, kuin joulukulkunen. Se oli ajoittain ennenkin tuikuttanut hänelle valoviiruna elämän pilkkopimeässä. Nyt hän oli hieman sen säikeihin sotkeutunut. Oudostuneena rouva Esempion ajatuksen rohkeudesta, jonka vertaista hän ei vielä ollut tavannut, kysyi hän:

— "Vai niin!... Mutta minkä varassa sitten ihminen voi kulkea, jos hänellä ei ole mitään, mihin nojata?"

— "Omassa varassansa", — vastasi rouva Esempio nopeasti ja päättävästi.

— "Mutta *jaksaako* ihminen seisoa aivan omassa varassansa?" — kyseli Harhama edelleen, yhä enemmän puheeseen kiintyneenä.

— "Tietysti!... Sen *täytyy* jaksaa... Taikka oikeastaan minä en ymmärrä, mitä Te sillä 'jaksamisella' tarkoitate", — puheli rouva Esempio, lausuen alun nopeasti, lopussa venyttäen ääntänsä.

— "Sitä, että, jos ihminen ei tunnusta päteviksi niitä siveellisyyskäsitteitä, jotka yhteiskunta, tai

toisille Jumala, asettaa, niin jaksako hän itse luoda niiden sijalle uudet siveellisyyskäsitteet, jotka hänelle voisivat osottaa, mikä on oikea ja mikä väärä", — selitti Harhama hiukan oudostuneena siitä, että keskustelu oli näin äkkiä saanut niin jyrkän ja mieltäkiinnittävän muodon.

— "Miksi ei ihminen itse voisi sitä tehdä?... Mikä sitä jaksassa on?" — huudahti rouva Esempio vilkkaasti, tehden kädellään liikkeen.

— "Niin... No... Jaa", — tapaili Harhama miettivänä jatkaen: "Onhan ihmiskunta tarvinnut vuosituhsia luodessaan ja kehittäessään nykyisiä siveellisyyskäsitteitä luonnontilasta elävän ihmisen siveellisyyskäsitteistä, Siinä työssä on kulutettu lukemattomien miljoonien ponnistukset ja täytyyhän semmoisen jättäiläistyön olla *jonkun* arvoinen... ehkäpä kelvata ihmis-elämän ohjeeksi... ainakin paremman puutteessa. Ja jaksako sitten yksityinen *yhdessä* ihmis-ijässä luoda ohjaksen uudet siveellisyyskäsitteet, jotka olisivat vielä pätevämmät, kuin ne, joiden luomiseen koko yhdistynyt ihmiskunta on tarvinnut vuosituhsia?"

Rouva Esempio vilkastui, innostui ja alkoi selittää ajatustansa:

— "Mutta mitä siinä on luomista?" — keskeytti rouva Esempio. "Yksityisen ihmisen persoonallinen siveellisyys... kuinka minä nyt sanoisin Teille... sehän on *valmis*. Senhän sanoo *tunne*, mikä on oikein ja mikä ei."

Harhamaa nämä rohkeat ajatukset hämmästyttivät ja viehättivät samalla kertaa.

— "Anteeksi, rouva Esempio", — tarttui hän taas puheeseen. — "Anteeksi, että olen niin epäkohtelias, että vieraananne ollenkin näin varovasti uskon mielipiteenne oikeuteen. Mutta varovaisuuteni johtunee siitä, että sen avulla ehkä saan kuulla Teidän tarkemmin selittävän minulle erityistä mielenkiintoa herättävää, rohkeaa ajatustapaanne... Puhutte *tunteesta*, joka muka sanoisi, mikä on oikea ja mikä väärä. Mutta onhan viha myös tunne... samaten luonnon-ihmisten tunteet ovat tunteita, mutta eivät silti riitä elämän ohjaksiksi..."

— "Mitä Te nyt taas semmoisista puhutte!" — keskeytti rouva Esempio, yhä vilkastuen. — "Enhän minä nyt semmoista tunnetta tarkoita, vaan sitä mikä nyt on ihmisissä suurta... ja jaloa... ja kaunista... Kun sitä tunnetta seuraa, niin silloin ei ihminen tee kenellekään vääräyttä... Ettekö Te sitä usko?"

— "Niin... No... Kyllä... Anteeksi!" — tapaili Harhama epäröiden ja tietämättä mitä vastata.

— "Minä sanon teille esimerkin", — huudahti taas rouva Esempio. — "Eräs minun sukulaiseni, joka on yhteiskunnan ja kirkon ihminen, vei minulta vääräydellä suuren maatilan, kiristämällä... Rupesi ahdistelemaan saatavaansa ja... Äts!... Kerta hän sitten ajoi minut kiroten kotoaan pois *jouluaattona*, kun menin vieraaksi. Minä vaan silloinkin sanoin, että: 'Minä toivoisin voivani sinua kerran auttaa.'"

— "Vai niin!"—virkahti Harhama välinpitämättömänä, hieman kiusautuneena. Rouva Esempio jatkoi edelleen innostuen:

— "Ja sitten eräs nainen on minulle maksava kymmeniä, kyy-mmeniä tuhansia. Lainasi ne eräälle herrasmiehelle. Mutta minulle ne eivät ole mitään... Minä annan rahan tulla ja mennä kuin: hviu!"

Tätä sanoessaan pyyhkäisi rouva Esempio kämmentänsä kuvaavasti ja jatkoi:

— "Ja katsokaa esimerkiksi minun tyttöäni!... Minä sanon Teille siinäkin suoraan, että se on ennen vihkimistä syntynyt. Ja kumminkin oli se suhde isän kanssa puhtaampi ja uskollisempi, kuin yhteiskunnalliset ja kirkolliset avioliitot. Minua aivan kiusasi, kun perintöjen ja laillistuttamisen tähden sitten piti mennä vihille... Ätsh!" — huudahti hän katkaisten ja tehden tyytymättömyyttä kuvaavan liikkeen.

Syntyi pienoinen vaioliolo. Elämän suurkysymys hohti kukkana Harhaman edessä ja sen polttavana tuoksuna tuulahti huoneeseen koko elämä. Rouva Esempio tuki korkeaa otsaansa kädellään, jonka kyynäspään hän oli nojannut pöytänsä. Hän mietti jotain... Hän mietti kaikkea sitä, mitä hän oli saanut tuntea, kun ihmiset osottelivat sormellansa hänen laitonta avioliittoansa ja sen aikana syntynyttä aviotonta tyttöä. Hän muisteli menetettyä rikkauttansa ja naista, joka oli vienyt kymmeniä tuhansia... Ja paljon muuta hän ehkä ajatteli, ja näytti surulliselta... Harhama hengitti niistä ajatuksista elämäkukan tulikuuma tuoksua. Joku surunsuortuva häilähteli huoneessa. Se oli rouva Esempion menneen elämän muisto: *nykyinen elämä*...

Viimein keskeytti rouva Esempio vaioliolon, lausuen teetä kaataessaan:

— "Niin... Nykyinen elämä on menneen elämän muistoa..."

Ja ikäänkuin havahtuen ja katuen, mitä oli puhunut lausui hän hetken kuluttua vilkkaasti:

— "Kun Te nyt tämän kuulitte — että tyttöni on aviottomana syntynyt — niin Te varmaankin halveksitte minua... Tehän tunnutte olevan porvarillisen yhteiskunnan ihmisiä."

— "En suinkaan halveksi!" — vastasi Harhama väsyneenä. "Haureutta: uskottomuutta, irstautta ja muuta voi olla kirkollisessakin avioliitossa, ja Teidän suhteennehan oli, puheestanne päättäen, tavallaan yhteiskunnallisen siveellisyyskäsitteen pohjalle rakennettu, koskapa tunnustitte ne vaatimukset, uskollisuuden ja muun, jotka ihmiset yleensä asettavat avioliiton pohjaksi... Solmimistapa oli vaan yksilöllinen, mutta senkin edellyttää jo yhteiskunnan siveyskäsite... ainakin osaksi..."

— "Mutta Tehän tunnutte olevan vapaamielinen mies, kun noin ajattelette!" — huudahti rouva Esempio iloissaan jatkaen: "Minä luulin teitä aivan vanhoilliseksi... Armiira!... Armiira menee nyt peseytymään!" — lausui hän välillä lapsellensa ja lopetti sitten Harhamalle kysyvästi: "Vai kuinka?"

— "Riippuu siitä, mitä vanhoillisuudella tarkoitetaan", — vastasi Harhama kuivasti. Keskustelu alkoi häntä kiehtoa, kuten kaikki mikä kosketteli sitä kysymystä, joka hehkui hänen povessansa nyt entistä tulisempana. Mutta se pintapuolisuus ja tavotellut huudahdukset, jota hän oli huomaavinaan keskustelussa, tympäisivät häntä samalla. Hän sairasti taas ainaista tautiansa: uskoi kaikkien muiden olevan henkisesti häntä alempana.

Armiira palasi peseytyneenä ja kysyi äidiltänsä:

— "Saako Armiira teetä?"

— "Ei Armiira saa nyt", — vastasi äiti.

— "Entä sokeria?... Saako Armiira sokeria?" — kysyi tyttö edelleen.

— "Ei... Armiira menee nyt vaan nukkumaan."

— "Voi... voi!" — nenitteli tyttö poistuessaan.

Tyttö kömpi vaatepäällä sänkyyn. Rouva Esempio jatkoi:

— "Minun mielestäni juuri semmoiset luvattomat — jos niin saan sanoa — avioliitot ovat oikeat. Niistä syntyvät lapset ovat lahjakkaita, sillä niille on kaikki rakkaudessa annettu... Vai kuinka Te ajattelette?"

— "Kenties!" — vastasi Harhama. Mutta hetken kuluttua lisäsi hän: "Mutta ei suinkaan kaikista löytölasten huoneessa kasvatetuista lapsista silti tule neroja."

— "Ei nyt kaikista", — myönteli rouva Esempio. — "Riippuuhan se myös vanhempien verestä ja lahjoista... Mutta ottakaa esimerkiksi Jeesus! Hänen isänsähän oli varmasti joku roomalainen ylimys ja äiti vaa-aatimaton... vaatimaton maalaistyttö... Minunkin ainoasta lapsestani voisi tulla samanlainen... Senkin isän suku on samanlaista roomalaista aatelia... va-anhaa, vanhaa aatelia... niin että isän puolelta niiden veri on aivan kokonaan hienon-hienoa antiikkista ylimysverta... Ja äiti on taas ensipolvessa suomalaista talonpoikais-aatelia... Siis paljon yhteistä. Jeesuksen syntyperän kanssa... Ja myöntäkää, että siinä on neroa!... Katsokaa!"

Tätä sanoessaan toi rouva Esempio nähtäväksi lapsensa leikkelemiä eläinten kuvia, jommoisia senikäiset leikkelevät. Niitä näytellessään loisti hän ilosta ja onnesta, kuten ainakin äiti, jolle ennustaja ennustaa, että hänen lapsestansa tulee suuri. Hän katsahti vuoteeseensa menevää tyttöä ja silmät loistivat ilosta. Harhama katseli leikkauksia osan-otolla, hiukan kiusautuneena. Hän ei tahtonut loukata innostunutta äitiä ja lausui hänen mieliksensä:

— "Kyllä!... Kyllä!... Aika siroja!"

Mutta itseänsä häntä aivan hämmästytti rouva Esempion huikaiseva rohkeus, jolla hän asetti Jeesuksen vuosituhansien kuluessa kirkastuneen olemuksen oman perheensä tasalle. Vaikka hän itse ei terveen kieltämyksensä hetkenä tunnustanut Jeesuksen jumalallista sukuperää, näki hän Hänen kuvassansa silloinkin enemmän, kuin *tavallisen* ihmisen. Hän ihaili hänen nöyryyttänsä, puhtauttansa, lempeyttänsä langenneita kohtaan, Hänen neroansa ja miehuuttansa. Epäilyinkin sumeina aikoina Jeesus hohti hänen edessänsä kirkkaana, kuin valaistu joulukirkko elämän synkässä korpimaassa. Juuri Jeesus oli se *tulisin* hiili, jota hän kourassansa piteli silloin, kun hänen henkensä nousi Jumalaa vastaan, sommitteli teosta ja takoi tutkaimia. Hänen loukkauskivinänsä Jeesuksen olemuksessa oli se, että Hän tunnusti Isän. Kun hän korotti ihmistä Jumalaksi, oli hänellä sen esikuvana Jeesus, ja silloin hän aina sotkeutui siihen, että se Esikuva tunnusti Sen, jota vastaan hän nousi, raivataksensa Hänet siltä istuimelta jolle hän tahtoi uuden jumalan korottaa. Se Esikuva ja siis myös sen mukaelma nousi silloin aina ja lausui:

— "Isä on suurempi minua."

Ne sanat monen muun selittämättömän yhteydessä olivat sadasti olleet se komentosana, jonka käskystä kynä painui alas, kun hän yritteli teostansa alkaa.

Nyt oli hänellä taas se hiili kädessä, kuin rouva Esempion siihen pistämänä. Munkki Pietarin kuva vilahti varjona hänen eteensä. Elämän hämäryyden rihmat alkoivat kehräytyä.

— "Jaa!" — lausui hän huoaten, asettaen piirustukset pöydälle ja yhä miettien rouva Esempion rohkeaa vertausta. Hiili poltti jo kättä ja siksi nousi ryppy otsalle.

— "Ehkä minä saan kaataa lisää teetä?" — kysyi rouva Eesempio katkaisten pienen vaitiolon.

— "Kiitos, rouva!"

— "Pitäisihän tämän olla hyvää... maksaa kolme ruplaa naula", — puheli rouva Eesempio ojentaessaan suuren teekupin. "Vai eikö se maistu teistä?" — lopetti hän.

— "Kyllä!... Kyllä! Mutta minun täytyy pyytää anteeksi, etten ennen sen makua erittäin huomannut, koska Te itse olette kiinnittänyt kaiken huomioni", — vastasi Harhama. Mutta hänen ajatuksensa kieppuivat kokonansa siinä kättä polttavassa hiilessä. Hän vertasi taas Jeesusta rouva Eesempioon. Synnynnäinen ihmisten halveksuminen pulahti silloin hänessä pinnalle. Jeesus loisti hänen silmissänsä, kuin jalokivi kirkkaan jääpuikon päässä, ja sen puikon juurella mateli rouva Eesempio ja hän itsekin ihmis-etanana. Hän alkoi kiusautua, tuskautua. Rouva Eesempio tympäisi häntä; kelloonsa katsoen virkahti hän:

— "Ehkä minä jo häiritsen Teitä?"

— "Ette suinkaan!... Päinvastoin!" — vastasi rouva Eesempio taas vilkkaasti, ystävällisesti. Ja aivan huudahtamalla lopetti hän: — "Mutta kesken kaikkea! Mikä Teidän lukualananne oikeastaan on?"

Harhama lausui, parilla sanalla, lueksineensa viimeksi filosofiaa ja sosiaalisia aineita.

— "Minä jo arvasin, että Teillä on joku 'ala'", — tarttui rouva Eesempio puheeseen vilkkaasti. — "Sivistyneen ja intelligentin ihmisen huomaa jo ulkomuodosta."

Ja avomielisenä, kepeänä, kuten tyttönen, joka näyttelee kauniita suortuviansa, jatkoi hän:

— "Mutta ettekö Tekin huomannut jo ensi näkemällä, että minulla on joku 'ala'... tai miksi häntä nyt sanovat?... Huomasitteko?"

— "Kyllä... Kyllä!" — myönteli Harhama, jota rouva Eesempion kysymys oudostutti ja hänen lapsimainen, herttainen avomielisyytensä viehätti.

— "Millä alalla luulette minun olevan?" — jatkoi rouva Eesempio ihastuneena, kuin kauniskutrinen tyttönen kuvastimen edessä suortuviansa silmukoiksi laitellussa.

— "Ehkä olette taiteilija?" — vastasi Harhama tuskastuneena, epäröiden. Hän oli portilla luullut häntä sivistymättömäksi maalaisnaiseksi, ehkä kansakoulunopettajan vaimoksi, ja kiusautui näistä kyselyistä.

— "Niin, mutta mikä taiteilija?" — jatkoi rouva Eesempio kyselyään.

Harhama mietti hetken ja vastasi arvaamalla:

— "Aistikkaasta tukkalaitteestanne päättäen maalari, tai..."

— "Ei... Minä olen näyttelijä", — keskeytti rouva Eesempio jyrkällä äänenpainolla.

Ilmotus oli Harhamalle odottamaton. Hän tuli yhä enemmän hämillensä. Hän häpesi sitä, että oli niin vierautunut isänmaansa oloista, että ei tuntenut sen harvojen näyttelijöiden nimiä, vaikka hän tuns useita vieraan maan näyttelijöitä henkilökohtaisesti. Hämillään pyyteli hän anteeksi:

— "Anteeksi, että en tiennyt!... Mutta olen pitemmän aikaa oleksinut maan rajojen ulkopuolella, joten en ole saanut tilaisuutta seurata oman kansan sivistys-elämää."

Rouva Eesempio vilkastui taiteeseensa päästyä, kuin kukkamaalle päässyt perhonen. Hän selitteli vilkkailla eleillä:

"Ei ole kumma, että ette tunne Eesempion nimellä, sillä taiteilijanimenäni käytän kotitalostani perittyä tyttönimeäni Helga Riuttalaa... Ehkä olette sen kuullut? Ainakin teatteriarvosteluissa?... Sillä olen jo useita vuosia esiintynyt näyttämöllä vakinaisena."

— "Anteeksi, että en ulkomuodosta tuntenut!" — yritti Harhama, tunnettuaan rouva Eesempion

taiteilijanimestä.

— "Ei se tee mitään", — katkaisi rouva Esempio selitellen:

— "Lapseni kasvatuksen ja mieheni kuoleman johdosta olen ollut kaksi vuotta virkavapaana... Sen ajan oleskelin Pariisissa tutkimassa uudempaa plastiikkaa ja nyt olisi aikomus antaa uusi koenäytöntö... Meidän teatterimme ei siinä suhteessa kelpaa mihinkään."

Ja innostuneena nousi rouva Esempio ylös ja alkoi selittää uudenaikaisen plastiikan ja vanhettuneen teatterin eroavaisuuksia. Hän näytti, kuinka eri ruumiinliikkeet, kädenliikkeet, käynti y.m. on tehtävä uuden plastiikan mukaan ja kuinka ne vanhassa teatterissa tehdään. Hän näytti havainnollisesti, kuinka on huudahtettava: vatsanpohjasta, eikä kurkusta. Äkkiä nosti hän kirjavan hameensa helman puoli-pohkeeseen, alkoi käydä varpaillansa, selitellen:

— "Katsokaa käyntiä!... Uuden plastiikan mukaan on astuttava näin. Minä kävelen joka päivä varpaillani täältä sinne teidän Valkamalaan... neljä kilometriä mitä tätä väliä on... että saan kauniit pohkeet, ja totun plastilliseen käyntiin... Katsokaahan!... Näin!"

Ja hän eli taiteessansa, kuin perhonen kukassa, tai tyttö peilin edessä, huomaamatta ollenkaan, mitä muut siitä ajattelivat, tai siitä välittämättä. Hän unohti menneisyyden muiston: *nykyisyytensä*... unohti petolliset lainaajat ja häijyt sukulaiset ja tunnesiveellisyden, kuin kukat, joissa hän oli jo aikansa iloinnut, ehkä kylläntynytkin niihin. Hän eli taiteessansa: siinä kukkanupussa, josta nyt oppimatkan jälkeen oli puhkeava maineenseppele.

Mutta Harhama istui jo niillä hiilillä, joilla istuessa kaikki plastiikat ovat tuskastuttavaa, katkeraa savua ja kiusaavaa häkää. Rouva Esempion taide alkoi häntä kiusata ja näännyttää. Hän ei muutenkaan ollut sen tuntija ja ihailija ja kun se nyt tuli hänen tulihiihoksella istuessaan, alkoi se häntä tuskastuttaa. Silloin alkoi hänestä pursuta sairaloinen ihmis-inho, ja hän katseli asiaansa innostunutta rouva Esempiota sen inhon savujen läpi, ja näki hänet nyt siinä valossa, tuskautui ja väsyi.

Rouva Esempio näytteli ja selitteli lapsellisella innolla ja herttaisuudella. Hän veti tyttösenä kutreistansa yhä uusia suortuvia, poimi taiteestansa aina uusia kukkia, ja mitä enemmän hän näytteli, sitä enemmän hän innostui, vilkastui ja ihastui kutreihinsa: taiteeseensa.

— "Katsokaa! Tämä liike tehdään näin... Ja tämä näin", — selitteli hän Harhamalle.

Harhama tunsi omien hiiliensä polttavan. Hän alkoi väsyä, kyllästyä. Hänen ihmis-inhonsa alkoi yhä ryöppyvämmiin pursuta näkyviin. Rouva Esempion lyhyt vartalo näytti hänestä löllerömäiseltä, hän itse pyörähtelevältä, tepastelevalta.

Mutta rouva Esempio ei sitä huomannut. Hän oli unohtunut taiteensa kukkien keskelle, ihaili niitä, poimi niistä parhaita ja näytteli niitä Harhamalle ihastuneen ystävällisenä. Ja kun hän näytteli soleavartaloisten naisten sulavia liikkeitä ahtaaseen pukuun pingoitettuina, ei Harhama voinut olla häntä säälimättä ja katkerasti hymyilemättä...

Rouva Esempio hengästyivät hieman, sitoi aistikkaasti laitetusta tukasta otsalle valahtaneen suortuvan tukkalaitteeseen takaisin ja puheli viattomana, avomielisenä:

— "Opettajani Pariisissa myönsi minulla olevan taipumuksia plastiikassa. Hän sanoi kerran minulle: 'Toiselle saa päiväkaudet selittää, mutta Teille se menee, että: vhiu!'"

Harhaman ärtynyt mielikuvitus lähti pienimmästäkin sysäyksestä kiertomatkalta, etsien mitä kummallisimpia yhtäläisyyksiä sysäykselle. Kivipalasta ne voivat silmänräpäyksessä johtua kivennäisoppiin, siitä maan syntyyn... maailman luomiseen, sen häviöön ja niin edelleen, semmoisiin asioihin, joilla ei ollut mitään yhteyttä sysäyksen kanssa. Ja kaikki tapahtui salaman nopeudella.

Kun rouva Esempio viimeistä sanaa viheltäessään teki kuvaavan liikkeen, johtui Harhaman tuskastuneeseen mieleen Nero lyyrinensä ja lyhyine vartaloillensa, joilla ei ollut asian kanssa edes yhteyttä. Siitä hajosivat ajatukset Roomaan... johonkin tapaukseen roomalaisessa sodassa ja sieltä aina edelleen halki historian johtuen asiasta asiaan, nopeina, elottomina.

Mutta rouva Esempio jatkoi näytettään yhä innostuen, lämmiten, vilkastuen, tehden kaikki sydämen halulla. Hän oli kuin tyttö, joka leikkii uuden nukkinsa kanssa... Lopuksi hän näytti, miten eri lailla esim. käsi ojennetaan vastaanäyttelijälle... Hän selitteli:

"Vanhan koulun mukaan se vaan pudotetaan, mutta uuden plastiikan mukaan se ojennetaan näin:"

Hän heitti kätensä Harhamalle ja kehotteli:

— "Ottakaahan minun käteni!" — pudottaen kätensä tämän käteen. Harhama värähti. Hän katseli kättä äskeisen mielikuvansa vaikutuksen alaisena, suurenteli kärpäsen hirviöksi. Käsi tuntui hänestä paksulta, lihaiselta. Kynnet oli leikattu syvälle tylppien sormien sisään, ja se putosi hänen käteensä kuin lihapala, vaikuttaen hänen kiusautuneeseen hermostoonsa, kuin märän vaatteen kosketus. Hänen sairaloiseen, ärtyneeseen mieleensä johtui äkkiä rikos-oppi, joka arvailee rikoksellisen luonteen ihmisten käsistä ja jaloista ja kasvoista. Hän ajatteli Lombrosoa ja Neroa. Ajatukset hajosivat hetkessä omille teillensä johtuen rikosopista vallankumoukseen, Nikolaihin, Kooljaan, munkki Pietariin ja siitä hänen lähtönsä Suomeen ja aina loppumattomiin. Hän aikoi vaistomaisesti päästää heitetyn käden pois kädestänsä, mutta rouva Esempio puhui innostuneena, jatkaen näyttelyään:

— "Pitäkäähän vielä... pitäkäähän... pitäkäähän!"

Mutta samassa tuikahti loppuun palanut kynttilä sammuksiin, ja Harhama sai tilaisuuden lausua:

— "Kynttilä huomauttaa, että minun on aika kiittää Teitä ystävydestänne ja päästää Teidät rauhaan."

Kuun puolikas oli kiivennyt taivaan kuperalle laidalle... Se valaisi huonetta himmeästi, kuin peikon lamppu. Armiira nukkui puusängyssä, riisuutumattomana, viattomana ja rauhallisena kuin enkeli. Akkunan läpi hiipivä kuutamo oli juuri kiivennyt lattialta sängynreunan yli vuoteeseen. Hiljaa, hellävaroen levitti se juuri valonsa huivinnurkkaan Armiiran kasvoille. Toisella valoliinansa nurkalla oli se jo peittänyt lapsen käden. Sen reuna repotti sängyn reunalla ja laski kaitaisen liepeensä lattiapalkeille kuutamomatoksi.

— "Siinähan se minun tyttöni nukkuu... Eikä sitä tiedä mitä siitä tulee. Ehkä todellakin esimerkki", — puheli rouva Esempio puoleksi leikillä. Pieni vaitiolo syntyi. Molemmat miettivät mitä elämä tulevaisuudessa oisi. Nyt olivat nähtävinä ainoastaan sen näkymättömät hapset.

— "Jaa!... Hyvää yötä!" — lausui Harhama viimein, kumartaen kiusautuneena.

— "Hyvää yötä!... Mutta *à propos* [kesken kaiken]... Ettekö Te voi suositella minulle jotain näytelmää koenäytäntöä varten?... Semmoista, jossa olisi suurempi osa... esimerkiksi semmoinen, kuin 'Magda'?... Ehkä on kirjastossanne joku semmoinen näytelmä?" — tarttui rouva Esempio vielä puolipimeässä huoneessa.

— "En nyt muista", — vastasi Harhama. — "Suomenkielisiä en tunne... Venäjänkielisiä olen nähnyt ja niistä erään tuttavani kirjoittama on minua miellyttänyt."

— "Mutta ehkä minä saan tulla huomenna sitä katsomaan?... Jos nimittäin olette niin ystävällinen, että teette minulle selkoa sen sisällöstä, koska itse en täydellisesti hallitse venäjänkieltä", — keskeytti rouva Esempio innostuneena.

— "Kyllä!... Suvaitkaa vaan tulla!" — vastasi Harhama.

Rouva Esempio saattoi hänet ulos avonaiselle portaikolle. Siihen avautui kaunis järvenselkä, joka välkytteli kuun kirkasta kuvaa pohjallansa, kuutamon hopeavaippaa kalvollansa. Koko näköala välkkyi yön hopeassa ja kullassa. Rouva Esempio katseli sitä taiteilija-uran hopeoiden hänen sielussansa hohtaessa, sen kunniakuutamoiden valaistessa hänen tulevaisuuttansa ja seppeleiden loistaessa kuun kirkkaina kuvina elämän järven pimeällä pohjalla. Loistava näköala tuntui hänestä silloin taiteilija-uralta, joka jo ojensi hänelle kuun kuvaista sepeleeksi. Hän ihastui, innostui ja unohti elämänhuolet ja kurotti käsin sepelettä. Hän huudahti, mieli kirkkaana kuutamona:

— "Ai... ai!... Miten kaunista!... Luonnossa on nyt 'stämningiä', kuten sanotaan..."

Ja taas hän innostui taiteeseensa, ja selitteli kuutamovaippa hartioilla:

— "Oikeastaan minä olen suunnitellut antaa ainoastaan muutamia... ehkä vaan yhden ainoan näytöksen... Tahtoisin nähdä sen äärettömän-äärettömän hiljaisuuden, joka vallitsee, kun yleisö odottaa nyt opintomatkaltaani tultuani. Ja sitten voittaa yleisö noin hyvin vaan!... Ja samassa vetäytyä syrjään... Olette tietysti lukenut Maeterlinckin *La Silencen*?" [Hiljaisuus] — jatkoi rouva Esempio kyselyään ja selitystään innostuneena, kepeänä ja herttaisena.

— "En, ikävä kyllä... Hyvää yötä, rouva Esempio!"

— "*Au revoir, monsieur!*" [Näkemiin, herra!] "Minä tulen sitten huomenna", — lopetti rouva Esempio rappusilla.

— "Terve tuloa!" — lausui Harhama lakkiansa nostaen ja hävisi kuutamon varjoihin.

Yö oli yli puolen, kun hän saapui asuntoonsa. Kuutamorepale paistoi lattialla, tunkien siihen koivunoksien lomitse. Vasta nyt, yksinäisyyden villavasussa, alkoi Harhama tutkia äskeistä puhelua. Ja hän löysi siitä nyt siivenkären, jolla hänen henkensä mielellänsä keinui, koska siinä ajatuksessa oli jotain rohkeaa. Rouva Esempion ajatus kaiken sovinnaisen siveellisyyden kieltämisestä ja *tunteen* korottamisesta sen sijalle, sotki hänen ajatuksensa rihmoja. Hän kieriskeli niissä, sekautui niihin hetkittäin, ja silloin alkoi hänelle joskus välähtävänä valona selvitä rouva Esempion ajatuksen rohkeus ja sen suuruus. Se huumasi häntä ja viehätti, ja kun hän yritti alkaa teoksensa kirjoituksen, tuntui kuin olisi siinä aukko: turha arkailu, keskitiehen pysähtyminen... Se aukko oli alkanut pienestä neulanpistosta Valkeassa talossa, mutta nyt se laajeni, suureni, huikaisi ja kirkasti uuden maailman. Teoksen juoni näytti rikkinäiseltä... sitten oli siitä jällellä enää repaleita... viimein ei niitäkään... Neulanpiston tekemä reikä laajeni äärettömyyden-laajuiseksi aukoksi ja siihen aukkoon hävisi koko teos. Mitään vanhaa ei jäänyt enää jällelle.

Mutta kuu kiepahti koivunlatvan takaa ja viskasi eheän kuutamonsa lattialle. Samalla kirkastui taas Harhamassa hetkeksi äskeinen ajatusten sotkeutuma.

— "Sehän on eläimentila... Tunne, vietti, määrääjänä!" — mietti hän ja sotkeutui edelleen. Hän oli liiaksi takertunut teoksensa valmiiseen juoneen: yhteiskunnallisen, yleisen siveellisyyden aatteeseen, eikä päässyt siitä irti.

Ja useat väärtinät alkoivat kehrätä hänen olemuksessansa. Rihmat juoksivat niiden puolaimilta. Epäilyn sukkapuikot alkoivat vilistä nopeina ja kutoa häntä ahdistavaan pakkoröijyyn...

Kuu puikahti pilven taa. Yö vierähti poroharmaaksi. Harhaman edessä tanssi sekaisin kaikki: Jumala repi verikynsin Zaikoa, tai haihtui Hän mielikuvaksi. Kaikenhäviö irvisti ajanhampaat verisissä ikenissä. Ja taas hinautui Jeesus ihanana jalokivenä jääneulan päähän, ja neulan juurella mateli ihmis-etana hullunkurista harppuansa soitellen...

Epäily kuristi häntä. Kun hänen huomenna piti alkaa teoksensa kirjoitus, tuntui, kuin puuttuisi suunnitelmasta vielä jotain, tai kaikki. Valkeassa talossa tapahtunut keskustelu alkoi hänessä kyteä uutena epäilyksen tulihiihenä. Hän kyseli itseltänsä: "Pitääkö minun jäädä puoliväliin: yhteiskunnallisessa siveellisyydessä ilmenevän ihmisen jumaluuteen, vai astunko koko askeleen: nostan yksilöllisen siveellisyyden ainoaksi oikeaksi, ainoaksi oikeaksi jumaluuden ilmaukseksi?"

Uudet epäilyksen rauhaset alkoivat vuotaa ja hän ei uskaltanut nyt vielä tarttua odottamatta irtipäässeeseen niidenpäähän...

* * * * *

Kukka kasvoi kauniissa tempelissä. Kaunis enkeli hoiti kukkaa ja enkeliä vartioi korea käärme.

Kun Harhama oli lähtenyt Valkeasta talosta, niin Perkele, joka oli yökköön kätkeytyneenä vartonut akkunan puitelaudassa riippuen, lensi ajatuksena lumivalkeaan tempeliluolaansa, jonka nimi on Aistitemppeli. Sen tuhat pylvästä ovat häikäisevän valkeita, sen seinät valkeammat, kuin puhdas hanki, ja sen holvi valkean-kirkas, kirkkaampi auringon valkeata valoa...

Aistitemppelin keskellä on lumivalkea aistialttari ja sillä kaunis kukka-astia, kauniilla korottimilla. Kukka-astiassa kasvaa veripunainen aistipunakukka. Sitä hoitaa ja vaalii siinä Perkeleen ihana enkeli Tuula. Hän hoitaa sitä yöt, hoitaa päivät. Kuusi pikkuista enkeliä on hänellä aina apuna.

Tuula on kauneuden ihanin kukka... Hän on kuin ihanin uni... Vartalonsa notkeus on käärmeen kaunista kavaluutta... sen pehmeys on hempeintä hekkumaa... sen lämpö on lempeä... sen tuoksu on impeyttä... sen sulo mairetta... Hänen päässänsä on veripunakukkainen sepele... Katse on tenhoa... taikaa... noituutta... häävuoteelle kutsua... Hänen tukkansa on lumivalkea, silkkihieno, ja se tuoksuu, kuin kukka, ja se säteilee, tuskin nähtävästi, kauniina, kuin päivän lumivalkeat säteet... Sen jokainen suortuva on elävää aistia... Se hivelee hellästi... kutittaa kauniisti... häilähtää, kuin herkku, hivaisten miehen hellimpiä... Hänen ihonsa on aistia... se on lumetta... huumetta... suloa... Hänen huulillansa kypsyä hekkuma, kuin makea marja... povella puhkeaa hempi pienenä nisänä, punottaen rinnanpäässä... Hän on tuomittu ijankaikkiseen tyttöyteen... kantamaan neidonhaluja... naisen mielitekoja... viettien ijäistä janoa... Hekkuma puhkeaa hänestä aina, kuin väri kukasta... lempi neidon povesta... Himo hehkuu hänestä, kuin elämänhalu ihmisestä, kun sen aika on tullut... Mutta ei ole sille tyydytystä... Hänen impeytensä on ikuinen... Siksi antaa hän himonsa aistipunakukan väreiksi... sen tuoksuksi hekkumansa... sen mehuksi naiseutensa... miehenkaipuunsa sen heloksi...

Ja siksi puhkeaa aistipunakukasta aina uusi, pieni aistipunakukka, joka on puhdasta himoa... huumaavaa hekkumaa... viettiä... viettien ruokaa ja juomaa... naiseutta... mieheyttä... impeyttä... haureutta... Siksi saa kaikki aistillisuus aistipunakukasta alkunsa...

Pikku enkelien päässä hohtavat lumivalkeat kukkaseppeleet... Heillä on käsissä ijäti kukkivat liljat... He seisovat lumivalkean aistialttarin edessä, sen portaita vartioiden, ettei sinne pääse hyve hallaksi... kieltämys kukkaan viluksi...

Tuula-enkeli kasvattaa aistipunakukkaa ihmisille jaettavaksi... Se ei koskaan kuihdu... ei lakastu. Se kukkii ijäti, hohtaen veripunaisissa... Tuula itse seisoo alati sen astian vierellä... Hänen edessään alustalla on veripunainen käärme kauniina kiemurana... Se vartioi häntä, ettei hän nukahda ja laske kukkaa lakastumaan... Joka ilta ja joka aamu puhaltaa Tuula kukan tuoksua maailmoihin, antaa värin mennä tuoksun mukana... Se väri menee näkymättömänä, tuoksu menee tuntemattomana... Ne muuttuvat maailmassa kukiksi, kukkivat siellä, missä milloinkin tarvitaan... Ne punottavat kotilieden liekinpäässä... Ne kukkivat siinä keveinä... runollisina... puhtaina... viattomina, vaimon käden vaalimina, miehen niille soitellessa, toisten niille runoillessa... kaikkien niitä etsiessä... niitä palvellessa... niillä eläessä... uhratessa... Niiden lehdet karisevat vaimon helmaan... karisevat siihen miehen poimittaviksi... aina etsittäviksi... Ne karisevat tytön syliin sulhasen uneksittaviksi... Ne tuoksuvat vaimon vuoteessa... koristavat sen sukkanauhoja... Niitä sirottelee näkymätön käsi tytön syliin, kylvää vaimon helmaan ja vuoteelle, ja solmielee heidän sukkanauhoihinsa...

Ne kukat kukkivat kaikkialla... Ne näkyvät silloin, kun on silmä jo soaistu... Ken pettyy niitä etsiessään, hän etsii kiihkeämmin... Ken ne luulee löytäneensä, se etsii uudestaan...

Ijankaikkisesti kukkii aistipunakukka... Uskollisesti hoitaa Tuula tehtävänsä... Hän kylvää luvattoman rakkauden ensi idut... nostaa lemmen vaikka missä... Hän panee alkuun aviorikokset... Sitä tehdessä taittaa hän punaisimman lehden aistipunakukasta ja kutsuu luoksensa kauniin Are-linnun, jonka väri on kirkasta kuutamoa... Se tulee heti ensi kutsunnalla, ottaa sievästi Tuulan kämmeneltä kukkalehden ja pudottaa siitä osan naisen helmaan, toisen osan miehen päälle... Sen lehden väristä puhkeaa uusi aistipunakukka, jossa kieppuvat molemmat, sekä mies että nainen, kunnes siinä palavat siivet... Ne kieppuvat siinä, kuin perho tullessa...

Aistipunakukan lehti huumaa mielen, sokaisee silmän, värjää ruman ihanaksi, tekee vanhan nuoreksi ja luvattoman makeammaksi muuta...

Perkele istui veripunaiselle valtaistuimellensa ja antoi merkin. Heti ilmestyivät hänen eteensä kaikki kuusi pääenkeliä: Piru, Horna, Hiisi, Lempo, Kehno ja Paholainen sekä hurmaavan kaunis Raala, joka käskettävinänsä olevilla enkeleillä kehruttaa ihmisten väärin unelmien rihmat ja kudotuttaa niistä unelmat. Raalan mukana oli sata hänen alaistansa enkeliä. Perkele puhui heille:

— "Jehovan munkki lähetti Harhaman 'kotiinsa', mutta hänen polkunsä on kääntynyt. Hän on kääntynyt kotinsa portilta *naisen* kanssa ja nyt kuuntelee hän jo hänen *saarjojansa*... Ja ne saarnat eivät ole Jehovan virsikirjasta otetuita..."

— "Hän on siis parannuksen tiellä. Hän on kääntynyt kotiportillansa. Sinä olet johtanut hänet oikealle polulle", — huomautti Piru.

— "Silloin alkaa minun työni", — huomautti Tuula kukka-astiansa viereltä.

— "Hän ei ole *vielä* valmis sinun kukkasi kauneutta näkemään, mutta hän kypsyy kohta", — oikaisi Perkele. Ja Raalalle hän lausui:

— "Sinun tehtäväsi on nyt pitää huolta hänen unelmistansa päivällä... Niiden jälkeen saa Herve-enkeli jatkaa työtäsi hoitamalla hänen uniansa yöllä."

— "Me tottelemme sinua ilolla", — lausui Raala enkeliensä ja itsensä puolesta. Perkele istui hetken mietteissään, ajatteli jotain, rypisti otsaansa ja alkoi puhua:

— "Jehova on kavalasti käyttänyt hyväksensä sitä iskuä, jonka minä annoin hänelle Kainin kädellä."

Enkelit hämmästyivät. Perkele selitti edelleen:

— "Hän oli luonut ihmisen yksiavioiseksi, vaimon yksi-mieheksi... Jos molemmat veljet olisivat jääneet eloon, olisivat he jakaneet ainoan sisarensa porttona, ja silloin siitä ei olisi voinut syntyä lasta, sillä portto ei voi synnyttää. Hänen luomansa ihminen olisi hävinnyt ja Hänen valtansa olisi silloin loppunut..."

— "Se kavalä!" — huudahtivat enkelit ymmärrettyänsä, että heidän herransa oli pelastanut Jehovan vallan, pelastamalla ihmissuvun monimiehisyydestä johtuvasta häviöstä.

Perkele hillitsi vihansa ja jatkoi:

— "Mutta Hän on näkevä, että erehtyi. Hän on näkevä, että naisesta, joka siten tuli pelastetuksi

porttouden kautta tuhoamasta Hänen valtaansa, on sittenkin tullut hänen valtansa lopettaja... Minä olen näyttävä, että Hän, pelastuttaessansa minulle naisen porttoudesta, pelastutti oman valtansa surman. Naisen täytyy se valta lopettaa, joko porttoutensa kautta, tai ajamalla Hänen hiuskarvansa Hänen valittujensa päästä..."

— "Hän on tekevä sen molempia teitä kulkien, kun sinä, maailman viisauts, niin tahdot", — todisti Piru.

— "Nainen", jatkoi Perkele — "on ajeleva pois Jehovan voiman suortuvat. Katsokaa!"

Perkeleen tahdosta avautui kuvaus enkelien katseltavaksi:

Rauhallisessa laaksossa oli Simsonin maja. Sitä ympäröivät kauniit öljypuut ja viikunapuut. Majassa paloi kotiliedessä hopeanheleä liekki, ja nuori, kaunis Delila seisoi sen vierellä Libanonin valkea ruusu kädessä... Hän katseli sitä ja muisti nuorta filistealaista, joka oli kerran hänelle noutanut kauneimman ruusun Libanonin jyrkänteeltä...

Simson tuli sisälle täysissä sotatamineissa... Kaunis Delila sulkeusi hänen syliinsä, kuin pääskysenpoika pesäänsä... Hän vakuutti kuolevansa, jos se syli kylmenisi... Hän vakuutti ijäti itkevänsä, jos ei Simson palaisi... Hän vannoi päivät uhraavansa, yöt rukoilevansa, että Jehova säästäisi hänelle hänen maallisen taivaansa: Simsonin sylin... Hän vannoi huutavansa Jehovan vihaa sille, joka taittaisi suortuvan Simsonin päästä...

Hän vannoi ja lupasi, hän itki ja värisi... Hän antoi ruusun Simsonille, sanoen:

— "Se on puhdas, mutta Delilasi sielu on puhtaampi... Jos ruusu muuttaisi värinsä liaksi, ei muuttuisi minun rakkauteni, uskollisuuteni, puhtauteni."

Mutta Simson ei katsonut valkeaa Libanonin ruusua... Hän katseli *puhtaampaa*... hän katseli Delilaa, joka oli äsken kukkinut Sorekin ojan kauniilla rannoilla... Hän katseli sen huulta... sen kauniita silmiä... sen hienoa hipiää... Hän tunsu sen poven paisuvan huonnasta... Hän näki näkymättömän kukan, huumautui sen tuoksusta... Hän näki kaulan hipeässä hienon sinervän verisuonen, hienoisena haituvana... Hän värisi ja sulsi ja tarttui hipeän verihaituvaan...

— "Tuula! Hän on nähnyt sinun aistipunakukkasi!" — riemuitsi Perkele.

Simson lähti. Delila istuutui vuoteen reunalle ja katseli Simsonin unohtamaa ruusua ja muisteli nuorta filistealaista ja haisteli ruusua.

Mutta nuori filistealainen lähestyi ja alkoi väijyä ulkona Simsonin henkeä... Hän väijyi, eikä huomannut Simsonin jo lähteneen kotoa, eikä tiennyt Delilan täällä olevan...

Ilta tuli... Yhä väijyi filistealainen, joka oli parain filistealaisten päälliköistä... Hän oli alhaalta siksi kohonnut ja itse ottanut asian toimittaakseen...

Kaunis yö hämärsi... Filistealainen hiipi Simsonin majaan... Delila istui vielä vuoteen reunalla. Hän huomasi filistealaisen ja tunsu hänet, ja nyt hän *unohti* ruusun... Hän muisti *muuta*... Ruusu putosi lattialle... *Sen* väri oli vielä muuttumatta... lehtikin oli vielä kuihtumatta, mutta *hänessä* muuttui jotakin...

Ja filistealainenkin tunsu hänet ja katsoi häneen, eikä Delila rukoillut Jehovaa Simsonin puolesta... Ei hän paennut vihollista... Hän istui ja odotti... Heikko vartalo värisi hieman... Se värisi pelosta... *odotuksesta*... *ihastuksesta*... Silmissä paloi tuli. Jalka puristautui jalkaa vastaan, kuin suojellen jotakin... kätkien jotakin... Filistealainen polvistui hänen eteensä... Hän värisi ja lämpeni ja hehkui... Hän pakeni vihollista arkana, kätkeytyi sen edeltä... Mutta hän kätkeytyi miehensä *vuoteeseen*...

— "Tuulan kukka on puhennut heille", — iloitsi Perkele.

Näky jatkui: Simson polvistui Delilan eteen, painoi päänsä tämän helmaan. Delila lauloi hänelle harpun säestyksellä laulua "Ikuinen lemmenkukka".

Hän lauloi:

"Sorekin kauniit aallot sekä rannat sun tähtesi mun lemменkukkani ijäksi unohti. Sen laakso murheenmaaksi on sille kukkaselle muuttunut. Kuin pieni muuttolintu ajan tullen, keväisen lemмен maille ikävöi, niin kuihtumaton lemменkukkaseni Sorekin kauniin puron rantamalla yöt päivät poimintaasi odottaa. Sinulle, niin kuin kukka auringolle, se uskollisna aina kukoistaa. Kuin kevät kesää ikävöiden toivoo, tai uhrisavu pyrkii korkeuteen, muut

kaikki unohtaen, niin mun lempein sun silmäystä;, aina odottaa, sa lemmenkukkasesi kirkas päiväyt, sen ainut ilo, päivänpaiste sen. Se ilman sua kuihtuu. Ilman sua Sorekin kirkkaat aallot, kauniit rannat on lemменkukkasellein syksynmaita ja päivät tuskaa, murheitä yöt."

Sävel helskyi. Se hyppeli harpunkielellä kauniina aistipunakukkana, kuin pienoinen punainen liekki, jota ei silmä nähnyt... Simson kuunteli laulua ja näki kukan säveleessä... painoi päänsä Delilan helmaan ja nukkui... Tuula hymyili ja katseli kaunista aistipunakukkaansa. Perkele riemuitsi. Näky jatkui:

Suuressa filistealaisten temppelissä vietettiin voitonjuhlaa... Delila istui nuoren filistealaisen vierellä kunniaistuimella. Sokea Simson tuotiin kahleissa sisälle ja hänet pakotettiin soittamaan harppua... Hän muisteli silloin menneisyyttänsä... Hän muisteli Delilaa... Hän tuli katkeraksi ja soitti kuin ivalla tuttua laulua "Ikuinen lemменkukka"... Delila yhtyi sitä laulamaan, kuin ilkkuen... Simson tunsu äänen... raivostui... tarttui pedonvoimalla pylväisiin... Pylväät taittuivat ruokona, ja temppeli sortui raunioiksi...

Perkele riemuitsi.

— "Jehova pelasti naisen ajamaan Hänen omia suortuviansa ja nostamaan miehen käden uuteen kainin-iskuun... Tuulan kukka kasvaa kauniina ja sinä Raala olet juoksuttanut ja kehrännyt miehen onnenunelmien rihmat oikealta kerältä, kun olet antanut ne *naisesta* juosta..."

— "Kaikki viisaus on sinusta lähtenyt", — imarteli Raala.

Kuvaus muuttui: Kuningas Salomo istui valtaistuimellansa Zionin linnassa ja ylimäinen pappi siunasi hänet Herransiunauksella. Ylimäisen papin lähdettyä astui sisälle kaunis Ammonin tytär. Hän seisoi Salomon edessä Itämaan kukkana, käsissä kirkkaat kultakoristeet, otsalla kaunis otsanauha... Hän hymyili aurinkona, hohti puhtaana helmenä, viattomuutena, kainoutena. Puvunlaskos somisti vartaloa, huulella hohti vielä äidin antama suudelma... tyttöys tuoksusi ihosta... viattomuus silmän tummasta sinestä... Kaikki se oli yhteensä veripunaista...

Perkele iloitsi. Salomo kutsui kaunista tyttöä... Tyttö katsoi kainona maahan... ei totellut... ei tullut... Salomo lähestyi *itse* tyttöä... Tyttö pakeni arkana lintuna... Salomo polvistui tytön eteen, päässä Israelin kruunu... Tyttö pysyi äänetönnä... Salomo *rukoili*... Tyttö vastasi väristen:

— "Isieni usko kieltää minut uhraamasta *sitä* muille, kuin suurelle Molokille... Ja sinun maassasi ei ole Molokin alttaria, millä uhrata..."

Kuvaus katkesi ja alkoi uudestaan: Salomo oli rakennuttanut temppelin Molokille ja saattoi kaunista Ammonin tytärtä sen alttarille... kantoi häneltä parhaan uhrin *Molokille*...

— "Sinun aistipunakukkasi, Tuula, on kalliimpi kuin Jehova", — iloitsi Perkele, uhrausta osottaen. Enkelit iloitsivat herransa keralla.

Kuvaus muuttui:

Herodes istui Zionin linnassa loistavan seuransa kanssa huumautuneena. Herodiaksen tytär tuli sisälle. Kuningas riemastui: Tytön vartalo oli suloa. Se oli kuin kaunis käärme... Polvi vilahti hunnun halkeamasta... taipui notkeana... kääntyi kauniina... Lämmin iho hiveli hipiällänsä, musta tukka silkkiuortuvillansa... Silmissä kukki kiehde, katseessa raju lempi...

Tyttö alkoi tanssia... Neidonhaju häilähteli huntuna hänen ympärillään... Tukasta tuoksahti jotakin, joka tunki miehen sisälle... Kuninkaan silmät sokenivat... Tyttö tanssi kukanhajuisena, huumaavana, hehkevänä... Kuningas kieppui perhosena tavotellen... värähdellen... vavahdellen... Hän unohti kuningaskunnan, unohti Israelin kruunun, unohti valtikan, unohti kaiken... Hän näki vaan punaisen kukan... tunsu sen hivelevän hajun... huomasi solean polven käännähdykset... himoitsi nähdä enemmän... katsoa kukan sisintä...

Hän lupasi tytölle puolen valtakuntaansa...

— "Sinun kukistasi, Tuula, maksetaan hyvästi", — ilkamoi Perkele.

Näky muuttui: Pyövelit kantoivat sisälle Johannes Kastajan verisen pään. Perkele kerskaili suurena:

— "Herodias ja Delila ovat Jehovan *valituista*: He ovat Israelinkansan tyttäriä... Hänen *valittunsakin* ovat minun aseitani..."

— "Hän Itse on sinun aseesi, sillä *Hän* valmisti ja säästi aseesi sinulle", — ylistivät enkelit. Perkele jatkoi ylpeänä:

— "Jehovan munkki lähetti Harhaman tänne. Nyt on hän kohta *naisen* käsissä, joka ei hänelle Jehovaa ylistä... *Munkki* on ollut kosiomiehenä... ja vaimo on antava hänelle kielletyn hedelmän, vaikka omasta

pohkeestansa... Tuula sirotelkoon naisen helmaan kukkansa koreimmat lehdet! Sinä, Raala, hoitelet hänen unelmiensa ja Herve on pitävä unista huolen. Kohta kulkee kaikki latuansa... *Vaimon* helmassa on Harhama teoksensa kirjoittava... *Vaimo* on ajeleva suortuvat Jehovan päästä... *Vaimon* käteen on Harhama kantava Jehovan pään..."

— "Sinun tiesi ovat uuden maailman kehittymiskulkua, siksi *täytyy* kaiken sitä latua kulkea", — todisti Piru. Perkele lopetti ylpeän järkeilynsä:

— "Jehova astui alas helvettiin minun päätäni rikki polkemaan, mutta minä olen myös nouseva Hänen taivaaseensa, pistämään Hänen kantapäähänsä, jos Hän yrittää sen sinne kätkeä..."

Palvelijat riemastuivat ja veisasivat herransa ylistystä.

"On avaruuskin sulle liika pieni.
Sä kaikki imet itseesi, kuin sieni.
Sinuhun suistuu Jehovan taivas, maa.
Sun kunniaasi kaikki julistaa.
Oot herra tulevan
Ja loppu olevan".

* * * * *

Perkele hävisi enkeleinensä. Tuula jäi uskollisena hoitamaan aistipunakukkaa...

Riitoja, syksyisiä harpunsäveliä ja talvisia aistipunakukkia.

Elämä on tulinen synninhiillos...

Syyskesän rauha levisi maille.

Suomi hohti maailman helmenä. Aamusta iltaan heilutteli se auringon kirkkaita kuvia tuhansien järviensä syvyydessä. Se hymyili, se kainosteli, se koreili lukemattomissa helyissä päivät pitkät, kuin neitonen, päivänkuvat helminä, siniset joet voinä ja purot nauhoina.

Ilta tuli lempeänä. Se tuli kuin isoäiti mielitiettynsä luoksi. Se kokosi auringonkuvat järivistä, korjasi ne kuin kirkkaat helmet yöksi kätköihinsä. Se puki Suomen punertavaan iltaruskoon, kääri sen hienoihin syys-autereihin iltaa ja yötä varten. Yö joutui. Suomi pukihe uusiin koruihin, öisiin helmiinsä:

Sen järvien pohjalla riippui, rannoista kiinni pitäen, taivaan komea ontelo, mykevä puoli alaspäin. Kuutamono välkehti veden kalvolla, metsissä heilahtelivat hämärän liinat ja kuun kirkkaat kuvat soluivat syvyydessä siellä riippuvaa taivaan onteloa myöten...

Suomi loisti maailman morsiamena, Pohjolan kuuluna, öisissä helyissänsä, kuun kirkkaat kuvat helminä, kuutamon valovälke koruina ja syyskesän yöhämärä harsoina...

* * * * *

Sunnuntai levitteli rauhallisena liinonsa. Kirkkorauha välkkyi järven selällä sorsapoikueilla siroteltuna. Työmies lepäsi kotona. Luonto raatoi. Sisällä istuivat vanhat, povessa kirkkomieli, ilona vanhat virsikirjat ja ulkona hyräili hiljaisuus syksyistä suruvirttänsä...

Valkamalan tanhualla löivät pojat poltto-palloa. Tytöt olivat hippasilla. Harhama itse istui aitan porraskivellä, vanhan Alkulan keralla, ja seurasi lasten reipasta leikkiä. Vastapäätä, tanhuan toisella puolen, istui Åke Lund, vanha ruotsalainen talonpoika, piippunysäänsä imien. Hänen ympärillään istuivat hänen kahdeksan poikaansa. Hekin seurasivat lasten iloisen leikin kulkua.

— "Suomalaiset pojat lyövät palloa", — lausui vanha Åke pojillensa jörönä, piippu hampaissa ja ikäänkuin itseksensä.

Lapsijoukossa helisi nauru. Kuului iloisia huudahduksia. Mielet olivat kesäkepeitä... Kepit heilahtelivat... Mielet kiihtyivät... Irmas oli konnutonna ja Väinö kiusotteli häntä, koettaen lyödä pallon pois... Molemmat yrittivät väliin lyödä palloa, väliin juosta kontuun... Toiset vartoivat tilaisuutta sekaantua peliin... Viimein kolahtivat kepit yhteen ja pallo suhahti ilmassa.

— "Irmas!... Väinö!... Irmas!... Väinö! Joudu!... Joudu sukkelaan!... Joudu kontuun!" — räjähti iloinen, sekainen kehotushuuto poikajoukosta.

Ja tanhua tömisi, kun kaksi poikaa juoksutti keppiänsä kilpaa kontuun. Molemmat ehtivät yhtäaikaa ja syntyi kiista.

— "Minäpä en nähtin ensin!" — intti toinen pojista, Irmas.

— "Etpäs!" — väitti Väinö, ja sysäsi edellisen pois konna. Tämä kiivastui... Hänen pallokeppiänsä kohosi jo lyöntiin, mutta toinen ehti ennen ja löi kepin maahan, mutisten hampaittensa välistä:

— "Ryssäläisen poika... Tarvaalainen!..."

— "Mikäs sinun isäsi on!... Senkin viikkiläinen!" — huudahti loukattu Irmas ja karkasi loukkaajaansa, rotevampaan Väinöön käsiksi.

— "Nyt alkavat ne tapella", — murahti nuorin Åke Lundin pojista. Åke imi rauhallisena piippuansa ja katseli lasten toimia.

Alkoi paini. Aluksi heilahtelivat kepit. Tytöt keskeyttivät leikkinsä. Jo väänsivät riitaveljet sylitysten. Toiset pojat olivat unohtaneet pallon ajamisen ja katselivat tappelua, toiset keppiänsä nojaten, toiset jo varustautuen.

Niin väänsivät Irmas ja Väinö sylitysten, äänettöminä, täysin voimin. Vielä katsoivat toiset.

— "Anna nyt sille tarvaalaiselle!" — kuului kehotus.

Mutta tuskin sai poika lauseensa loppuun, kun yksi joukosta karkasi hänen kimppuunsa. Ja kohta paini koko poikajoukko. Siellä täällä kohosi jo pallokeppi... Kuului itkua ja uhkauksia... Tytöt keskeyttivät hipanjuoksun ja riensivät erottamaan poikia, auttamaan kukin omaansa. Terttu kiskoi veljeänsä Irmasta Väinön käsistä ja Väinön sisko Irma oli veljensä puolella... Toiset tytöt erottivat toisia poikia. Vaivoin saivat he painijat erotetuiksi. Irma torui veljeänsä Väinöä ja uhkaili, itkien:

— "Kunhan minä isälle sanon!"

— "Mitäs hän alkoi tappelun!" — puolustautui Väinö, itkussasuin.

Pari poikaparia väänsi vielä painia, äänettöminä, synkkinä. Joku pari heristeli toisiansa kepeillä, molempien suu itkuun vääntyneenä. Eräs poika poistui itkien ja korvallistansa pidellen. Jotkut seisoivat sanattomina.

— "Irmas!... Ai-jai!... Kunhan isä saa tietää", — sääli Terttu itkien ja toruen veljeänsä.

— "Mitäs hän haukkui minua tarvaalaiseksi!" — puolusteli Irmas, katkerasti nyyhkien ja pyyhkien verta poskestaan.

Se oli Suomen kansan lasten sukuriitaa...

Lapsijoukko hajosi äänetönnä. Pojat viskasivat keppiänsä maahan ja erkanivat sanattomina eri teille. Tytöt hajaantuivat pikku parvissa, ja puolueittain, useat itkussasuin.

Mutta tyhjäksi jääneelle tanhualle mateli elämän näkymätön käärme, peittäen koko tanhuan ruumiinsa kiemurteluilla. Se oli pistänyt lapsijoukkoa ja vallannut niiden huvitanhuan. Harhama huomasi taas sen rauhalliset kiemahdukset ja alkoi miettiä elämän kysymystä. Vanha Alkula lausui mietteissäänsä:

— "Aika ei jätä enää lapsiakaan rauhaan... Nyt on semmoinen aika, joka osaa aina laittaa niin, että jokaisesta tuntuu oma uhriavunsa katkeralta ja toisen uhri näyttää otolliselta..."

— "Niin... Mistä se riippuu, että elämä on semmoinen?" — lisäsi Harhama mietteissäänsä.

— "Meidän" — vastasi Alkula — "on etsittävä siinäkin asiassa malka omasta silmästämme, eikä elämän silmästä. Elämä on vikoinensa meidän oma tekemämme, vaikka me aina sen taakse piilottaudumme, kuin Adam Eevan ja Eeva käärmeen taakse..."

Harhama ajatteli omaa elämänsä, omia harhailemisiänsä elämänvirran pinnalla ja pohjamudissa ja lausui niitä muistellen:

— "Niin... En tiedä... Onhan elämänvirta voimakas... Voihan se viedä..."

— "Jokainen virta voi viedä, jos jättäydymme sen vietäviksi... Mutta paraneeko meidän asiamme, jos sitten harhaan jouduttuamme syytämme virtaa?"

Harhama oli vaiti. Hetken kuluttua lisäsi Alkula:

— "Tai olemmeko edes oikeutetut *virtaa* syyttämään, jos kerran olemme itse sen vietäviksi antautuneet, vieläpä itse määränneet virran kulun?... Sillä jokainenhan me teoillamme muodostamme elämänvirran kulkua ja suuntaa..."

Molemmat vaikenivat ja katselivat sitä näkymätöntä virtaa, joka oli vallottanut lapsijoukolta niiden kisakentän ja katkaissut leikin ja kierteli nyt leikkipaikalla. Harhama mietti nyt elämänvirrankysymystä. Hän huomasi olleensa elämää luomassa, mutta ei käsittänyt, miten hän oli sen kulun johtanut tuomaan hänet tänne. Hän ajatteli sitä ja kysyi Alkulalta:

— "Mutta esimerkiksi tuo äskeinen lasten riita... Oliko se heidän luomansa?"

Alkula vastasi hitaasti:

— "Me kaikki olemme olleet osalla nostamassa vihanvirtoja... Ja jotka eivät ole siinä työssä olleet osalla, ne heittäytyvät valmiin virran vietäväksi..."

Puhe kääntyi siitä puolueoloihin ja niiden syihin ja kaikki jäi Harhamalle yhtä epäselväksi, kuin äskeinen lasten riidan aihe.

Mutta loukatun Irmaksen katkerat sanat vaikuttivat Harhaman sairaloiseen hermostoon, kuin kissan raapaisema. Hänen tuli loukattua lasta sääli. Hän asettui sisimmässängsä hänen puolelleen. Tähän asti hän ei ollut välittänyt näistä puoluekiistoista mitään, ei kuulunut mihinkään kotimaansa puolueeseen, pitäen niiden kiistoja vähäpätöisinä. Nyt oli häneen heitetty siemen, jonka oraallenousua hän ei myöhemmin voinut tukahduttaa. Sattumalta pallopelistä lentänyt oka muuttui hänen elämänsä siemenjyväksi. Siihen nähden, mikä jakoi pojat ja tytöt kahtia, ei hänkään voinut jäädä välinpitämättömäksi. Valittavana oli toinen, tai toinen.

Keskustelun lopussa lausui harvasanainen Alkula lasten riidan ja sen aihetta tarkottaen:

— "Kyllä, jos näin jatkuu, Suomen kansa kulkee perikatoaan kohti."

* * * * *

Kului joku tunti.

Valkamalan pirtissä luki vanha Sanna-mummo virsikirjaa ja sen kamarissa nurkassa kutoi hämähäkki verkkoa. Harhama istui ja mietti teoksensa alkamista. Samassa astui rouva Esempio huoneeseen ja tervehti ystävällisesti. Hämähäkki istahti pyöreän verkkonsa keskelle ja mummo murisi kyökissä pistävästi, tulijaa tarkottaen:

— "Täällä jo alkaa vieraita kulkea."

Sopivaa näytelmää, jota hakemaan rouva Esempio oli tullut, ei Harhaman kirjastossa ollut. Rouva Esempio puhui aikansa lempiaineestansa, plastiikasta, ja lopuksi sydäntaudistansa ja poskiensa epäterveestä punasta. Hän lainasi Spinozan *Die Ethik'in* ja lähti kepeänä, kuin tyttö marjamaalta, kädessä täysi mansikkatuohkonen.

Mutta Harhamassa alkoivat juosta monet rihmat. Ajatus hämmensi ajatuksen, miete sotki mietteen. Isänmaa alkoi syöpyä häneen kiistoinensa, kuin tarttuva tauti. Siitä tuli hänen sielunsa uusi, nopeasti ajettava mätäpesä, uusi epäilyn verihaava: Hänen vastattavaksensa asettui kysymys "Irmasko, vaiko Väinö?" Kumpi heistä on oikeassa?

Se oli hänelle kohta yhtä sotkuinen kysymys, kuin kaikki muut. Maailmankurjuus alkoi hänelle kirkastua yhä suuremmaksi, muuttua ikävöitäväksi, semmoiseksi, joka jumaluuden suuruudella herätti ikuisen kaipuun, levitteli kiitollisuuden kukkamaita ja kutsui niille, kuin taivaan autuaidenkentille.

Ja samalla liehuivat hänen edessängsä vallankumouksen kauniit veriliput, osottaen lyhintä tietä niille kukkamaille. Mutta kun hän niiden viittomaa tietä hapuili kohtasi häntä uusi neulankärki: Hän katseli jo asioita sen valokipinän valossa, minkä loukatun Irmaksen katkera valitus oli hänessä sytyttänyt. Sen neulankären pistona avautui elämän epäselvyys. Kaikki sotkeutui. Hän turvautui taas teokseensa, mutta nyt ammotti siinäkin se äärettömyyden kokoinen aukko, joka oli pikkureikänä avautunut Valkeassa talossa ja johon kaikki tuntui soluvan ja häviävän.

Ilta joutui, mutta teos ei ollut alussa. Metsäseudun hiljaisuus ja rauha söivät, kuin tauti, ja sen purema tuntui kuoleman nakertelulta. Ei kuulunut ääntä ulkoa. Sisällä hiiviskeli hiljaisuus villasukissa. Ainoastaan Sanna mummo haukotteli ja selaili virsikirjaansa.

Päivä oli laskenut. Taivaanrannalla kajasti vielä punaa. Iltarusko kohotti sieltä riutuvaa punavärinsä reunaan korkeuteen.

Mutta se sytytti vaan Harhamassa äärettömyyden ja ijäisyyden kaipuun entistä palavammaksi. Iltarusko näytti jumaluuden tulelta.

Huomenna tuli rouva Eempio vaihtamaan lainaamansa kirjan uuteen. Hän tuli mieli marjamaana, poski punehtuneena. Hän puhui Harhaman kanssa nyt uudemmassa filosofiasta yleensä ja viipyi kauvemmin, kuin eilen. Harhama otti osaa keskusteluun lyhkäisillä myönnytyksillä: "Kyllä!" tai "Jaa!", tai oudosteluilla: "Noniin!" Mummon rykiminen oli ymmärrettävämpää, kuin eilen. Se kiusasi Harhamaa, ja hän oli iloinen, kun rouva Eempio lähti, vieden luettavakseen Kantin *Kritik der reinen Vernunft'in*.

Päivä solui päivän perästä. Harhama kuokki väliin perunamaata. Hän ei tahtonut olla enää "yhteiskunnan varas", vaan elää omasta työstä. Leipäänsä hän ansaitsi pikkutuloilla, kirjoituksilla ja muulla. Mutta kun hän joskus levähti, kuokanvarteen nojaten, petti pohja. Hänestä sinkosi kipinä ajatus, että hänen kuokkimisensa olikin itseasiassa keikaroimista, pikku turhamaisuutta.

Perunamaankaan pohja ei häntä pitänyt. Epäily rehotti hänessä ohdakemaallakin...

Inhoten viskasi hän silloin aina kuokkansa ja painautui omaan itseensä...

Lisäksi alkoi häntä kalvaa metsäkylän yksinäisyys. Se rasitti häntä joskus, kuin painostajainen, ja sen paineesta pursusi hänestä aina elämän inho ja sen mitättömyyden tunteminen. Vallankumouksen ja suuren elämän humu oli nielaissut hänet liika syvälle. Sen muisto veti häntä usein siihen takaisin. Se oli hänelle joku jumalanpalvelus, jossa maailmankurjuus seisoi alttarilla suuruudellansa Jumalaksi kohonneena.

Ja lopuksi rutisti häntä koko elämänsä salaisuus. Hän kulki, kuin Kain, umpimielisenä ja synkkänä. Joskus hän laski vanhoja ennustuksia, joskus ajatteli munkki Pietarin sanoja. Koko hänen elämänsä oli salaisuus, jota kukaan ei tuntenut, arvoitus, jota ei kukaan voinut ratkaista. Hän itse ei uskaltanut, eikä tahtonut siitä kellekään puhua, alkoi sitä salaillakin ja se salaileminen muodostui hänelle sitten raskaaksi painoksi. Hän lopulta pelkäsi aivan viattomankin tapauksen ilmituloa, ikäänkuin sillä paljastuisi koko hänen elämänsä ja osanottonsa vallankumoukseen.

Mutta seuraavina päivinä viipyi rouva Eempio yhä kauvemmin. Hän oli ihastunut Kantin filosofiaan, jota hän piti aivan suuremmoisena ja kumoamattomana. Muutamassa viikossa oli siten luettu ja arvosteltu Harhaman koko filosofinen kirjasto, joka päivä eri teos.

Hän tuli, kuin tyttö marjaan, poimi marjaropeensa täyteen ja lähti pois mieli marjanpunana...

— "Kyllä Kant on niistä filosofeista syvällisin", — vakuutteli hän, kun puhe kääntyi lainatuista kirjoista filosofiaan.

Harhama, jonka hengen *ainoana* itiönä oli ajattelu, kiusautui niistä arvosteluista aluksi. "Kirjankansifilosofi!" — rypisti hän salassa otsaansa, kunnes ne lopulta häntä huvittivat.

Ja rouva Eempion käynnit olivat miltei yhtä säännölliset, kuin päivän ja yön tulo. Joka kerralla viipyi hän yhä kauvemmin. Filosofian lomassa puhui hän plastiikasta ja ihonsa epäterveestä väristä. Vanha mummo kauttoi sukan-neylettänsä, lopetti sen, alkoi uuden ja ryki kuivasti. Rouva Eempio hyvästeli häntä joskus ystävällisesti:

— "Hyväs-ti, mummo! Minä olen täällä niin usein..."

Sukkapuikko huulien välissä vastaili mummo:

— "Hyvästi... hyvästi!... Rouva saisi tulla tänne aivan asumaan... Hoh-hoi!... Hoh-hoi!... Hoh-hoi!..."

Ja sukkapuikot heilahtelivat taas, silmä liittyi silmään, elämä solui latuansa.

Harhamaa rouva Eempion jokapäiväiset aina pitenevät käynnit alussa väsyttivät ja kiusasivat. Hän oli ensi kohtauksessa tuntenut häntä kohtaan sairaloista, selittämätöntä vastenmielisyyttä, jota sittemmin vielä lisäsi Kolan pisteliäät sanat tuttavista ja mummon ilkeämielinen rykiminen ja mutina. Hän luuli rouva Eempiota, jota hän ei lainkaan tuntenut, joksikin, ja häpeili hänen käyntejensä muiden tähden, vaikka hän itse häntä kunnioitti. Mutta vähitellen hän tuli vakuutetuksi, että oli erehtynyt. Joko oli hän väärin ymmärtänyt Kolaa ja mummoa, tai olivat näiden viittailut sitten tavallista yksinkertaisten ihmisten juorua. Vähitellen hän oli näihin käynteihin tottunut ja hänen vastenmielisyytensä rouva Eempiota kohtaan vähentynyt. Lopulta alkoi häntä huvittaakin rouva Eempion nopea vaikean

filosofian lukeminen. Hän näki siinä naisen todellista, lapsellisen viatonta turhamielisyyttä. Hän näki hänen levähtävän kussakin teoksessa, kuin perhosen kukassa. Mutta hänen lähdeytensä tunsivat häntä aina itsensä väsyneeksi, kiusautuneeksi, ja elämän ontoksi. Oli kuin olisi rouva Esempio lähtiessään aina unohtanut huoneeseen jotain: jotain tyhjää, naisellista, kepeää, kuten perho, joka jättää kukkaan haihtuvan muiston, tai tiellensä häviävän väriviivan. Hän huomasi sen tyhjyyden aina rouva Esemption lähdeyttä, kiusautui siitä ja silloin pursusi hänestä aina ihmishalveksimisensa ja elämään tuskautuminen.

Käynnit jatkuivat säännöllisesti. Puhe hipaisi tuon tuostakin myös sitä suurta siveellisyysskysymystä, joka oli alkanut Valkeassa talossa. Rouva Esemption ajatukset olivat Harhamasta siinä yhtä kepeitä, kuin kaikki muukin, mutta niiden äärimäinen vapaus viehätti häntä, ja se aukko, johon teos hävisi, laajeni laajenemistansa. Epäilyn pesäkkeet puhkesivat ja niiden sisältö valui tulvavetenä yli hänen olentonsa. Teoksen alkaminen lykkäytyi päivästä päivään. Hän sovitteli siihen jo sitä uutta, huumaavaa ajatusta yksilöllisestä siveellisyydestä, joka ei tunnusta mitään sovinnasta, ei yhteiskunnankaan sääntöjä.

Ne ajat olivat hänelle sisällisen taistelun verisimpiä päiviä. Ja samalla hän ponnisti voimiansa salataksensa sen. Ei yksikään ryppy saanut nousta otsalle siitä kertomaan ihmisille... Ihmiset olivat hänestä raakimuksia, joille ei voi suurta paljastaa. Niiden raaka pilkansormi näkyi kaikkialla...

Mutta katse harhaili taas seinillä. Hän itse käveli rauhattomana huoneessansa, kuin peto häkissä. Joka hetki varustelihe hän murtamaan häkkinsä rautatangot, mutta ne tangot olivat tulikuumia...

Ja kun hän ei päässyt alkuun, tuskastui hän taas siitä, hätäytyi ja uskoi päästäneensä oikean hetken käsistensä ja seisovansa jo kuoleman asuntojen ovella, jossa on kaikki myöhäistä.

Viimein alkoi hän jo puolustautua oman itsensä edessä viipymisestensä. Hän sysäsi syyn rouva Esemption käyntien niskoille.

— "Enhän minä voi... Enhän minä miten voi, kun se joka päivä häiritsee... Mutta kun tulee marraskuu ja se muuttaa matkoihinsa, niin sitten heti alan", — mutisi hän.

* * * * *

Aika kului. Riihistä kuului varstan kopse. Suomensuvun miehet puivat riisiä pölyisinä. Naiset avasivat lyhteitä, puistelivat olkia. Harhama istui riihenkynnyksellä ja katseli reipasta työväkeä. Tomuinen tyttö, Raita, punoi oven edessä kuvonsidettä. Esa, eräs miehistä, huudahti hänelle sidettä odotellessansa:

— "Puno joutuin, tarvaalainen!"

— "Mitä se sinuun kuuluu, mikä minä olen!" — vastasi tyttö suuttuneena. Ja viskaten keskentekoisien siteen loukkaajallensa, lopetti hän:

— "Puno itse siteesi!... Mokokakin viikkiläinen!"

Kaikki katsahivat toisiinsa, kuin vihaiset käärmeet. Kaikki havahtuivat, kuin käärmeen myrkyllisestä pistosta. Puhe lakkasi. Kuului ainoastansa varstankopse. Riihipöly tuntui katkeroittavan kaikkien mieliä. Kun puinti taukosi, huokasi vanha vaimo, Leena:

— "Kyllä elämä on pölyinen riihi... Menee ihmisten kurkkuihin ja katkeroittaa ja kirvelee..."

Vanha Alkula mietti hetken ja lisäsi:

— "Elämä on semmoinen riihi minkälaiseksi me itse sen lämmitämme... Jos me lämmitämme sen pölyiseksi, niin ei suinkaan se silloin voi selvä olla..."

Syntyi äänettömyys. Elämä näytti seisovan ihmisten edessä harmaana, puhallellen niiden henkeen katkeraa riihipölyä. Loukattu Raita lausui katkerana:

— "Hyvähän sitä on puhua, kun ei mistään välitä... Mutta kunhan itse saisitte joka askeleella kuulla kunnianne, niin ette puhuisi..."

Loukatun tytön katkerista sanoista tunki Harhamaan riihipöly ja hän käpertyi, ikäänkuin hänen suojaksensa. Kaikki vaikenivat. Suomensuku pui riisiänsä äänettömänä, eikä kukaan täysin tajunnut, mistä riihipöly tuli. Kaikkia se kirveli samalla lailla. Harhamasta tuntui, että elämä oli lämmittänyt isänmaan pölyiseksi riieksi. Pitkän vaitiolon jälkeen lausui vanha Leena, kuin puoli-itseksensä:

— "Elämänriihessä on monta lämmittäjää... Ei sen pöly meistä yksin riipu... Jokainen sen uuniin heittää puita... Ei Alkulankaan pitäisi niin puhua, kun on itse koettanut toisten lämmitämää riiehtä..."

Ja yhä pölyisemmäksi tuntui elämä sotkeutuvan ja sen pöly käyvän karvaammaksi. Vanha Alkulakin

muisti jotain. Hänkin oli joskus saanut puida riihessä, jonka olivat *muut* pölyiseksi lämmittäneet. Leena jatkoi:

— "Ei tuo jokainen Alkulankaan otsanryppy taida olla oma kyntämä..."

Alkula oli vielä vaiti. Viimein vastasi hän:

— "En minä sitä sano, että minä yksin lämmitän koko elämänriihen, mutta kyllä sitä pölyiseenkin riiheen jää pölytöntä paikkaa missä hengittää, ja meistä itsestämme riippuu hengittämekö me sen pölyä, vai pysyttelemmekö pölyttömässä paikassa."

Ja hiukan ajateltuaan hän lisäsi:

— "Jos minä en ole ottanut toisen kyntämää, enkä vieraalla auralla kyntänyt muuta, kuin otsanryppyni, niin on se jo semmoinen pölytön paikka elämänriihessä, jossa riittää puhdasta ilmaa... Eikä elämässä suurempaa tarvitakaan, eikä voi olla... *Toisen* kyntämä otsanryppy on elämän suurin lahja..."

Kaikki puivat taas ääneti. Elämä tuntui Harhamasta taas kovin hämärältä. Sen paras lahja tuntui supistuvan — toisen kyntämäänsä otsanryppynä. Hän oli Alkulan peilissä huomannut omat ryppynsä ja nyt hän tuli ajatelleeksi jotain hyvin katkeraa: Hän mietti: "Minulle ei ole siis elämä suonut ainoatakaan lahjaansa... Minun ryppyni ovat minun *itseni* kyntämiä..."

Hän lähti riihestä mieli riihipölynä. Suuren elämänkysymyksen lisänä tunsikin hän jo sen uuden joukkoihmisen katkeruutta, joka oli Suomessa muodostunut toisille perusteille, kuin Venäjällä. Hän kääpertyi Irmaksen ja Raidan ympärille, niiden tunteiden vetämänä, kysymättä, tai tietämättä, miksi. Hän hengitti elämän riihipölyä, jota hengittäessä ei kukaan tutki sen katkeruuden syitä.

Mutta kotona odotti rouva Esempio. Hän ei tiennyt mitään isänmaan riihipölyistä, eikä niitä tunnustanut.

— "Ahs!... Ne ovat joutavia", — huudahti hän jatkaen: "Katsokaa! Kun minulla on suru, niin minä kampaan itseni, pukeudun parhaaseen pukuuni... Kuin kukka... Silloin tuntuu, kuin olisi viikon tomuista päässyt pyhäpäivään."

Harhama vaikenä. Elämän moninaisuus karkeloi, kutsuen ihmistä karkeloonsa. Rouva Esempio jatkoi:

— "Mikä se nyt on se joku rajaviiva, joka tekee yhden maan isänmaaksi ja toisen vieraaksi?... Maa kuin maa..."

Niinä aikoina sai Harhama rouva Esempiota varten tilaamansa näytelmän. Hän alkoi selittää sen sisältöä, mutta rouva Esempio ei malttanut kuunnella. Taide ja uuden ensi-illan voittojen ajatus hurmasivat hänet, ja hän alkoi taas innostuneena selitellä plastiikan sääntöjä:

— "Katsokaa: Meidän teatterissa on tapana tehdä huudahdus rintaäänellä, kirkkaisemalla: Ah!... Uuden plastiikan mukaan se on tehtävä alemmalla. Näin: Ah!... Huomaatteko erotuksen?"

— "Kyllä, kyllä", — myönteli Harhama, jota Esempion innostus huvitti. Hänestä tuntui, kun olisi hän riihipölystä päässyt johonkin, jossa ei ollut sitä pölyä, mutta jotain muuta: ehkä perhosen kukista karistelemaa, kepeää, näkymätöntä tomua. Ja kun rouva Esempio aina oli lähtenyt pois ja hänen karistelemansa tomu haihtunut, tuntui Harhamasta, kuin olisi samalla haihtunut koko elämä omaan mitättömyyteensä ja tomuihinsa. Hän tapaili teoksensa aatetta, mutta se oli nyt yhtenä ainoana reikänä, jossa elämänpöly karkeloi. Hän sovitteli sen juoneen uusia ajatuksia: yksilöllistä siveellisyyttä ja maailmankurjuuden suuruutta, eikä saanut niistä kokoon muuta, kuin karkeloivaa pölyä.

Mutta rouva Esempion käynnit jatkuivat edelleen keskeytymättä ja päivä päivältä pitkistyen. Harhama alkoi jo viihdyttää. Mutta vanha mummo jatkoi sukan-neylettänsä, ryki ilkeästi ja huokaili rouva Esempion lähtiessä tavallisen hoh-hoinsa.

Syksy harmaantui yhä harmaammaksi.

Jo olivat kauraviisikot korjatut pelloilta ja perunat nostetut. Naurismailta kuului väen iloinen puhelu. Miehet nostivat siellä naurista kasoihin, naiset listivät niistä naatit ja nuoret panivat naurishautoja, latoen nauriita maakuoppiin, tulikumien kivien väliin. Harhama oli osunut naurishautoille. Esa oli halaissut nauriin ja jätti sitä.

— "Esa, sattuiko makea?" — kysyi Raita, heittäen nauriin jälttäjää leikillään naatilla.

— "Ei. Vihava on", — vastasi Esa, heitti nauriin Raidan helmaan ja lausui: "Sinä saat sen, kun olet tarvaalainen."

Raita heitti nauriin luotaan suuttuneena ja lausui:

— "Itse minä tiedän mikä olen... Mutta mikäs sinä olet... Viikkiläinen!"

Kekäle oli heitetty elämän-ilojen kuiviin tappuroihin. Joku näkymätön astui ihmisten väliin. Kaikki katsahivat vastustajiensa silmiin sanattomina ja vihaisina. Leena lausut pitkän vaitiolon jälkeen:

— "Ei pitäisi Esankaan pitää suurta suuta, kun on itse ensimmäisenä ollut arvannostossa."

Sitten vaikenivat kaikki. Kaikki tekivät työtä käärme povella, eikä kukaan tietänyt mistä se oli sinne päässyt. Iloinen puhe ja leikki oli lakannut, kaikki tarttuivat työhönsä sanattomina ja suomensuku korjasi naurishalmettansa äänettömänä, viha ja myrky mielessä. Pojat, jotka panivat naurishautoja, olivat kuulleet keskustelua ja keskeyttivät työnsä. Väinö kehotti vielä toveriaan Irmasta:

— "Pane nyt kivi päälle!"

— "Pane itse!" — vastasi Irmasta.

Ja pojat hajosivat äänettöminä naurismaalle. Vanha Alkula keskeytti nauriskuopan kaivuun, tuli ja lopetti äänettömänä poikien työn: latoi nauriit tulikuumien kivien väliin ja peitti haudan turpeilla, puhellen itsekseen:

— "Tämä on Jumalan lähettämä vitsaus."

Ja oli kuin olisi keskellä naurismaata seisonut joku näkymätön, jonka läsnäollessa kaikki vaikenivat. Leena lausui lopuksi:

— "Kyllä elämä näkyy osaavan ihmiset toisistansa vieroittaa ja nostaa ne toisiansa vastaan... Pilaa ja katkeroittaa koko elämän... Ja rakentaa raja-aitoja..."

Nauriin väkevä maku tuntui ilmassa. Alkula lausui vakavana:

— "Kyllä elämä myös aikansa pakottaa repimään väärät raja-aidat, jos joku on niitä rakennellut..."

Esasta tuntui, että pisto oli häneen tähdätty. Hän lausui synkkänä, katkerana:

— "Niin... Tarvaalaisethan ne rakentelevat siltoja kaikkien raja-aitojen ja raja-jokien yli... Opettavat että ei mitään raja-aitoja ja -jokia tarvita..."

— "En minä ole sitä sanonut että niitä ei tarvita", — oikaisi Alkula. "Minä puhun *vääristä* raja-aidoista. Sillä kyllä sinä saat vielä itsekin nähdä, että väärään paikkaan pantu raja-aita on käärme, joka on pantu kahden veljeksensä välille..."

Taas syntyi äänettömyys. Isänmaa mateli ihmisten välillä kyykäärmeenä. Esa jatkoi vielä:

— "Mhyh!... Väärään paikkaan!... Tarvaalaisilla ei taida olla enää missään paikassa raja-aidalle *oikeaa* paikkaa..."

— "Niin... Väärä aita on joka paikassa turmiollinen... Kyllähän kyykäärmeistä pantu aita on luja, mutta hankala se on... Ei sen kummallakaan puolen ole turvallista. Aidaton raja se aina turvallisin ja lujin on", — lausui siihen Alkula työnsä lomasta.

Syntyi taas äänettömyys. Leena nousi, puhdisteli hamettansa ja lausui:

— "Kyllä elämä näkyy osaavan aidanseipäätkin käärmeiksi muuttaa..."

Ja taas raatoivat ihmiset sanattomina isänmaan hyväksi, joka kasvoi vihavia nauriita. Salaperäinen elämä seisojossain ja kylvi käärmeitä kaikki alle, missä ihminen toimi ja eli. Harhama katseli kaikkea sitä sen kipinän valossa, minkä Irmaksen katkeruus oli häneen kylvänyt. Joukko-ihmisen tunteiden virta alkoi häntä vetää hiljalleen tarvaalaisten joukkoon, kuin tuliroihu läheisiä untuvia.

Mutta kun Harhama palasi Valkamalaan nauriin vihava maku mielessä, odotti siellä rouva Esempio kepeänä, posken epäterve puna ainoana elämänhuolena. Hän oli tullut, kuten tavallista, tutustumaan näytelmän sisältöön. Puhuttiin näytelmätaiteesta ja hiljaisuudesta. Kahvi höyräsi purkkimaisessa kuparipannussa. Sanna-mummo huokaili keittiössä. Hämähäkki katseli verkostansa soikean kamarin nurkasta ja elämän tyhjyyttä henkilöilijänsä ulkona.

Mutta näytelmäkappale jäi avaumatta ja aina, kun rouva Esempio lähti, tuntui hänestä jääneen jotain tyhjää, jotain kepeää. Siitä tyhjyydestä etsi Harhama teoksensa viimeistä sanaa. Mutta kun hän sitä etsi

ja hapuili, hävisi kaikki käsistä, kuten äärettömyyden reunat. Hän väliin tuskastui, inhosi rouva Esempiota ja kaikkea, sotkeutui miettimään tarvaalaisten ja viikkiläisten kiistoja, takertui niihin ja lopulta kaikkeen...

Aika kului. Metsät ovat jo keltaiset. Syksyn kosteat hengähdykset tuntuvat ilmassa. Viimeiset muuttolinnut laulavat haikeita matkalaulujansa. Poissa ovat kukat, poissa ilot. Kaikki kallistuu kylmälle talvenkorvalle. Jo kuuluvat kyntömiesten laulut vaolta. Suomensuku kyntää syyskyntöjensä. Hevosta lepuuttamaan panevat miehet tupakkaa. Yksi tarjoaa toverillensa tupakkakukkarooan. Toinen ottaa sen vastaan ja kysyy pistelevästi:

— "Nurkantakaisiako?... Sinun nurkantakanahan kuuluu kasvavan 'Venäjän lehti'?"

Toinen ei vastaa mitään, vaan lyö hevostansa kyntövitsalla ja poistuu auransa jälessä. Kyntömiesten iloinen laulu on lakannut. Auran multa kääntyy yhtäälle, mutta kyntäjien mielet kahtaalle. Suomensuku kyntää peltojansa äänettömänä. Sukuriita käynyt tupakansavusta. Harhama katselee akkunastaan synkkää syyskyntöä. Toisella puolen aitaavat Åke Lundin pojat ojaa luomassa. He ovat keskeyttäneet hetkeksi työnsä, istuvat nyt tupakoimassa ja lepäämässä ojan reunalla, ja katselevat rauhallisina, kun Suomensuvun miehet kulkevat aurojensa kuressa äänettöminä ja synkkinä, kuin multa, joka heidän aurojensa luottimista kääntyy vakoon. Harhama asettuu taas omansa puolelle ja viha leimahtelee jo toista vastaan. Se viha alkoi hetkittäin hieman himmentää teoksen tuliakin. Hänessä alkoivat juosta monet rihmat, punoutuen uudeksi elämänlangaksi.

Päivät kuluivat hitaasti ja mustina, kuin kyntäjän vako. Rouva Esemption käynnit olivat yhtä säännöllisiä. Keskustelu kosketteli usein, ja milt'ei aina, elämän suurta siveellisyyssymystä sen jossain muodossa. Harhama katseli ja kuunteli huviksensa, joskus mielenkiinnollakin, kuinka rouva Esempio lenteli niissä kepeänä, huolettomana. Hän oli häneltä temmannut itsetiedottoman aatteen, *"tunneseiveellisyyden"*, jonka rouva Esempio oli lausunut, kuin lapsi jonkun merkillisen viisauden, ja kehräsi nyt siitä rihmoja, ja hän alkoi jo rouva Esempiota joskus kaivata, kuten kehrääjä, joka mukavuuden vuoksi kääntää kuontalonsa likemmäksi.

Mutta jokaisella rouva Esemption käynnillä oli vähävähältään vedetty vireeseen jotain tulevaisuuden harpunkielistä... Soitettavaksi oli myös ilmestynyt uusi harppu: Keskustelu kosketteli hyvin usein miehen ja naisen suhdetta... Se kosketteli arkoja kieliä...

* * * * *

Näinä aikoina alkoi Harhama taas puhua voimien kokoomisesta yhteistoimintaan. Hän alkoi salaisuudessa kavalasti puhaltua nuoriin vallankumouksen henkeä, joka häntä itseänsä yhä vielä huumasi. Kun vanhoista ei ollut toivoa, kääntyi hän nuorten puoleen. Hän kokosi ne taas ja kehotti heitä liittymään yhteen, perustamaan nuorisoseuran, jossa he toinen toistansa kehittäisivät, tukisivat ja kokoaisivat voimansa. Mutta menestys oli yhtä huono, kuin ensi kerrallakin. Joku vaan lausui:

— "Ka, voisihan tuon seuran perustaa", — jonka jälkeen useat poistuivat.

— "Tarvaalaisten puuhia!" — lausui joku eteisessä poistuessaan.

— "Taitaa olla viikkiläisten metkuja!" — kuului jonkun ääni kartanolta.

Harhamasta tuntui, että ihmiset häntäkin epäilivät ja karttoivat, vieläpä molemmin puolin. Hän masentui hiukan. Mieli kävi yhä raskaammaksi ja umpinaisemmaksi. Hän kaipasi nyt entisten ystäviensä rohkeaa seuraa, innostuttavia puheita, hurjia ehdotuksia ja iloisia lauluja. Metsä tuntui hänestä sammaleiselta, orava tyhmältä ja rapakkoinen tie inhottavalta. Mutta masennuttuaan ensin, hän taas lopuksi yltyi, päätti toimia; hän päätti koettaa edelleen, päätti taivuttaa nuorison mielet ensin huvitukselle ja vähitellen sitten huomaamatta saada ne innostumaan.

Ja rouva Esemption seura oli silloin jo hänelle muuttunut joksikin elämään kuuluvaksi, kuten ruokalepo, tai joku tavaksi tullut. Hän tuli säännöllisesti, puhui ja innostui ja istui yhä myöhempään Harhaman huoneessa. Ensin oli iltaruskon viiru supistunut kapeaksi raoksi taivaanrannalla, kun hän lähti, ja sittemmin oli se rako kokonaan sammunut, kun Harhama saattoi häntä kotiin kuraista, pimeää kylätietä myöten. Harhama viihtyi jo hänen seurassaan, kertoi hänelle onnettoman avioliittonsa perinpohjin, kertoi mitä sopi ja uskalsi toisten tähden. Avomielisesti hän myös tunnusti rouva Esempiolle, että hänen seuransa oli hänelle ollut näihin asti vastenmielinen, hän itse hänelle inhottava.

— "Niinkö!... Sepä omituista!" — huudahti tähän rouva Esempio hieman kummissaan.

* * * * *

Päivät kuuluivat vitkaan, vaivaloisesti, kuin sääsken laulu. Syyssateet huuhtelivat jo maita. Yö katteli vesilätäköitä jääritteillä, luonto kultaili lehtimetsiä yhä keltaisemmiksi ja päivänpaiste hiiviskeli surullisena kesäisillä kisakentillänsä. Kaikkialla häilähtelivät syksyn hapset, kaikkialla seuloi luonto syyssuruja maille, harmaata ahoille, synkkyyttä metsiin, äänettömyyttä vesille. Nyt Harhama aamupäivillä jo kaipasi rouva Esempiota, joskus odotti hänen tuloansa puoli-ikävisään. Mutta iltasilla taas, kun tämä oli lähtenyt ja yön hiljaisuus sipsutteli huoneeseen, tuntui hänestä, kuin olisi hän päässyt sen kautta rauhaan jostain tyhjästä. Vanha mummo ryki yhä ilkeämmin, sukka puikot vilisivät, neyle kasvoi ja nurkassa hulmahti aina hämähäkinverkko, kun Harhama lähti rouva Esempiota kotiin saattamaan.

Hänen elämässään alkoivat juosta useat rihmat rinnatusten, välistä aivan sekaisin. Yhteiskunnallinen kysymys kiehtoi häntä. Joskus vilkutti se hänelle vallankumouksen veristen häiden kutsuja, väliin taas jotain muuta utukuvaa. Isänmaan kysymyksen ainaisena virikkeenä oli yleinen mielten katkeruus, ja hän itse oli vaistomaisesti, huomaamattansa polvillansa maailmankurjuuden edessä, palveli maailmankurjuutta hengessään, kykenemättä ratkaisemaan, tai yrittämättä edes ratkaista kysymystä, mikä on sen *oikeaa* palvelusta.

Mutta kaikkien niiden ajatusten seoksesta puhkesi tuontuostakin se jumaluuden suuri kysymys, polttavana, kuin kirkas salama mustasta ukkospilvestä. Rouva Esemption kepeät puheet yksilöllisestä ihmissiveellisyydestä, jonka olemuksena on pelkkä tunne, olivat alkaneet häntä vähitellen aivan huumata ja kiehtoa rohkeudellansa. Häntä alkoi hurmata rohkea ajatus siveellisyydestä, jolla ei ole äärtä, ei määritelmää, ei olemusta. Hän sai siitä ajatuksesta uuden langanpään, josta hän alkoi lappaa ja sovitella teokseensa uutta juonta. Yhteiskunnan tietämyksessä ilmenevän sovinnaisen ihmissiveellisyyden sijaan punoi hän tunteesta johtuvaa, määrittelemätöntä, ääretöntä siveellisyys-aatetta, jonka hän oli saanut rouva Esemption tiedottomista sanoista ja puheista, puheista, joiden varsinaista sisältöä rouva Esempio itse ei täysin käsittänyt...

Ja kun kerran iltarusko paloi taivaanrannalla täydessä hohdossansa, kun sen värit hehkuivat täysikirkkaina, kuin veitsenterältä valuen, mietti hän:

— "Taivaanranta on kaunis silloin, kun luonto valelee sen *täysillä* väreillä, arkailematta. Miksi arkailisin minä vetää viulusta viimeistä säveltä?"

Ja hän mietti ja epäili, etsi pois pääsyä sekasorrosta ja sotkeutui yhä enemmän. Hänen henkensä juoksi tavotellen iltaruskon kirkkaita värejä. Ne värit sammua tuikahtivat hänen sormiensa kosketuksesta ja musta yö kouristi hänen olemustansa.

Ja niin ei hän päässyt teoksensa alkuun. Hän tuskittelee joskus, joskus syytteli itseksensä rouva Esempiota, puhellen:

— "Onhan mahdotonta, kun se häiritsee... Onhan aivan mahdotonta... Mutta kun marraskuu joutuu ja hän matkustaa pois ja pääsen rauhaan hänen käynneistensä, niin heti alan..."

Ja lopuksi hän puolustautui itsensä edessä sillä, että tarvitsee levätäkin, koota voimia ja suunnitella loppuun juoni, nyt kun siihen oli tullut uusi säije, kaksikin uutta säijettä: maailmankurjuus ja yksilöllinen siveellisyys.

* * * * *

Jo lähenikin marraskuu. Kesä oli korjannut viimeisetkin korunsa. Harmaana hohotti syksyn kita. Pojat kävivät metsissä linnunpaulojansa katsomassa. Siellä täällä tapasivat he vieraan paulan ja aukaisivat sen, koska luulivat että se oli niiden "toispuoluelaisen" pauloja. Suomen miehet samosivat pyssy olalla metsissä ja menivät toistensa ohi epäluuloisina ajatellen: Se on niitä "toisia". Oravat heilahtelevat oksilla heidän silmiensä edessä, mutta he eivät niistä välitä. He ajattelevat niitä "toisia". Kotona lämpenevät pellavasaunat rauhallisina. Aamusilla varhain kokoontuu talkooväki saunaan. Miehet loukuttavat pellavia, tytöt lipsuavat niitä ja vaimot harjaavat pioiksi ja panevat piot palmikolle. Loukut ja lipsut käyvät iloisen puheen ja laulun helskyessä. Jo tuodaan talkookahvi saunaan ja pölyinen väki kokoontuu kahvipannun ympärille.

— "Istun tänne tarvaalaisen tytön vierelle, niin tuntuu venäläisemmältä... 'lähennyn'", — lausuu Esa istahtaessaan Raidan rinnalle.

— "Entä sinä itse?... 'Edentyjä'... Puit nyrkkejäsi nurkan takana, mutta kun tosi tulee, niin Amerikan passin varustat... Kyllä olet sankari", — tiuskailee loukattu tyttö.

Sukuriita on taas täydessä käynnissä. Väki juo kahvinsa ääneti ja jatkaa työtänsä mieli mustana. Puheen sorina ei häiritse enää Suomen suvun lipsujen ja loukkujen pehmeää pauketta. Harhaman henkeä ahdistaa joku pahempi, kuin pellavanpöly, ja hän kärehtyy oman joukko-ihmisensä ympärille.

mitään kysymättä, mitään tutkimatta...

— "Mikähän lieneekin mennyt ihmisiin, kun eivät enää sovi!" — mutisi eräs vaimo pellavapivoa harjatessaan.

— "Eivätkö nuo liene metsän kiroja", — lisäsi Leena huoaten, ja äänetön heimoriita jatkui katkerampana, kuin pellavanpöly.

Isänmaa oli tuprahtanut pellavanpölyisenä, katkerana. Kaikki vaikenivat. Vanha Alkula lausui sanojansa punniten:

— "Niin... Kiroit... Kyllähän ne kiroja ovat, mutta omasta itsestämme lähteneitä, eikä metsästä tulleita..."

Leena harjaili pellavapivoa ja lausui työnsä lomassa:

— "Kyllähän sitä ihminen osaa ylpeillä, että kaikki se vaan itsestä lähtee, mutta taitaa niitä olla vielä muita suurempiakin olemassa..."

— "En minä sitä sano, että ei ole olemassa näkymättömiä voimia, mutta meistä itsestämme riippuu, minkä niiden ruoskittaviksi me rupeamme", — oikaisi Alkula.

Ja oli kuin olisi Harhaman ja kaikkien edessä seisonut taas joku hämärä pellavanpölyinen olento ruoska kädessä, käskien ja samalla itse arkana piiloutuen, paeten katsettakin. Elämänkysymys kohosi Harhaman eteen harmaana pölyseoksena, jonka hituset karkeloivat järjettömässä sekasorrossa, mutta joka kokonaisena ruoski kaikkea kulkemaan jotain tuntematonta maalia kohti. Vanha Leena huokasi.

— "Niin... Kyllä elämä aina ruoskansa löytää ja opettaa ihmisen..."

— "Se on taas sitä tarvaalaisten taipumis-oppia", — tarttui katkeroittunut Esa.

Kekäleisiin oli taas puhaltanut tuuli. Joukko-ihmiset syttyivät, mielet katkeroittuivat. Raita lausui nenäkkäästi:

— "Ikäänkuin et itse taipuisi!... Sanot sitä mitä muut sanottavat..."

Mutta kun Harhama saapui kotiinsa pellavanpöly mielessä, odotti siellä jo rouva Esempio, kepeänä ja vapaana, kuin lintu oksalla. Häntä eivät painaneet isänmaan asioiden huolet. Hänen puheistansa ei tunkenut henkeen sen pellavanpöly. Hän lenteli taiteensa kukissa. Hänellä olivat omat puheensa. Mutta Harhamasta tuntui hänen seuransa jo jonkunlaiselta virkistyksestä. Hän tuli nyt siihen, kuin erämaan kuivaan kosteikkoon, jonka lähteen pohjakivet ovat auringon säteiden kuivaksi paahtamat, jossa ei ole vettä, mutta johon kumminkaan ei tunge ympäröivän isänmaan tukehduttava pellavanpöly. Rouva Esempio oli hänelle jonkunlainen henkinen pikkuesine, johon on liittynyt, jota siitä syystä kaipaa ja josta hän oli ottanut itsetiedottoman ajatuksen, kuin taiteilija mallina seisojasta ruumiin muodon. Hän suurenteli nyt sitä ajatusta, jalosti sitä, valoi siihen hengen ja tietoisuuden ja vertaili sitä ylpeänä alkukuvaan. Ja hän kaipasi alkukuvaa, kaipasi, kuin palvelustyttöä, eikä tiennyt miksi: "Siksikö että voisin vertailuja tehdä?" — kysyi hän joskus itseltänsä, kun hän omiin mietteisiinsä sotkeutuneena käveli rauhattomana huoneessa, jollain sanalla osottaen muka seuraavansa rouva Esempion huoletonta puhelua.

Ja yhä enemmän ja enemmän alkoi se puhelu kosketella harpun arkoja kieliä: Se kosketteli jo sukupuoli-elämää, vaikka arkailien ja kaukaa, kuin tulikuumaa kukkanuppua, josta puhkeavaa teriötä odotellaan ikävällä...

Niinä aikoina nukkuivat jo oravat pesissänsä rauhaisia keskiyön unta, kun Harhama saatteli rouva Esempiota luotansa kotiin, ja vähä-vähältä alkoi hän katsella häntä toisilla silmillä, kuin ennen. Hänestä oli rouva Esempio nyt jo hieno... viehättävä... kauniskin. Hän tuntui jo sivistyneeltä, tapoihin tottuneelta. Hänen rohkea ajatuksensa yksilöllisestä siveellisyydestä kirkastui Harhamalle joka päivä suurempana, kirkkaampana. Ja rouva Esempio puolestaan alkoi kertoa hänelle elämästänsä... Hän kertoi sen pikku salaisuksiakin. Hän kertoi sulhasestansa kapteeni Golubofista, joka häntä kosii. Mutta hän lisäsi:

— "Itse minä kumminkin epäilen... Olen saanut vihiä, että kapteeni Golubofilla on suhteita toisten naisten kanssa, vaikka hän itse sen kieltää... Siksi olen epäroinyt antaa myöntävää vastausta... Tahdon ensin saada varmuuden... Sillä katsokaa: Minä en mitään niin halveksi, kuin uskottomuutta."

— "Mutta jos uskottomuus on johtunut *tunteesta*, jonka Te asetatte siveellisyyden olemukseksi", — katkaisi Harhama, joka taas takertui elämänsä salaiseen, epäselvään aatteeseen.

— "Enhän minä nyt semmoista tunnetta tarkoitan, vaan sitä, joka on suurta ja jaloa", — huudahti rouva Esempio, jatkaen: "Katsokaa! Minä tahdon sen avioliiton — jos niin saan sanoa — perustaa aivan pelkän siveellisyyden varaan, ilman vihkimistä, tai edes yhteiskunnan porvarillisia avioliittosopimuksia... Ja minä uskon voivani saattaa häpeään ne, jotka luulevat kirkon ja yhteiskunnan ihmisinä seisovansa minua korkeammalla."

Yhä enemmän viehätti Harhamaa rohkea luottamus yksilölliseen siveelliseen voimaan ja kaiken perinnäisen, sovinnaisen siveellisyyden tarpeettomana kieltäminen. Sen rohkea ajatus aivan tempoi häntä mukaansa. Hän ja Nikolai olivat ajatuksissansa rohkeita, mutta heilläkin oli tässä kysymyksessä rajansa. Molemmat he tunnustivat sen *uuden* yhteiskunnan laissa ilmenevän siveellisyyden noudatettavaksi ja kielsivät vaan kaiken uskon ylikuulattamiseen, mutta rouva Esempio lausui nyt jo siinä äärimäisen sanan, tosin tajuttoman, semmoisen jolle Harhama itse antoi oikean hengen. Se oli Harhaman täydentämänä eläimen tai villi-ihmisen rajaton yksilöllinen vapaus; sivistynyt yhteiskunta, jossa ei ole mitään lakia, ei mitään asetusta, jota yksilön olisi pakko noudattaa ja jota se voisi käyttää ohjeenaan, silloin kun joutuu ristiriitaan oman itsensä kanssa. Se ajatus alkoi jo Harhamalle selvitä loistovärisenä taivaanrantana, joka himmensi kaiken muun, kuten aamuruskon värit sammuttavat taivaan tähtipalon. Häntä ihastutti se suuri ajatus, että nykyaikainen yhteiskunta rautateinensä, kouluinensa ja aarteinensa säilyisi ja pysyisi koossa ilman mitään yksilöä sitovaa jumalallista tai yhteiskunnallista lakia, ilman isänmaakäsitetäkin. Ja jos häntä alussa olikin tympäissyt tämä rouva Esemption puheissa ilmenevä korkea usko ihmisen siveelliseen voimaan, niin sitä kirkkaampana kohosi se nyt niistä tympäiseivistä savupilvistä, kohosi kuin tulikieli. Ja sikäli alkoi hänelle kirkastua rouva Esempio itse. Aluksi hän piti hänen puheitaan jonain maailmalta poimittuna oppina, jota puhuja itse ei käsittänyt — ja jota ne olivatkin, — mutta kun rouva Esempio puhui siitä näin yhä useammin ja vakuutuksella, alkoi hän uskoa sen olevan todellista sisällistä vakaumusta. Mutta rinnan tämän rohkean kirkastumisen kanssa nosti myös epäily hänessä päätänsä, voiton varmana, ilkeänä. Sen kynsissä ajatteli hän itseksensä: "Se ehkä voisi kelvata yksityiselle ihmiskunnan valitulle, esimerkiksi semmoiselle, kuin Jeesus oli... Mutta entä muille?"

Siihen kysymykseen hän ei saanut vastausta. Uudestaan ja taas uudestaan tarttui hän kynään alkaaksensa teoksensa, levittääksensä sen teoksen sivuille yksilöllisen ihmissiveellisyyden värit niin ihanina, korkeina ja puhtaina, että se siveellisyys kohoaisi Jumalan siveellisyyden tasalle, siten ettei se enää tarvitse mitään lain sääntöjen ja käskyjen määritelmiä ja rajoja, vaan on ja pysyy oman itsensä kautta, kuten Jumala, joka Itse on oman siveellisyytensä olemus. Mutta joka kerran pysähtyi kynä ja ajatukset siihen samaan epäilyyn ja kysymykseen: "Se riittää Jeesukselle... Mutta entä ne muut?"

Ja kun hän joskus aivan väkivaltaisesti yritteli nousta epäselvyyden pohjattomasta sumusuosta, latoutuivat munkki Pietarin saarnan ajatukset uudeksi painoksi hänen hartioillensa ja painoivat hänet entistä syvemmälle epäilyyn soihin. Vallankumouksen huumauksessa sairaloisesti tukahtuneet epäilyt ja kyselyjen rauhaset alkoivat yhä rajummin vuotaa, ja uusiin oloihin joutuminen ja niissä entistä kaipaaminen ja siinä kiini riippuminen sotkivat kaiken sekaisin.

Ja silloin hän aina kaipasi rouva Esempiota, tietämättä miksi. Ja kun hän lähti, tuntui taas, kuin olisi hän kiusauksesta rauhaan päässyt... Hänen sairaloisen itsensä muiden yläpuolelle korottamisensa ei tehnyt poikkeusta rouva Esemptionkaan suhteen. Hän tunsikin aina, että he eivät olleet henkisesti samalla tasalla ja sieti häntä ja viihtyi hänen seurassansa, kuin kukkia poimivaa, tai suortuviansa laittelevaa tyttöä katsellessansa.

Mutta päivät kierivät, yöt niiden perässä. Syksy askaroi kaikkialla. Se riipi keltaisia lehtiä puista, se karisteli pähkinät pensaista, puolot varsista, siemenet ruohoista. Se torkkui joka aholla, kuin vanha varis, rumana ja harmaana, se kuikutti kaikkialla, kuin kuikan laulu. Notkot se laski vesisoiksi, nurmet märiksi. Se tippui vetenä puista, painoi mielet maahan, kuivuneen ruohon ahon poveen ja joi ilkeänä kesän hautajaisia.

Mutta suurena henkäili silloin musta yö. Pimeys häämötti Öisin valtansa huipulla, sysimustana, synkkänä, salaperäisenä, hengitti huudetta kuin kuoleman kylmä syli. Se saarnasi, kuinka katoavaa on valo, miten lyhyt-aikainen kesä, miten haihtuva ilo ja miten muuttelava elämä... Mutta yön mustien kourien keskellä kulki Valkamalassa elämä kulkuaan. Lamppu paloi rauhallisena, varjot hymyilivät nurkissa, rouva Esemption puhelu lenteli kepeänä perhosena ja Harhama katseli hänessä jo naista tutkivammin.

Eräänä yönä kysyi rouva Esempio äkkiä Harhamalta:

— "*À propos!*... Miksi te ette tahdo itsellenne lasta?"

Harhama oli vaiti. Kysymys koski vanhaa muistoa... Magdan uneksittua kotia, jota hän oli odottanut kuin satamaa monien harhamatkojen perästä, voidakseen sen rauhassa ryhtyä toteuttamaan teoksensa aatetta. Nyt muisti hän sen epäselvänä, kummallisena, kuten kaiken menneen. Jotain vastataksensa

lausui hän:

— "Kyllä minä tahtoisin sen, mutta tiedätte, että nyt on este... Vaikka en avioliittoani avioliitoksi tunnustakaan, on se kumminkin toisen solmiamisen esteenä."

— "Mutta mitä, herran tähden, te välitätte yhteiskunnan asetuksista? Rikkokaa ne ja laittakaa vapaa suhde!" — huudahti rouva Esempio. Harhama ei vastannut mitään. Rouva Esempio oli hetken vaiti ja lisäsi sitten, juuri kuin itsekseen ohimennen, ajatuksissansa, viattomana kuin tyttö joka jotain kaipaa:

— "Minäkin tahtoisin niin mielelläni vielä pojan."

Puhe loppui. Oli napattu harpun arkaa kieltä. Molemmat huomasivat sen ja katsahivat toisiinsa. Kieli soi yhä... epäselvänä... salaperäisenä... Kello löi yksi yöllä. Harhama lähti rouva Esempiota kotiin saattamaan ja vanha mummo haukotteli.

— "Ha-haa! Ei nukuta ihmisiä... ei nukuta... Hoh-hoi! Ihmiset elävät vaan ja palavat... palavat ja elävät... elävät ja palavat kuin hiiloksessa... Hoh-hoi!... Mitäpä elämä onkaan muuta kuin hiillos, joka polttaa ihmisen!... polttaa ja paistaa... Hoh-hoi!... *Elämä on tulinen synninhiillos...*"

* * * * *

Marraskuu on käsissä. Suomensuku syö köyrirookaansa, talkkuna. Tuhansien ja tuhansien vuosipalvelijoiden raskaat kahleet ovat irrottautuneet hetkeksi. Äskeiset toisen käskyläiset nauttivat täysin siemauksin lyhyen itseviikon suloisesta vapaudesta, ovat hetken isäntiensä arvoisia. Kaikkialla kuuluvat heleät elämänkulkuset, kaikkialla pirteissä soivat iloiset viulut ja lattiapalkit notkuvat, kun vahvat miehet tanssittavat tyttöjensä. Näin ottaa väki vastaan uutta orjavuotta. Tanssien sanoo se jäähyväiset menneelle vuodelle, sen pitkille työpäiville, suruille ja huolille. Suomensuvussa on vielä miehuutta ja rohkeutta, sen pojat ja tytöt uskaltavat tanssien ja viulujen soidessa ottaa tulevan vuoden kahleet käsiinsä. Vanhat miehet istuvat pirtissä tupakoiden ja muistellen nuoruutensa "itseviikkoja".

Rohkea Esa tempaa Raidan penkiltä, kietaisee voimakkaan käsivartensa vyötäisten ympäri ja heilauttelee kevyttä tyttöä polskan tahdissa, kuin tuuli hienoa liinaa. Kepeänä, kuin perhonen, heilahtaa tyttö pojan kainalossa. Palkit jyskyvät miehen polennoista. Syksyisenä yösydännä hohtaa onni kukkana, ilo tuikuttaa tulena. Silloin roteva tanssittaja huudahtaa soittajalle:

— "Anna nyt sen ryssänhanurisi vinkua!"

Äkkiä vingahtaa viulunkieli valittaen poikki, suuttuneen soittajan voimakkaasta vedosta, ja soittaja tähtää viulun-iskun loukkaajansa päähän. Viulu sattuu pöydän kulmaan ja särkyä säpäleiksi. Miehet hyppäävät ylös ja puristavat äänettöminä nyrkkinsä valmiiksi. Kaikki ovat vaiti ja "valmiit". Ainoastaan Åke Lundin pojat istuvat tynninä. Harhama tunsu katkeavan viulunkielen vinkaisevan soraäänien viiltävän rintaansa. Sukuriita sorisi kaikkien sydämissä. Se koski nyt jotain katkenneen viulunkielen säveltä...

— "Kansamme keskuuteen on todellakin iskenyt kiro", — lausui joku äänettömyyden lopussa.

— "Itse me kiromme kannamme", — mutisi loukkautunut soittaja synkkänä, poistuessaan huoneesta.

— "Niin teemmekin", — toistaa Raita reippaana. Hän on juuri lopettanut orjavuoden ja ottaa uutta tanssien vastaan.

Miehet virkistyvät reippaan Raidan sanoista. Soittaja solmiaa viulunkielensä ja vetää jo viuluansa vireeseen. Esakin, joka myös ottaa uutta orjavuotta vastaan, on kuin toinen mies. Reippaana, rohkeana katselee hän elämää ja lausuu:

— "Keyriä eivät surut auta... Keskenämme me kiistelemme ja yhdessä me vielä maljat juomme... Eikö niin, Raita?"

Ja Raita ei ole enää katkera. Hän viettää keyriä, palkkapiian suurinta juhlaa, vapauden juhlaa ja uuden orjuuden tulojuhlaa. Iloisena ojensi hän kätensä Esalle ja hymyili ja hohti kuin kukka karulla aholla ja lausui:

— "Niin... Ne katkeruudet ovat elämän suolaa ja opetusta... Eihän se elämä ilman niitä miltään maistuisikaan... Mitä niistä menneistä, sillä samojahan me olemme!"

— "Se oli oikein sanottu!" — iloitsi Esa ja jatkoi: "Mitäpä siitä, jos olemme elämäämme suolailleet, kunhan on päästy keyriin, jolloin saamme elämältä uudet orjankihlat tulevaa vuotta varten... Anna, soittaja, viulusi vinkua ja tanssitaan, kun elämä pujottaa kihlakahleita käsiin!..."

— "No nyt se riemastui!" — lausui Leena, joka puuhaili kahvipannun kanssa.

Ja Esa riemastui edelleen ja puheli:

— "Mikäs on riemuitessa, kun on elämä morsiamena... ja keyri kosijana... Se tuo kahleet jotka kestävät... Se tuo elämän kahleet... Niihin kun mies pääsee, niin ei joudu harhateille... Elämän kahleet ovat kytkyitä, joista ei pääse niin mihin..."

Jo viulu vingahti ja Esa tempasi Raidan penkiltä, kietaisi kätensä hänen vyötäisensä ympäri ja yhdessä he ottivat tanssien vastaan niitä elämän kahleita, joista ei pääse niin mihin...

Silloin hymyilivät vanhat ja nuorten posket punottivat ja soittajan viulu soi sorisematta ja Esan ja Raidan käsissä kiilsivät elämän kahlekihlit kirkkaina ja elämä tuntui keyriltä... Ei tuntunut enää pellavanpölyä, eikä riihisavua eikä nauriin vihavaa makua...

Hengästyneenä istahti Raita penkille ja Esa ojensi kätensä Alkulalle ja lausui reippaana:

— "Terve, vanha Alkula!... Kyllä näkyy niin olevan kuin sanoit, että löytää sitä savuisessakin riihessä savuttoman paikan, kun vaan etsiä viitsii..."

Silloin punotti Raidan poski ja Leena oli iloinen. Ja kun tanssi oli tauonnut ja mielet olivat kepeät, astui Esa Raidan luo ja lausui:

— "Raita!"

Raita katsoi häneen sinisillä silmillänsä, eikä tietänyt mitä sanoa. Mutta Esa jatkoi:

— "Eikö se riitä, kun on taas vuosi kärsitty riihisavua ja pellavanpölyä?... Eikö etsitä elämästä sitä savutonta ja pölyttöntä paikkaa?... Eikö, Raita?"

Ja kun Raita ei vielä kukaan tiennyt, mitä vastata, jatkoi Esa:

— "Kun sinä niin reippaana otat käsiisi elämän kahlekihlit, niin etkö ottaisi yhdellä tiellä toisiakin kahleita kantaaksesi?... Etkö ottaisi tämmöistä kahletta, kun nyt jo olemme riidat loppuun riidelleet?"

Sitä sanoessansa vetäisi hän sormuksen taskustansa; piti sitä Raidan edessä ja lausui:

— "Jos et kahletta pelkää, niin pistä sormesi siihen!"

— "No, on sitä uskallettu huonompaankin kahleeseen kätensä pistää, miksikä ei silloin *parhaaseen!*"
— lausui Raita ja sormus kiilsi jo sormessa ja viulu vinkui ja Esa ja Raita ottivat tanssien vastaan elämän suuren vuoden: avioliiton suuren juhlan.

Ja kun Esa oli tanssin lopettanut ja istuttanut Raidan polvellensa puheli hän:

— "Raita, minun kukkaseni!... Annetaan muiden niellä omat riihipölynsä... Maa on suuri, me löydämme siitä pölyttömän ahonreunan... Minä kuokin siihen perunamaan ja sinä laulelet varpuna oksalla..."

Vanha Leenakin riemastui silloin ja lausui:

— "Vieläpä ne näkyvät tarvaalaiset ja viikkiläiset yhteen sopivan..."

Esa keskeytti hänet lausuen:

— "Elämä se so..." — hän varasti välillä suutelon Raidalta — "elämä se sovittaa ja suolaa... ja siksi se suutelokin nyt..."

— "Hyi!... Et saa olla tuhma!" — keskeytti Raita ja ryöstäytyi uudesta suudelmasta...

Ja Raita oli iloinen. Hän oli onnellinen, kun oli ottanut käsiinsä elämän raskaimmat kihlat, sen pisimmän palkkavuoden: avioliiton huolinensa, taakkoinensa, pettymyksinensä. Vanha Leena, joka oli sen vuoden vaivat koettanut, lausui:

— "Nyt pääset, tyttö, yksistä kahleista toisiin... pienemmistä suurempiin... Mutta oikein on, että otat *oikeat* kahleet käsiisi, sillä silloin et ole tuuliajolla... Ei elämällä kumminkaan ole muuta annettavaa, kuin kahleet... Pitää vaan valita niistä lujimmat..."

— "Niin... Niin... Ken on elämän oikeissa kahleissa, se ei ole hunningolla", — lausui siihen Alkula.

Ja taas soivat viulut ja parit pyörivät. Elämä seiso i ihmisten edessä, kuin iloinen vallaton tyttö, joka

nauraen ja ilveillen sitoi kahleita käsiin. Se sitoi toisia vuodeksi, toisia elämän ijäksi, molempia ainiaaksi... Ja kun se oli ne sitonut, niin hymyili se vallatonna, viehkeänä ja lausui:

— "Kas niin, lapset!... Menkää nyt!"

Ja reipas Esa nousi penkiltä, kietaisi kätensä Raidan vyötäisille, nosti maljan ylös ja lausui:

— "Tarvaalaistytön malja!"

Lakit nousivat ja viulu vinkui, eikä Raita enää tuntenut pistoa, vaan pyörähti Esan eteen, suikkasi Esalle nopean suutelon ja lausui:

— "Viikkiläisten suutelo!"

Silloin oli riemu ylinnä ja vanha Leena lausui nostaen kahvikuppinsa korkealle:

— "Elämän kahvikuppi, koska se on suolannut ja sovittanut ja opettanut!"

Ja yhä riemuisemmaksi muuttui juro Esa. Hän nosti tyttönsä ilmaan, kuin lapsen, katsoi hänen kauniisiin silmiinsä ja lausui:

— "Hiiteen turhat riidat ja Ameriikan passit ja kaikki! Yhdessä me myönnymme ja taivumme elämän käden alle ja yhdessä me seisomme lujina, kuin vuori omalla pellonpientarella... Siellä se on Suomen voima..."

Vanha Alkula mietti ja lopetti:

— "Niin. Siellähän sitä on kestettävä, mutta ei se pellonpiennar omalla väellään kauvan kannata... Hyvä on käydä voimaa hakemassa Jumalan pellonpientarelta..."

— "No, yksi pari on toki päässyt pölyttömään pälveen", — hyvitteli Leena, kun viulu taas alkoi vinkua ja parit pyöriä.

Harhama palasi kotiinsa mieli reipastuneena. Oli kuin olisi alkanut uusi vuosi, tai alkaisi pian. Syksyn harput olivat loppuun soineet. Talvi teki kohta tuloansa ja sen lumikukat olivat vielä tuntemattomia. Teos oli alkamatta. Hän odotti rouva Esemption pois menoa ja rauhaa, paikkaili juonta, sovitteli siihen uusia suuria aatteita ja kiemurteli usein öisin epätoivoisena, kun oli päivällä huomannut otsaryppynsä syvenevän ja kuoleman kynnen raatavan silmäkulmassa.

Samalla oli hän, vallankumousta valmistaessansa, alkanut käretyä tarvaalaisiin, vallankumouksen väkivallan vastustajiin, eikä hän itse sitä tajunnut. Pikku Irmas oli hänet käretyntä, kuin tulirovio tuohenpalan...

Kun taas tuli iltapuoli saapui rouva Esempio. Heidän välilleen oli jo kehräytynyt luottamuksen näkymätön säije. Moni entisen elämän rako avautui jo kuin itsestänsä. Rouva Esempio kertoi jo Harhamalle lapsuudestaan: Hänen lapsuudenkotinsa, Riuttalan vanha aateliskartano, oli ollut Suomen rikkaimpia talonpoikaistaloja. Hän oli sen ainoa tytär, sen kukka ja kesä, sen toivo ja ilo. Kotitalo oli seudun kuuluisin. Pyhäisin soutivat sen ohi pitkät kirkkoveheet täynnä harrasta kirkkoväkeä. Väki veisasi veneessä, seutu ylisti Jumalaa kauneudellaan, talo rikkaudellaan. Venerannan kaislikossa pulahtelivat päivin veden neidot, öisin kummittelivat siellä järven haltiat, ja rantavesi oli kuulu lummekukikko. Sen kukista kävi taru, jonka mukaan se, joka osaisi niistä oikean taittaa, saisi ikuisen onnen...

Mutta talosta kävi outo tarina: Sen ympärillä olivat eläjät liian köyhiä, liian laajalla alalla, ja talo itse liian rikas... Kerran oli köyhä torppari, Varpala, ollut talossa päivätöillä ja kylvänyt sen peltoon viimeiset häneltä ryöstetyt jyvät. Hänen oma peltonsa oli sen tähden jäänyt siemenettä. Silloin oli mustunut miehen mieli. Hän oli manannut talon maat ja kironnut siemenen, lukien kylväesssänsä kirot:

"Kasva syöjäsi kiroksi, haltijasi häpeäksi!"

Ja leikatessansa oli hän manannut:

"Suetkohon syöjästäsi oman itsensä häpeä, sekä kiro kumppaninsa!"

Siitä kasvoi ja korjattiin vilja, jolla kylvettiin seuraavana vuotena talon avarat pellot. Aitan jyvähinkalot täyttyivät vuosi vuodelta yhä täydemmiksi ja laajalta kerrottiin Riuttalan talon rikkauksista. Sen isännät ajoivat kirkkoon korskina, ylpeillä hevosilla, jotka helisivät silavaljaissa. Mutta kylväjän kirous seurasi heitä. He eivät päässeet koskaan vapaiksi armottomuudesta köyhiä, ulkonaisesta röyhkeydestä herrasväkeä kohtaan ja salaisesta saman herrasväen tasalle pyrkimisestä. Perhe-elämä ei ollut aina päivänpaisteinen. Rouva Esemption isä joi, äiti kärsi. Avioliittoa solmitessa oli kihloina

enemmän kultaa, kuin mitä sormuksen kultaan mahtui.

Kuolivat sitten rouva Esemption, Riuttalan Helga-neidin vanhemmat, ja hän, ainoana lapsena, peri suuren Riuttalan talon ypö-yksin. Hänelle kukkivat nyt Riuttalan ahot ja rannat ja raatoivat sen torpparit. Hänelle kukkuivat sen käet onnea, muut linnut lauloivat iloja ja nurmi kukki kauneutta. Hänelle soivat sen karjankellot ja rantalainen liehutteli hänen huviksensa lummetta povellansa.

Ja Riuttalan rikkauden kellojen ääni kantoi kohta kauvas, yli kalaisten järvien, monien kirkkojen taakse, ja yhtä kauvas levisi sana Helga-neidistä. Kosijoita alkoi saapua. Rikkaiden talojen pojat tulivat uljailla hevosillansa, tulivat ja saivat mennä niine hyvineen... Sitten tuli toisia. Tuli nuori pappi Söderman, asianajaja Kastila, taiteilija Erkkilä, maisteri se ja se... Tuli virkamiehiä, ylhäisempiä ja alhaisempia, tuli myös virattomia.

Mutta Riuttalan Helga-neiti valitsi kauvan. Hän iloitsi kilvan vallattomien käkien kanssa, kukki nurmen nukan kanssa. Hän punotti Riuttalan mailla, kuin mansikka ahon marjaliepeellä, liekkui, kuin kepeä rantalainen, mieli ilona, poski punaisena, elämä siniselkänä. Häntä kiehtoivat taiteen kihlasormukset: Hän oli päättänyt uhrata elämänsä teatterille, tulla suureksi näyttelijättäreksi, kansansa kukaksi, maansa helmeksi, ja valmisteli itseänsä...

Aika kului, Riuttalan järvenselältä lähtivät jäät. Ranta koristautui lumpeisiin ja valkeisiin kukkiin. Sotkat uivat ruohokon reunassa ja allit laulelivat ulapalla. Kaikki tuntuivat kukkivan puhdasta hopeaa, rannoilla ripsehti joku surullisena ja kukat kallistivat päätänsä, kuin kaipaisivat ne jotain.

Ja silloin alkoi Riuttalan Helgakin kaivata jotain, josta ei tiennyt mitä se oli. Hän kaipasi kilpaa kukkien kanssa.

Mutta veneistä, jotka soutivat Riuttalan ohi, kuului usein laulu. Se laulu oli nimeltä "Riuttalan rantakukka". Kerran laului sitä nuori mies ja Helga-neiti kuuli sanat:

"Riuttalan rantakukka kukista kaunein on. On moni sydänrukka sen tähden onneton.

Se kukka monen purren
karille johdattaa.
Ah, moni vielä surren
sen kaskun kuulla saa.

Se monen purren pettää,
se kukkain kukkainen.
Se monen silmän vettä.
Nyt kerron tarun sen:

Riuttalan kukkaisista
on oikea yksi vaan.
Jos ken sen löytää muista,
hän löytää taivaan, maan.

Jos ken sen kukan noutaa,
sen *oikean* niistä vaan,
ikuisen onnen soutaa
kotiinsa kukkimaan.

Vaan, ah, se kukka pettää,
ja kaikki harhaan vie.
Se kaikki silmät vettä...
Siks matka turhaa lie.

Riuttalan rantakukkaa
karistot suojailee.
Voi sitä pursirukkaa,
mi sen luo luovailee!"

Riuttalan Helga kuuli laulun ja ymmärsi sen, eikä ymmärtänyt sitä... Siitä päivin tuntui hänestä allin laulu surullisemmalta, rantakukka näytti kaihoisemmalta ja Riuttalan ahoilla ripsehti joku kumma ja kaunis... Hänelle alkoivat soida lemмен kellot...

Ja silloin hän alkoi katsella ja valita... Hän katseli taiteen kauniita kihloja, mutta niissä oli jo jotain... ei hän tiennyt mitä se oli... Hän olisi tahtonut toisenlaiset kihlat... uudet, kauniit korut.

Ja hän valitsi ja harhaili, ja kaihosi, kuin allin laulu järvenselällä...

Mutta viimein valitsi hän nuoren rakuuna-upseerin, nerokkaan Erkki Arvelan, kihlautui ja lupasi itkeä märiksi Riuttalan rantakivet, jos elämä heidät erottaisi. Heistä odottivat muut paljon, he itse vielä enemmän. Heidän kodistaan — niin puheli rouva Esempio — piti tulla Suomen sivistynein koti, jonka emännän ja isännän ympärille kokoontuisi kaikki, mitä Suomessa on oppinutta ja nerokasta, lämpenemään neron, sivistyksen ja rikkauten ympärille. Täti Suupala oli siitä paljon hänelle puhunut ja suunnitellut, samoin täti Sirvola ja moni muu. Häät piti olla keväällä, kun käki on vallattomin, laine kepeimmillään ja kevät kukkeimmillaan, kun Riuttalan rannassa puhkeavat lummekukat onnenkukiksi, hääkukiksi. Hän itse matkusti ulkomaille valmistumaan tulevan kodin odotetuksi emännäksi, sen kukaksi ja helmeksi ja lauluksi. Siltä matkalta piti hänen palata Riuttalansa päiväksi, kotimaansa koreaksi kuuksi, ylevänä, sivistyneenä, hienona ja jalona. Riuttalan metsissä ripsahti silloin sinisukka onnen seuloja ja ennusti että Helga neiti on taittava Riuttalan rantakukista sen *oikean*... Hän on taittava sen varmasti...

Mutta hän oli syönyt Riuttalan viljaa, oli puettu sillä viljalla saaduilla rahoilla ja siihen viljaan oli kätkeyty Varpalan kirous, kuin musta käärme kukanjuurelle...

Jo oli elämä pukeutunut kukkapukuunsa ja onnenliinoihinsa. Se hymyili Riuttalan Helgalle, odotellen sen häitä. Keväällä keinuivat jo ulpukat Riuttalan aalloilla ja sotka lauleli sille onnenkukkaulpukselle, vaan häitä ei vielä laitettu... Elämä helotti kukissansa ja onnenliinoissansa ja Helga-neiti kukki morsiamena, mutta vielä riippuivat hääviulut nauloissansa...

Jo kukkivat rannan aallot valkeina lummekukista, mutta häitä ei tullut. Kukat kuihtuivat, aallot loiskivat harmaina, sotka uitteli poikiansa surullisena, mutta häitä vaan ei kuulunut. Syksy joutui, ranta jäättyi. Erkki Arvola oli kihlautunut toisen kanssa. Se kihlaus kumminkin purkautui. Uusien häiden aika määrättiin uudeksi lummekukkien ajaksi, siirrettiin ja taas siirrettiin. Riuttalan ranta-aalloilla keinuivat ulpukat ja ulpukoista puhkesivat lummekukat, lakastuivat ja taas puhkesivat, ja morsian, talon Helga-neiti, valmistautui ulkomaille, kävi kotimaassa ja odotti häitä, mutta häitä ei tullut. Ranta-aallot loiskivat suruissaan. Viimein paloi osa Riuttalaa, loppu myytiin pakkohuutokaupalla. Siihen muutti uusi isäntä. Erkille olivat alkaneet soida uudet elämäkellot. Kun morsian kirjoitti ja ilmotti tulevansa hänen luoksensa, sai hän vastauksen: "Mene vaikka Lappiin, mutta älä tule minun luokseni."

Eikä hän enää voinut palata Riuttalaan, itkemään märiksi sen rantakiviä. Mutta laine sääli häntä ja vielä nytkin loiskii se Riuttalan rannassa ja kostuttelee hänen puolestansa rantakivet. Kohta sen jälkeen meni Erkki Arvola naimisiin toisen kanssa.

Hän suri ja itki aikansa, antautui sitten uudestaan taiteilijaksi, mutta tapasi miehensä Esempion ja antoi itsensä hänelle kaikella sielullansa... Mutta mies kuoli kohta. Hän jäi turvattomaksi ainoan lapsensa kanssa, otti uudet kihlat taiteelta... menestyi... toivoi enemmän... Oli kaksi vuotta sitten lapsensa kasvatuksen ja opintojensa tähden pakotettu ottamaan virkavapautta teatterista, jääden kumminkin virkaansa vakinaisena teatterin jäsenenä.

Mutta Riuttalanrannan aalloissa puhkeavat joka kevät lummekukat ja odottavat Helga-neidin ja Erkin häitä... Syksy tulee. Kukat lakastuvat, vaan häät eivät tule... Aalto huuhtelee suruissansa harmaita rantakiviä, korvaukseksi Helgan kyynelistä, ja kuikka, kun se hautoo pesässänsä, suree pettyneen morsiamen puolesta sen toivomaa koti-onnea, päivänpaisteista kotia ja kukitettua elämäntaivalta, jossa päivänpaiste lämmittää...

Mutta onnenkukka on vielä poimimatta. Se kukkii keväisin muita kauniimpana ja odottaa, kuka poimisi sen Riuttalan entiselle neidolle...

Riuttalan rikkauksista oli hänellä enää ainoana muistona tyttöaikansa valkoraitainen ainoa pukunsa ja mummon vanha silkkihuivi. Hän ei sitä surrut. Iloitsi päinvastoin, sillä nyt ei ollut se rikkaus tuottamassa hänelle ennustettua kiroa...

Mutta Erkin vaimo oli sanonut että hänestä on tullut Erkin kiro... Oliko se elämän ivaa, vai oliko kiro tekonsa tehnyt, ei sitä kukaan tietänyt...

Se oli tarina Riuttalan talosta. Kello löi kaksi yöllä, kun rouva Esempio oli sen lopettanut. Vanha mummo nukkui jo virsikirja päällä alasena, kun Harhama lähti rouva Esempiota kotiin saattamaan. Tiellä jatkoi hän surullista elämäntarinaansa, mustan syys-yön sille huokaillessa: Eräs miehen sukulainen lähettää niukan toimeentulon lapselle pienen, Venäjän valtiolta tulevan eläkkeen avuksi... Hän itse on velkautunut, ja siksi joskus puutteessakin, mutta toivoo parempia aikoja sulhasensa kapteeni Golubofin kautta, jota taksoitetaan 12,000 markan vuosituloista... Sulhaseensa hän oli tutustunut miehensä palveluksessa samassa venäläisessä sotaväessä.

Marraskuun puoliväli on jo menossa, taivaalla heiluvat jo joskus vaaleat pilvet tulevan lumiajan enteinä, mutta rouva Esempio, joka aikoi matkustaa saman kuun alussa, viipyy vielä. Suomen miehet

kiertävät jo karhuja metsissä. Kun he tapaavat siellä toisensa, menevät he ääneti toistensa ohi. He eivät kyllä ole varmat, mutta luulevat kumminkin toinen toisestansa, että se on niitä "toisia". Jos sattuvat toisen kierrokselle, herättävät siellä karhun ja karkottavat sen kierroksesta. He ajattelevat taas, että kyllä se on niiden "toisten" kierros, vaikka he eivät sitä varmasti tiedä... Pirteissä kehräävät naiset pellavaa, toiset tekevät kuontaloita ja vyyhteävät rihmaa viipsinpuille... Nuori morsian, Raita, hyräilee kehrätessänsä lemmenlaulua. Hän muistelee sulhoansa, joka on karhua kiertämässä. Eräs vaimoista lausuu morsiamelle:

— "Olisit sinä, Raita, saanut muitakin. Sulhasesi sanovat olevan viikkiläisen."

— "Olkoon!... Itse minä sulhasesta vastaan... Ja itse minä elämäni tiedän ja siitä vastaan", — vastasi Raita ja polki rukkiansa entistä kiivaammin. Rukki surisi, sen kiiju pyöri vilinänä, rulla hurisi ja rihma kiertyi sille nopeana, kuin takaa-ajettu käärme... Riihipölystä oli vasta yksi pari pois päässyt. Toiset tunsivat sen yhä heitä kaivelevan. Vanha Leena oli kuullut Raidan viime sanat ja oikaisi ne, puhuen:

— "Ei sitä vielä pidä Raidan kerskata, että itse elämästänsä vastaa... Elämä on rihma, jossa me olemme ainoastaan pellavankuituja."

Raidan rukki hurisi yhä kiivaammin ja hän vastasi reippaasti:

— "Olkoon!... Mutta miksi minun *itseni* pitäisi siitä ruveta punomaan surmansilmukkaa kaulaani..."

Kaikki vaikenivat ja miettivät mikä se on joka punoo näkymättömät rihmat ja kuristaa niillä ihmisen. Ja elämä seiso i taas miettijäin edessä salaperäisenä, näkymättömänä, ja kehräsi kummallista rihmaansa...

Syksy pimeni yhä synkemmäksi. Se kääriytyi sumuihinsa, tiuhkuu kosteutta, itkeä vetisteli, ikäänkuin surren kesän menoa, ikävöiden talven tuloa. Harhama oli alkanut yhä enemmän käpertyä tarvaalaiseen joukkoihmiseen. Hän tuns i sen tunteita, loukkautui sen keralla, vihas i sen kanssa. Se tunne alkoi himmentää teoksen revontulia ja taltuttaa sisällistä paloa. Elämä oli ottanut hänet käsiinsä hänen sitä huomaamattansa. Mutta itse hän oli yhä kulkevinansa yhteiskunnallisen kumouksen aallon mukana. Hän valmisteli mieliä vallankumoukselle.

Vihdoin oli hän saanut osan metsäkylän nuorisoa kootuksi yhteistä juhlaa valmistamaan. Juhlaa valmistettaessa kiehahti joskus katkeruus mielissä. Nuorukainen suutahti ja lähti äänetönnä kesken harjotuksen pois. Heili-neito itki silloin ja toiset poistuivat äänettöminä. Mutta riitaisuudet sovittiin, haudattiin mieliin ja kannettiin siellä, kuin kytevää hiiltä pivossa. Juhla joutui ja Harhama puhui siinä. Hän karttoi lausua sanaakaan siitä asiasta jota varten oli heidät koonnut, karttoi sitä sairaaloisesti oman itsensäkin, oman turvallisuutensa tähden. Hän puhui varovasti ja tynesti:

— "Työn aateli!

"Näinä aikoina käy huutavan ääni korvessa. Se kutsuu Teitä, työn aatelia, oikeuksiinne..."

Hän katsahti kuulijoitansa. Ne näyttivät kuuntelevan ymmällä, ikäänkuin eivät ymmärtäisi puhetta. "Se on niille varmaankin outoa puhetta, ensimmäinen ilosanoma", iloitsi Harhama ja jatkoi:

— "Te väännätte elämän jauhinkiveä, mutta purnunne ovat tyhjät. Mutta katsokaapa niitä, jotka eivät niitä kiviä väännä! Eivätkö niiden purnut ole täydet?"

Ja taas hän katsoi kuulijoitansa, kuin vastausta odottaen. Mutta kuulijat näyttivät taas olevan ymmällä. Ne ajattelivat kukin omaansa: Ne ajattelivat, että "se puhuu varmaankin niiden 'toisten' pussiin". Harhama luuli lausuneensa jotain uutta, joka hämmästytti kuulijoita, ihastui hieman ja jatkoi:

— "Tehän kehräätte tässä maassa rihmat ja kudotte kankaat, mutta käytte kumminkin repaleissa... Mutta katsokaa: eivätkö ne, jotka eivät työtä tee ja kehrää, käy verassa?"

Kuulijoista se kaikki oli sanomatta niin selvää, että he eivät käsittäneet, miksi siitä nyt puhutaan. He itse olivat siitä sadasti keskenänsä puhuneet. He olivat taas ymmällä. Harhama luuli sanainsa oudostuttaneen uutuudellansa ja ihastui ja jatkoi:

— "Ne käyvät verassa ja te itse repaleissa sentähden, että ne vievät sen, mitä te jauhatte ja ottavat sen mitä kehräätte. Mutta millä oikeudella he sen ottavat?"

Hän katsahti kuulijoihinsa, kuin vastausta odottaen. Ne olivat yhä hämmästyksissänsä. Harhama luuli nyt saaneensa tilaisuuden sanoa uuden suuren sanan. Hän jatkoi:

— "Niillä ei ole siihen mitään oikeutta... Ne vievät sen *vääryydellä*. Ne ovat olevinansa jotain herrasväkeä, jotain aatelia, mutta ei ole olemassa muuta aatelia, kuin työn aateli: *te*..."

Harhama odotti näkevänsä ihastuneita silmäyksiä, mutta kuulijat pysyivätkin välinpitämättöminä. Useista tuntui hassulta, että heitä sanottiin aatelisiksi. Toiset koettivat puheesta arvilla kumpaa väkeä puhuja oli, tarvaalaisia, vaiko viikkiläisiä. Harhama alkoi masentua, ärtyä ja kiusautua kuulijoiden kylmyydestä. Mutta hän jatkoi vielä, kuin uhmaten:

— "Te olette ainoat oikeat herrat... Te olette ainoa oikea aateli..."

Kuulijoista se jo tuntui "liialta"; useat katsoivat puhujan oudostuneina. Harhama huomasi sen ja ärtyi. Nyt hän myös laski kuulijoitansa. Niitä oli tuskin sata henkeä, joukossa paljon poikasia. Ja silloin alkoi hänestä tuntua hullulta koko puheensa ja koko joukko. Hän inhosi sitä. Hän puhui vielä hetken. Kuulijat olivat edelleenkin yhtä tylsän-näköisiä. Niiden joukko näytti Harhaman silmissä entistäänkin pienemmältä, joutavanpäiväiseltä, ymmärtämättömältä. Koko elämä tuntui naurettavalta. Ikäänkuin halveksimistansa osottaen, ivaten, ärtyneenä jatkaa hän vielä:

— "Te olette ainoa oikea aateli..."

Ja sitten tuntui hänestä, kun ei hän itse käsittäisi, mitä varten hän puhuu ihmisille, jotka eivät häntä ymmärrä. Hän muisti maailmankurjuuden, jota kumartaaksensa hän oli ne koonnut, mutta nyt hän, kun tarkasti, huomasi, että ne olivat miltei yhtä hyvin puettuja, kuin hän itse. Niissä ei näkynyt ainoatakaan kurjaa: ei Nikolain isää, ei Maria Petrovnaa, ei ketään semmoista. Ja kesken puheen tuntui hänestä, kuin olisi koko hänen Jumalansa paennut ja jällelle jäänyt töllistelevä joukko, joka häntä inhotti...

Hän puhui vielä muutamia sanoja, ikäänkuin ilkkuen. Ja kun hän oli lopettanut, alkoi väki äänetönnä poistua, kunnes sitten uudestaan kokoontui, viulu alkoi vinkua ja nuoret tanssia...

Mutta Harhamaa tympäisi taas koko elämä ja hän pakeni, kuin hätäytynyt, teoksensa ajatukseen. Elämän mitättömyys avautui hänelle niin töllistelevänä, tyhmänä, avosuisena, jommoisena hän oli kuulijansa nähnyt ja niitä katsellut. Hän inhosi koko elämää...

* * * * *

Kului päivä, tuli toinen. Jo routaili syksy maita, koleana, kylmänä, tunteetonna. Se levisi kynnyksille pelloille, kuin harmaa hattara. Puut se oli riipinyt lehdeksi, kylmänyt kivikot koleikoiksi ja järsinyt mansikkamaat elottomiksi. Se puri kaikkea, kuin kalman terävä hammas. Niinä aikoina leimahti vielä kerran Harhamassa se elämänsä tuliroihu: teoksensa julkaisemis-aate. Ne kaikenhäviön hampaat, jotka taas niin terävinä ja kylminä kiilsivät syksyn ikenissä, sysäsivät häntä työn kimppuun, ja rouva Esemption matka valmistui siihen tilaisuutta.

Juhlan jälkeisinä päivinä matkusti nimittäin rouva Esempio tapaamaan kosijaansa, kapteeni Golubofia, ja valmistamaan poismuuttoansa. Harhamasta tuntui hänen lähtönsä lepoon pääsylvä ja työkelloilta, joka kutsui siihen suureen työhön. Mutta jo seuraavana päivänä tuli hänelle ikävä, kun rouva Esempio ei tullut tavalliseen aikaan. Aika kului päivä päivältä. Vuoroin kiipeili taivaalle kuu, vuoroin syksyn sumea päivä. Rouva Esempio viipyi yhä. Harhama kuleksi metsissä, huomaamatta yön ja päivän rajoja. Yksinäisyydessä vajosi hän taas menneiden päivien suurten taistelujen ja erehdyksien muistoihin. Kun hän niistä nyt sommitteli kokonaiskuvaa, asetteli vastatusten eri virtaukset, joiden mukana hän kulki: "isän" ja "äidin", munkki Pietarin ja Nikolain, ja kaikki muut, syntyi hänen sielussaan taas epäilyksen sekasorto. Hän unohti silloin rouva Esemption. Syksyn terävät kynnet hävittivät elämää hänen silmiensä edessä. Hän tunsikin taas kuoleman koiperhon imeytyneen syvälle häneen, hän hätäytyi, näki elämänsä aatteen jo sanovan hänelle jäähyväisiä haudan reunalla, jossa on pakko erota. Hän päätti lopultakin etsiä epäilyksistensä pääsyä ja siten kuolemasta pelastusta. Hän oli lopultakin taas olevinansa valmis, sammutti itsessään kaikki muut kysymykset ja varustautui rohkeaan työhönsä. Rouva Esemption piti vielä viipyä joku viikko matkalla. Oli siis aikaa... Myöhään yöllä, kello yksitoista, kun vanha Sanna oli lukenut iltarukouksensa virsikirjasta ja mennyt jo levolle, valmistautui hän työhönsä. Vanha lamppu valaisi soikeaa huonetta himmeästi ja kuivunut hämähäkki katseli viisaan näköisenä verkostansa.

Silloin avautui ovi. Rouva Esempio palasi matkaltansa ennen aikaansa ja tuli suoraan Harhaman luo, epätoivoisena ja kiihtyneenä, hiukset puoli hajalla ja silmissä kyynel. Tyynnyttyänsä alkoi hän kertoa siitä surusta, joka häntä oli matkalla kohdannut. Ennen kosijansa luo menoa oli hän poikennut Tammisaareen tapaamaan parasta ystävänsä rouva Rantalaa. Sillä matkalla oli hän aivan sattumalta ja odottamatta tavannut sulhasensa eräessä hotellissa. Mutta sulhasen syleilyssä oli toinen nainen, nuori ja kaunis näyttelijätär. Sitten oli hän lopullisesti saanut tietää, että kapteeni Golubofilla oli kokonainen haaremi semmoisia vaimoja, jotka voivat itse itsensä ruokkia... Hän oli raivostunut, sitten itkenyt, vajonnut epätoivoon ja aikonut matkan varrella hukuttautua. Mutta elämä oli muistuttanut häntä. Hän muisti lapsensa, ja silloin salmella, avannon reunalla, eivät voimat riittäneet... Nyt elämän rusikoimana ja repimänä hän ei tiedä, mitä tehdä. Hän puheli:

— "Kun minulla ei olisi tuota lasta, niin olisin jo päiväni päättänyt, mutta sen tähden täytyy vielä kitua."

Hän nousi, käveli surullisena huoneessa, istahti ja huokasi:

— "Ah, jos minä olisin tiennyt!"

Syntyi äänettömyys. Rouva Esempio istui hiljaa ja mietti jotain. Elämä tuntui nostavan taas kaikkivaltiasta, kylmää sormeansa ja kaikki äänet vaikenivat. Harhama mietti rouva Esempion yksilöllistä siveellisyyttä, hajosi ja kysyi:

— "Mutta miten nyt sitten ajattelette tämmöisessä tapauksessa? Kapteeni Golubof luultavasti myös seurasi tunnettansa..."

— "Äts!... Enhän minä nyt semmoista tunnetta tarkota... Alhaisuutta... Ja enhän minä voi mennä muista takuuseen... Mutta katsokaa nytkin: Voitteko sanoa, että minä olisin tehnyt mitään epäjaloa?"

Puhelu jatkui katkonaisena, surullisena. Rouva Esempio näytti kokoon kutistuneelta, masentuneelta. Harhama ei voinut olla hänen uskonsa lujutta ihailematta ja häntä itseänsä säälimättä. Kun hän myöhään aamuyöllä saattoi häntä kotiin, näyttäytyi hän hänelle yhtä puhtaana, kuin kaunis kuunsirppi, joka koreili taivaan korkealla tähtitanhualla, keskellä tähtipaloa, ja valeli aamuöiset kulkijat hohteellansa. Kun Harhama katseli surullista saatettavaansa äskeisen tapauksen ja kuun valon kirkastamana, heräsi hänessä joku osanoton ja läheisyyden tunne. Se harpunkieli, jota oli kosketteltu syys-öisissä keskusteluissa, tuntui nyt äkkiä soivan öisessä tähtivalossa, routaisen maan odotellessa ensi lumia...

* * * * *

Taas heitteli aika päiviä päivien perästä, kuin palloja. Talvi oli jo paljastanut valkeat, kylmät hampaansa, sen lumiliinat valkenivat ahoilla ja ulapoilla. Ne riippuivat puiden oksilla, peittivät vuoria ja koristivat kattoja. Karhut nukkuivat jo korjuissa. Lumisissa synkissä metsissä vilahtelivat kirveet. Suomen miehet tekivät siellä talvitöitä, kaasivat hirssiä ja hakkasivat halkoja. He näyttävät synkkien metsien lumipeikoilta, joiden yskimisestä ja iskuista metsä ryskää. Kotona helskyvät kangaspuut ja sukkulat lentelevät loimien avautumissa. Naiset kutovat kankaitansa.

Ja yhtä säännöllisesti kuin päivät kierivät päivien ja viikot viikkojen perästä, tuli rouva Esempio joka päivä Harhaman luo. Hän oli alussa surullinen, mutta hautasi kohta surunsa, unohti kohta ne, kuin lapsi. Tai kosketteli hän sitä naisen mielin: kevein siivin, kuin perhonen päivänkukkaa. Keskustelu koski aina alussa Harhaman ainaista kysymystä. Mutta se siirtyi siitä oitis aroille poluille: Se kosketteli syksyisiä harpunkieliä: miehen ja naisen väliä, sukupuoli-elämän hentoja kukkasia.

Oli taas puoliyö. Talvinen taivas koreili kirkkaana tähtitanhuana. Kuu kieri käyrää kaartansa pitkin, levitellen kuutamonsa hangelle hopeaksi. Rouva Esempio puheli elämästänsä:

— "Olen nyt päättänyt jäädä tänne talven ajaksi... Teatterista olen saanut virkavapautta ja aijon koota nyt voimiani..."

Hän vaikeni ja mietti elämää, joka on kirjava kuin tähtitaivas... Syntyi pitkä äänettömyys. Ikäänkuin jotain unohdettua muistaen, tai kuin havahtuen huudahti rouva Esempio lopuksi:

— "Miksi Te, herra Harhama, todellakaan ette tahdo itsellenne lasta?"

Silloin alkoivat Valkamalassa puheta talviset kukat, kaikkien vuoden-aikojen kukkaset: aistipunakukat...

Harhama huomasi sen kukan oitis. Oli kuin olisi rouva Esempio näpänyyt sen syksyisestä harpunkielestä. Hän näppäsi siitä jo kerran soitetun säveleen ja siitä säveleestä puhkesi veripunainen aistipunakukka, joka nyt alkoi tuoksua ja lemuta ja hohtaa näkymättömissä veripunaväreissänsä. Se helähti huoneeseen, kuin tulipunasiipinen perhonen, jota ei näy, mutta jonka värit kumminkin tuntuvat johonkin.

Ja silloin alkoi puhelu kohotella purppuraisilta näyttäviä elämänliepeitä. Se kohotteli niitä alussa arasti... arkailien... ujostellen. Ja kun Harhama sinä yönä saatteli rouva Esempiota kotiin lumisen metsän läpi, tuikki jo kaunis aamutähti taivaalla ja sen loisteessa näytti hänestä rouva Esempio viattomalta, puhtaalta Riuttalan entiseltä Helga-neidiltä, jonka nuoruutta ja rikkautta hän itse oli Harhamalle kuvailut niin usein ja niin kauneilla väreillä. Hän näytti sisällisesti yhtä puhtaalta, suurelta ja jalolta, kuin se kuvailtu neito, joka Riuttalan metsissä kilpaili päivänpaisteen kanssa, laulatteli lintuja, kokoili onnenkuplia, uneksi ja myöhemmin odotteli lummekukkien puhkeamista rannan aallokkoon...

Ja kun hän palasi kotia, tuntui, kuin olisi huoneessa tuoksahtanut veripunaisen kukan hieno haju, kuin olisi se kukka juuri nupussansa, ja kuin kuuluisi syksyinen hiljaa näpätty harpunsävel.

Aika kului. Talven lumiliinat valkenivat hankina. Ne vahvistuivat, paksunivat, kiteilivät hopeaisina, kun kylmä aurinko valoi ne jäisellä valollansa. Tähtien valo tuntui yhä terottuvan. Pakkanen hioi sitä neulateräväksi, kirpeleväksi.

Mutta Valkamalassa hävisivät vähitellen yön ja päivän väliset raja-aidat. Rouva Esemption käynnit jatkuivat. Harhama kaipasi häntä jo aamuisin.

Ja puhelua riitti, vaikka siihen ei tarvittu paljoja sanoja. Se purkautui yhdeltä ainoalta keränpohjalliselta: Se koski siveellisyyksymystä, naisen ja miehen väliä...

Ja joskus se keskustelu oli parisanaista. Tuntui joskus äkkiä, kuin olisi puhellessa purettu kerältä rihmaa liiaksi ja säikähdetty, että keränpohjallinen tulee näkyviin. Silloin aina puhuttiin loppu vaikenemisella...

Ja kaiken puheen aikana puhkesi huoneessa veripunainen aistipunakukka nupustansa. Molemmat huomasivat sen lehtien voimakkaat värit, mutta ei kumpikaan ollut sitä huomaaviansa. He katselivat sitä, kuin sulhanen ja morsian, jotka yhdessä kulkiessansa näkevät, tai kuulevat jotain rumaa ja tekeytyvät toisilleen sitä huomaamattomiksi...

Aika kului. Kun Harhama aamuöisin saatteli rouva Esempiota kotiin, katseli hän tähtivalossa häntä aina uusilla ja uusilla silmillä. Hän huomasi hänen kaulansa hipiällä oudon kukkaisen veripunaisen lehden. Ja aamupäivällä, kun rouva Esempio ei ollut vielä tullut, tuntui hänestä elämä tyhjältä, ällistelevältä. Hän muisti nolon puheensa ja töllistelevät ihmiset ja alkoi inhota kaikkea ja odotteli rouva Esemption tuloa...

Väliin taas hän inhosi rouva Esempiota. Veripunaisen kukan tuoksu tuntui hänestä silloin liialliselta... lemulta... tympäisevältä... ilkeältä. Hän pakeni silloin teoksensa ajatukseen, rupesi miettimään sen juonta, mutta silloin sotkeutui hän aivan ensi ajatuksiltansa rouva Esempiosta sieppaamaansa yksilöllisen siveellisyyden aatteeseen ja sitä tietä rouva Esempioon itseensä... ja hänen kaulansa hipiään... ja puheiden keränpohjalliseen... ja aistipunakukkaan... Se kukka alkoi peittää kaiken muun varsillansa...

Ja uusi kukka ei pudotellut lehtiänsä yksistään kaulalle ja helmaan. Se värjäili värillensä sisällisenkin ihmisen... luonteen... tavat... käytöksen... koko sielun...

Ja kun hän palasi aamuöisiltä saattomatoiltoiltaan, ajatteli hän usein rouva Esemption puheesta tempaamaansa aatetta ihmisen omasta, siveellisestä, yksilöllisestä voimasta ja vertasi sitä omaansa. Silloin irvisteli hänelle oma elämänsä, rikos joka hampaassa, erehdys joka sormenpäässä. Hän tunsi olevansa rouva Esempiota paljoa alempana, vaikka hän oli tunnustanut yhteiskunnan laissa ja mielipiteessä ilmenevän siveellisyyden ja käyttänyt sitä tukenansa ja ohjeensa. Hän oli erehtynyt lukemattomia kertoja, lohduttanut yhtä lukemattomia kertoja itseänsä sillä, että lankeavathan ne Jumalan lapsetkin, ja näiden erehdyksien kautta oli hän kulkenut elämänsä nykyiselle rauniolle. Uusi kukka alkoi veripunallansa värjätä rouva Esemption sielua... elämää... ajatuksia. Se värjäsi ne loistaviksi, antoi niiden heittää varjoon Harhaman oman elämän.

— "Kenties olisikin kaikki toisin, jos olisin yhtä rohkeana, kuin rouva Esempio, kulkenut aivan omassa varassani", — ajatteli Harhama silloin joskus.

Talvi viskeli viikkojansa, paksunteli hankiansa ja terotteli pakkasiansa. Se hioi kynsiänsä kouristaakseen sydänkuukausiansa.

Nikkelilamppu paloi Valkamalan pienen kamarin pöydällä ja koko huoneessa kukki kaunis aistipunakukka... Se availi nuppuansa... pyrki aurinkonsa suuteloille...

Harhaman ja rouva Esemption puheet koskivat jo keränpohjallista. Sitä koski etenkin se puheesta, joka jätettiin sanomatta... Sanoilla nosteltiin jo jotain hienoja helmoja... solmittiin jonkun aran asian sukkanauhoja... solmittiin niitä ja päästettiin solmusta...

Ja kaunis aistipunakukka tuoksui ja sen värit muuttuivat yhä voimakkaammiksi... Ne vetivät jo unohduksen värivaippaa Harhaman teoksenkin sivuille.

Puhuttiin, vaiettiin puhelua enemmän... Kuluteltiin talven pitkiä öitä... Salailtiin, että on huomattu kaunis kukka...

Ja ikäänkuin olisi joltain jotain anteeksi pyydetävää, alkoi Harhama etsiä itsellensä ja kaikelle puolustusta... Hän alkoi kuvitella tahtovansa muuta, kuin mitä hän tahtoi... Tai: Hän tahtoi tahtomansa

muuna... toisessa muodossa... runomaljassa... säveleenä... kauniina kaikuna. Ja hän löysi kanteleen, josta se tahdottava voi tulla säveleenä, maljan, josta se voi runorihmana juosta, jonkun, josta hän saa sen kauniina kaikuna ottaa...

Hän löysi *kodin...*

Silloin unohti hän muun ja alkoi uneksia *kodista... ja perheestä... ja lapsesta... ja vaimosta...*

Hän uneksi kaikesta muusta, mutta ei *naisesta...* Naisen tahtoi hän saada siinä kaikessa muussa... Se oli vaistomaista itsetpetosta... Tai tuntui se tahdottu *siten* tahdottuna armaammalta... puhtaammalta... pyhemmältä... Sitä ei hän itse tiennyt, ei kysellyt.

Hän uneksi nyt päivät kodista ja yöllä hän näki siitä unta. Hänen sairaloinen, elin-ikäinen, salaperäinen mietintänsä oli kaikessa kehittynyt siihen huippuun, että kaikki päivän mietteet kertautuivat yöllä hämärissä unissa, elivät uudestaan henkimaailmassa. Mutta niiden ajatuksien päämääränä oli jo yhä enemmän ja enemmän se salaperäinen, jossa aisti-elämän kiehteet käärivät miehen ja naisen elämän pysymisen käskyjä tottelemaan, väliin vilkutellen kodin tulia, vaimon rakkautta, välistä kohotellen niitä harsoja, joiden takaa mieliteot etsivät ihania raukeamismaitansa, missä tuntematon odottaa, suutelosade kutsuu ja rinta jakaa lämpöä. Ja kerran, kun sydän-yö ulvoi ulkona ja pakkanen repi pimeyttä ja elämänkantele soitteli suruista hautauslaulua, kun nikkelilamppu silloin paloi rauhallisena ja rouva Esempio hymyili ja puheli, mittaeli Harhama ahnain silmin hänen ruumiinsa ääriivoja, jotka näkyivät selvinä ohkaisen mustakirjaisen *empire*-muotisen kesäpuvun alta. Hän oli valmis katselemaan häntä aistillisin mielin. Hän kyyristyi jo kuin luonnon käskystä elämän palvelukseen, voimattomana, tahdottomana, raakana eläimenä, joka ei laske mitään laskelmia luvutusta ja kielletystä. Hän istui ja selaili aivan sattumalta munkki Pietarin lahjottamaa Uutta Testamenttia. Kuin itsestään avautui siitä Mateuksen evankeliumin viidennen luvun 28. värssy, jonka munkki Pietari oli alleviivannut munkkiutensa tunnuslauseeksi. Hän luki siitä sanat: "*Quicumque aspiciet mulierem, ut eam concupiscat, jam adulteravit eam in corde suo*" [Jokainen, joka katsoo vaimon päälle himoitaksensa häntä, hän tekee jo huorin hänen kanssansa sydämässensä.]

Luonnon-ihminen laski hänessä silloin siipensä alas. Hän kohosi taas aisti-elämästään vapaana ihmisenä. Veripunainen kukka sulki vielä hetkeksi nuppunsa. Rouva Esempio pukeutui ja lähti Harhaman saattamana aamuöiselle paluumatkalle.

* * * * *

Talven pakkanen koettelee jo hartiavoimiansa paukkuen ja räiskyen. Savu nousee pystysuorana Valkamalan asunnosta ja sen akkunan alla hohtaa pihlaja hopeaisessa huurteessa, punaisena punatulkuista. Pakkasensilmät kiiluvat hangella, tiet tupertelevat tukossa. Alkaa täysi talvi. Hanki hopeoi maita, ei näy muuta, kuin lunta. Suomensuvun laajalla asuma-alueella kulkevat hirsi- ja halkokuormat metsäteillä. Lumisissa metsissä vääntävät huurteiset Suomen miehet hirsiä rekiinsä, tai latovat halkokuormiansa. Toisaalla tupsahtelevat heinäkuormat metsästä tielle ja ajavat myllymiehiä vastaan. Kumpikaan ei halua ajaa tiepuoleen, eikä toista siihen kehottaa. Hiili kytee sydämissä. Ei kumpikaan halua siihen lieskaa puhalttaa, vaan ajattelee synkkänä: "Se on varmasti niitä toisia!"

— "No!" — kehottaa vihdoin myllymies hevostansa ja vääntää sitä ohjaksilla tiepuoleen.

— "Nooo!" — kehottaa heinä mieskin hevostansa ja ohjaa sen tieltä kinokseen... Hiili ei ole sammunut talvipakkasessakaan. Riihipölystä on vasta yksi pari päässyt pois. Suomensuku tekee talvitöitensä riita mielessä, tiet ummessa... Harhama katseli sitä ja hän huomasi jo itsekin, että yhteinen tunne oli mennyt häneenkin. Kun toisen puolueen mies kulki hänen ohitsensa, vilahti molempien kulmakarvojen alta vihainen katse ja kyynäspää hipaisi kyynäspäätä. Sukuriita syntyi keskitiestä. Mutta ne tunteet olivat nyt Harhamassa heikenneet. Hän oli niille puoleksi välinpitämätön. Veripunaisen kukan väri peitteli jo joukkotunteiden riihipölyjakin ja sen tuoksu haihdutti ne ja puhalsi pois tieltänsä...

Mutta kotona odotti häntä taas rouva Esempio yhtä vapaana isänmaastansa ja sen suruista ja riidoista, kuin punatulkut, joista pihlaja punersi. Hän oli kepeä, kuin lintu, jolla on isänmaana heiluva varpu. Hän oli *nainen*, joka keinuu ainoastaan omalla varvullansa, sillä jonka luonto on luonut naiselle, koivu kasvattanut linnulle. Puhelu ei koskenut isänmaata, ei köyhiä, eikä rikkaita. Se ei enää koskenut taidettakaan, vaan sitä yhtä: naisen ja miehen väliä silloin, kun he ovat toisillensa ainoastaan mies ja nainen *täydellisesti*, kun he ovat toisillensa *mies* ja *vaimo*. Sen elämän arat rajat siirtyivät yhä suppeammiksi. Keskustelu nosteli siveellisyys-asian puhtaita helmoja sen sukkanauhoja ylemmä... Se kosketteli jo niitä aistipunakukkia, jotka riippuvat sukkanauhoihin solmittuina... Se kosketteli niitä kyllä sanattomasti... vaikenemisella... arkaillen, mutta juuri siksi se kosketti niiden herkintä väriä...

Ja se veripunainen kukka kukki yhä armaampana... Se kukki keskustelun sanoissa... Se tuoksui sanomatta jätetyssä... Se koreili kauneinna niillä rajoilla, jonne kulloinkin puhelu arkana pysähtyi...

Ja sitä mukaa, kuin asia arkeni, somisteli Harhama *kotia*... Koti oli se puhdas liina, johon hän kääri kaikki, mitä ei sopinut silmälle paljastaa... Hän uskoi aivan sokeasti, että *koti* on hänellä kaiken määränä, vaimo vaan sen kukkana... lapsi sen lauluna... Ja ne kaikki yhdessä ovat työrauhan tuojia...

* * * * *

Talven hopeat helisivät jo heleimmillänsä. Pakkanen oli hionut kyntensä valmiiksi, tähdet terottaneet valonsa täyteen teräänsä, kuu kovistautunut kirkkaimmillensa...

Mutta talven lumien ja pakkasien keskellä kukki näkymätön kukka yhä voimallisempänä... Harhama oli jo monesti puhunut rouva Esemption kanssa kodista ja yhteisestä lapsesta ja elämästä ja tulevaisuudesta... Aistipunakukka oli puhennut, mutta kumpikin arkaili... odotti, että toinen tarttuisi siihen...

— "Niin... En minä tiedä", — lopetti rouva Esempio aina semmoisen keskustelun, ajatellen, ikäänkuin katsellen jotain, sen aistipunakukan yhä kauniimmin kukkiessa Harhaman silmien edessä...

Ja mitä houkuttelevampana se kukka kukki, sitä huolellisemmin kääri Harhama sitä kodin kätköihin. Hän aivan kuin salaili sitä omilta silmiltänsä, peitteli sen kodin unelmilla, kuvitteli sen kotilieden puhtaaksi liekiksi. Koti vuorostaan avautui hänelle sitä mukaa kauniimpana. Se näytteli jotain salaperäistä... ennen muka näkymätöntä... mahdollonta muualta saada... Hän kiihtyi... värisi, kuin ahne aarteen edessä... mies naisen sukkanauhoja solmitessa... Kaikki muuttui hänelle nyt kodiksi... sen onneksi... antimiksi... rauhaksi... puhtaudeksi... vaimon syyliksi... uskollisuudeksi...

Ja kaiken välissä kiehtoi häntä lisäksi ajatus juuri *vapaasta* avioliitosta, jota rouva Esempio tahtoi. Se oli hänen teoksensa uuden juonen mukaista. Se ajatus helähti lisäväriksi veripunaisen kukan muutoinkin jo väriinsä pakahtuviin lehtiin. Se lisäsi samalla kodin salaperäisyyttä... Se hehkui hienona kotilieden liekinpäässä...

Kaikki valmistautui puhkeamaan kukkana kodiksi.

Ja kun Harhama kerran yöllä saattoi rouva Esempiota kotiin ja katseli häntä salaa ja näki hänen kaulansa hipiällä punaisen kukanlehden ja kuutamon kirkkaat hopeat helyinä, näki hän hänessä taas Riuttalan entisen puhtaan Helga-neidin. Silloin kirkastui hänelle hurja, rohkea ajatus: Hän päätti teoksessansa korottaa rouva Esemption jumaluuden vertauskuvaksi, inhimillisen siveellisyyden edustajaksi, siksi, joka puhaltaa yksilöllisen siveellisyyden ihmisten sieramiin, kuten Jumala, raamatun kertoman mukaan, puhalsi henkensä maan tomusta luotuun ihmiseen... Hän katsahti häneen oitis ihastuneena, kuin löytämänsä Jumalaan, värisi ja vapisi ja katseli kauvan kaivattua Jumalaa, punaisen kukkalehden sen hipiällä hohtaessa ja hänen silmiänsä huumatessa...

Hän nousi keskellä yötä, kuin uuden aamun valoroihuun...

* * * * *

Vuosi viskeli viikkojansa talven kylminä kiekkoina. Valkamalan kamarissa paloi yhä nikkelilamppu öitä myöten ja aistipunakukka kukki. Mutta nyt sen lehti jo loisti Harhamalle jumalan hienolla hipeällä...

Puhuttiin jo lapsesta... sen kasvatuksesta... sen lahjoista... sen tulevaisuudesta... Veripunainen aistipunakukka puhkesi täyteen väriinsä...

— "En minä tiedä... Kyllä minä tahtoisin saada lapsen, mutta en minä tiedä", — haaveili silloin rouva Esempio.

Harhamalla oli jo pivossa veripunainen aistipunakukka ja hän peitteli sitä kodin puhtaisiin kätköihin. Hän vaikenä. Rouva Esempio jatkoi pitkän äänettömyyden perästä:

— "En minä Teiltä sitä tarjousta alkuaan odottanut... Enkä ajatellut..."

Kun Harhama saattoi rouva Esemption kotiin, vaaleni jo kaunis aamutähti, taivaan kirkas tähti-ulappa alkoi kelmetä, päivän tuloa peläten, ja itäinen taivaanranta vetäytyi aamuruskon punertavaan, kapeaan punaiseen viiruun. Kotia päästyänsä hän ajatteli nyt sitä yhtä asiaa, vapaata avioliittoansa rouva Esemption kanssa. Se ajatus peitti hänessä jo kaiken muun, kuten aamurusko peittää punaisella purppuravaipallansa taivaan tähtituliituksen. Se sammutti hänessä isänmaan kyteväen tulen ja jumaluuden kysymyksenkin. Se veti hänen teoksensa oman tuoksunsa muovaeltavaksi, tunki sen luonnoksen läpi ja täytti koko elämän.

* * * * *

Hanki on jo vahvimmillansa. Puut notkuvat lumikinosten painosta ja näiden riippuvien kinosten alla hännäävät Suomen miehet sauvoillansa karhuja hereille korjuiltansa. Lumi tuprahtaa, karhu nousee kypälillensä valmiina hyökkäämään. "Kun ei tuo toinen ennättäisi ennen... Se on niitä toisia ", ajattelevat molemmat karhuntappajat ja samassa iskee kaksi keihästä yhtä aikaa karhun rintaan. Sitten ei kuulu metsässä muuta ääntä, kuin kuolevan karhun korina. "Ehtiköhän se ennen että ne toiset pääsevät kerskumaan?" — ajattelevat molemmat miehet karhun korina sydämessä. Suomen miehet eivät huuda karhunkuoliaisiksi. Sen lumisissa metsissä kuuluu karhuntappopäivänä ainoastaan kuolevien karhujen korina, joka leviää kyliin. "Kunhan eivät vaan ne toiset olisi ehtineet viedä kunniaa", — ajattelevat kotona naiset, jotka valmistavat karhunpeijaisia.

Ilta joutuu. Kaadetut karhut ovat vedetyt kotiin. Viulut ovat viritetyt ja oluthaarikat täytetyt sen kunniaksi, joka syöksi keihäänsä ensimmäisenä karhun rintaan. Vanha Alkula nostaa jo haarikan ja kysyy:

— "Kumpiko se ensimmäisenä iski?"

Mutta miehet eivät vastaa. Karhunkaatajan malja jää juomatta ja karhunkorina kuuluu kaikkien sydämistä. Sukuriita koskee jo kunniaa. Alkula laskee haarikan surullisena pöydälle ja virkahtaa:

— "Kun eivät kerran pistäisi toisiansa keihäällä."

— "Itse me haavoistamme vastaamme", mutisee toinen miehistä.

— "Niin. Kyllähän niistä omista haavoistaan aina vastaa, mutta sinullakin on lapsia ja velkoja vanhuksillesi", — lausui Alkula.

Syntyi taas äänettömyys. Lopulta toinen miehistä, tarvaalainen, lausui reippaasti:

— "Kyllä suomalainen omien keihäittensä tekemät haavat itse nuolee..."

— "Ja kestää se vielä vieraankin pistämät haavat", — lisäsi siihen viikkiläinen.

Mutta huomenna kerrottiin kylissä: "Ne toiset olisivat päästäneet karhun karjaan, mutta meidän mies kaatoi sen." Ja toiset kertoivat: "Ne toiset olisivat ärsyttäneet karhun karjaan, mutta meidän miehet antoivat sille kuolin-iskun."

Mutta Harhamalle olivat kaikki ne riidat enää töllistelevän, tyhjän elämän rihipölyä, jota hän inhosi. Tietämättänsä hän kumminkin oli jo osa tarvaalaisesta joukko-ihmisestä. Hän katseli karsain silmin toisia, kypertyi oman joukkonsa ympärille ja halveksi toisia. Siinä pursusi taas hänen sairaloinen ihmishalveksumisensa entistä tulvaavampana.

Ja aistipunakukka kukki ja puhkesi yhä täydellisemmäksi. Hän puheli öisin rouva Esempion kanssa, käveli edestakaisin tämän istuessa, vastaili puheeseen muutamalla sanalla ja katseli aistipunakukkaa, jonka hän oli istuttanut *kotiin...*

Näkymättömät elämänrihmat kehräytyivät yhä edelleen. Keskustelu nosteli jo siveellisyyksymyksen puhtaita paidanhelmoja... Se koski niitä... pelästy, kuin arka lintu... pakeni niihin kosketettuansa, kuin sävel kanteleenkieleltä, ja hävisi aistipunakukan tuoksuun ja sointui sen väreihin...

Puhuttiin kodista... lapsesta... avioliitosta... sen solmimisesta kunniasanalla... oman siveellisyyden varaan... sen säveleenä asettamisesta aina väräjävän harpunkielen: *tunteen* varaan... Siitä puhuttiin ja kukkaa katseltiin. Rouva Esempio selitti, kuin ujusteleva, vastusteleva tyttö:

— "Niin... Katsokaa, kyllä minä Teidät tahtoisin miehekseni... Mutta en minä tiedä."

Tai lausui hän, kuin havahtuen, jotain muistaen:

— "Kuulkaa, herra Harhama! Antakaa sen vielä olla!"

Mutta kaikki vastustelut vaan lisäsivät aistipunakukan väriä, kuin tytön ujustelu, sen kainostelu, arastelu. Harhama *ei* tahtonut enää antaa sen olla. Koti oli sen verhoksi valmiiksi kuviteltu. Hän vaan *epäröi* vielä jotain, epäröi mielestään jotain turhaa, joka taas joskus näyttäytyi suurena epäilyn syynä. Yhä rohkeampana körötteli hän jo rouva Esempion jumaluuden astinlaudalle, rohkean yksilöllisen siveellisyyden perikuvana. Hän näki hänessä aatteensa lihaksi tulemisen ja samalla naisen. Hän kirkasti hänen sielunsa tulikysymyksensä hohteella ja hänen ruumiinsa mielitekojensa virvaväreillä.

— "Miksi minä sitten *epäröin*?" — kyseli hän joskus itseltänsä.

Ja hän vastasi myös itse:

— "Siksi, että minä en häntä tahdo *semmoisena*, en semmoisena kuin muita... en naaraana, enkä... no

'niinä', vaan *vaimona*... tai oikeastaan enempänäkin: elävänä todiskappaleena teokseni aatteen oikeudesta."

Hän vastasi oikeastaan peitettyin sanoin, kuin itseänsä peläten, itsensä edessä puolustautuen:

— "Enhän minä mitään 'semmoista' tahdokaan... *Kotiahan* minä..."

Ja yhä enemmän kirkastui hänelle silloin rouva Esemption sielu. Se hohti hänelle kirkkaana, kuin puhtain päivänpaiste, johon ei tahra tartu. Se avautui puhtaana ja läikkyvänä, kuin valovälke vedenkalvolla. Ja koti, se kuviteltu, oli hänelle tietämättänsä muuttunut Hiiden myllyn tytöksi, joka tanssi hänen edessänsä helyissänsä... nosteli helmojansa... näytteli sukkanauhojansa... pohkeitansa... vuoteen uutimia... ja onnenliinoja ja nisiänsä... Hän kulki sen taluttamana. Hän oli *kodista* luonut itsellensä mielikuvan, jossa etsi mielitekojensa perhoskukkaa... näki sen kukan... tunsi sen... tiesi sen... tiesi että se on kaunis aistipunakukka, mutta salasi sen itseltänsä.

* * * * *

Kun Harhama nyt palasi rouva Esempiota kotiin saattamasta, oli aamuruskon viiru levennyt loistavaksi punaksi, kuu oli lopettanut kierroksensa ja kelmeni väsyneenä tähtimaansa reunalle, tähdet sammuiivat taivaalla tuikahdellen, heräävät oravat haukottelivat pesissään ja metsistä kuului joskus varhaisten hirren-ajajain kuormanpanoryske. Ne olivat niitä Suomen suuria talviöitä, joina hanki hohkaa kylmää ja mustana hohottava avaruus kiiluu tähtikiteesssä. Niinä öinä kirkastui hänelle rouva Esempio vähitellen yhä todellisemmaksi, yksilöllisen siveellisyyden perikuvaksi, sen siveellisyyden aate valkeni, selveni, sammutti vanhan. Se uusi aate kohosi hänessä rohkeana, loistavana ja häikäisevänä, kuten aamuruskon purppuralieve nousee pimeään taivaan tähditetylle reunalle ja valelee kaiken punaiseksi hohteellansa.

Ja sitä mukaa syttyi hänessä halu solmita avioliitto sen uuden siveellisyyden ja kunniasanan varaan. Se kyti alussa kipinä, hehkui hiilenä, yltyi sitten tuliroihuksi, joka ajoittain peitti kaiken muun, kuten päivän nousu, kun se vetää valovaippansa tähtitulituksen yli. Se tunne oli kaksinkertainen ja siksi voimakas: Hänen elämän-aatteensa ja vietti nostivat hänelle elämän hurmaavinta purppuralievettä, näyttivät hänelle kaiken sen, mitä hänen henkensä ja viettinsä silloin halusivat, näyttivät sen himotun suudelman makuisena, onnen utuihin ja joskus kunnian värivaippaan käärittynä, peittivät tarjoamansa suudelman jumaluuden kiehteillä ja sanoivat: "Tämän kaiken saat, jos *tahdot... otat*".

Ja hän tahtoi, hän sykköi joskus kokonansa himottuna nähdyin loistavien tarjouksien jalkoihin...

Niin kulkivat päivät. Joskus leimahti epäily, leimahti ja sammui taas. Joskus pisti se terävänä kärkenä Harhaman sieluun. Hän kyseli itseltänsä:

— "Entä jos kaikki pettää?... Silloin sortuisi se suuri ajatus, joka on nyt kietoutunut tähän yhteen..."

Ja hän vaikenä sitä ajatellessaan ja mietti, sillä hän tajusi vielä nytkin, että sen sortuminen tietäisi hänen elämänsä hautautumista häpeään ja aisti-elämän likaan. Ja hän mietti ja punnitsi ja kysyi ja vaikenä. Alussa oli hän joskus ajatellut:

— "Eikö olisikin paras ottaa hänetkin ainoastaan 'semmoisena'..."

Mutta oitis katui hän ja häpesi sitä ajatustakin. Rouva Esempio oli jo kasvanut yhteen hänen teoksensa kanssa. Jokainen huono ajatus hänestä tuntui jo oman teoksen häpäisemiseltä.

Ja mikäli hän puolusteli itseänsä yhteiskunnan siveellisyydskäsitteen edessä, jonka hän oli jumaluuden sijalle korottanut, sitä enemmän kirkastui hänelle rouva Esemption rajattoman yksilöllinen tunnesiveellisyyden aate. Hän alkoi siitä yhä palavammin, kiihkomielin, luoda tukijaa sille avioliitolle, jonka rihmoin hän kietoutui yhä lujemmin. Se tunne tappoi hänessä kaikki muut, kuin verenheimoinen peto uhrinsa. Se vei myös hänessä lopulliseen voittoon rajattoman yksilöllisen siveellisyyden aatteen yhteiskunnallisen siveellisyydskäsitteen edellä, Päätävästi lausui hän aina itseksensä:

— "Mitä on yhteiskunnallinen siveellisyydskäsite?... Utua... utua... utua se on... Joukon pakkovaltaa se on... Kantakoot *piiat* ja *rengit* sitä kahletta!..."

Hänen olemuksensa ydin: epäily, puhkeili näkyviin aisti-elämänkin huuteista, vaikka se puhkeili niin heikkona, jääden tappiolle. Ne olivat viimeisiä epäilyn kysymyksiä. Hän riuhtaisi nyt itsensä epäilyjensä suosta, kuin väkivaltaisesti, luullen pääsevänsä kalliolle. Halveksuen lausui hän itseksensä:

— "Hiiteen tässä loppumattomat kyselyt!... Elämä! Mitä on se! Se luikertelee ja kiemurtelee omenoinensa, kuin paha mato, ja varottaa: tätä et saa syödä... etkä tätä... etkä tätä... etkä lopulta mitään... Mhyt! Se varottaa aikansa, varottaa ja luikertelee edessä herkut kädessä ja lopulta pujahtaa luikertelevana käärmeenä käsistä."

Hän mietti elämää, sen luikertelua ja kiemurtelemisiapa lopetti ynsäänä:

— "Mokomakin matelija!... Paras polkea mokoman luikertelijan pää aikansa kantapänsä alle ja antaa sen itsensä siinä kiemurrella... Muuten se ei kohta jätä minulle muuta, kuin harmaaksi värjäyty hiukset ja hampaattomat ikenet..."

Ja hän valmistautui polkemaan elämänkäärmeen pään kantapänsä alle. Henkinen ja aisti-elämä olivat häntä takoneet. Kolmet kehityksen langat olivat juosseet hänessä niiden keriltä rinnan: Hän oli yhteiskunnan tietämyksessä ilmenevän siveellisyyden sijasta korottanut määrittelemättömän yksilöllisen siveellisyyden jumaluuden istuimelle ja hän oli valmistunut itse viemään sen siveellisyyden voittoon perhe-elämässä. Ja samalla oli hän alkanut tarttua uusien joukkotunteiden rihmoihin; hän ei ollut oma entisensä, hän oli jo osaksi niitä 'toisia'.

Taivaalla kukkivat öisin talven komeat kylmäkukat: revontulet, ja Valkamalassa punotti veripunainen aistipunakukka täysissä väreissä...

Mutta vielä pilkahti epäily. Teoksen säveleenä asettaminen tuntemattoman, aina väräjävän kielen varaan, pani vielä Harhaman miettimään. Ne kaksi asiaa olivat niin lujasti jo yhteen sidotut... Ja lisäksi tuli se, että hän oli sidottu lailla toiseen. Magda muistui mieleen kerran... kaksi... kolme... kiusallisena... ilkeänä...

Mutta siitä muistosta hän ärtyi, alkoi uhmata. Ja kun siitä uhmasta taas puhkesi epäily, puolustautui hän kodilla. Hän alkoi siitä uneksia pitkin päiviä. Ja sitä mukaa, kuin hän siitä uneksi, kaunistautui koti Hiiden myllyn tytön helyihin, nosteli onnenhelmoja ja heilutteli sukkanauhoja kotiin kutsuen... pidellen kädesssä veripunaista aistipunakukkaa...

* * * * *

Avaruus kiilui mustana silmänä, jossa maailmat tanssivat tomuna.

Perkele seisoi ihanassa unelmaluolassa, missä Raala-enkeli valmistuttaa joukoilleen ihmisten unelmia, niiden elämän johtorihmoiksi. Raala seisoi hänen edessään herransa käskyä odotellen. Perkele puhui hänelle:

— "Ota käsiisi Harhaman elämänrihmat!... Pane hänelle ohjaksiksi kauneimmat kodin unelmat!... Niissä kulkekoon hän päivin!"

Perkele poistui. Raala alkoi kehuuttaa Harhaman unelman lankoja, kudottaa niistä valmiita unelmia.

Ja Harhama näki unta valveilla, mielikuvia hereillä ollessaan, ja elämä luikerteli hänen edessään ensin vapaana, sitten kiemurteli pää hänen kantapänsä alla.

Hän uneksi elämää kuvitellen:

On öinen kolkko ja kylmä korpi. Syys-yö istuu joka kuusen latvassa, joka oksalla koikkuu korppi. Kivenkolot katsovat kylminä. Ei näy tuttua valoa, ei kuulu ystävän ääntä. Sudet ulvovat nälissänsä. Vihainen viima pureksii ja yksinäisyys ilkkuu joka urvulta... Se on *elämää*, kun mies kulkee *yksin*... Kylmänä, kavalana käärmeenä luikertelee elämänpolku. Minne sillä polkee, siellä pistää, mihin katsoo, siellä ilkkuu yksinäisyys. Tienviereltä paistaa elämän kivikovuus. Mieli on synkkä, kulku iloton ja ympärillä huokuu jääkylmä. Sudet ulvovat kintereillä. Ylhäällä soi maailman pilkkanauru ja vastassa virnistelevät kalmiston kylmät veräjät...

Mutta mielikuvat juoksevat edelleen, soluvat kuin rihma salaisista sukkuloista. Niistä alkaa kutoutua korea kangas, joka nousee elämänlipuksi, kutsuu miestä luoksensa, maalaten tarjoamansa elämän houkutteleviksi häiksi:

Hänen silmiinsä tuikutti taas kodin tuli. Jo avautuu sen pirtin ovi. Uskollinen vaimo on vastassa. Hänen sylissänsä on turva tuulta, suoja vilua vastaan. Hän on myrskyn keskellä kodin tyyneys...

Hän alkaa työnsä. Liesi palaa puhtaana. Palsami kukkii akkunalla vaimon käden vaalimana. Työ sujuu saman käden hoivaamana. Vaimon käsi kaataa palsamille vettä, vaimo tuo rauhaa miehen mieleen, hän sytyttää uuden päreän sammuneen sijalle, karistaa karstan päreestä, puhalttaa pois huolet miehen mielestä, pyyhkii kodin tomut. Vaimo on kodin valo, sen kukkien hoiva ja miehen ainainen apu...

Kevät puhkeaa nuppuna talvesta, kesä kukkana keväästä. Hän kaataa kaskan, raivaa nokisen palon, kylvää siemenen mehevään multa. Päivä kallistuu iltaan. Hän palaa kotiin. Vaimolla ovat vihdat valmiina, sauna lämpimänä, syli avoinna. Vaimon luona on lepo työn jälkeen...

Kesä kypsyy syksyksi. Halla nousee korvesta. Keltaisen viljan panee vilu. Murtuneena hän palaa

pellolta kotiin. Vaimo ottaa hänet avosylin vastaan. Vaimon rakkautta ei pane halla. Hänen sylissänsä on lämpö viluyön paleltamalle...

Hän yrittää uudestaan. Vaimo siunaa hänen työnsä. Hän erehtyy... nousee ja taas erehtyy... Ystävät hylkäävät hänet, maailma alkaa häntä murjoa. Se soittelee hänelle pilkankelloja. Hän pakenee kotiin. Vaimo silittää rypyn hänen otsaltansa, peittää häpeän suuteloilla, erehdykset anteeksiannolla. Vaimon käsi on tuki elämässä, hänen sylinsä on satama haaksirikossa. Hänen uskollisuutensa puhkeaa ainaisena onnennappuna onnettomuuden keskellä...

Hän lähtee taas uusin voimin. Esteet väistyvät nyt tieltä, kukkulat tasottuvat, erehdykset korjautuvat, väärät polut oikenevat. Uskollinen vaimo on antanut hänelle siihen voiman. Vaimo tekee miehelle tasaiset polut. Vaimo tasottaa elämän kukkulat...

Keltainen vilja odottelee taas korvessa. Majan sijalle kohoaa talo, talon paikalle linna ja linnassa leimuaa puhdas kotiliesi. Vaimon hyvä henki hallitsee sitä. Akkunat ovat punaisia palsamista, elämä onnesta, päivät ovat runoa, yöt rauhaa...

Päivät putolevat ajan virtaan. Kesät puhkeavat kevätनुpuista, lakastuvat syksyiksi, puhkeavat ja taas lakastuvat. Vaan yhä kukkivat palsamit akkunoilla, yhä vaalii niitä vaimon vaikea käsi, yhä kulkee vaimo kodin rauhana ja hyvänä henkenä.

Hän on suorittanut elämäntyönsä: Teos on valmis. Sen joka sivulta huokuu *vaimo*, loistaa hyveenä, kukkii hyvänä henkenä, paistaa puhtautena, hallitsee sitä Jumalan sijasta. Joka sivu hohtaa kukkatarhana. Aika kulkee rauhanlatua myöten, elämä onnenteitä. Jo palaavat ennustetut linnut, seppele kunkin nokassa. Se on palkka elämäntyöstä. Mutta työrauhan on antanut vaimo, joka on kodin luonut, sekä sitä vartioinut. Hänelle olkoon kiitos kaikesta!...

Jo nostaa elämän iltarusko purppuraista lievettänsä. Jo hymyilee tulevan elämän hämärä. Riuttalan ranta on valkeana lummekukista. Aalloista nousee sotka ja laulaa ne onnenkukiksi, rakkaudenkukiksi ja uskollisuudenkukiksi. Riuttalan Helga katkaisee kukan ja tuo sen ja suutelon hänelle, avaa hänelle sylinsä ja...

Kun Harhama heräsi mielikuvistansa kysyi hän äskeistä mielikuvaansa tarkottaen: "Onko totta, että hulluilla säännöksillä on kielletty ottamasta sitä, joka on tarjolla? Onko se totta?... Ja pitääkö minun hulluna totella?..."

Vastaukseksi hän naurahti ja lausui:

— "Niin. Se on totta... *Ihmiset* ovat niin sanoneet."

Ja hän naurahti ja jatkoi:

— "Hullutuksia!... Jona päivänä ottaa onnesta kiini, avautuu kaikki sen antimet ja aarteet... jotka nyt soluvat sivu suun, muiden suihin."

Ja Harhama mietti mielikuviansa. Ne olivat kauniit. Onni kiilsi urpuna niiden joka oksanpäässä.

— "Miksi en sitä ottaisi?" — mutisi hän.

Eräänä päivänä löysi rouva Esemio pöydältä Harhaman vaskisormuksen, Tamara Ivanowna Kasanskajan lahjoittaman kirotn sormuksen, jolla hänet oli vihitty ja jota hän säilytti, kuten oli luvannut. Hän katseli sitä, pani sen sormeensa ja lausui leikillä:

— "Te saatte minut tällä kihlata!"

— "Hyvä... hyvä", — naurahti Harhama. Ja sitten hän vaikeni. Koko häätarusto solui hänen ohitsensa, kuin tuulen ajama sumupallo. Se pallo hävisi nopeasti ja sen sijalle helähti taas veripunainen aistipunakukka...

* * * * *

Oli yö. Harhama oli nukkunut unelmiensa verkkoon sotkeutuneena ja aistipunakukan hänen edessänsä tuoksuessa.

Silloin avasi unien maailma ulapoitansa... Näkymättömät olennot tekivät tehtäviänsä.

Kun Harhama nukkui, hulmahti Perkele hämähäkistä, katseli häntä tulivaippa hartioilla ja puhui:

— "Mies uneksii jo valveilla... Hän näkyy himoitsevan sitä hedelmää, jota ihmiset kodiksi sanovat... Se on: Hän ei uskalla suoraan sanoa, mitä hän kodista himoitsee... Se raukka ei uskalla sanoa, että hän

himoitsee aistillisuuden ihanaa kukkaa..."

Hän keskeytti, käveli ylpeänä edestakaisin, kutsui kolme palvelijaansa: Herve-neidon ja hänen soutajansa, Iilan ja Ootin, ja puhui heille, Harhamaa osottaen:

— "Hän himoitsee kotia, jonka akkunalla kukkii talvenkukka: veripunainen aistipunakukka... Jehovan kielletyn puun oksat notkuvat semmoisten hedelmien painosta enimmin... Näyttäkää niiden ihanaus hänelle, sillä se raukka vielä arkailee... Se ei uskalla tahtoa, mitä hän *tahtoo*, vaan on muuta tahtovinansa. Se ei uskalla sanoa, että hän ei himoitse kotia muuksi, kuin maljaksi, josta syödä sitä hedelmää, jonka häneltä on Jehova kieltänyt... Hän himoitsee aistipunakukkaa. Näyttäkää hänelle se *malja* Jehovan kielletyn puun oksalta, niin aistipunakukka menee hedelmämaljan mukana..."

— "Me näytämme hänelle sen maljan ihanuuden ja siihen kätketyn hedelmän herkullisuuden. Hän on heräävä kohta vaimo vierellensä, kuin Adam Jehovan unesta, kun hän tapasi Eevan... Jehovan kielletty puu hohtaa hänelle kohta punaisena talvenkukista: veripunaisista aistipunakukista", — lupasivat enkelit. Perkele selitti edelleen:

— "Ihmisten unelmat ovat *himoa*, ja niistäpä ohjaksista minä heitä johdan... Ne ohjakset eivät katkea. Yöllä ne käyvät unen, päivällä unelman nimellä... Sitokaa hänet unilla kiini kiellettyyn puuhun."

— "Hän on siihen takertuva, kuin perho tulen väriin", — lupasivat enkelit. Perkele koski Harhamaan, pani häneen unen ja lausui enkeleille:

— "Kun eivät unelmat riitä, käyttäkää unia apuna..."

Perkele poistui jättäen Harhaman unet ohjaksiksi enkeleille... Alkoi kulku... Enkelit ohjasivat Harhamaa kauneiden kuvien ohi:

Kulkua johtaa Herve-neito, Perkeleen kaunis enkeli. Hän kulkee kosiomiehenä siellä, missä rakkaus on luvaton, lempi laitton... Hän solmiaa salaiset liitot... purkaa avioliitot... kehittää aviorikokset, kuin kukan nupusta, kesän keväästä... Hän koristaa kuutamokohtaukset... värjää niissä maat hopeilla, taivaat punalla, tulevaisuuden kukanväreillä... Hän kuvaa onnenkuplat ikuisiksi... lemmen aina yltyväksi... rohkaisee epäilijää... punaa sen silmissä uskollisuuden ainaiseksi... kuvaa sylin taivaaksi... suudelman autuudeksi... Hän ohjaa Aare-linnun oikean parin luo, kun se lentää aistipunakukka nokassa...

Hän katkoo kaiken luvattun poikki... kultaa kielletyn pettäväällä... haihtuvalla... häviävällä... koristaa kuplilla luvattoman... Hän loihtii kauniiksi ruman... Hän nostaa arimmat helmet... näyttää ikävöidyimmät ihanat... Hän menee takuuseen kaikesta pettävästä ja itse hävittää takaamansa... Hän johtaa ihmiset perhoina tuleen... vie ne Harhasaaren huumautumaan...

Harhaman uni alkaa: Kaksi enkeliä, Iila ja Ooti, käyvät airoihin käsiksi, pukuna hieman hämyä, vyöteisillä värinauha, tukka aaltoina olkapäillä... Pohe on pehmeä... huuli on marjaa... hipiä hekkumaa... silmä suloa... katse kauneinta kiehdettä... povi puhdasta impeyttä... kaikki herkkuisaa, kuin mesi... He soutavat kaikkien niiden venettä, joiden matka on luvaton, kun he kulkevat lemmen teitä... tai lähettävät he joutsenet venettä vetämään, silloin kun on kulku selvä... He tuntevat kaikki karit... tietävät salaiset ulapat... maireimmat lymyrannat... He tietävät, missä käki kauneimmin kukkuu... missä on kukka huumaavin... sammal pehmoisin... lymy rauhaisin... varjo vilpoisin... valo raukaisevin... He soutavat kaikki sinne, missä suudelma on suloisin... missä nainen heltyy hellimmäksi... mies unohtaa kaiken... myö maailman hymystä... vaihtaa taivaat syleilyihin... He soutavat luvattoman lemmen soutajat Harhasaaren valkamiin Herven peräpitiässä...

Iila ja Ooti ovat Perkeleen veneväkeä, jotka soutavat luvattoman lemmen tiellä kulkijoita, vieden ne Harhasaaren satamoihin...

Harhama näkee edelleen unta: Harhasaaren sadat lahdemat aukenevat, onnensatama jokaisessa, rannikot kukkamaina... Vene laskee yhteen niistä. Sen rantavedet ovat lumpeikkoina, jotka on kylvetty kukilla... saaret ovat laulua... vedenselät säveleitä... syvyydet rannan kuvia... taivas sinisorsan sulkien sineä...

Mutta lahdelman perällä on pienoinen *koti*, rannan pikku kielekkeellä, veden liepeiden rajalla. Se kiehtoo, Herve-neidon lumoamana, siellä kukkana, kuin palsami armaan akkunassa... kaiho tytön silmässä... puna poskessa... kainous mielessä... Se kutsuu herkullisena, kuin nisä neidon povella... hehku huulella... lämpö rinnassa... nuoruus pehmoisilla uumenilla... Se houkuttelee rauhallansa, kuin syli lämmöllä... lempi lupaamallansa onnella... luvaton rakkaus salaisuudellansa... kaunis tyttö laulullansa...

Vene viiltää vettä, kuin kaunis kaiku kuutamaa... Jo laskee se *kodin* rantaa kohti... Harhama saapuu

sinne, kuin onnen avattuun syliin... Herve-neidon käskystä koristuu kaikki kukkiinsa, kuin tyttö punastuessaan... Rauha ripsehtii kartanolla... heloittaa siellä, kuin kukkanen metsän povella, jonne ei tuuli koskaan pääse... Polut ovat, kuin kotipellon pientareita, joilla on lapsena iloinnut... Siellä on siimes suloa, valo vedenvälkettä.

Herve-neito hymyilee Harhamalle: — "Onko Jehova kieltänyt sinua tänne kulkemasta?... Eihän se voi olla totta?"

Iila ja Ooti eivät odota vastausta... He näkevät sen sanomatta... Airo ottaa veteen, kuin ujon lempijän huuli ottaa tytön huuleen ensi kertaa suudella... Vene leikkaa veden pintaa hiljaa, kuin valo pimeyttä... Kotiranta avautuu armaana sylinä ja ottaa veneen vastaan...

Uni jatkuu: Rannasta lähtevät luvattomat polut... Kaikki ne vievät sinne, minne kenenkin mieli tekee... Siksi ei kukaan eksy... siksi tulee jokainen sinne, minne on halunnut... Siksi kulkee jokainen *harhaan*... ei koskaan oikeaan eksy...

Herve-neito viittaa Harhamalle ja he nousevat maalle... He nousevat *kotirannalle*...

Herve-neidon käskystä näyttää kaikki siltä, minkälaista on himoinnut... näyttää sadasti sitä kauniimmalta... Siksi ei kukaan tunne pettyneensä... luulee saavansa paremman, kuin uneksi... Siksi ei kukaan saa sitä, mitä uneksi: jokainen saa olematonta...

Herve-neito vie Harhaman etemmä, näyttää hänelle kodin helyjä... uneksittuja koruja, ensin vähemmät sitten enemmän... Hän tietää, mikä on kaikkien unien kukka, kun mies *kotia* kaipaa...

Portaikko on kukilla koristettu, kokonaan köynnösten sisällä... Keskellä on kaunis kannel havuseppeleen sisällä, sananjalka laakerina... Herve-neito osottaa sitä hymyellen:

— "Se on sinun suuri kanteleesi, jolla soittelet suuren laulusi kodin rauhassa ja sen kunniaksi..."

Mutta kanteleen kielellä hyppelittää sävel arkana... hohtaa veripunaisena... Se on aistipunakukka...

Harhama ihastuu: Teos tuntuu jo vuotavan virtana kanteleenkielistä... Se nousee kodin rauhasta, kuin kukkapensas kukkamaasta, himmentäen kaikki toiset... Hän ihastuu jo kodin portaikon näköön... Hän ihastuu sitäkin enemmän, kun hän on huomannut siellä jotakin, jonka Herve-neito jätti hänelle osottamatta: Hän on huomannut aistipunakukan hienoa hajua...

Herve-neito tietää, mitä on sanoin selitettävä... mikä on selvä selittämättä...

Mutta kodin portaikon edessä seisoo ijankaikkisesti Perkeleen enkeli, kaunis Riile-neiti, aistillisuus pukimina, hekkuma hipiänä. Hän puhalttaa tulijan silmiin aistillisuuden sumua... Sillä sokaisee hän silmät, tekee rakkauden sokeaksi muulle, kuin sille, mitä on himoinnut... Sillä tekee hän aistit herkiksi... terottaa silmän näkemään talven kukan, kaikkien vuodenaikojen kukan: veripunaisen aistipunakukan. Sillä huumaa hän korvat kuuroiksi muulle, kuin sille, jota on halunnut kuulla: lemмен kuhertelulle, aistillisuuden kuiskailuille... Siksi on rakkaus kuuro kuultavalle, tarkka-kuuloinen sille, jota ei sanoin sanota... jota sanotaan silmällä... hymyllä... hiuksella... korulla... helyllä... hipiällä... rinnalla... hymähdyksellä... kauniilla helmalla ja somalla sukkanauhalla...

Riile-neiti tekee tehtävänsä... Harhama on jo sokea... Hän näkee näkemättömän... Hän on kuuro... Hän kuulee kuulemattoman... Hän näkee vaan yhden, kuulee yhden: veripunaisen aistipunakukan... Se soi kanteleen kielellä säveleenä... arkailee siinä, kuin katse helman heilahteessa, tytön mieli sormuksessa, kun sen kulta kihlana hohtaa... Se näkyy unelmana... hienona himona... hipiän hajuna... onnen puna-utuna... Sen on tuonut siihen Aare-lintu aistitemppelin alttarilta, Tuulan hoitamasta aistipunakukasta.

Mutta ennen kun he astuvat sisälle, pudottaa Herve-neito kuihtuvan kukkasen portaikon eteen... Hän pudottaa sen kodin puhtauden suojaksi... vaimon uskollisuuden vartijaksi... kotilieden turvaajaksi... Viettelys ei voi taloon tulla... uskottomuus ei voi sinne päästä, ei petos, ei vilppi hiipiä, kun on kuihtuva kukka vartijana... muurina... varustuksena... Se on Herve-neidon suuri lahja... sen takuu lupaamistansa... varmuus, että kaikki on kotona ijäti *pyhää*... puhdasta... rehellistä... uskollista...

Harhama ihastuu: Kodin onni on kevään kukkamaata... Herve-neito hymyilee:

— "Tämän tahto Jehova sinulta kieltää joutavilla säännöillensä..."

Harhama huomaa hänen totta puhuvan...

Uni jatkuu: Herve-neito vie Harhaman sisälle, pienen portaikon lävitse... Mutta ennen sisälle astumista pudottaa hän kynnyksen eteen pienen vesipisaran, puristaen sen torakukasta... Siksi ei

pääse kiista kotiin... Vesipisara on vartijana, valvojana, sovun aarraitan suojaajana, sen lukkona, salpana ja ovena... Siksi kun se kuivuu, on kaikki hyvin kotona...

He astuvat sisälle. Siellä on kannel odottamassa, valmis sepele vierellä... Kielestä vuotavat runot, miltei niihin koskematta... Onni odottaa siellä, kuin tyttö kosijaansa... kosittu kihloja... kihlattu morsiuspukua ja häitä... Siellä ei sorahda soraääni... Työrauha on ainainen, armas, lempeä, houkutteleva... Se odottaa, kuin kypsynyt kohtu osaansa... emi heteen antimia... neito miestä... oikea vaimo lasta... Siellä istuu uskollinen vaimo työtä tekevän vierellä... sen apuna... tukena... toverina... Se istuu sen illan ilona... päivän lauluna... ajan rattona... rohkaisijana... tukijana... ystävänä... Se tekee miehensä apuna työtä, kuin kukka vartensa apuna... Se somistaa kotia, kuin väri kukkaa, kukkii itse sen koreutena, kuin marja mäellä, kukka nurmella... Se jakaa surut tasan miehen kanssa, ottaa iloista osansa ja enentää ne omillansa... Se on kodin hyvä henki... sen ylpeys ja ilo.

Ja huoneen keskellä, runokanteleen ja työpöydän vierellä on kodin alttari: siro pikkuinen jalusta, jolla on pienoinen hopeamalja... Se on kotiliesi... Siinä palaa ainainen puhdas tuli, hohtaen kirkkaana kukkana keskellä kotia... Vaimo vaalii sen tulta... hoitaa sen liekin puhtautta... kirkastaa hopeamaljan, ettei sitä pilkku tahraa... Siksi ei ole kotona petturuutta...

Harhama ihastuu. Hän ihastuu muustakin, kuin kanteleesta ja kotiliedestä: Hän huomaa kodissa tuoksuvan veripunaisen aistipunakukan, joka kukkii talvellakin, eikä koskaan lakastu... Se kukkii veripunaisena kotilieden liekinpäässä... Se lepattaa siinä somana... perhosena... pikku liekinä sirona... punertavana... Se tuoksuu työnrauhasta... Se heloittaa hopeamaljan hopeasta...

Ja kotilieden vierellä seisoo aina näkymätönnä Perkeleen enkeli Aala. Hän hoitaa yöt ja päivät sen liekinpäässä hohtavaa kukkaa: aistipunakukkaa, vaalii sen veripunaista väriä... Siksi ei se koskaan lakastu... ei koskaan kuihdu... ei ikinä tuoksuansa muuta, ei väriänsä muuta... Siksi on se talvenkukka, kesän-, syksyn-, keväänkukka... Hän puhalttaa siihen aina uuden herkullisen tuoksun... kiehtovan värin... houkutuksen... himon armaidimmat herkut ja silmän hienoimmat lumeet...

Mutta kukan on tuonut Aare-lintu aistitemppelin alttarilta... Se on Tuulan kaunis kukka... Aala vaan hoitaa sitä kotilieden liekinpäässä kukkiessa...

Mutta *nähden nähdä* on kotilieden luona vaimo vaalijana. Sen syli on aina avoinna, aina lämminnä. Siinä on lepo työssä väsyneelle... Siihenkin on pudonnut aistillisuuden kukan korea lehti... Se hohtaa helmassa niin somasti... Sen sirotttaa sinne Aare-lintu, joka hetki uuden lehden... Vaimon käsi on aina puhdas, se puhdistaa kodista tomut, silittää miehen otsalta rypyt... Ja kädessäkin on talven kukka, aistillisuuden veripunainen... Vaimon mieli on aina kepeä. Se poistaa elämänhuolet... Siitäkin tuoksahtaa talven kukkasen tuoksu... veripunaisen aistipunakukan armas lemu... Sen lemun tuo siihen Aare-lintu.

Herve-neito hymyilee Harhamalle:

— "Eihän voi olla, että Jehova sinulta tätä kadehtisi ja siksi kieltäisi?... Hänhän on — sanotaan — rakkaus?..."

Sitten nostaa hän toisia kodin liepeitä, näyttää uusia näkyjä: Kodinrauhassa on työ sujunut... Kaikki on kulkenut, kuin kirkkovene vesillä... Kanteleen kielestä heruvat runohelmet... Ne kohoutuvat teoksen sivuiksi... sivut niteiksi... muuttuvat valkeiksi linnuiksi... lentävät kauvas pois kotoa, sepeleitä noutamaan... Vaimo siunaa niiden lähdön, hoidellen kotiliettä, vaalien työnrauhaa, virkistellen miehen mieltä, ja puhallellen pois sen suruja... Harhama tuntee sen puhalluksen... Siitä tuoksahtaa veripunaisen aistipunakukan ihana tuoksu... Siinäkin kukkii talven kukka... Kodissa kukkii ikuinen kukka...

— "Tätähän *ei* voi Jehova turhilla säännöillä kieltää", — hymyilee Herve-neito.

Harhama ihastuu unessa. Hän ei enää säännöistä suurta välitä...

Herve-neito nostaa uusia liepeitään, näyttää niiden alta kotia. Aika on kulunut: Lapsi lepertelee lattialla... Se kietoo pienoiset kätensä isän kaulaan... Vuodet kuluvat: Lapsi kukkii kodin ilona, isän toivona, tulevaisuutena, elämän sisältönä, sen jatkona...

Kuluu vielä vuosi: Lapsi kantaa kotiin kukkia... täysiä marjatuohkosia... Hän tulee kotiin koulusta, poski punehtuneena, mieli kevät-ilona... Hän on kodille, kuin väri kukalle, perhonen kukkamaalle, kiuru ja pääskynen keväälle...

Vuodet kuluvat: Lapsi tuo kunniaa kotiin... Valkeat linnut palaavat sepele kunkin nokassa... Kodin onni on täydellinen...

— "Voisitko luopua tästä, jos sinua kieltäisin *minä*?" — hymyilee Herve-neito Harhamalle.

Harhama ihastuu unessa... Talven veripunainen kukka kukkii kaikkialla... sominna kotilieden liekinpäässä... Se näyttää niin ihanalta... herkulliselta... houkuttevalta... Se lupaa vähintään Jumalan onnen... Ja Aala-neito seisoo yhäti sen vierellä, hoidellen sitä, vaalien sitä, kuin tyttö kauneuttansa, rakastavat välistänsä hyvää sopua...

Herve-neito vie Harhaman sisemmä. Hän nostaa kodin ihanimpaa lievettä... nostaa sen arimmat aarteet... Hän vie hänet sinne, missä veripunainen aistipunakukka kukkii kaikkein kauneimpana... huumaavana... salaperäisenä... herkullisena... Hän vie hänet sinne, jossa odottaa uneksittu... Hän vie hänet vaimon vuoteen viereen...

Mutta ennen kun he astuvat sisälle, viittaa Herve Uura-neidolle, joka vartioi ijäti vaimon huoneen ovelta, ettei vieras sinne pääse, ei yritä... Hän lypsää rinnastansa joka ilta pisaran maitoa kynnyksen alle, makuuhuoneen vartijaksi... sen suojamuuriksi... Se maito on himon herkkua... Sen tuntee ohikulkija... Se tuntee sen ja sulaa... ja juopuu... ja päihtyy... ja huumautuu... ja muuttuu pedoksi, jonka saaliina on vaimo, sen makuuhuone metsästysmaana...

Siksi on se huone niin *turvattu* ... Siksi ei sinne vieras yritä... Siksi kukkii siellä veripunainen aistipunakukka yhden ainoan iloksi... suloksi... onneksi... nautinnoksi... Siksi on vaimon huone kodin kaikkeinpyhin...

Uni jatkuu: Harhaman sielun kaikki kielet soivat. Kaikki hermot ovat ansana... kaikki mietteet perhosena, jonka kukkana on aistipunakukka... kaikki ajatukset värisevät värinä, jonka houkuttimena on talven kukka... kaikki aistit ovat hereillä... valvovat petona... tuntevat veripunaisen ihanan tuoksun...

Jo avautuu kodin kaikkeinpyhimmän ovi... Siellä on hekkuma hämynä... uudin on vienona värinä... siellä kukkii veripunainen aistipunakukka, lehtinä herkullisuus... värinä himojen ruoho... Se kukkii niin surullisena... kainona... viattomana... autuaana... ihanana... onnen-utuna... Sen tuoksu on huumetta... Sen kaikki on selittämätöntä... tutkimatonta... näkymätöntä...

— "Voisitko olla sisälle astumatta, vaikka sinua kuka kieltäisi?" — hymyilee Herve-neito.

He astuvat sisälle. Harhama ei kuulisi enää kenenkään ääntä... ei *Hänenkään*...

Herve-neito nostaa viimeistä lievettä... Hän nostaa arimman uutimen reunaa... Hän näyttää elämän hameenhelmaa... nostaa sitä... näyttää elämän sukkanauhaa... sitten sen utuhelmoja... Hän nostaa elämän viimeistä lievettä... Sen takana nukkuu *vaimo*... Povi nousee huonnasta... rinta elämänhalusta... nisä on pieni punehtuma... Veripunainen kukka avaa armainpansa... Harhamassa värisevät kaikki värit... Hän riutuu aistipunakukan väreihin... sen tuoksuun... sen hehkuun... sen tarjoamaan iki-onneen...

— "Sinä päivänä, jona rohkaiset itsesi, on sinulla kaikki tämä... Sinä päivänä tulet, kuin Jehova tuntemaan *onnen*," — hymyilee Herve-neito...

Harhama värisi ja tavotti *kotia* ... kukkinensa... Hän *tahtoi* sen saada ja *ottaa*...

Herve-neito poistui. Uni loppui. Harhaman entinen elämä sammui ja raukesi aistipunakukan armaaseen väriin...

* * * * *

Hvii-uu-uu, vinkui myrsky, lumi tuprusi sakeana pyrynä sen käsissä ja rätisevä pakkanen riehui myrskyn seassa, ulvoen, kuin raivokoira kalikkasateessa. Rouva Esempio kulki jalkaisin, valkoraitaiseen tyttöaikuisensa pukuun puettuna, kylätiellä, kahlaten vaivaloisesti lumen läpi.

Hvii-uu-uu, vihelsi taas myrsky, sieppasi kokonaisen kinoksen lunta ja tupruutti sen kulkijan silmille raivostuneena. Kulkijaa tuskin voi erottaa muutaman metrin päästä, riehuvasta lumituprusta. Puiden latvat huiskivat vimmatusti ja hienot puut taipuivat vitsoina maahan asti. Mutta vallaton myrsky siitä yltyi ja riemastui ja raivosi yhä hillittömämmin.

Vihdoinkin pääsi rouva Esempio Valkamalan pihalle. Siellä tempoi myrsky mustaa savua savutorvesta, pudisteli ja vatvoi sen repaleiksi ja tupruutti lumen seassa tulijan kasvoille. Sitten tempasi se kartanolta varpusparven ja pyöritteli sitä hetken sakeassa pyryssä, heilutteli edestakaisin ja päästi lopulta sen pakoon pyrhtämään.

Kun tulija avasi Harhaman huoneen oven, kiskaisi suuttunut myrsky sen hänen kädestänsä ja paiskasi

seinään. Sitten tempasi se uunista tulta ja savutorveen nousevaa savua niin rajusti, että tuli hulmahti uunin suusta. Hviu-hviu! — vinkui se yhä rajummin, kun rouva Esempio pääsi huoneeseen ja ovi sulettiin.

— "En tahtonut päästä mitenkään... Mutta minun tuli ikävä yksin... Hyi, minkälainen ilma!" — lausui tulija riisuessaan lumista takkiensa Myrskyn voima yhä lisääntyi ulkona. Kohta oli pilkkosen pimeä. Ilta kuluu. Päivä kirmaa iltaruskoinensa vinhaa vauhtia länttä kohti ja pimeä yö syöksyy sen jälestä, pauhaten idästä myrskyn sekaan mustana aaveena. Vanha mummo lukee iltarukouksensa, rykii ilkeän yskimisensä, huokaa hohhoina ja laskee levolle.

Mutta yhä yltyy myrsky. Se ulvoo nurkissa ja riehuu tammenlatvoissa, jotka huiskivat ja huutavat sen käsissä. Pakkanen raivostuu myrskyn vimhasta ja alkaa räiskyä seinissä ja salvoimissa...

Hviu-hviu-uuu, kuuluu myrskyn ainainen vihellys pakkasen rätinän seasta.

Mutta Harhaman huoneessa on taas hiljaisuus. Puhe on katkennut. Se on koko illan kieppunut sen yhden hiilen ympärillä. Tuntuu kuin molemmat puhujat olisivat pysähtyneet hetkeksi kuulemaan myrskyn ja pakkasen valtaavaa leikkiä ja tekemään lopullisen päätöksensä. Ja yhä raivoisammin huutaa myrsky ikäänkuin odotuksesta kiukustuneena ja pakkasen puristaa viimeisetkin voimansa, kilpailien myrskyn kanssa. Ja myrskyn henkäyksessä tuntuu aistipunakukan tuoksu. Lopulta katkaisee rouva Esempio äänettömyyden lausuen päättävästi:

— "Niin, herra Harhama! Ottakaa nyt sitten minut ja rakastakaa ja minä olen Teille kuolemaani asti uskollinen, kuin koira. Mutta Teidän täytyy kunniasanalla luvata, että vaikka mitä tulisi, Te ette hylkää minua, ettekä poistu rinnaltani. Lupaatteko? Annatteko kunniasananne?"

Harhamasta tuntui että teoksen kohtalo oli nyt kysymyksessä. Hän valmistautui sitä ratkaisemaan nopeasti, kuin tavottaen ohi lentävää aistipunakukkaa. Hän mietti silmänräpäyksen ajan ja muisti vaistomaisesti munkki Pietarin. Hän katsahti nurkkaan, juuri kuin häntä hakien sieltä, siltä paikalta huoneessa, missä hänen kammiossansa riippui jumalankuva. Mutta siellä huomasi hän verkkoonsa kuivettuneen hämähäkin. Se puhui hänelle kohtalollansa: "Tämä on sinunkin kohtalosi. Elä aikasi! Kohta on se myöhä!... Hautausmaalla eivät kypsy onnen-omenat..."

Myrsky vihelsi vimmatusti, pakkasen paukkui. Unelmat ja unet levittivät antimiansa. Ne osottivat kodin rauhaa, perhettä: lapsia, kodinonnea. Ne sanoivat: "Lorua! Älä usko lorua! Kun otat osasi elämästä, tunnet kuin Jumala onnen." — Hän teki päätöksensä ja lausui:

— "Minä annan kunniasanani ja otan Teidät vaimokseni..."

Hviu-uu! Pau! — raivosivat myrsky ja pakkasen, ja hämähäkin verkko hulmusi niiden muassa. Päivä karkasi yhä kauvemaksi läntisen taivaanrannan taakse, kuin olisi pimeä yö ajanut sitä takaa, vinkuva myrsky ruoskana kädessä...

Sitten paloi lamppu rauhallisena. Talvenpituiset mietteet olivat laskeneet siipensä alas, raukeina, väsyneinä, onnellisina, kun olivat ehtineet ikävöidyille perille. Mieliteot raukesivat uniinsa, tyytyväisinä, kuin lapsi kun äidin ikävöity rinta on vihdoinkin suussa. Kaikki raukesi, kuin nukkuvan lapsen itku.

Ainoastaan aistipunakukka eli ja kukki...

Yö valuu ulkona mustana virtana, pauhaa koskena päivän perästä. Sisällä istuu rauha oksallansa. Elämä kirkastuu. Se avaa aarteitansa, hymyillen herttaisena. Se kuiskailee salojansa, vilkuttelee kätköjäänsä... se levittelee armaimpia antimiansa utuisille asettiinille... Se värjää utunsa ihaniksi, loihtii sumunsa muka käsin pideltäviksi... näköhäiriöt se muuttaa muka todellisiksi, onnen ikuiseksi, nautinnot ainaisiksi...

Se tarjoo aistipunakukkaa...

Kello naksuttelee, aika soluu, puhe raukeaa joskus. Hiljaisuus hiipii huoneeseen... Onni sirkuttelee sirkkana seinänraossa...

Se kukkii veripunakukkana...

Ulkona ulisee myrsky... sisällä muuttuu sen ulina hääviulujen soitoksi. Varjot tanssivat, valot karkeloivat...

Niiden käsissä on aistipunakukka...

Puhe alkaa... alkaa ja katkeaa... Onnen sirkka sirkuttaa kuuluvammin... Elämän tarut muuttuvat ihanammiksi, utu pysyvämmäksi, onni käsin saatavaksi... Kukan valo näyttää kestävältä, suudelma iki-

unelta, uskollisuus vuorenlujalta...

Ja uskollisuuden huipulla kukkii taas aistipunakukka...

Yö soluu... Puhutaan elämänkysymyksestä... elämästä yleensä... nykyisyydestä ja tulevaisuudesta...

Mutta tulevaisuuttakin koristaa aistipunakukka.

* * * * *

Ajanvirrat valuvat tasaisina, pysyen aina omissa uomissansa. Elämä kulkee kuplina sen pinnalla.

On kulunut aikaa vähäisen.

Tuulet tanssivat tanssejansa, tyynet levittelevät liinojansa. Kuu viskoo öisin kuutamovaipojansa hangelle, päivin valkenevat niillä auringon valoliinat. Elämä kulki kulkuansa suikkelehtaen luonnon suuren karkelon seassa.

Kerran rouva Esempio riisui kepeän kesäpuseron yltänsä. Paidan reunus solahti ulos ja hän kysyi Harhamalta viattomasti kuin lapsi, joka ihailee omaa kuvaansa, tai kuin tyttö, joka katsoo kukkiensa:

— "Katsokaa! Eikö minulla ole kauniit rinnat?"

Harhaman jokainen jäsen vavahti. Rouva Esempiolla oli ruskea, puolipyöreä luoma toisen rinnanpään ympärillä... Hän muisti vanhaa ennustusta, mutta muisti sitä, kuin himmeää unta.

Lamppu tuikahti sammuksiin ja joku elämän osa sammui sen mukana...

Kaksi aatelia.

Elämä on Jumalan jauhinkivi...

Talven puhtaille lumille laski pakkasen hohde, sisällä helotti kodin lempeä rauha, Saunasavu nousi suorana taivaan tummaa kupulakea kohti. Kuurainen havu seisoi hiljaisena hopeoissansa. Se koreili, kuin morsian, jääripsissänsä, oksat punatulkuilla siroteltuina, urvut helmiksi jäätyneinä. Kuusi torkkui valkeana lumipaineesta. Päivänsäteet kisailivat sukkajalassa, hangilla kimaltelevissa pakkasensilmissä. Ei narahda kaivonvinttikään, ei puhalla pakkasenviima. Se on kodin päivänrauhaa...

Ilta joutuu. Päivä laskee äänetönnä läntisen taivaanrannan käyrälle ääriviivalle. Äänetönnä uppoaa se avaruudenrannan alle. Taivaanreuna hymähtää hiljaa ruskoiseksi, punehtuu punehtumistansa, kunnes taas kelmenee. Hiljainen hämäre hiipii päivän sukkajalkojen säteiden äskeisille kisakentille, häilähtää nurkissa, hymähtää metsässä. Alkaa kodin iltarauha...

Sisällä on tyyntä, liedessä lämmintä, povissa puhdasta, mielissä rauhallista. Levollisena palaa nikkelilamppu, tuntuu työn tuoksu ja tuulahtaa *kodin* henki. Vaimo hoitaa kukkiensa: uskollisuutta, puhtautta, kodinrauhaa, työhalua ja miehen mielen reippautta. Äänettöminä etsivät vanhan mummon sukkapuikot neyleensilmä. Lattia on valkea, mielet hartaat, vaimo lempeä ja mies rauhallinen...

Ainoastaan sirkka laulaa kiukaan kolossa.

Se on kodin puhdetöiden rauhaa...

* * * * *

Mutta Harhama oli jo ehtinyt käpertyä tarvaalaiseksi joukko-ihmiseksi, riippuen samalla kumouksen joukossa ja kumarrellen maailmankurjuutta.

Kodin suuressa rauhassa heräsi hänessä taas työhalu. Ensi töiksensä hän kaiveli riitojen syitä. Mutta hänen henkinen viettinsä, mietintö, ohjasi hänet niitä etsimään menneisyyden lovista, eikä elämästä. Hän mietti niitä itse ja kokoili muististansa kansansa viime aikojen muistoja, kuin sukan neuloja silmiä. Hän tutki niitä kirjoista. Menneiden päivien tapahtumat kulkivat silloin vuolaana virtana hänen ohitsensa. Hän itse suurenteli mielikuvissansa ne tapaukset vettenpauhuksi, joka häntä huumasi, takoi, vei mukansa. Uuden ajan alkavien joukkotunteiden voimakkaat ensi hyrskyt muovaelivat mielen ja löivät siihen ensi arpensa. Menneisyyden vaikutelmat, sen tapaukset nousivat historian kätköistä, kuin kuolleet haudasta ja alkoivat vaikutelmillansa luoda ihmistä kilpaa nykyisyyden melskeiden kanssa.

Kuolleet nousevat haudoistansa Jumalan käskystä, elävien elämän ohjaajiksi. Äänettöminä ryhtyvät ne

tekemään Jumalan töitä ihmisessä. Näkymättömät voimat painavat Hänen palkeitansa, pitelevät Hänen pihtejänsä ja takovat ihmistä Hänen takeenansa.

Suuri on Hän, Hän on voimallinen ja tutkimaton. Työväkensä Hän laskee levolle haudan rauhaan, eikä kumminkaan niiden työpäivä koskaan loppu, eivätkä ne hetkeksikään raatamasta lakkaa...

Nuoruuden aikoina oli historia ollut kerran Harhaman lempiaine, ei yksityiskohdissa, vaan suurissa piirteissä, varsinkin sen harmaa muinaisuus. Nyt selaili hän taas sen tutulta tuoksahtavia lehtiä. Hän sieppasi sieltä kuivan tosiasian, puhalsi kuolleisiin tapauksiin hengen ja muodosteli niistä oman mielikuvituksensa vallattomia, kiehtovia kuvia, tarttuen itse niiden kiehteiden näkymättömiin satimiin. Ja kaikkea tutkittavaansa katseli hän sen ihmisen silmillä, johon hänet oli käpristänyt pikku Irmas ja myöhemmin joukkoihmisen riidat.

* * * * *

Kasakka ilmestyi historian kirkkaalle taivaanlaelle. Se ilmestyi sinne, kuin päivänkangastus ja hohtava salama hehkui kasakan piikinpäässä punaisena kukkana...

Suomessa vavahti silloin väki. Mies seisoi sanattomana ja vaimo repi tukkaansa epätoivoisena. Tytär katsoi isäänsä ja poika äitiinsä ja lattialla leikkivä lapsi keskeytti leikkinsä hämmästyneenä...

— "Kasakka!" — lausuivat kaikki hämmästyneinä...

— "Kasakka!" — sopersi lapsi lattialla.

Historian kello kävi käyntiänsä. Kansat liikahtelivat sen rattaina. Ne liikahtelivat hitaasti, nytkähdellen hampaittensa toisiinsa tarttuessa. Ne mittailivat ihmiskunnan kehitystä, kuin kello vuorokautta. Ne jakoivat sitä aikakausiin ja itse loivat jaettavansa...

Ja suuren kellon jouta veti vireeseen näkymätön käsi... Ja koko kello kieppui auringon ympäri avaruuden ihmeellisen kellon huimaavana heilurina...

Kello kävi, Kasakkakangastus kohosi ylemmä. Suomessa seisoivat yhä mies sanattomana ja vaimo siunasi itseänsä ja kokoili talonsa avaimia. Lapsi leikki lattialla, mielessä peikonpelko, suussa itku ja sopersi:

— "Äiti!... Kasakka tulee..."

Se oli niinä aikoina, jolloin riidan syyt lymyytyivät Suomen soihin.

Mutta kasakka kohosi ylemmä, lähestyi lähemmä. Se ratsasteli jo Suomen maita, piikinpää tulipunaisena. Se ilmoitti, että mahtavan Venäjän Tsaari tahtoo tehdä muutoksia Suomen oikeuksien perintökirjoihin, muuttaa Suomen kansan oman konnun papereita...

Silloin tyrmistyi mies, ja vaimo hätäytyi ja lausui:

— "Joko on meidät Herra hylännyt?"

Salama oli iskenyt heihin kasakan terävästä piikinpäästä. Kaikki seisoivat sanattomina. Kasakka jatkoi rauhallisena:

— "Tsaari käski niin sanoa..."

Kaikki seisovat vieläkin salaman lyöminä. Ei kukaan tietänyt, mitä vastata. Silloin astui joukosta esille hinterä mies, Risto Vaarna, ja lausui kasakalle arvokkaasti:

— "Sano Tsaarille, että meidän ikivanhat perintökirjamme ovat Tsaarin itsensä vahvistamat ja hän ei voi niitä muuttaa ilman meidän suostumustamme. Hän ei voi muuttaa niissä piirtoakaan. Meidän perintökirjastamme voi Tsaari ainoastaan keskustella ja sopia kanssamme, mutta ei meitä käskeä. Hän on oman sanansa sitoma."

Miehet hämmästyivät hinterän Riston rohkeutta ja ihailivat hänen miehekästä puhettansa. Kasakkakin katseli häntä hölmistyneenä hevosensa selästä. Hän ei ollut moista ennen kuullut, sillä hänen maassansa oli kuuliaisuus korkein hyve. Oudostuneena murahti hän:

— "Tämä on Tsaarin käsky."

Vaarnan Risto lausui silloin taas joukon puolesta kasakalle:

— "Maailmassa on kaksi suurta sanaa, joita ei voida rikkoa, jollei tahdota ottaa peruskiviä pois rakennuksen nurkan alta. Toinen niistä sanoista on Tsaarin sana, toinen kansan sana. Suomen kansa on antanut Tsaarille sanansa. Se on sen sanan sanonut kirkoissansa, Jumalansa alttarin edessä, ja se pitää

sanansa pyhänä. Saman Jumalan edessä ovat Venäjän Tsaarit kansansa puolesta vahvistaneet meidän perintökirjamme, ja siitä sanasta me kiini pidämme, sillä se on lähinnä Jumalan sanaa. Sano Tsaarille, että Suomen kansa ei poikkea velvollisuutensa tieltä."

— "Hyvä on!" — vastasi kasakka ja ratsasti pois. Hän ei ollut ennen kuullut moista puhetta ja ihmetteli hinterän Risto Vaarnan miehuutta. Harhama oli lukenut suuren lehden historiasta ja käpertyi Vaarnan Riston ympärille ja katseli jo kaikkea hänessä niin likeltä, ettei silmä yhtä toisesta erottanut, vaan näki kaiken kokonaisuutena, huikaistun silmän valossa.

Mutta Vaarnan Risto kohosi heti ensimmäisiksi kansan vanhinten joukossa. Kaikki katsoivat häneen ihastuneina, ylpeillen hänestä, nähden hänessä kansan turvan, sen tulevan suuren johtajan...

Niinä aikoina johti Suomen kansaa heimovanhus, vanha, viisas ja varova Tarvas. Hän oli itsetietoiseksi heränneen Suomen kansan ensimmäinen johtaja. Suuri Vipunen oli hänelle kansan valmistanut, herättänyt sen ja lausunut sen elinsanat. Hän oli kohonnut kansankuninkaaksi kenenkään korottamatta. Hänen päässänsä säteili se kruunu, jota ei mikään mahti voi anastaa, ei ottaa: Hänen päässänsä säteili se kruunu, jonka hohde lähtee sen kantajasta itsestään, se kruunu, joka kasvaa kantajan omasta päästä...

Hän oli ikänsä taistellut suden sitkeydellä vanhojen Ruotsin viikinkien jälkeläisten valtaa vastaan, kukistellen niiden vierailun maihin perustetun vallan viimeistä jäännöstä. Viime mainituita johti Suomen ja koko maailman viimeinen oikea, suuri viikinki, Rooland Viik, eli Viikin Rooland. Hän edusti viimeistä viikinkivalloituksen valtaa, seisoi suuren perinnön hoitajana koko maailman edessä, nähden jo himmeästi, että hänen osallensa on tuleva harvoille suotu kunnia: saada seistä suuren vallan viimeisenä kuninkaana, jättää perintö puhtaana uudelle elämälle, kantaa se historian armottoman tuomarin eteen, kuolleena kirjoihin merkittäväksi.

Rooland Viik oli vanhan Tarvaan voimallisin vastustaja. Se kantoi, samoin kuin hänkin, päässänsä sitä kruunua, joka kasvaa miehen omasta päästä: sitä kruunua, jonka muodostavat miehelle hänessä omassa itsessään *mies* ja *ihminen* yhdessä. Sen kruunun muodostaa neljän sanan sisältö: *Hän on kansansa paras*.

Mutta vanhan Tarvaan vierellä seisoi hänellä apuna vanha Aatu Karhu eli Ruonan Karhu. Hän oli Suomen Mooses, joka seisoi uskonkalliolla, kädessä Jumalan käskyt ja puhui kansalle, armotta, kuin Mooses palattuansa Sinain vuorelta, kultaisen vasikan uhritulille.

Vanha Tarvas oli kasvattanut Suomen suvun miehistä taitavia purje- ja perämiehiä, sitä päivää varten, jolloin hän onnistuisi kukistamaan Viikin Roolandin ja karkottamaan hänen miehensä viikinkivaltalaivan purjeista ja peräsimestä. Kaikki oli hänellä valmiina sen päivän varalta. Sitten oli tämä suvun suuri johtaja alkanut etsiä itsellensä seuraajaa. Hän oli sitä varten tutkinut omat poikansa ja koko kansan pojat. Sitä tehdessä pisti hänen tietäjäsilmiänsä hinterä Vaarnan Risto ja hän hylkäsi omat poikansa ja valitsi itsellensä "kuninkaanpojaksi" Riston, jota hän alkoi kasvattaa seuraajaksensa. Hän itse ravitsi häntä henkensä parhaalla, kuin naarassusi Romulusta. Kun hän nyt näki valittunsa ensi kertaa astuvan kasakan eteen puhumaan kansan nimessä ja kuuli hänen miehekkäät sanansa, lankesi hän polvillensa ja kiitti Jumalaa sanoilla:

— "Kiitetty ole sinä taivaan ja maan Jumala, joka olet valinnut minulle oikean vanhimmanpojan oman esikoiseni sijalle, johtamaan Suomen kansaa. Nyt ei minulta puutu muuta, kuin Simeonin rauha. Suo sekin minulle, Jumala!"

Tapauksista tuulahti Harhamaan ihmishenki, sinä suurena, jota hän janoi. Se houkutteli häntä luoksensa, kuin merivalo pimeässä purjehtijaa.

— "Täällähän on miehiä", — mietti hän, lukiessansa historian, musteesta vielä kosteaa, lehteä ja takertui lukemansa lehden kosteaan musteeseen, kuin kärpänen kärpäspaperille.

Historian kello kävi. Se veti itse itseänsä käyntiin. Sen jousina oli kansojen mieliala ja jousien vireeseen vetäjänä ihmiskunnan mieliala, jota taas veti salainen voima.

Kasakka oli mennyt suureen kotimaahansa. Mutta jonkun ajan kuluttua palasi hän sadan toverinsa kanssa ja heitä johti rautainen päällikkö, joka kutsui koolle Suomen edusmiehet ja puhui heille:

— "Te olette väärin käsittäneet Tsaarin tahdon ja allekirjoituksen. Venäjän Tsaarin ovat asettaneet itsevaltiaaksi Jumala ja Venäjän bojarit Venäjän kansan nimessä. Se Tsaari *ei siis voi* ilman kansansa ja Jumalan lupaa rajottaa valtaansa missään maan kolkassa, joka on Venäjän miesten verellä ostettu. Muutoin hän rikkoi ne ehdot, joilla hän otti itsevaltiuden vastaan, ja pettäisi 'Tsaarinsanan'. Sillä

Venäjän Tsaarilla on valta tehdä kaikkea muuta, paitsi rajottaa omaa, Jumalalta ja Venäjän kansalta saamaansa itsevaltiutta..."

Silloin hätäytyi kansa lopullisesti. Salama oli sattunut sen arimpiin. Vaimo itki ja vapisi, ja mies oli neuvoton, ja lapsi katsoi avuttomana vanhempiansa silmäin. Hartiat kumartuivat, kuin hallayön jälkeisenä aamuna. Mies odotti vaimolta lohdutusta ja vaimolla ei ollut siksi muuta annettavana, kuin epätoivoinen sanoma:

— "Nyt on kohta kaikki mennyttä. Nyt on Herra meidät hylännyt. Eilen olimme me vielä vapaita, nyt olemme me orjia..."

Mutta historian kello kävi käyntiänsä. Kasakkapäällikkö seiso i kylmänä, kansa hätäytyneenä. Tyyninä pysyivät toki Tarvas ja Ruonan Karhu. Edellinen seiso i ajatuksissansa, ennustellen, tarkastellen, tutkien hetkeä. Ainoastaan Ruonan Karhu oli aivan valmis. Hän seiso i, kuin Mooses kansan edessä, takana faaraon sotavaunut, edessä Punainenmeri, mutta hän ei hätäillyt. Hän lausui rauhallisena:

— "Jumalan sana on vahva linna. Vanhurskas astuu siihen rauhallisena Punaisenmerenkin halki ja hän tulee varjelluksi... Israelin kansa on siitä todistus. Se on pysynyt Jehovassa pysytellen, vaikka on sadasti erehtynytkin..."

Hän puhui tyynenä ja Harhama katseli hänen kuvaansa historian lehdiltä, kuin munkki Pietaria, tai Moosesta, joka käskee joukkonsa astua rohkeana Punaisenmeren aaltoloihin...

Mutta kasakkapäällikkö seiso i rautaisena, odottaen tottelemista...

Suomen kansa kuunteli hänen puhettaan neuvottomana. Kaikki odottivat mitä suvun viisas johtaja, vanha Tarvas sanoisi. Vaarnan Ristokin oli vaiti ja odotti vanhan johtajan tietäjäsanaa, leukaansa nypistellen, miettien, tarkastellen historian kellon viisar ien näyttämää ajanhetkeä...

Silloisen Suomen kansan hallitsevina edustajina istuivat vielä vanhojen viikinkien jälkeläiset, joita johti Rooland Viik. Hän oivalsi heti, että Tsaarin edustajan sanat, samalla kun ne hävittäisivät Suomen itsenäisyyden, tekisivät myös lopun lähes seitsemäsataa viisikymmentä vuotisesta viikinkivallasta Suomessa, jonka vallan viimeinen edustaja hän silloin oli. Hän nousi ylös ja puhui arvokkaana ja suurena, kuten suurten viikinkien viimeisen, puhtaan jälkeläisen tulee tehdä:

— "Kuninkaan kaaressa ja Kustaa kolmannen laissa on turvattu Suomen kansan itsehallitsemisoikeus. Ne lait on Venäjän Tsaari vahvistanut itsensä ja jälkeläistensä puolesta ja Tsaarinsana on *kuninkaansana*... Siksi lakkaa Tsaarin itsevaltius Rajajoella. Mitä siihen tulee, että muka Tsaari ei voisi rajottaa valtaansa, niin pyydän huomauttaa, että kun Tsaari sai itsevaltiuden, niin sai hän sen *aivan* rajattomana. Siinä ei ollut sitäkään rajoitusta, josta meille mainittiin, eli että hän muka ei olisi oikeutettu rajoittamaan valtaansa, jopa siitä luopumaankin. Minä ehdotan, että kansan edustajat pyytävät Tsaarin edustajaa saattamaan tämän Tsaarin tietoon ja ilmottamaan, että Suomen kansa pitää jyrkästi kiinni niistä oikeuksista ja siitä vakuutuksesta, jotka Ruotsin kuninka at ja kansa ovat ylimuistoisina aikoina aatelille ja kansalle taanneet ja Venäjän Tsaarit vahvistaneet..."

Rooland Viik oli puhunut jäykkänä ja ryhdikkäästi. Hän seiso i kansan eduskunnassa, kuten hänen edustamansa vallan ensimmäiset viikinkijohtajat laivansa peräsimestä, uskollisena ja tietoisena johtajakutsumuksensa suuruudesta ja siitä tarujen loistavasta viikinkimaineesta, joka hämäränä punotti jo historian takaisesta harmaasta muinaisuudesta ja jonka maineen ja vallan viimeisenä oikeana edustajana hän nyt seiso i koko maailman edessä. Ja itseksensä hän ajatteli: "Viikinkilaivan peräsimeen tarttui ensimmäinen esi-isämme kunniakkain käsin ja yhtä kunniakkain käsin siitä peräsimestä luovutaan, jos minä olen se, jonka on historia valinnut sitä viimeisenä pitelemään."

Mutta viikinkilaivan miehistö ei ollut koskaan ollut niin heikko, kuin silloin, eikä myrsky koskaan ennen puhaltanut niin voimakkaista lähteistä, kuin näinä päivinä, jolloin laivaa johti Viikin Rooland. Kun hän puheensa jälkeen istuutui, katsahtivat häneen kylmällä kunnioituksella Suomen kansan vanhimmat. Risto Vaarna ja muut, jotka viisaan Tarvaan johdolla taistelivat leppymättömästi Viikin Roolandin johtamaa viikinkivaltaa vastaan. Risto Vaarna tiesi, että sitten kun Tarvas on kuollut, vallan peräsimeen tulee Viikin Roolandin ja viikinkivallan kukistuttua astumaan hän suomensuvun johtajana, ja hän katseli vastustajaansa miehen kunnioituksella. Hän tahtoi kerran tarttua peräsimeen yhtä puhtain käsin, kuin Rooland Viik siitä luopuu. Vanha Tarvaskin katso i häneen kunnioituksella, kuten vertaiseensa vastustajaan, ja hän jätti miehillensä ohjeeksi neuvon:

— "Kun valtaatte laivan Viikin Roolandin miehiltä, älkää unohtako ennen kaikkea vallata hänen ja vanhan viikinkiväen miehuutta, jäykkyyttä ja arvokkaisuutta! Älkää myös unohtako jättää itsellenne ottamatta hänen väkensä epattojen tapoja, sillä ne ovat laivaväen oma turma ja häpeä!"

Tarvas ja hänen miehensä olivat aina pelänneet, että nykyiset Viikin miehet olisivat ainoastaan

vanhojen viikinkien epattoja, jotka menisivät vieraan puolelle tämmöisen hetken tullessa, jolloin vastustajan käsissä välkkyvät kultaiset miekat ja sen takana houkuttelevat maailmanvallan aavat ulapat, joilla tähdet kiiluvat ulpukkoina ja kunnia ja maine ja rikkaudet viekottelevat punertavana merisumuna. Nähtyänsä nyt, että Rooland Viikin kanta oli sama, minkä Vaarnan Risto oli Tsaarin kasakalle lausunut, nähtyään että Viikin miehet miehekkäinä tottelevat johtajansa käskyä, rauhattui Tarvaan väki ja kansan edustajat alkoivat neuvotella, mitä olisi tehtävä. Yksimielisesti päätettiin ilmoittaa, että kansa tahtoo puhua itsensä Tsaarin kanssa. Sitä ilmoitusta tekemään lähetettiin joukko kansan vanhimpia, joita johti jäntevä Erkki Volmari. Hän lausui kansan edustajien puolesta Tsaarin edustajalle:

— "Minä toistan kaiken sen, mitä Vaarnan Risto ja Rooland Viik ovat jo ennen puhuneet. Suomen kansa ei voi sallia yhtään riviä perintökirjoistansa pois pyyhittävän. Ne perintökirjat on Suomen kansa lunastanut rajattomalla uskollisuudellansa hallitsijoitansa kohtaan ja järkkymättömällä lainkuuliaisuudellansa. Ne ovat isiltä peritty ominaisuus, ja suojatut hallitsijankin tahtoa vastaan samalla koskemattomuuden periaatteella, kuin yksityinenkin perintö. Pyydän Teitä sanomaan Tsaarille, että jos hän pyyhkii niistä perintökirjoista sanankaan, hän samalla pyyhkäisee luotansa kokonaisen kansan, uskollisimman kansansa sydämet, eikä Venäjän Tsaari ole niin rikas, että hänen kannattaa se tehdä. Me sentähden pyydämme Teidän kauttanne Tsaaria tulemaan itse meidän kanssa asioista keskustelemaan. Sanokaa Tsaarille että Suomen kansa on hallitsijansa arvoinen. Hän voi tulla meidän luoksemme ilman kasakoita, eikä hiuskarvaakaan putoa hänen päästensä. Tarvaan ja Viikin miehet menevät siitä takuuseen."

Erkki Volmarin puheessa helisi rauta ja teräs. Jokainen sana vyöryi lujana vuorena, jonka muodosti usko omiin oikeuksiin, järkkymätön, kallioluja usko niihin. Tsaarin edustaja ei ollut kuullut semmoista raudan helinää muualla, kuin sotakentällä, jolla vihollinen astui tsaarin joukkoja vastaan, puhumaan niille tulella ja teräksellä. Hän oli rajattoman kuuliaisuuden perikuva, hän ei ymmärtänyt vapaan kansan tapoja ja puhetta ja kehotti Tsaaria hylkäämään kansan pyynnön. Seuraavana päivänä tulikin Tsaarin lyhyt vastaus:

"Venäjän Tsaari ei neuvottele kansan kanssa, vaan käskee sitä. Menkää kansanne luo täyttämään niitä käskyjä, jotka me olemme teille antaneet!"

Silloin leimahtivat isänmaan uhritulet ympäri Suomen. Kansa alkoi hieman selviytyä ja huomasi, itse vielä puolihätäisenä ollen, isänmaan olevan vaarassa. Se katseli sitä, kuin äiti lastansa, jota vihainen virta vie ja koski nielee kitaansa. Isänmaanrakkaus syttyi tuliroihuksi, jonka polttamana kansa värisi ja vapisi. Se leimahteli kesäisinä kokkotulina ja talvisina joulukirkkojen valoina. Jokaisella kukkulalla punotti sen roihu, laaksot olivat sen nuotiotulilla sirotellut ja se ajeli punaliekkinä Suomen tuhansien sinijärvien selillä.

Historian kello kävi käyntiään. Kasakkapäällikkö seisoj kylmänä ja kasakan piikinpäässä kimelsi yhä kirkas salama. Ja kansa näki sen salaman, ja kipinöimisestä sinkoavat sädesäkeneet sattuiivat yhä kipeämmin isänmaanrakkauden kuiviin tappuroihin. Tappurat syttyivät entistä enemmän. Kohta paloi isänmaanrakkauden tuli joka majassa. Se paloi rikkaan kodissa, se kyti köyhän majassa. Se hohti ylhäisten akkunoista ja punasi kurjan kojun ikkunanruudut...

Ja sen hohteen valossa katseli kansa isänmaata, jota virta veti koskenkitaan. Tuli syttyi silloin kuumemmaksi, sen liekki punotti tulipunaisempaan, sen savu kävi katkerammaksi. Sen liekinpäässä punersi jo ihmisviha sitä vastaan, joka oli isänmaan virtaan viskannut. Kansa nousi petona parastansa pelastamaan...

Historian kello oli itse vetänyt jousensa vireeseen: Se oli itse valmistanut kansanmielen uusien tapauksien varalle. Se oli puhaltanut isänmaanrakkauden tuleen vihan punervan värin...

Hallayö oli käynyt. Mies istui vielä masentuneena, vaimo sanattomana. Huoneessa heloitti äsken syttynyt uhrutuli, paloi kuin lamppu jumalankuvan edessä. Kylmä aurinko nousi veripunaisena idästä, valellen säteillensä hallan jälkiä, kirkastellen sen kylmämää eloa.

Aurinko nousi ylemmä. Kylmä henkäys muistutti, että talvi oli kohta tulossa. Se herätti kansan, pakotti sen miettimään talvenselkään lähtönsä. Kasakkapäällikkö seisoj heidän edesssä, kuin hallan tekemä hävitys. Historian käsi kohosi kivikovana, sen hengitys tuntui talven pakkaselta... Siltä ei voinut apua anoa.

Sen tajusi kansa ja alkoi nousta, katsella hallan tekemää tuhoa ja miettiä talvenselkään lähtemistä. Koko kansa seisoj kosken rannalla, johon oli paras menossa, ja jokaisen kädessä paloi isänmaan uhrutuli, jonka punaisessa liekinpäässä näkyi hieno vihan mustanpuhuva väri...

Johtajat neuvottelivat. Kansa odotti. Kaikkialla paloi tuli. Kun kokous alkoi, luettiin kansan johtajien tekemä ja hyväksymä ehdotus Tsaarille annettavaksi vastaukseksi. Se kuului:

"Suomen kansa pitää lujasti kiinni ikivanhoista, perintökirjoihinsa perustuvista oikeuksistansa ja hallitsijan sanasta, eikä ryhdy vierittämään pois niitä peruskiviä, jotka Kaitselmus on asettanut kansojen ja niiden hallitsijoiden elämän perustukseksi."

Ja kaikki oli rauhallista, kuin hallan käytyä talossa, kun mieli on masentunut ja edessä avautuu ruisvainio, hallanvaippa hartioilla ja tähkissä kylmän kiiltävät helmet, jotka painavat tuleutuvat tähkät kumartumaan, suremaan yhdessä isännän kanssa, jonka työ on tuhoksi mennyt...

Kohta saapui Tsaarin vastaus eduskunnan päätökseen. Se vastaus oli salamaa seurannut isku, lyhyt ja tappava ja tulinen. Se oli auringon kylmä säde, joka puikahtaa hallan hävittämille maille auringon punaisesta reunasta. Se kuului:

"Joka ei tahdo totella Tsaarin käskyjä, hän poistukoon pois isiensä maalta!"

* * * * *

Kaikki toivo oli silloin kadonnut. Epätoivo kulki maita. Auringon punainen pyörä peittyi pilveen ja kylmänviima huokui kaikkialta.

Ja historian päivänkangastus nousi hätäytyneen kansan eteen aaveena, uhkaavana, pelottavana. Mustalle taivaanlaelle ilmestyivät faaraan tuhannet, raskaat sotavaunut ja kasakoiden piikkimetsät, ja niiden edessä seisoivat rautainen kasakka, kylmä salama piikinpäässä. Avuton kansa näki sen näyn lähestyvän, vyöryvän likemmä ja uhkaavan hävittää kaiken. Se katsahti ympärillensä, eikä nähnyt itsellensä olevan muuta linnoitusta, kuin Punaisenmeren ulapan: elämän todellisuuden ja omat vähäiset voimansa.

Yli suomensuvun asuma-alojen vaikeroivat silloin taas lapset, ja naiset itkivät, repivät epätoivoissaan tukkaansa ja lausuivat:

— "Nyt on Herra meidät hylännyt. Eilen vielä me olimme vapaiden miesten vaimoja, mutta nyt me olemme orjien omia."

Ja kaiken yläpuolella ja edessä kohotti mykkä elämä päätänsä, suurena, raudankovana, armottomana. Se osotti historian päivänkangastuksia: sotavaunuja ja piikkimetsiä, se osotti kansan oman pienuuden ja avuttomuuden, seisoivat kaikkivaltiaana koko ihmiskunnan edessä, laski kiviä kätensä sen päälle ja lausui katkerana, mutta jääkylmänä:

— "Te tuskittelette minun kynsissäni... Minä suren sitä, että *te* olette minut semmoiseksi luoneet, että itsenne täytyy minun kourani voima tuntea..."

Ja kansa kuuli sen äänen. Se katsoi suurta puhujaa ja oli ymmällä ja hätäytyi sen elämän kynsissä, jonka se itse oli yhdessä muiden kanssa luonut...

Ja miehet seisoivat silloin salaman lyöminä. Eduskunnassa istuivat edustajat kauvan aikaa sanattomina. Vihdoin pyysi puheenvuoron ritalaisten johtaja, nuori, lahjakas Ritala, ja lausui:

— "Eduskunnan olisi päätettävä, millä lailla ryhdytään tätä lyötyä vammaa parantamaan, tai oikeastaan, miten se lyönti otetaan vastaan. Tämä isku on Suomen kansan kuolin-isku. Hallitsija tahtoo tappaa uskollisimman kansansa."

Kaikki istuivat synkkinä ja odottivat johtajiensa tietäjä-sanoja. Mutta johtajatkin vaikenivat vielä. Vaarnan Risto hypisteli hentoa leukaansa ja mietti. Hän tiesi, että hänen sanansa oli ratkaisevimpia. Se voi ratkaista koko kansan kohtalon, johtamalla sen joko oikealle, tai väärälle polulle. Hänkin kaipasi vanhaa Tarvasta ja muita. Mutta Tarvas oli yhä vaiti. Hän katseli ajanmerkkejä.

Mutta yksi oli, joka oli heti valmis vastaamaan ja osottamaan, mikä tie oli oikea. Se oli taas vanhan Tarvaan johtajaveri, Aatu Ruona, Ruonan Karhu. Hän pyysi puheenvuoron ja lausui:

— "Kansanedustaja Ritala lausui, että hallitsijan käsky on muka Suomen kansan kuolin-isku. Minä olen toista mieltä. Suomen kansan kuolin-iskun voi antaa ainoastaan tämä kansa itse. Jos se asettaa elämänsä peruskiveksi Jeesuksen Kristuksen, sinkoavat siitä salamatkin voimattomina maahan."

Hän puhui, kuin olisi puhe tullut sisällisestä uskonpakahtumasta, ja istuutui tuolille rauhallisena, kuin olisi tuoli ollut Jeesus Kristus, jonka varassa ollen kaikki on ikivuorelle rakennettua. Koko kansa kuuli hänen puheensa, mutta se ei päässyt selvyteen oman itsensä kanssa. Toiset saivat jalkojensa alle saman kallion, kuin Ruonan Karhukin. Toiset taas uskoivat, että muutakin tarvitaan, ja kolmannet olivat epätoivossa.

Mutta niissä, jotka nousivat Ruonan Karhun kanssa samalle kalliolle, olivat muiden muassa jäykät

kyntäjät Sarvelan Aapo ja Tarpilan Juro. Edellinen heistä lausui rauhallisena:

— "Kyllä Herra on tämän meille meidän hyväksemme lähettänyt... Hän puhdistaa meitä..."

Ja Tarpilan Juro puhui jäykkänä:

— "Minäkin olen samaa mieltä kuin edustaja Ruonan Aatu. On meillä ennenkin rae käynyt mailla ja halla kulkenut sen jälissä. Se on kyllä vienyt viljan, mutta tervaskannot ovat jääneet vioittumatta, raesateenkin riehuessa, sillä ne ovat kovassa maaperässä. Helpompi on raemyrskyn kiskoa irti kaikki Suomen tervaskannot, kuin vieraan vallan hävittää Suomen kansa, jos se juurittuu siihen maaperään, josta tässä Ruonan Aatu puhui."

— "Hyvä! Hyvä!" — huusivat useat. Toiset taas epäilivät kestäkö se perustus ja kaikki olivat masentuneita.

Mutta munkki Pietarin uskonkallio kohosi taas Harhaman sielun eteen historian lehdiltä lujana, korkeana vuorena, jonka huippua hän katseli kademielin ja jonka juurien perille hän vaistomaisesti ikävöi... Ja sillä kallion huipulla seisoi Ruonan Karhu, uskon sankarina, päässä seppeleenä elämän lahjottama hopeaseppele: harmaat hapset...

* * * * *

Silloin roihusi koko maa isänmaan uhritulena. Kirkkaana, kirpelevänä suitsusi sen tulen punainen liekki kaikkialta ja liekinpäässä leimahteli vihan ja katkeruuden mustanpuhuva väri hienona käärmeen henkäyksenä. Kansan valittavana oli, joko taipua, tai ei. Elämän armottomuus nousi suurena. Se nousi *koko* kansan hartioille. Se ei, kuten halla, kiertänyt taloa, mennyt yhden ohi. Koko kansa kysyi yhtenä miehenä:

— "*Mitä tehdä?...*"

Ja kansan edessä seisoి suuri elämä ja vastasi ivahymy huulilla:

— "Te kurjat ette tiedä mitä tehdä. Minä sanon sen teille: Joko teidän täytyy minut uudeksi luoda, tai sitten teidän täytyy totella näitä minun *nykyisiä* kivikouriani... Valitkaa!"

Ja kansa hätäytyi ja sekaantui yhä enemmän. Se tiesi, ettei se yksin voi luoda elämälle uusia kivikouria. Sen se tiesi. Mutta se *ei* tiennyt, minkälaiset tulevat elämän *uudet* kivikourat olemaan...

Kansa alkoi silloin valita kahden pahan välillä, sotkeutui valintaansa ja hajosi ja hätääntyi...

Sillä välin oli Viikin Rooland keskustellut miestensä kanssa ja lausunut niille:

— "Kysymys on nyt esi-isiemme viimeisestä vallasta vierailta rannoilla... Sen lisäksi tulee, että tämä maa on jo meidän *isänmaamme*."

Niistä sanoista tuksahti jotain vanhaa ja maineikasta. Vanhan viikinkilaivan kunniakas keula näytti kohoavan uljaana ja lähtevän ylpeänä halkomaan historian hyrskettä. Rooland Viik jatkoi:

— "Viikinkipäällikkö ei ole koskaan vielä *kerjännyt* valtaa, tai ostanut viikinkimainetta ja valtaa muulla, kuin raudalla ja omalla kunnollansa."

Hänen miehensä kuuntelivat korskeaa puhetta ylpeinä. Heidän eteensä ilmestyivät vanhat viikinkipäälliköt muinais-ajan tamineissa. Ne nousivat historian takaisista haudoista rautaisina, karaistuneina, sankarillisina. Muinaisuuden home tuksahti heistä niin kunniakkaana ja sankaritarut loistivat heidän kruunuinansa. Viikin miehet seisoivat sen edessä ihastuneina, ylpeinä. Rooland Viik jatkoi:

— "Suomi on meidän sankarillisten esi-isiemme verellä ostettu maa. Lähes kolme-neljännestuhatta vuotta on kulunut siitä, kun esi-isiemme mainehikkaat laivat laskivat Suomen rantaan ja viikinkilippu nostettiin täällä suuren viikinkivallan merkiksi..."

Harmaa muinaisuus kohosi hänen miestensä eteen yhä suurempana. Sen homeet hohtivat ja aseiden kalske ja sankarilaulut kuuluivat, kertoen ikivanhojen aikojen suuruudesta.

— "Siitä asti", — jatkoi Rooland Viik — "olemme me tätä maata hallinneet. Kun Normandia ja muut olivat menetetyt, liehui täällä vielä esi-isiemme lippu."

Suuren vallan loisto avautui kuulijoille. Se nousi aaveena harmaasta muinaisuudesta. He ihastuivat. Puhuja jatkoi:

— "Me emme saa häväistä esi-isiemme kirkasta mainetta.
Viikinkipäällikkö ei koskaan *luovuta* laivaansa. Se menettää sen."

Hän puhui, kuin olisi seisonut vanhan viikinkilaivan päällikkönä, hartioilla muinaisuuden maineikas homevaippa. Kuulijoille avautui suuri menneisyys yhä kirkkaampana. Sieltä näkyi Tor ja Odin, jotka joiat Valhallassa simaa muinaisten sankarien kanssa. Ja he tahtoivat olla niiden sankarien oikeita jälkeläisiä, niiden viimeisiä. He ymmärsivät Rooland Viikin puheellansa tarkottavan, että heidän on kernaimmin poistuttava, kuin taivuttava. He lausuvat johtajallensa:

— "Oikein! Me seuraamme sinua."

Mutta kaikki he tunsivat elämän raskaan painostajaisen hartioillansa. Heidän innostajanansa, sinä, joka puhalsi voimaa heidän nykyisyyteensä, oli harmaa, homeinen muinaisuus. Mutta sen puhalluksena tuulahteli kalmanhaju: Koko suuri, loistava valta oli tomuna, Normandia ja muut muistona, sankarit maanmultana, heidän hautansa tuntemattomat. Yksinpä ijankaikkinen Valhalla oli hävinnyt, kuolematon Odin, vanhojen viikinkien elämän herra, oli enää tarua ja voittamaton Tor oli hävitetty. Se suuri kalmanhaju sieramissa elämänvoimana lähtivät he sitä elämää vastaan, joka ahnurina joka hetki syö oman itsensä ja syntyy siitä ruuasta uudeksi, syödyille osalle tuntemattomaksi, usein sille poltinraudaksi.

Sen jälkeen puhui Rooland Viik miestensä puolesta:

— "Suomen yhteiskuntajärjestyksen peruskivenä on Moorankivi. Sille kivelle on laskettu Suomen aatelin, porvarin ja kansan vapaus ja itsehallinta. Siltä kiveltä jatkuvat meidän perintökirjamme. Suomen kansa ei saa tuumaakaan siltä kiveltä väistyä. Se ei saa totella ainoatakaan sanaa, minkä peruskivenä ei ole Moorankivi. *Menettyä* laivaa voidaan vaatia takaisin, vaan ei *luovutettua*. Suomen kansan täytyy hakea pelastus ja turva Moorankiveltä. Sille kivelle perustuvasta laista ei se saa rahtuakaan väistyä. Kernaammin on sen väistyttävä maastansa."

Ja hänen miehensä katselivat taas ihastuneina johtajaansa, koko maailman viimeistä oikeaa viikinkipäällikköä. Muidenkin eteen avautui puheesta harmaa muinaisuus, kuin täyteen haudattu, unohdettu hautausmaa, johon haudatuista kuolleiden luista nykyinen elämä johtuu. Siltä hautausmaalta johtuivat Suomen vapauden rihmat, joiden keränpohjallisena tuntui olevan Moorankivi, jonka luona muinais-ajan viikingit valitsivat kuninkaansa vapaina miehinä, suunnittelivat ryöstöretkiä ja valloituksia ja hajautuivat niille, kulkien Europan kauhuna ja sen rannikoiden herroina.

Nyt seisoi historian haamu heidän edessään, sakset kädessä ja vapaudenrihmat saksien välissä. Se uhkasi leikata ja temmata nykyisyyden muinaisuudesta, kuin lapsen äidin rinnasta.

Kansan eduskunnassa olivat taas kaikki vaiti. Vanha Tarvas oli vielä ääneti ja useat katsoivat Vaarnan Ristoon kuin kysyen: "Onko Viikin Rooland oikeassa?"

Mutta Vaarnan Ristokin oli vaiti. Hän mietti ja taisteli taistelunsa. Hän etsi vielä luotteita lovista, kuten vanha Tarvaskin. Lopuksi hän lausui, mieltävänä ja varovasti, ikäänkuin omille miehillensä:

— "Moorankivelle... Kyllä... Niin... Jos kenellä ei ole muuta menetettävää, kuin laiva. Mutta tässä maassa on niitä, jotka menettävät laivansa kanssa myös veden ja sataman ja joilla ei ole satamamaata toisella rannalla..."

Kansa alkoi sotkeutua ajatuksiinsa. Isänmaan uhritlet paloivat punakirkkaina, liekinpäässä mustanpuhuva vihanväri, ja elämä seisoi kaikkivaltiaana uhritulilla punaiseksi sirotellun, yhtenä ainoana kaskitulena roihuvan maan keskellä...

Viimein puhui vanha Tarvas. Hän puhui jäykkänä, varmana, suurena. Hän puhui:

— "Minun ajatukseni on, että suomensuvun on etsittävä pelastusta muustakin kuin yksinomaan laista."

Kansan edustajien jokainen hermo jännittyi. Vanha Tarvas jatkoi:

— "Kansan elämä ei ole kätkeyty sen lakiin ja laintauluihin, vaan kansan omaan henkeen..."

Nuori, lahjakas Ritala kiehahti. Isänmaanrakkauden uhritulo leimahti hänessä. Hän keskeytti:

— "Väärin! Kansan täytyy, jos se tahtoo elää, suojella lakejansa, kuin silmäteräänsä..."

Viikin miehet ja koko edustajajoukko kuuntelivat synkkinä. Tarvas jatkoi jäykkänä:

— "Kansan täytyy säilyttää *elämänsä*, eikä lakejansa. Se on kansan korkein ja ainoa siveellinen käsky ja velvollisuus. Sen täytyy sitä tehdessä lyödä sirpaleiksi laintaulunsa..."

Kaikki joutuivat ymmälle. Mutta vanha Tarvas jatkoi suurena:

— "Sen täytyy uskaltaa elämäänsä ja olemustansa säilyttäessä lyödä rikki kaikki laintaulut, kuten Mooses teki. Sillä uudet lait voi kansa luoda, jos se on pelastanut elämänsä, mutta se ei voi luoda uutta elämää, jos se on entisen menettänyt laintaulujen tähden..."

Historian lehdeltä tuoksahti Harhamalle sitä suurta, jota hän janosi. Hän imi Tarvaasta Mooseksen monumentaalista suuruutta, imi sitä, kuin maitoa sudesta.

Tarvas jatkoi yhä selvemmin:

— "Jos kansa on pelastanut elämänsä, on se pelastanut *kaiken*, lakinsakin. Jos se lakiensa tähden uhraa elämänsä, uhraa se samalla lakinsa."

Se tuntui oudolta, käsittämättömältä, mutta Tarvas jatkoi jäykkänä, varmana:

— "Kyllä Mooses olisi voinut pelastaa laintaulut, vaikka kansa olisikin palvellet kultaista vasikkaa, mutta hän ei *siten* olisi voinut pelastaa niiden *henkeä*. Lyömällä rikki *taulut* pelasti hän *lain*..."

Elämä aukeni monen kuulijan eteen tulta suitsuavana Siinainvuorena.
Tarvas jatkoi:

— "Suomen kansan tulee tietää, että kansojen välillä ei ole muuta tuomaria, kuin käsivarsi, silloin kun niiden lain tulkinta ja pyyteet joutuvat ristiriitaan. Siksi tulee meidän lukea ei ainoastaan omat käsivartemme, vaan myös *vastustajiemme* käsivarret, ja sen mukaan toimmemme ohjata..."

Kaikki ymmärsivät mitä Tarvas tarkoitti.

— "Oikeuden kanssa tinkimistä", — kuului ääniä Viikin miesten joukosta. Vanha Tarvas jatkoi viisaana:

— "Suomensuku ei saa koskaan ostaa yhdestä vieraasta orjuudesta vapautusta toisella vieraalla orjuudella. Sen on hankittava kaikki omalla kunnollansa."

— "Kuulkaa! Kuulkaa!" — huudahtelivat jotkut Tarvaan miehet. Mutta Viikin miehet istuivat synkkinä. He ymmärsivät puheen vieraasta vallasta. Tarvas jatkoi:

— "Kansan täytyy imeä ravintonsa *omista rinnoistansa*. Niistä rinnoista se ei saa erota ja lähteä etsimään emintimän rintaa."

Hän seisoj kansansa edessä sitkeänä, alistavana, kuin naarassusi nälkäisen penikkansa edessä, tarjoten sille utariansa imettäviksi. Kaikkien täytyi vaieta. Rooland Viik ei häntä ymmärtänyt. Hän lausui:

— "Tarvas tahtoo johtaa kansan rämesoille, pois oikealta vapauden peruskiveltä: Moorankiveltä."

Tarvas oli valmis vastaamaan. Hän lausui:

— "Tässä maailmassa ei ole yksikään kansa pelastunut muuttamalla pois maastansa vieraille maille. Halla on kestettävä ja raesade kannettava omalla konnulla. Jos Suomen kansa aikoo elää, ei se saa konnultansa poistua raesadetta pakoon, vaikkapa rakeina sataisi Moorankiviä taivaasta."

Viikin miehet istuivat synkkinä. Isänmaanrakkauden uhritulet paloivat. Nuori Ritala leimusi lieskana. Hän lausui:

— "Pitäisikö meidän ruveta oikeuksillamme kauppa käymään?...
Pitäisikö meidän ruveta tinkimään perustuslaeistamme?..."

Kansan edustajat odottivat vastausta ja vanha Tarvas vastasi järkkymättömänä:

— "Kansan täytyy henkensä tähden uskaltaa suurempiakin kuin *keskustella*. Sen täytyy myös uskaltaa keskustella hallitsijansa kanssa, yksinpä perustuslaeistansakin."

Koko maa kuuli, mitä Tarvas puhui. Kansan seisoj historian ja elämän edessä, kuin Israelin kansa Siinainvuoren juurella. Se elämä näytti pursuavan tulta ja hävitystä. Vihan mustanpuhuva väri tummeni isänmaanrakkauden uhritulen liekinpäässä. Moni ei ymmärtänyt Tarvasta.

Mutta Viikin Rooland itse ymmärsi, mistä nyt oli kysymys. Nyt oli alkava vanhan viikinkivallan elämän ja kuoleman kamppailu. Hän oli luottanut Tarvaan väkeen, oli aikonut sen avulla kukistaa rautaisen kasakan, mutta nyt oli Tarvas antanut väellensä selvän käskyn: "Miehet! Molempia vastaan!" Nyt oli

syntyvä kolmintaistelu, jossa jokainen taisteli kahta vastaan suomensuvun isäntävallasta. Vastatusten seisoivat muinais-aikojen veriviholliset, jotka monisatavuotisilla verisillä taisteluilla olivat kohtalonsa toisiinsa sitoneet ja sitten kokonaisen aikakauden levänneet ja koonneet voimia yksinomaan tätä aavistettua taistelua varten. Rooland Viik tiesi, ettei hän omilla voimillansa voi mitään ja siksi päätti hän vallata Tarvaan väen.

Ja häntä poltti se rakkaus, joka tulikukkana koristi koko Suomea. Hän näki, että viikinkivallan ikivanha kukkanen oli Suomen rannalla lakastumaisillansa, joutuva toisten raastettavaksi. Se kukka oli hänestä Suomen rantojen koristus, Suomen akkunalle asetettu punakukka, joka punasi koko akkunan ja teki siten koko Suomen maailman kadehdittavaksi. Tarvas, joka tarttui siihen kukkaan arkailematta, kovin kourin, tuntui hänestä maansa akkunalla kasvavan kukan riistäjäältä. Hän lausui Tarvaan puheen johdosta:

— "Minua kummeksuttavat Tarvaan ajatukset. Minä olen tässä jo lausunut, mikä kivi on Suomen yhteiskuntajärjestyksen, aatelin ja kansan vapauden peruskivi, enkä tahdo asiasta pitemmältä puhua. Siltä kiveltä johtuvat Suomen kansan vapauden rihmat... Lisäksi huomautan, että se joukko häviää, jonka johtaja taisteluun lähtiessä likaa lippunsa."

Taistelu oli alkanut. Suomen kansan harmaapää johtaja oli valmis. Hän lausui:

— "Suomen kansan vapauden rihmat on *leikattu poikki* Moorankiveltä käsin... Sillä kivellä seisten on kehrätty Suomen kansan orjanyörit. Jos ne yörit milloin katkeavat, ei Suomen kansa saa lähteä vapautta tavotellussansa solmiamaan niitä uudelleen siihen Moorankiveen, josta käsin on poikki leikattu se vapaus, joka huokuu suomensuvun suurista homehtumista: sen muinaisuudesta, Kalevalasta, jonka syntyaikoina Suomen mies oli *maailman vapain* ihminen."

Niistä sanoista levisi suomensuvun koko suuri muinaisuus, nousi homeisena, salaperäisenä, syvänä, noitien ja henkien maailmana, jolle ei ole vertaa maailmassa. Sieltä kuuluivat vanhat runot ja kanteleen soitto ja jumalien haamut kulkivat ihmisten rinnalla, Tarvas osotti sitä näkyä, lausuen:

— "Meidän ei tarvitse lähteä orjuuttajiemme Moorankiveltä vapautta noutamaan, kun omassa muinaisuudessamme on vapaus, semmoinen, että jumalatkään eivät ole ihmistä ylempänä, vaan kulkee Suomen mies niiden vertaisena."

Ja hän seisoi kuin kuningas, elämän värjäämät harmaat hiukset kruununa, kädessä saksat, valmiina poikki leikkaamaan Moorankiveltä juoksevia vieraan vallan rihmoja. Hän jatkoi suurena:

— "Minä olen Moorankivestä kuullut ja tunnen sen kiven. Mutta suomensuvun, joka on kerta kestänyt Moorankiven iskun, ei tarvitse lähteä siltä kiveltä hakemaan turvaa. Se löytää sen omasta povestansa."

Suomalaiset, koko kansa, kuunteli mieli jännitettyinä. Tarvaan suusta tuntui puhaltavan muinaisuuden tuttu, miellyttävä homeenmaku. Kansa näki edessänsä sen hetken, jolloin Moorankivi putosi pilvestä ja murskasi Suomen vapauden. Se näki vanhan, vapaan kansan polvistuvan verissäpäin Kupittaa lähteelle, vieraan vallan lippujen liehuessa, ja sen miekkujen välkkyessä. Se näki esi-isiensä makaavan verissään, vapauden ja jumaliensa puolesta kaatuneina sankareina. Se näki eloonjääneiden polvistuvan Kupittaa lähteen ympärillä ja polvillansa ottavan ranteisiinsa Ruotsin vallan lujat orjaraudat. He tunsivat niiden rautojen puristavan ranteitansa... näkivät niiden hankaaman vereslihan... He näkivät vanhat jumalansa maanpakoon tuomittuina, vieraan vallottajan karkottamina, ja monet ihailivat taas Tarvasta, joka oli sen oivaltanut ja osottanut.

Tarvas jatkoi tyyneenä:

— "Täällä puhutaan lippunsa likaamisesta... Lippunsa likaa ainoastaan se johtaja, joka asettaa väkensä vieraan käytettäväksi ja Suomen miehille ovat vieraita kaikki muut, paitsi he *itse*..."

Ja molemmat miehet seisoivat vastatusten, kuin kaksi kuningasta: Tarvas nykyisyyden ruhtinaana ja Rooland Viik muinaisuuden suurena viikinkipääällikkönä. Jälkimäinen ikäänkuin saattoi historian hautaan suuren muinaisuuden perintöä ja Tarvas nosti haudasta Suomen muinaisuutta, osotti sen suuruuden, sen loistavat, salaperäiset homeet, sammaloituneet vapaudenlähteet ja viisauden ja jumalat.

Mutta se muinaisuus, johon molemmat vetosivat, jota Tarvas nosti haudasta, Rooland Viik sinne saattoi, se muinaisuus, jonka molemmat panivat rakenteensa peruskiveksi, kuin olisi se ikivuori, se muinaisuus saarnasi kaikenhäviötä ja todisti kaikenhäviön voimaa. Se todisti sitä homehtumillansa, kuolleilla jumalillansa ja oraan itsensä häviöllä.

Se oli historiallisen elämän suuri peruskivi. Suurena seisoivat Tarvas sillä kivellä, sillä häviön saarnaajalla ja sen todistajalla, ja osotti kansallensa elämänpolkua, kuin vanha tietäjä ja ruhtinas.

— "Se on meidän Tarvas", — murahti joku Taivaan miehistä. Jotkut jo ymmärsivät johtajaansa, mutta eivät kaikki. Keskustella perustuslaeista! — se oli monesta uskallettua... liikaa... se oli pahempaakin: petturuutta. Mutta ne, jotka häntä ymmärsivät, valmistuivat suomensuvun viimeiseen suureen taisteluun, joka oli ratkaiseva Viikin ja Tarvaan väen välillä.

Ja yhä kirkkaampina ja kuluttavampina paloivat isänmaan uhritulet. Niiden liekinpäässä sinerti jo hienona siniväriä katkeruus omia kohtaan. Se siniväri vilahteli heikkona, tuskin huomattavana, mutta polttavana. Rooland Viik puhui taas:

— "Minä toivon, että ainakin se aateli, joka juurtaa itsensä aina viikinkikauden hämärimpiin aikoihin ja on pysynyt peruskivellensä uskollisena vuosisatojen halki Folkunga-, Vaasa- ja muiden kuningassukujen vaihdellessa, ei tahraa kilpeänsä."

Mutta vielä itsetietoisemmin ja suurempana vastasi vanha Tarvas:

— "Se aateli paetkoon kilpeänsä suojelemaan Moorankivelle! Mutta tässä maassa tarvitaan toinenkin aateli: semmoinen, joka uskaltaa jäädä tänne, kun maan etu sitä vaatii, ja joka uskaltaa uhrata kilpensäkin maan ja kansan tähden, aateli, joka on valmis ja uskaltaa tahratakin sen aikalaistensa silmissä, varmana, että historia, joka näkee syvemmälle, kuin nykyisyys, on sen näennäisen tahrann poistava."

Kun kaikki vaikenivat ja olivat ymmällä lisäsi Tarvas:

— "Se aateli likaa kilpensä, joka kilpensä puhtautta suojellessa unohtaa velvollisuutensa kansaansa kohtaan... Ja se aateli pettää joukkonsa, joka ei ilmota joukollensa, kuinka monta käsivartta on sillä ja montako niitä on vastustajalla, vaan vie joukkonsa omaa kilpeään kirkastamaan umpimähkään turmioon..."

Niin oli alkanut kolmintaistelu, jossa kaksi taisteli kutakin yhtä vastaan. Kaikki ne kolme taistelivat Suomen kansan kruunusta. Mutta elämä seiso i suurena, mykkänä, näkymättömänä, imi siitä taistelusta voimaa rintaansa, syntyi siitä ja samalla ohjasi sen kulkua.

Ja kaksi katkeraa vastustajaa: itsetietoisien suomensuvun ensimmäinen varsinainen johtaja ja kuuluisien viikinkien jälkeläisten johtaja, viimeinen oikea viikinki, katsoivat toisiansa silmiin jäykkinä ja ylevinä. Kumpikin tuns i kutsumuksensa suuruuden ja joukkojensa voiman. Se oli yksi lähes seitsemänsataaviisikymmen-vuotisen kamppailun suurista loppukohtauksista. Kaksi aatelia oli puhunut ja mittelivät nyt toisiansa. Kolmintaistelun sotasana oli lausuttu.

— "Aateli ei keskustele oikeuksistansa", — lausui Viikin Rooland ylenkatseellisesti.

— "Ei *maaton* aateli. Mutta on aateli, joka uskaltaa maansa tähden mistäkin keskustella, uskaltaa enemmänkin kuin keskustella", — lopetti vanha Tarvas.

Eduskunnassa vallitsi lyijynraskas äänettämyys. Viikin Rooland ja hänen miehensä odottivat kestäkö Tarvas iskun, jonka nimi on: "petturi", jaksako hän estää väkensä karkaamasta. Nuori, lämmin isänmaan ystävä Ritala kiehahti. Hän ei ymmärtänyt Tarvasta. Hän lausui:

— "Mutta, horna periköön, Tarvas!... Pitääkö meidän taisteluun lähtiessä myöä sarvemme? Pitääkö meidän viskata pois *mielenjäykkyytemme*?..."

Kaikki odottivat, kuin tulisilla hiilillä. Mutta tynnenä lausui vanha kanto:

— "Suomen kansa ja sen kirkko ovat todistuksena siitä, että sarveton ja hampaaton on ennenkin voittanut... Koko maailman historia on siitä todistuksena: Kartago on hävinnyt, mutta Galilei, joka luopui sarvistansa, on voittanut... Mitä? Enempiäkö todistuksia tahdotte? Hyvä! Voittanut on Jeesus Kristuskin, joka sanoi Pilatukselle ainoastaan: 'Sinäpä sen sanoit', mutta Israel, joka sanoi samalle vallalle enemmän — toisin sanoen: 'ei keskustellut', on hävinnyt", — vastasi Tarvas tynnesti.

— "Hyvä!" — kuului joku ääni Tarvaan väen seasta. Vanha johtaja oli kestänyt ensimmäisen suuren iskun, vihjauksen: "petturi", mutta hänen väkensä oli siitä iskusta heikontunut. Ritala oli kuullut vanhan johtajan puhetta verta vuotavin sydämin ja luopui Tarvaasta, kokosi hänen epäröivät miehensä ympärillensä ja puhui heille:

— "Miehet! Konsulit ovat pettäneet meidät. Me olemme luottaneet heihin, kuin Israel Moosekseen. Me uskoimme, että vanha Tarvas ja Ruonan Karhu eivät väisty ja lähde kiertelemään Punaisenmeren rantoja pitkin turman räme-soille. Mutta mitä näemme? Kun vaara lähenee, kun tulee takatalvi, pukeutuu Ruonan Karhu valkeaan jänisnahkaan ja Tarvas-tervaskanto taipuu, kuin pajunvesa. Efialties kavalsi..."

— "Ei... Ei... Ei... Ei... Liikaa!" — keskeyttivät jotkut. Ritala kiivastui ja jatkoi:

— "He *kavaltavat*, sanon minä. He kavaltavat enemmän kuin Efiältes, joka kavalsi ainoastaan sotajoukon. Nämä kavaltavat kansan *oikeuskäsitteen* ja siveellisen tarmon ja kansan kunnian."

— "Mutta mitä meidän on tehtävä?" — kysyivät miehet synkkinä. Kavaltajan synkkä haamu oli loihdittu heidän eteensä. Värisevä kansa näki peikkoja. Jokainen näytti toisestansa petturilta. Ritala Tarvaan mielestä ja Tarvas Ritalasta.

— "Mitähän on tehtävä?... Viikin Rooland on puhunut kuin mies. Meidän on liitettävä hänen joukkoonsa", — vastasi Ritala, leimuten kuin tappurakuontalo isänmaanrakkauden tulena.

— "Viikin Roolandin väkeen!... Ei!... Hyvä!... Ei!... Hyvä!" — kuului joukosta sekaisin. Pitkä tuskallinen aikakausi, jonka Suomen kansa oli soutanut vierasta viikinkilaivaa, halveksittuna, sorrettuna, laivan isäntien käskettävinä, nousi monen silmien eteen varottava sormi pystyssä. Käsissä tuntui vielä kahleiden paino ja kaikkialla näkyi niiden vereslihalle hankaamia kalvosimia.

Mutta Ritala tuprusi isänmaanrakkautensa tulen savuna. Hän jatkoi:

— "Juuri niihin"...

— "Mutta kansa ei seuraa", — keskeyttivät miehet, joita isänmaanrakkauden tuli poltti ja joiden kalvosia vieläkin hankasivat suuren viikinkivallan niihin takomat kahleet.

— "Kansa *seuraa*... se seuraa, sanon minä... Sillä on vielä kunnia jällellä. Sanon *vielä*... Meidän on kulettava sitä tietä ja Viikin väen avulla hukutettava faaraon vaununpyörät, ja sitten kun vaara on ohi, teemme selvän Viikin väen vallasta, ymmärrätekö?"

— "Kuulkaa!... Kuulkaa!... Hyvä!... Hyvä!" — vastasi osa epäröivistä. Toinen osa vaiken. Ritala jatkoi isänmaan tulien hohtaessa ja itse kiemurrellen oman uhritulensa savussa ja lieskassa:

— "Laillisuus on Suomen kansan peruskivi. Siltä me taistelemme, kulemme tiemme suoraan, kuin Mooses, emmekä lähde Ruonan jäniksen tavoin rämpimään suden jälestä rämesoita pitkin..."

— "Hyvä!... Hyvä!... Hyvä!" — huusivat monet liittyvät. Heistä näytti vanha Tarvas jo sudelta, joka petturina hiipii vuoren rotkoteitä myöten vihollisen puolelle, jättäen sudenhajunsa tienviitaksi viholliselle. Mutta toiset epäilivät Ritalaa, kolmannet kaikkea.

Ja ne jotka yhtyivät Ritalaan, liittyivät hänen johdollansa Viikin väkeen. Toiset palasivat takaisin Tarvaan luo ja kolmannet epäröivät...

Harhama käänsi historian lehtiä. Uusi tuuli oli häntä temmannut. Hän pyöriskeli sen tuulitornissa. Hän sotkeutui taas epäilyihinsä. Mutta samaten kuin hänellä uskonnollisessa kysymyksessä oli epäilyn pohjana vaistomainen halu päästä kieltämykseen, niin oli hänellä nykyisen epäilynsä perusteena halu saada Tarvaan asia itsellensä kirkastetuksi. Se halu oli kehittynyt tuleksi siitä kipinästä, jonka häneen heitti pallopelissä loukattu Irmas.

Silloin alkoi riita ja viha nousta isänmaanrakkauden kirkkaista uhritulista. Se nousi mustina savukäärmeinä, jotka luikertautuivat liekinpäästä ylös, irtautuivat tulesta, kiemurtelivat, katosivat näkymättömiksi, kätkeytyivät ihmisten mieliin ja hautautuivat hallan tavoin soiden mutiin. Niistä ne nousivat mustina, kylminä usvina, katkeroittivat koko elämän, peittivät kaiken savupilvillensä, rihipölyllensä, ja sokaisivat silmät. Kansa kulki pimeydessä, näki aaveita, peikkoja, ja pelkäsi omaa varjoansa. Se näki petturin hiipimässä kaikkialla, pimeässä savussa, katkeroittui, kärsi ja paloi omassa uhritulellessansa...

Valtiopäivät hajaantuivat toivottomina. Miehet palasivat sieltä synkkinä. Johtajat olivat lausuneet sanansa ja ne olivat vastakkaiset. Monen monet Tarvaan miehet eivät yleisessä hämmingissä ymmärtäneet johtajaansa, jonka sanat heistä tuntuivat oudonrohkeilta. Hänen väkensä jätti vanhan johtajansa hetkeksi miltei yksin ja katseli jo uutta johtajaa, toiset Vaarnan Ristoa, toiset taas Ruonan Karhua tai Tarpilan Juroa.

Tarvas oli nyt rakentajien hylkäämä kivi.

Mutta kohta alkoivat halla-aamun sekottamat mielet selviytyä ja Tarvaan miehetkin ymmärtää johtajaansa. Kun vaimot lukivat edusmiesten, vanhan Tarvaan, Vaarnan Riston, Ruonan Karhun, Volmarin, Tarpilan ja Viikin Roolandin puheita, rauhottuivat he ja lohduttelivat lapsiansa sanoilla:

— "Rauhottukaa, lapset! Isänne ovat vielä miehiä, joita ei rae kaada!"

Ja kun edustajat palasivat koteihinsa, oli vaimon tukka kammattu. Pirtin lattia oli pesty puhtaaksi ja havuja siroteltu sille. Ja pirtin ovella odotti Suomen nainen kotiin palaavaa miestänsä, tarttui hänen käteensä ja lausui:

— "Sinä lasteni isä ja mieheni! Kiitos sinulle miehekkäistä sanoistasi! Minä olisin tahtonut istua rinnallasi eduskunnassa..."

Ja miehet syleilivät uskollisia vaimojansa ja lausuivat:

— "Suomen miehet ovat kyenneet avaamaan tuhannet viemärit rämeittensä vesille. Ne kykenevät vielä kerta avaamaan edushuoneensa ovet omille vaimoillensa. Ja vaikka meille sataisi vainovuosia, kuin rakeita pilvistä, kestämmme me ne, kun tiedämme että rinnallamme seisoo uskollinen vaimo. Jumala antakoon sinulle voimaa painaa isänmaan kaunis kuva lastemme sieluun! Silloin on kaikki hyvin."

Ja uskolliset vaimot heltyivät kyöneleihin ja lausuivat:

— "Jumalalle kiitos siitä, että Hän on antanut miehillemme miehenmielen, joka kestää vieraan kivisateenkin! Raesade ei meitä nyt kaada."

Mutta Harhaman henki häilyi hattarana eri tuulien välissä. Uskonkallioiden huiput kimeltelivät yhteiskunnallisissakin kysymyksissä kaukaisina, luoksepääsemättöminä, peittyen pilvien rajoihin...

* * * * *

Suuret tuulet alkoivat puhaltaa. Elämän myrsky kohotteli jo siipiänsä ja pauhu nousi historian ulapoilta. Meren mainingit alkoivat liikahtella ja ikivanha viikinkilaiva heilahteli sen harjalla.

Euroopan uhkaavin ukkospilvi nousi yhä mustempana Suomen taivaalle. Äänettömänä ja synkkänä leijaili se hätäytyneen kansan päällä. Mustat, näkymättömät salamamat iskivät siitä alas. Ne sattuivat kansan kipeisiin kohtiin.

Kansa katseli näkyä synkkänä. Viikin yhtyneet miehet seisoivat järkkymättömän sankarillisina, kuin Lutherus oikeuden edessä. Sarvettomina ja hampaattomina ja äänettöminä tunnustivat he väkivallan voiman, kuten korskea, sitkeä korven kuusi, johon on salama sattunut. He kaatuivat paikoillensa, virka-asema ruhjottuna, kuin salaman silpoma kuusi...

Musta voimanpilvi paisui uhkaavammaksi... Se uhkasi täyttää ruhjotut virka-asemat omilla salamoillansa. Kansan hätä nousi historian hyökyaallon vaahtona. Mielet jakautuivat. Tarvaalaiset riensivät kaikkensa menettämisen uhalla pelastamaan maalle, mitä pelastaa voidaan... Kumpikin väki uhrasi *parastansa*. Isänmaan alttarille kannettiin kaikki, kilpaa kumpikin joukko.

Mutta Suomen kansa uhrasi *kahtena* joukkona: Kainina ja Aapelina, viikkiläisinä ja tarvaalaisina. Kumpikin toi parastansa ja silloin katsoi kumpikin *toisensa* uhrisavua.

Mutta kasakka ratsasteli maita entistä useammin. Väki hätäytyi ja ryhmittyi vaistomaisesti johtajien ympärille. Yhä suurempi osa Tarvaan väkeä ei jaksanut ymmärtää häntä, luopui, kokoutui Ritalan ympärille ja yhtyi Viikin Roolandin väkeen. Jällelle jääneet taas liittyivät entistä lujemmin Tarvaan ympärille. Koko kansa jakautui kahtia, toisiin ja toisiin, tarvaalaisiin ja viikkiläisiin, ja alkoi suurten joukkotunteiden myrskyisä aika. Pellavanpöly ja vihava nauriin maku katkeroittivat kaikkialla ihmisten mieliä. Yksilöt hävisivät ja sijalle astui suurenmoinen joukko-ihminen valtaavine tunteinensa. Kasakka ratsasteli maita kulettaen rautaisen herransa käskyjä, ja kasakan jälestä juoksi viha mustana savukäärmeenä, puhaltuen polttavaa, katkeraa häkää kaikkialle. Peikot näyttivät entistä mustemmilta. Petturi tuntui piilevän joka kivenkolossa, kurkistavan joka pensaasta, hiipivän joka polulla.

— "Totelkaa, tai poistukaa!" — kuului käsky käskyn perästä.

Silloin nousi Viikin Rooland ja lausui miehillensä:

— "Poistukaa!"

Kohta keinuikin vene miehittä vesillä. Sen miehet alistuivat noudattamaan viikinkilaivan ikivanhaa kuria. Miehet poistuivat laivasta korskina, kuten olivat siihen astuneet ja vuosisatoja käskeneet suomalaisia miehiä, jotka sitä sousivat.

Musteesta vielä tuoreet historian lehdet kääntyivät. Viikinkivallan lopusta tuoksahti Harhamalle kalman haju. Kuolema ja häviö irvistelivät historian rivien välistä. Hän hätäytyi taas. Hän vajosi epäilijänä historian lehdiltä nouseviin suurten tapausten ja häviön aaltoihin. Hän oli niihin hukkumaisillansa. Ja kun hän katsahti, kuten merellä käyvä Pietari eteensä hätäytyneenä, selvyyttä

hapuillen, kohtasivat hänen silmänsä kaikenhäviön suuren haamun, joka lohdutteli häviöön joutuneen viikinkilaivan miehistöä. Se tahtoi sille jollain korvata hävinneen vallan, osottaa niille sen sijalle jotain uutta, pysyvää, lohdullista, rauhottavaa. Ja sitä tehdessä osotti se valtansa menettäneille muinaisen viikinkivallan homeita, joiden keskellä irvisteli pääkallo. Se osotti niitä ja lausui kylmänä, suurena ja viisaana:

— "Kulkekaa sitä Moorankiveä kohti, niin laskette laivanne kaiken ihmis-elämän *ainoan* varmaan satamaan..."

Se oli se ainoa Jeesus, jonka Harhaman silmät kohtasivat, kun hän häviön keskellä, aaltoon uppoamaisillaan ollen, etsi apua.

* * * * *

Historian hyrskyaalto kokosi voimiansa. Kuohu nosti kuohua. Tuulen utaret purkivat sisältöjensä. Kaikki synnytti uutta, hävittäen entistä.

Vanha Tarvas seisoj väkensä hylkäämänä ja kumminkin komensi sitä: Hänen valmistamansa miehet astuivat airoihin, kun Viikin väki oli veneestä poistunut.

Mutta laivan peräsintä vartioi rautainen kasakka, miehet kannen alla valmiina, täydessä sota-asussa, ja mastossa istui rautakynsinen kotka, vieraan vallan vertauskuvana. Tarvaan mies, vanha Suokas, istui maston juurella ja seurasi kasakan toimia, tehdäkseen ne tehottomiksi. Mutta kasakka oli voimakas ja valpas. Se piteli peräsintä niin kovin kourin, että Tarvaan väen purjeet ja aivot eivät auttaneet. Tuon tuostakin lasi kasakka laivan rantaan ja lähetti miehen kannen alta viemään käskyjä kyliin. Vanha Suokaskaan ei voinut sanoillansa sitä estää. Väki raatoi epätoivoisen voimalla, tyynenä ja uskollisena, mutta kaikki näytti olevan turhaa.

* * * * *

Kauniin Aurajoen rannalla oli laiva valmiina. Lippu liehui mastossa iloisena, mutta väki seisoj synkkänä rannalla. Se saattoi niitä, jotka lähtivät isiensä maasta *karkotettuina*...

Kansa suri. Oli Suomen suurin halla-aamu. Nainen istui rantakivellä pää käsiin kätkeytynä ja itki. Se itki, kuin äiti halla-aamuna, lähettäessään lapsiansa mierontielle. Se katsahti vielä kerran epätoivoisena talon varoja, mutta ei ollut enää varaa pitää lasta kotona. Rautainen kasakkapääällikkö seisoj tamineissansa, kuin lähestyvän talven jääkylmä pakkane.

Silloin alistui nainen ja pesi tuskansa kyynelillensä ja antoi lapsellensa evääksi mierontielle lähtiessä... viimeisen, mitä talossa oli: se antoi sille siunauksensa sanoen:

— "Palaa pian terveenä takaisin!"

Ja lähtevän pää painui alas ja hartialle tuntui nousevan kumara. Katkera savu täytti sielun, kurkkuun nousi karvas sappi ja silmään valahti kyynel. Heidät oli *syöttä* reväisty kotoa ja siksi nousi katkeruus kaikkea ja koko elämää kohtaan.

Laiva vihelsi. Lähtevät lähtivät mierontielle, eväänä siunaus. He nousivat laivaan seppelöityinä sillä suurella tietoisuudella, että olivat täyttäneet velvollisuutensa sitä kotia kohtaan, josta heidät elämä nyt armotta pois viskasi. He loistivat niissä sepeleissä ja heidän povessansa paloi polttavana tulena se luulo, että kotiin jääneet olivat vähemmän tehneet.

Niin lähtivät he sepele päässä ja katkeruuden tulikukka povella.

Ja lähtevien joukossa oli myös Viikin Rooland itse. Hän johti väkensä siihen maahan, josta heidän esi-isänsä olivat kerran purjehtineet Suomeen perustamaan viikinkivaltaa Auran rannoille, levittääksensä sen sieltä yli maan... Hänen muassansa olivat myös Tarvaasta luopuneet ja häneen liittyneet suomalaiset miehet. Teoillansa seppelöityinä, tulikukkiensa polttamina ja koristamina, purjehtivat he Itämeren aaltojen halki vanhojen vihollistensa ja vallottajiensa vierasvaraiseen maahan, ollaksensa siellä talven yli. Siellä he katkeruudella muistelivat maatansa ja sinne jääneitä.

Yli Suomen paloivat isänmaan uhritlet... Ei ollut majaa, jonka akkuna ei olisi hohtanut niistä punaisena. Mutta sinertävämpänä nousi viha uhritletlen liekinpäästä. Kasakan hevosen kintereillä juokseva savukäärme puhalsi katkeruutta entistä anteliaammin. Petturi näytti hiipivän jo matona jokaisen oven edessä. Tarvaan väki teki työtä kahden edestä... Rintaa poltti isänmaanrakkauden tuli ja rannalta välähtelivät vihaiset silmäykset. Kuului jo katkera sana:

— "Kavaltajat!"

Silloin monet miehistä epäilivät. Vaimo nousi miestänsä ja lapsi isäänsä vastaan, ja kaiken sekasorron keskellä seisoivat kaikkivaltias elämä, kädessä ainoa sen tarjoama lohdutus: armottomuus.

Tarvaalaiset yrittivät uudestaan ja yhä uudestaan päästä pois sekasorrosta. Mutta rautainen kasakkapäällikkö oli ylivoimainen. Hänen hyveenänsä oli antaa tuntoa väkevemmän voima, hio Venäjän miekka teräväksi, antaa sen terän aina koskea vastustajiensa kaulaa. Hänen onnenansa, hänen kunnianansa oli kuuliaisuus, hänen ilonsa oli saada näytellä Venäjän nyrkkiä, antaa maailman tuntoa sen raskasta painoa.

Tarvaan miehet tekivät minkä voivat, ettei isku sattuisi kansan arimpiin, sen sydämeen. Mutta rannalta kuului taas myrkyllinen:

— "Maan kavaltajat!"

Isänmaan uhritulista nousi jo mustia, myrkyllisiä käärmeitä, jotka pistivät, purkaakseen pahinta polttoa povistansa.

Taistelu jatkui. Rannalla olijat katkeroituivat. Venemiehet masentuivat. Niiden joukosta kuului jo ääniä:

— "Eikö ole parempi jättää kaikki jo tuuliajolle ja itse lähteä lepoon?"

Mutta jos muut epäilivät, pysyi Tarvas itse rohkeana, järkkymättömänä. Hän kulki historian kuohun keskellä, kuin Jeesus merellä. Häviön keskellä nosteli hän rauhallisena uutta, rakenteli menneisyyden pirstaleista tulevaisuutta ja oli valmis aateliskilpensäkin uhraamaan näennäiselle ravalle, kuten Abraham kerran nosti poikansa alttarille, teurastaaksensa hänet.

Ja kun Suokas ja muut valittivat ja kysyivät: eikö ole viisainta antaa sen rauhassa viedä? — vastasi hän, kuten pienen kansan suuren johtajan tulee vastata:

— "Kansat ovat kovempiakin kokeneet. Kestä! Kansoilla ei ole muuta valittavaa, kuin joko *kestää* tai *hävitä*. Hävitä ja poistua me emme voi. Siis täytyy meidän *kestää*."

Miehet raatoivat taas tarmonsaa takaa ja Suokas mietti synkkänä sanoja, joilla selviytyä, mutta mikään ei auttanut. Kasakka oli voimakas ja turmio seurasi turmiota. Itse vanha Tarvas tähyteli taivaanrantaa ja rohkaisi miehiänsä.

* * * * *

Historian hirskeaalto nousi nousemistansa. Kansa seisoivat sumussa sen harjalla. Isänmaan uhritulista nousivat mustat raadot savun sijasta. Kaikki katkeroittaneet käänsivät Tarvaaseen vihansa. He näkivät hänessä kansan turmion.

Viimein puhkesi omien savujensa katkeroittaman kansan povesta vihankukka. Se puhkesi mustana, savua suitsuavana. Sen lehtien värinä oli katkeruus. Maa oli hädässä. Petturi kummitteli hätäytyneiden silmissä kaikkialla. Miehet kiihtyivät. Kansa nousi aaveen ahdistamana pelästyneiden silmien loitsimaa aavetta vastaan. Se etsi sitä, vainusi sitä, näki sen hiipivän kohta jokaisen haahmassa.

Ja isänmaanrakkauden uhritulet paloivat kansassa ja purkivat savuinsa yhä uusia peikkoja. Ne savupeikot näyttivät kokoutuvan yhdeksi pilveksi, joka laskeusi vaippana vanhan Tarvaan hartioille. Kansa näki hänet nyt siihen savupeikkovaippaan pukeutuneena, uskoi löytäneensä etsimänsä aaveen, osotti Tarvasta ja lausui:

— "Katsokaa!... Siinä se on..."

Kansa raivostui. Uhritulet paloivat kirkkaampina. Useat epäilivät, useimmat uskoivat sokeasti silmiänsä, vielä useimmat uskoivat sitä, mätä muut sanoivat nähneensä omin silmin: he olivat nähneet sudenhännän jossain heilahtamassa isänmaan uhrisavujen seassa ja siitä kasvoi lohikäärme, joka nieli kaiken tulikitaansa. Ja silloin lausuivat kaikki yhtenä:

— "Parempi on että Tarvas tehdään vaarattomaksi, kuin että *kansa* kuolee yhden tähden..."

Ja kun tuli kysymys, miten tehdä hänet vaarattomaksi, tiesivät kaikki neuvon. Ne sanoivat:

— "Hänen hartioillensa on heitettävä Efialteksen vaippa. Siinä on mies vaaraton, sillä hän on siinä *halveksittu*..."

Mustanpuhuvat kukat puhkesivat. Ihmiset kulkivat niillä koristettuina. Isänmaan uhritulet oksensivat mustia käärmeitä. Tarvas vedettiin oikeuden eteen maankavaltajana, vaikka eivät sanat aivan niin kuuluneet. Ja kaiken pohjalla oli isänmaanrakkauden polttava tuli. Siitä lähtivät kaikki peikot, teot, viha,

kaikkityyni.

Oli mustiinsa pukeutunut murhepäivä. Mustat tulet paloivat savun seassa taistelevan kansan mailla. Tuomarit istuivat oikeutta jakaen. Oikeuden kultavaaka seisoi pöydällä, odotellen tehtäväänsä. Kylmänä, elottomana katseli se niitä punnuksia, joilla sen piti mitata antimiansa. Niiden punnusten joukossa näki se niiden ainaisen lisän, oikeuden punnusten ijankaikkisen toverin: *miekan*.

Kylmä, *eloton* vaaka valmistautui tehtäväänsä: mittaamaan *elävän* elämän oikeutta.

Vanha Tarvas tuotiin tuomalla kansansa tuomittavaksi. Hänet tuotiin vastaamaan teoistansa...

Ja hän seiso i oikeuden edessä, kansan johtajana ja sen tuomittavana. Elämä laski lyijynraskaan kätensä hänen kumaraisille hartioillensa ja sanoi armottomana ainoan oikean, ainoan rehellisen, ainoan vilpittömän anteeksipyynnön, mitä maailmassa voidaan tehdä: Elämän yleistä kulkua osottaen, lausui se rauhallisena, säälimättömänä:

— "Se on maailman laki... Se on ollut aina *tapa*... Tyydy siis nöyränä osaasi!..."

Ja Tarvas tuns i sen lain ja tavan ja tiesi, että sen alle oli alistuttava. Sitä täytyy totella kaiken, lain ja oikeudenkin. Hän astui tekemään tiliä elämäst änsä.

Hän seiso i ja odotti ja isänmaan uhritulista suitsusi häntä vastaan vihainen savukäärme, joka lausui katkeroittuneen kansan syytöksen:

— "Hän, joka oli ennen mies, on alentunut maan vihollisen palvelijaksi..."

Oikeuden kultavaaka katseli punnuksiansa: miekkaa muiden painojen mukana, ja tuomarit tekivät kysymyksensä. He kysyivät samaa, mitä on miljoonia kertoja tuomari kysynyt. He tekivät sen saman kysymyksen, jonka ovat miljoonat tuomarit tehneet, eikä *yksikään* heistä siihen koskaan vastannut. He tekivät sen kysymyksen, joka on miljoonat huulet polttanut, kuin tulijuoma, kysymyksen, jota on kysynyt koko ihmiskunta joka päivä, saamatta koskaan vastausta. He kysyivät syytetyltä:

— "*Quid est veritas?...*" [Mikä on totuus?]

Ja täysi oikeushuone odotti, eikä tietänyt siihen vastata muuta, kuin sen, mitä tuomaritkin tiesivät: Se tiesi vaan kysyä:

— "Niin: *Quid est veritas?*"

???

Mutta oikeuden kultavaaka odotti, ja kun se näki, että ihmiset seisoivat ijankaikkisen Gordion solmun edessä, iloitsi se, kun näki, että punnusten joukossa oli niiden ikuinen toveri: miekkakin.

Mutta silloin astui vanhaa Tarvasta puolustamaan ainoa oikea, lahjomaton ja vanhurskas asianajaja, ainoa, joka ei vääryyttä puolusta, eikä kaunistele rikosta, ei lisää ansioita, ei myös niitä vähennä: Tarvaksen rinnalle, hänen vasemmalle puolellensa, astui hänen varjonsa, hänen *elämänsä*... Se katsoi rohkeana oikeuden silmiin, nosti oikean kätensä, osottaen sillä Tarvasta. Se osotti hänen elämäntyöt änsä. Se osotti hartian kumaraa, jonka elämä oli Tarvaalle lahjottanut työn palkaksi. Se osotti hänen harmaita hapsiansa ja sitä kruunua, joka oli kasvanut hänen omasta pääst änsä ja elämäst änsä. Se osotti sitä kaikkea tuomareille ja lausui rauhallisena sen ainoan oikean puolustuksen, mitä maailmassa voidaan lausua. Se lausui:

— "*Ecce homo!*" [Katso ihmistä.]

Ja silloin nuorukaiset ja nuoret neitokset joiden poskilla kukki nuoruuden kaunis puna ja mieli oli kepeä, kuin kauranhelpe, hämmästyivät ja tahtoivat nähdä ihmisen, joita on maailmassa niin harvoja. Jokaista heitä koristi isänmaanrakkauden tulipunainen, polttava kukka, josta katkeruus tuoksusi. He kurottivat uteliaina, paremmin nähd äksensä, ihmiseen, ja kuiskasivat toisillensa viattomina, posket hehkuvina:

— "*Ecce homo!*"

Hekin lausuiivat siten maailman ainoan oikean ja puolueettoman puolustuspuheen, mitä voidaan lausua sekä syyttömästä, että rikoksen tehneestä. He lausuiivat ijankaikkisen:

— *Ecce homo!* s.o.: katsokaa hänen elämänsä, sillä kunkin *elämä* on ihminen itse.

Ja oikeuden kultavaaka teki *oman* tehtävänsä, ihmiset omansa, ja elämä nousi ihmisten teoista ja uudisti anteeksipyyntönsä: "Se on maailman laki."

Toimitus oli lopussa. Tuomarit olivat tehneet sen kysymyksen, johon ei ainoakaan elävä olento ole vielä osannut vastata, ja sitten jakaneet oikeutta. Ihmiset olivat nähneet *ihmisen*, ja vanha Tarvas astui ulos, hartioilla kumara, päässä elämän hopeat: harmaat suortuvat, ja omasta elämästä kasvanut orjantappura-okainen kruunu. Hän astui ulos, herjauksien purppuravaippaan puettuna, olalla pilkan ristinpuu, teatterikiikarien häneen ojentuessa, isänmaanrakkauden uhritulien suitsutessa katkeruutta ja hänen elämänsä kulkiessa hänen rinnallansa suurena varjona: *ihmisenä*...

Mutta Harhama katseli *ihmistä* historian lehdiltä, joiden muste oli vielä kostea. Hänkin näki hänet silloin, kun sen elämä osotti sitä, pitäen suuren, kaksisanaisen puolustuspuheensa, hän katseli sitä, kun Tarvas astui ulos suurena, varjon hänen rinnallansa kulkiessa, elämän hopeoiden ja kruunun hänen päässänsä loistaessa ja hartiankumaran painaessa hänen astuntansa raskaaksi. Hän näki sen *ihmisen* omilla silmillänsä ja käpertyi hänen ympärillensä.

* * * * *

Pimeät päivät alkoivat. Ukkos-ilman enteet painoivat kansan hartioita. Savukäärme jakoi viljemmältä antimiansa. Uhritulissa välähteli jotain kirkasta. Monen mieltä hiveli joku terotettu. Isänmaanrakkaus purkaantui vihankäärmeiksi.

Tarvas asettui paikoillensä vähän väkensä johtajaksi. Miehet tekivät työtä, toiset katselivat heitä pettureina.

* * * * *

Kuului taas myrkyllisiä sanoja: "petturi!" Joku jo lausui epätoivoisena:

— "Eivät lukot murru *loitsuloilla*, eivätkä salvat *sanoilla*."

Mutta Ruonan Karhu vastasi yhtä järkkymättömänä ja suurena, kuin itse Tarvas:

— "Joka miekkaan ryhtyy se miekkaan hukkuu. Kyllä lukot murtuvat sanalla, mutta *Herran sanalla*. Kestä! Jumala on armossansa Suomen kansaa karaistakseen tuhannut niin monta nälkävuotta, että Hän ei voi sitä enää jättää häviämään!"

Miehet vaikeroivat silloin hätäytyneinä, tuskastuneina:

— "Meitä pilkataan... häväistään... herjataan."

Mutta Ruonan Karhu vastasi tyynenä:

— "Voi teitä, jos maailma teitä *kiittää!*... Voi teitä, jos se teille näinä aikoina kantaa seppeleitä ja kukkia!... Maailman antama *orjantappuraseppele* on ainoa oikea... Kaikki muut ovat vääriä, sillä ne ovat *väärin saatuja*..."

— "Emmehan me itsestämme vielä niin paljoa... Mutta isänmaa", — puolustautuivat miehet. Mutta Ruonan Karhu vastasi jäykkänä.

— "Voi isänmaata, jos ihmiset näinä aikoina teille kukkia kantavat ja ylistyslauluja laulavat!..."

Se oli Suomen kansan taistelua elämästä ja kuolemasta.

* * * * *

Pohjolan taivasta koristelivat kirkkaat revontulet. Sen metsät seisoivat pakkasen helyillä koristettuina. Kukkuloita koristivat valaistut joulukirkot ja metsissä soivat joulukulkuset.

Mutta kaukana vieraassa maassa istuivat maasta karkotetut. He muistelivat omaisiansa, Pohjolan ihanuksia, sen joulukirkkoja ja kulkusia ja lumisia metsiä. Ja kun he niitä muistelivat, kävi mieli katkeraksi. He olivat näkevinänsä, että isänmaan lumisissa metsissä kavaltajajoukko kyyköttää joka kuusen juurella, piilotellen, peläten kuutamovaloa... He katselivat maahan jääneiden tarvaalaisten työtä, sappikatkerina, vaikenivat ja mieltivät ja surivat isänmaansa kohtaloa. Viimein lausui yksi joukosta synkkänä:

— "He ovat pettäneet maan..."

Rikoksista alhaisin rikos oli niillä sanoilla loihdittu koolla olevien eteen ja ripustettu niiden joulupuun oksille. He katselivat sitä mieli haudan-synkkänä, sanattomina. Nuori Horn nousi äänettömyyttä katkaisemaan, lukien runonsa: "Kosto":

"Voi konsuleita! He pettivät kansan.
He pettivät maansa ja *möivät* sen.
He solmivat sille surman ansan.
He polkivat lokaan parhaat sen.

Siis, veljet, käteenne kostonmiekka!
Maan paariasluokaksi kirottakoon
ne, joiden teoilla Suomen hiekka
on tahrattu! Viha nyt leimahtakoon!"

Kuulijoiden silmissä leimusi tuli. Vihan vaatteet heilahtelivat, nousten savuriepuina isänmaanrakkauden tulesta. Miekan terä valahti kirkkaana. He näkivät kotiajääneissä maan vaarallisimman vihollisen. Veljesviha leimahti korkealle sakeana, kuten jokainen rakkaudesta nouseva lieska...

Yö kului. Oma joulukuusi hävisi näkymättömäksi ja jokainen näki kaukaisen isänmaansa valoisat joulukirkot ja kotinsa joulukuusen, jonka ympärillä omaiset istuivat surupukuun puettuina. Hajanaisin, katkonaisin lausein alkoivat karkotetut neuvotella isänmaansa pelastuksesta. Nuori Horn lausui:

— "Venäjän omilta tasangoilta on nouseva rutto ... *suuri* rutto... *Meidän* on pantava sen suuhun hampaat..."

Kaikki ajattelivat. Varova Grotenfelt lausui:

— "Se rutto voi levitä Suomeenkin ja voi meitä silloin, jos olemme sen suuhun hampaat panneet!... *Sille* rutolle on Suomessakin tarttuma-aineita säilynyt liian paljon..."

Elämä tuntui silloin kiemurtelevan keskustelijoiden edessä niin monimutkaisena käärmeenä, ettei sen liikkeistä lopulta selvää saanut. He seisoivat hätäytyneinä, rakkauden polttamina ja siitä lieskana nousevan vihan kärventäminä, näkivät isänmaan olevan menossa ja miettivät yhtä ja toista. Kaikki näytti toivottomalta. Jorma Kaatra lopetti synkän vaitiolon lausuen:

— "Ja mitä hyötyä siitä olisi, jos panisimme ruton suuhun hampaat, kun omat miehet karistelivat hampaita pois omistakin ikenistämme."

Musta peikko tuntui ilmestyvän huoneeseen. Jorma Kaatra jatkoi:

— "Mitä hyötyä on koko hampaista, kun kerran omat miehet katkovat leukaluiden jänteet: puremishalun?... Miljoona-armeijatkin ovat turhia, jos päälliköt leikkaavat miesten käsivarsien jänteet poikki..."

Raudanraskas elämä tuntui painavan kaikkia. Kotimaa näytti petturien ja peikkojen pesältä. Jorma Kaatra jatkoi:

— "Ainoa apu on siinä, että Tarvaan väen hartioille heitetään se kaapu, jossa heitä pelätään, kuin ruttoa, niin että kansa ei päästä niitä hampaitansa karistelemaan..."

Nuori Horn innostui. Hän istahti pianon ääreen ja lauloi sen säestyksellä runonsa viimeisen säejakson:

"Siis, veljet, kaikille petturinvaippa,
ken kansan ääntä ei tottele vaan!
Kostoksi moisille kalpa ja raippa!
Se ainoa turva on kansan ja maan."

Niin lauloi hän isänmaanrakkauden tulesa kiemurtelevana käärmeenä. Mutta monesta se tuntui liialta. Monesta tuntui, että Suomessa on liian vähän väkeä. Varova Grotenfelt käveli mietteissänsä ja lausui:

— "Suomessa on niin kovin vähän väkeä... Niistä ei kannata erottaa osaa paariasluokaksi..."

Kaikki ajattelivat. Grotenfelt tuntui olevan liiankin oikeassa. Suomen pieni kansa tuntui muutenkin jo hupenevan aivan mitättömiin maailman satojen miljoonien joukossa... He joutuivat polttavaan ristituleen, jota elämän suuri lohikäärme oksensi kidastansa. He paloivat siinä tulesa käretyvinä, voimattomina suortuvina. Varova Grotenfelt puhui taas surullisena, alakuloisena:

— "Ei ehkä haittaisi, jos koetettaisi valjastaa koko maailman mielipide Suomen vankkureja vetämään..."

Toiset olivat sitä samaa ajatelleet. He tarttuivat siihen nyt voitonvarmoina, kuin hukkuva vesikuplaan.

He alkoivat valjastaa turmiosta pois vetäjäksi sitä samaa elämää, joka oli itsestensä turmion oksentanut. He ryhtyivät hillitsemään elämää elämällä itsellensä, syöttämään sillä sen omia ilkeitä oksennuksia, tappamaan ruttoa ruton omalla kädellä. He tarttuivat siihen aseeseen, koska tiesivät, että elämää vastaan ei voida nostaa mitään muuta asetta, kuin elämä itse...

Ja samalla tarmolla ja innolla ja alttiudella, kuin Tarvaan miehet taistelivat Suomessa, taistelivat he vieraalla maalla, elämä kädessä, nostettuna elämää vastaan.

* * * * *

Mutta kotimaassa raatoivat taas Tarvaan miehet. Viikin yhdistynyt väki katseli heitä mielet karvaina. Molempien väen käsissä paloivat isänmaan uhritulet entistä polttavampina, mutta niiden savut heilahtelivat mustina käärmeen häntinä, sattuivat toisiinsa ja sähähtelivät vihaisina. Rautainen kasakkapäällikkö seisoivat kivikovana, sen kasakka ratsasteli kylissä ja savukäärme juoksi hevosen jälestä vihaisena, puhaltuen suustansa jo mustanpuhuvia tulikielekkeitä.

Silloin vilahti valoviiru kaukaisen idän taivaanrannalla. Sieltä kuului nousevan kansan sotahuuto. Kasakkapäällikkö synkistyi ja Tarvaan väki sai uutta rohkeutta. Suokas neuvotteli jo kasakkapäällikön kanssa sovinnosta, saaden hänet suostumaan kutsumaan kokoon kansan edustajat. Itse vanha Tarvas varustelihe Tsaarin puheille puhumaan maansa karkotettujen miesten puolesta ja valmistamaan heille isänmaahan paluuta, juuri niinä aikoina, jolloin valoviiru raottui itäiselle taivaanrannalle.

Oli Tarvaan sukujuhlan aamu. Hänen väkensä varustautui kunnioittamaan johtajaansa. Tarvas itse varustautui lähteäkseen Tsaarin puheille.

Katua pitkin kulki joukko väkeä, käsissä palavat isänmaan uhrituohukset, maan suru hartioille mustaksi vaipaksi heitetynä. Etumaisina astui kuusi miestä kantaen kalman leikkikaluja: mustaa ruumis-arkkua, oman itsensä ja kaiken ihmis-elämän viimeistä puusta rakennettua majaa.

Tuohukset loimottivat. Saattue lähestyi vanhan Tarvaan asuntoa. Miehet kantoivat kuoleman mustan leikkikalun sisälle, laskivat sen lattialle ja joukon johtaja puhui:

— "Vanha Tarvas!

"Me olemme tahtoneet muistaa sinua sukujuhlasi. Me emme ryhdy pitkältä puhumaan sinun elämäsi työstä, sillä sinä olet hankkinut sille kruunun, johon ei kunnan mies käsillensä koske. Miehuutesi ajan olet sinä kulkenut Suomen karhunnahassa ja eksytellyt meitä, mutta lopulta paljastui sinun sudenluontososi. Nyt olet sinä alentunut maasi vihollisten kätyriksi ja ulvot, kuin nälkäinen susi, valtaa tavotellen. Yksinpä olet sen tähden myynyt penikkasi ja pesäsikin. Kuten tiedät, oli aikomuksemme tehdä sinut toista tietä vaarattomaksi, sulkea sinut telkien taakse, mutta kun se ei ole onnistunut, tuomme nyt sinulle työsi tunnustukseksi sen lahjan, jonka sillä työlläsi olet ansainnut ja toivomme, että sinä osaat sitä käyttää isänmaasi hyväksi heti ja oikealla tavalla. Toivomme että itse ymmärrät sulkeutua tuomamme lahjan telkien taakse."

Vanha Tarvas tunsu puhujan omaksensa. Hän kuuli sen puhuvan sitä hänen oman henkensä kieltä, jota hän oli ikänsä ylistänyt ja jolla hän oli puhujaa ravinnut. Hänen suoniinsa tulvasi silloin nuorukaisen voimakas veri, kuten Simsonin käsivarsiin, kun hän kuuli Delilan laulavan filistealaisen rinnalla hänen häpeäksensä. Ja hänestä tuntui, kuin seisoi hän elämänsä suurimman kohtausten edessä. Mutta hän ei hätäntynyt. Oikean johtajan valmiudella vastasi hän lähetykselle:

— "Kiittäkää Viikin väen *epattoja*, jotka tämän ruumis-arkun ovat teidän kauttanne lähettäneet, lahjasta ja sanokaa, että minä täytän heidän toivomuksensa. Niin totta kuin suomensuvun täytyy elää ja päästä maansa herraksi, niin totta kannetaan tällä arkulla viimeisetkin viikinkiläisyyden tomut tästä maasta hautaan. Ja teitä, jotka olette mestarinne myöneet, kehotan minä loppuun asti seuraamaan Judas Iskariotin esimerkkiä maanne tähden, että se pääsisi Judaksesta... ja senkin tähden, että viikinkiläisyys tarvitsee kohta savenalajan pellon hautausmaaksensa. Ja itse Rooland Viik on palaava väkensä vallan ruumis-arkkua kiini naulaamaan. Mutta suomensuku ei tätä arkkua tarvitse, sillä se ei mene minun kanssani maanrakoon. Te olette minua herjanneet sudeksi. Hyvä!... Minä olen imettänyt nuoren polven ja Vaarnan Riston. Hän kyntää syvemmälle sen vaon, jonka yli ei Viikin mies hyppää. Rooma tuli suureksi suden seistessä Kapitoliumin portailla ja se hävisi suden siitä hävitessä, niinkuin Israel hävisi liiton-arkin hävitessä. Mutta minun sudenhenkeni ei häviä minun hävitessäni, sillä muistakaa, että Suomen hongat ulvovat sen sudenhengen kieltä. Suomen luonto huokuu minun sudenlauluani ja siksi ei se henki häviä minun henkeni sammussa. Suomalaisuuden susi ulvoo tässä maassa ijät kaikki muukalaisuuden kintereillä."

Tätä sanoessaan seisoivat suomensuvun ensimmäinen heimokuningas rauhallisena ja jäykkänä, kuin vanha tervaskanto ja suurena, kuin muinaisuuden kuningas. Lähetyksen miehet vaikenivat. Tarvas lopetti suomalaisia miehiänsä tarkottaen:

— "Jos te, Suomen kansan Delilat, olette Viikin epatoista löytäneet itsellenne filistealaisen, niin minusta te ette löydä sitä Simsonia, jonka hiuskarvat voisitte pois ajaa..."

Miehet poistuivat, kuin kerjäläinen kuninkaan luota, ja ruumis-arkku jäi saarnaamaan kuoleman voimaa ja kaiken turhuutta. Se pani Delilansa etsimään lahjoittajan ja lahjan saaneen hiuksien seosta sitä oikeaa ottaaksensa sen saksiansa väliin.

Mutta isku oli raskas Tarvaalle, kun hän näki omien miestensä ojentavan sakset hänen hiuksiinsa. Hän ei mennyt enää miestensä valmistamaan sukujuhlaan, vaan lähetti sinne saamansa lahjan ja seuraavan kirjeen:

— "Suomen miehet!

"Jätän teille tässä säilytettäväksi sen lahjan, jonka Rooland Viikin epatot minulle juuri lähettivät meidän luopioittemme käden kautta. He pyytävät minun sitä käyttämään niin, että se tulee käytetyksi suomensuvun hyväksi. Te käsitätte mistä on kysymys. Sillä arkulla on kannettava hautaan joko suomensuku, tai Rooland Viikin *valta*. Jos en minä teitä tuntisi, en lähettäisi tätä arkkua teille, mutta minä tunnen teidät ja olen varma, että te osaatte valita niistä kahdesta haudattavasta sen oikean. Te osaatte valita sen, jonka haudan on jo historia kaivanut ja jonka se on jo kirjoittanut elämänsä tehtävän suorittaneen kirjoin.

"Mutta yksi asia minuun koskee: Osa miehistämme huoraa Delilana maatansa Viikin väen epattojen kanssa. Delilat ja Juudokset ovat vaarallisempia, kuin vihollinen ja Moorankiven-iskut, sillä porton hiukset ovat vaarallisempia, kuin itse kalkilla maalattu portto. Sillä Moorankiven-iskuja ja vihollista voidaan vältellä, satoipa niitä idästä tai lännestä, mutta Juudokset peittävät paimenen, jolloin lauma hajoaa, ne peittävät porton rumuuden ja siksi kietoutuvat niihin miehet. Kun siis tätä lahjaa käytätte, niin sulkekaa siihen portto heiluvine hiuksinensa.

"Kansamme onnettomuus on aina ollut siinä, että toinen puoli siitä on ollut toiselle Juudaksena, jättänyt toisen puolen yksin hädän hetkellä. Eripuraisuus on ollut suomensuvun kirous.

"Sen johdosta on menetetty Unkari, Mordva, Vogulia, Votja, Ostja, Syrjäni, Tsheremissiä, Perma ja Bulgaria, Europan suuresta, voimallisimmasta, karaistuimmasta kansasta jäi siten jällelle pieni joukko. Eripuraisuutemme johdosta, sen johdosta, että toinen osa on aina liehakoinut vierasta, on sekin jäännös yhä heikennyt. Kun Moorankivi putosi, ei Karjala auttanut Hämettä, eikä Häme Karjalaa, vaan auttoivat eripuraisuudellansa vierasta. Sukumme kirous on siinä, että Viro ei tunne Suomea, ei Suomi Aunusta, eikä Vienaa... Siksi on häviämässä Ruija ja Aunus ja Vepsä, sekä Länsipohjan osa, ja Viro ja Inkeri taistelevat kuoleman kourissa.

"Eläköön Viikin varsinainen pieni väki rauhassa omalla rannallansa! Koristakaa se ranta! Tehkää niille siinä eläminen ihanaksi, sillä se on Suomen rantaa ja sen ihanuus on oleva Suomen kunnia. Ruotsalainen rannikko on *Suomen* pellonpiennar ja kukkikoon se punaisena, todistamassa Suomen vapautta, sen suvaitsevaisuutta. Mutta Viikin *vallalle* suomalaisten herrana ei tässä maassa saa olla muuta aluetta, kuin tämä arkku. Minä lähden maanrakooni ja jätän teille uuden lahjan perinnöksi. Sillä on tukahdutettava tässä maassa kaikki se henki, joka ei ole suomalaista, kaikki sekin, mikä haiskahtaakaan porton hengeltä. Suomensuku voi pysyä ainoastaan silloin, kun se kulkee tiensä puhtain mielin ja omin voimin, imee voiman omista rinnoistansa ja hylkää kaikki vieraat nisät. Valitkaa tahdotteko itse kantaa valmiilla arkulla hautaan kuolleiden luita, tai itse niiksi luiksi muuttua! Teillä ei ole muuta valittavaa, kuin elämä, tai kuolema, siunaus tai kirous... Pieni kansa on aina valinnut kirouksen, jos se kevytmielisenä katkaisee ystävyiden siteet voimakkaamman kanssa. Pieni kansa on valinnut kirouksen, jos se luottaa suuruuteensa, vaikka sen pitäisi luottaa *ainoastaan sitkeyteensä*. Kansa on valinnut häviön, jos se ei uskalla kulkea omin voimin, vaan turvautuu kerjäläissauvaan, kumarrellen muiden kansojen ovilla, ajaa Europan vasikoilla, tai heiluu toisten hapsina... Pienen kansan täytyy myös armotta leikata kaikki puremishalunsa jänteet, jos sen leuvassa ei ole *kylliksi paljon* hampaita, sillä hampaattomilla ikenillä purija saa aina veriset ikenet..."

Vanhan johtajan jyrkät sanat hämmästyttivät hänen väkeänsä. Johtajan häväistys ja isänmaan onni repivät miesten rintoja kissankynsin. Vanha Tarvas oli nyt lausunut viimeisen sanansa. Hän oli lausunut:

— "Minä panen eteesi, valittavaksesi elämän tai kuoleman, oman henkesi tai vieraan väen... Valitse."

Miehet seisoivat ymmällä. Riita nousi soista ja alkoi taas kulkea mailla raesateena, ja viikkiläiset ja tarvaalaiset seisoivat entistään katkerampina vastatusten. Tarvaan uskollisen väen ja toisten välit katkaistiin molemmin puolin, aivan vaistomaisesti, kuin johtajan taikasanan käskystä. Monet Tarvaan uskollisistakin miehistä epäröivät hetken, mutta liittyivät sitten sitä lujemmin johtajansa ympärille.

Mutta Harhamalle ilmestyi Tarvas yhä suurempana. Hän ilmestyi isänmaan uhrutulien sakeasta

savusta sitkeänä sutena, joka oli kalunnut ravintonsa Suomen karusta maaperästä, kestänyt sen savut ja nälät, ulvonut riemuiten Suomen honkien keralla, vainunnut kaikkea vierasta ja purrut sen poikki armotta, kuin nälkäinen susi. Pilkasta ja herjauksista huolimatta oli se kierrellyt kaikkialla, jättänyt kaikkialle sitkeän sudenhenkensä, ja nousi nyt laihana, kärsineenä, mutta sitkeänä ja pennuillensa uskollisena Suomen kapitoliumin portaille, kansansa sitkeyden perikuvana. Se asettui siihen ränsistyneen näköisenä, mutta varmana, kuin Romulus valta-istuimelle, verhona Suomen harmaa muinaisuus. Siinä seiso i se säästä ja nälästä välittämättä, kalvoi pois kaiken vieraan ja tarjosi tyhjännäköisten, mutta ehtymättömien utariensa sudennisiä kansansa imettäväksi, kasvattaaksensa siitä kansasta Pohjolan Romulusta.

Ja Harhama katseli niitä nisiä, näki niistä vuotavan jotain salaperäistä, suurta, sitkeää, vanhaa, ja hän janosi niitä, kuin juoppo viinaa, nälkäinen lapsi äitinsä nisiä...

* * * * *

Nuori Svärmeri istui pienessä huoneessansa. Pöydällä paloi pieni vahakynttilä sirossa kynttilänjalassa. Hän oli sen sytyttänyt isänmaan uhrituleksi, sen vertauskuvaksi. Kynttilän edessä oli pöydällä punakukka. Se oli Suomen viikinkivallan vertauskuva. Punakukka kukki kauniina ja sen vierellä mustalla liinalla oli pistooli ja pieni myrkkykapseli...

Nuori Svärmeri katseli kukkaa ja muisteli viikinkivaltaa, joka kukki Suomen rannikolla, kuin kukka sen akkunalla. Hän muisteli silloin myös koko maata, jonka akkunalla se kukka kukki. Hän muisteli sitä ja lämmitteli uhritulena palavan kynttilän valossa. Hän istahti, otti mandoliinin, näppäili siitä jonkun sävelen ja lauloi ajatuksissansa. Hän lauloi laulua "Viimeinen punakukka". Ainoastaan silloin tällöin näppäsi hän säveleen laulunsa lomaan. Sanat kuuluivat:

"Syystuuli käy. Viimeinen punakukka suruissaan Suomen rantaa koristaa. Europan kauneimmalla akkunalla se suurta kesää surren kaihoaa.

Se punakukka Suomen akkunalla vuossataa monta kukkinut jo on. Ja hallanmaassa, jään ja lumen alla, on kestänyt se, kaunis, turvaton."

Nuori Svärmeri keskeytti laulunsa, katseli punakukkaa ja muisteli Suomen akkunaa, josta avautui siintävä meri ja meren takaa kukan kotimaa ja koko suuri Eurooppa. Hän muisteli nuoruutensa iloja siellä punakukkamaalla, sinisilmäistä tyttöä, jonka kanssa hän oli lapsena ajellut perhosia, ja paljon muuta. Hän katseli pöydällä olevaa asetta ja myrkkykapselia, joissa kuolema oli piilossa... valmiina... kynnet terävinä... mustat silmät niin kumman näköisinä...

Hän huokasi, haisteli kaunista punakukkaa, muisteli taas Suomen akkunaa ja jatkoi sitten lauluansa:

"Se punakukka muualta jo aikaa on kuihtunut ja jäänyt unholaan. Ei maailmassa sille sisarrukkaa oo säilynyt. On tämä ainut vaan.

Ken sallisi mun kukkaa, orpoparkaa,
maailman kylmän kouran koskettaa!
Kuin armahinta linnunpoikaa arkaa,
mun käteni sua, kukka, puolustaa.

Jo talvi saa. Viimeinen punakukka
sen pakkasista kuihtuu kohta pois.
Siis vaikene jo ijäks, sävelrukka!
Ken ilman punakukkaa elää vois?"

Hän vaiken i... istui... ajatteli... katseli punakukkaa... muisteli Suomen akkunaa... Sitten laskeusi hän polvillensa isänmaan uhritulen eteen ja rukoili ääneti, otti viimeisen Herranehtoollisen: hitaasti vaikuttavan myrkkyy kapselin, nousi ylös, sytytti uuden kynttilän, asetti sen punakukan eteen uhrituleksi ja lähti ulos.

Kasakkapäällikön huoneessa paloi lamppu jumalankuvan edessä. Rautainen kasakkapäällikkö istui mietteissänsä ja katseli hänelle lähetettyä lahjaa: pääkalloa. Hän muisteli silloin Venäjän laajoja tasangoita, sen lähes kolmeasataa miljoonaa nyrkkiä, sen pistinmetsiä... kasakoita... lukemattomia rykmenttejä... Hän muisteli Tsaariansa, jolle hän oli ollut uskollisempi, kuin Jumalalle. Hän muisteli isänmaatansa, jonka suuruus oli hänelle kaikki maailmassa. Hän muisteli sitä ja katseli lahjaksi saamaansa pääkalloa, eikä kyennyt enää muuta kysymään. Hänen silmissänsä leimahti inho ja halveksiminen, ja hän lausui:

— "Koiranruoskaa te tarvitsette, ettekä kasakanpamppua... epatot...
Te 'kansakuntien joukkoon korotetut'!..."

Kasakkapäällikkö nousi, astui jumalankuvan eteen, teki ristinmerkin, pukeutui ja lähti.

Kiviportailla seisoivat vastatusten nuori Svärmeri ja rautainen kasakkapäällikkö. Jälkimäinen edusti mahtavinta, pelätyintä maailmanvaltaa, sen rautaisia rykmenttejä ja satoja miljooneja nyrkkejä ja pistimiä. Nuoren Svärmerin takana oli maailman viimeinen punakukka, hänen unelmiensa kukka...

He seisoivat vastatusten, molemmat suurina: suuren asian edustajina, suuren voiman lähettäminä.

Kului hetki... Jo kuului pistoolin lyhyt, kuiva laukaus... toinen... kolmas... neljäs...

Kaksi miestä vaipui kuoleman aina puhtaille liinoille ja heidän verensä vuotivat yhteen... suutelivat toisiansa... sopivat riidat... unohtivat kaiken ja haihtuivat samaan avaruuteen...

Mutta heidän henkensä kulkivat muistoina avaruudessa. Ja kun ne saapuivat Rajajoelle kohtasivat ne vahdin, joka lausui molemmille:

— "Tässä on *raja*. Tämän toisella puolen on toisen teko *rikos*, toisen *hyve*. Ja taas päinvastoin..."

Mutta portailla seisoivat kaikenhäviö, äärettömyys vesisienenä kädessä ja imi molempien veren itseensä, sieneensä, molempien veren yhtä ahnaasti, nälkäisenä, säälimättömänä, ja lausui sitä imiessään, huuliensa maiskutellen:

— "*De mortuis nil nisi bene.*" [Kuolleista ei muuta kuin hyvää.]

Kansa huokasi. Se näki laukauksen savun hälvetessä taivaan kirkastuvan. Ruonan Karhu nousi silloin ja lausui jäykkänä:

— "Suomen kansan peruskivenä ei kestä nopeasti lentävä luoti... Sen täytyy etsiä pysyvämpi peruskivi..."

Mutta ne sanat suhahtivat kansan silmille savukäärmeinä. Moni luuli, että kaikenhäviön käsi ei ulotu siihen, joka seisoo luodin käreillä. Kaikenhäviö katseli kansan uskoa rauhallisena ja ajatteli kylmänä:

— "Hukkuva uskoo olenkorressa olevan varman pelastuksen..."

Elämä peitti jälkiänsä. Kaikenhäviö oli imenyt vuotaneen veren. Kaksi hautaa oli kaivettu ja täytetty taas ihmislihalla ja mullalla. Kummallakin haudalla surivat omansa. Ainoastaan ne harvat valitut, jotka kykenivät näkemään elämän ja kuoleman ytimiin asti, unohtivat vihan ja koston.

— "Tällä reunalla lakkaa kaikki viha ja kosto", — lausui Ruonan Karhu kasakkapäällikön haudan reunalla, ja sen katkerimman vastustajan, Viikin Roolandinkin, kerrotaan nostaneen lakkiansa vastustajansa haudan umpeen sulkeutuessa...

Ja Harhama upposi nyt historian lehdillä epäilyksensä pehmeään rapakkoon. Vallankumous heilautti hänelle tuttua veriliinaansa ja hän katseli nuorta Svärmeriä ihastuneena. Hän katseli häntä, kuin se itse viimeistä punakukkaa. Hän katsoi häntä, kuin viimeistä oikeaa viikinkinuorukaista, viimeistä punakukkaa, tai hentoon vartaloon pukeutunutta Nikolain pientä varjoa...

Mutta oitis haihtuivat nekin näöt ja epäilyt ja ihailut, ja hänen eteensä ilmestyi taas kaikenhäviö, joka seisoivat elämän savujen ja elämänturhuuden keskellä sepele päässä, maiskutellen verisiä huuliensa ja kylmänä katsellen ihmis-elämän hyörintää ja sen uhritulia ja häviäviä pyrinöitä.

* * * * *

Ikuisen rauhan mailta kuului työkellon soitto... Heinä oli täysikasvuista... Kuoleman suuri heinäväki terotti viikatteilansa ja lähti niittämään ihmiselämää...

Pienessä huoneessa makasi vanha Tarvas tautivuoteella. Hän makasi aivan yksin. Ainoastaan joku rakastava käsi kohensi pään-alusta ja silitteli korkeaa otsaa, jolle kuolema levitti kylmää liinaansa. Kansa oli hänet hylännyt... Paimenta oli lyöty ja lampaat hajosivat...

Huoneen seiniä verhosi syysmusta murhe. Kuoleman kukka koristi akkunaa. Vanha Tarvas katseli kukkaa ja muisteli maatansa ja kansaansa... Rinta kohosi huonnasta raskaana... Kansa oli hävinnyt... Maa hävisi kansan mukana... Vanha Tarvas näki siitä ainoastaan maanraon...

Silloin huokasi Tervas ja etsi katseillansa jotain häviävän muistoksi... Hänen katseensa sattui sitä etsiessä kuoleman kukkaan, joka kukki akkunalla niin somasti... Katse kirkastui sitä katsellessa... Maanrako näytti äidin lempeältä silmältä...

Kuoleman kukka kukki kauniimpana... Vanhan Tarvaan vuoteen vierelle istahti Suomi-neito, kantele

polvilla... muinaisuus liinana hartioilla ja helyinä Tarvaan hengen-antimet... Se silitti Tarvaan harmaita hiuksia, suru silmissä, murhe mielessä, huokasi ja lauloi kanteleen säestyksellä:

"Tuuti, tuuti, tuuti, Tuonen lapsi!
Tuuti Suomen suuri matkamies!
Maasi jäätikölle sinut, harmaahapsi
johtanut on vaivaloinen ties.

Niin monet tiet ja polut mulle laitoit
ja monet hengen korut mulle toit.
Niin monet kukat myös sä mulle taitoit,
kuin kaunis sävel aina mulle soit.

Vaan mull' ei sulle muuta annettavaa
kuin kuolon tie ja kylmä hauta vaan,
ei lahjoistasi muuta vastalahjaa,
kuin kuolon sormi silmä sulkemaan.

Hyvästi jää! Nyt kuolon kukkaseksi
sen ikkunalle pääset kukkimaan.
Saat kuolon ystäväksi ikuiseksi.
Se luotasi ei luovu milloinkaan.

Ei kuolo sua koskaan petä, heitä.
Siks jätä siekin kaikki katkeruus!
Vikani kaikki unehella peitä,
kun on niin jalo ystäväsi uus."

Vanha Tarvas kuunteli surullisena sitä isänmaan laulua, jota hän oli riemuiten laulanut humisevien honkien keralla... Hän muisteli niitä polkuja, joita hän oli isänmaahansa aukonut... Hän näki, että ne polut olivat johtaneet hänet itsensä jäätikölle... hylätyksi... kaikkien jättämäksi... Sen ainoan polun oli isänmaa hänelle vastalahjaksi antanut... Hän tuli jo surulliseksi... Se oli hänestä liian vähä, vaikka maa onkin karu ja köyhä...

Mutta silloin huomasi hän, että isänmaa on antanut sentään muutakin: Hän näki kuoleman kauniin kukan akkunalta... ja lempeän maanraon hautausmaalta... ja kuusen varjon haudalta... Hän näki ystäviäkkin ympärillensä: uskollinen kuolema seisoivat vuoteen vierellä, sormi valmiina silmää sulkemaan...

Vanha Tarvas ihastui, eikä pyytännyt muuta, sillä se oli ainoa mitä elämä *voi antaa*... ja se oli ainoa mitä ihminen *tarvitsee*... Hän ei ollut enää katkera maallensa... Hän unohti kaiken muun, paitsi maansa honkien huminan... Niiden kanssa lauloi hän taas kilpaa Suomen kauneutta...

Ja silloin astui kuolema hänen vuoteensa vierelle, silitti kylmällä kädellensä hänen otsaansa, laski ohimoille seppeleen, painoi silmäluomen kiini ja kääri vanhan työmiehen kylmiin liinoihinsa...

Historian lehti kääntyi. Hautausmaa raottui. Kuolema levitti mustan liinansa paareille.

Kirkonkello kumahti ja ilmotti, että itsetietoisien Suomen kansan ensimmäinen johtaja, Tarvas, on nostettu sille mustalle liinalle, jolle jokaisen täytyy polvistua, tahtoi tai ei. Hänet oli nostettu sille liinalle, jolla makaavaa ei saa yksikään ainoa elävä tuomita, ei siihen koskea. Hän oli päässyt kuoleman paareille ja jokainen, joka häneen nyt koski, oli ruumiinraiskaaja. Hän makasi kylmänä, jäykkänä, suurena.

Hänen ohitsensa kulki kansa ja peitti hänet liinalla. Toiset levittivät hänen peiteliinoiksensa siunauksen, toiset kirouksen. Silloin nousi hänestä varjo: hänen elämänsä, asettui parien vierelle, poisti molemmat liinat ja lausui:

— "Minä itse peitän hänet... Valmistakaa te omia liinojanne!"

Kuolleen kiroaminen oli noussut isänmaan uhrituloesta: *rakkauden* tulista. Kansa oli kahtia parien edessäkin.

Kirkontornissa soivat Tarvaan sielukellot. Pikku teatterissa vinkuivat kalmanviulut. Ihmiset soittelivat kuolleen sääriluilla. Ne tanssivat kuoleman mustan kukan ympärillä, tanssittavana kalmanliinoin puettu Tarvaan ruumis, itse seisten sillä pinnalla, jolta jalka luistaa lakkaamatta haudan kylmään rauhaan. Väki oli juopunut isänmaanrakkauden viinasta.

Joukko Tarvaan miehiä astui silloin sisälle kysyen:

— "Onko lupa häissä soittaa kalman viululla? Onko lupa soitella ihmisen sääriluilla?... Saako ihminen niin häväistä *omat* sääriluunsa ja liata *oman* hautansa jo ennen siihen makuulle menoansa?..."

Kun vastaus viipyi, kysyi eräs tarvaalainen omiltansa:

— "Kun kuollut ei voi etsiä haudan rauhaa muista maista, eikö *isänmaan* pidä sitä hänelle turvata?"

— "Pitää", — kuului vastaus. Kysyjä jatkoi:

— "Isänmaan täytyy turvata rauha pahantekijöillensäkin. Sallimmeko soiteltavan *johtajiemme* sääriluilla?"

— "Emme", — kuului vastaus.

Kirkonkello oli lakannut kumisemasta. Kalmanviulu vingahti viimeisen kerran ja Tarvas oli päässyt haudan rauhaan.

Mutta Harhama muisti pääkallon, jonka hän oli murskannut, naisen pääkallon, jota hän oli kengänkärellensä pyöritellyt, ja kolmannen, jonka hän oli kiroten hautaan paiskannut... Hän polki historiaa tutkiessaan ilkeälle muistolle. Kun hän seuraavana yönä oli nukkunut, ilmestyi hänelle unessa luuranko, sylissä ne kolme pääkalloa ja sääriluu, jota se tarjosi Harhamalle viulun jouseksi. Ja osottaen pääkalloja, irvisti se ilkeänä:

— "Soita! Omat luusi sinä siten jo valmiiksi häpäiset..."

Hän oli lukenut kaikkea sairailta silmillä ja suurentanut luetusta itsellensä hirveän aaveen. Luuranko painoi hänet, unessa, istumaan ruumis-arkun kannelle, antoi hänelle viuluksi pääkallon ja jouseksi sääriluun. Hän vapisi... kauhistui... olisi huutanut, mutta ei voinut. Vähitellen muuttui pääkallo hänen omaksi pääkalloksensa, jousi hänen sääriluuksensa ja luuranko irvisteli hänelle ilkkuen:

— "Niin häpäisit sinä ihmisluusi..."

Hän havahtui kauhuunsa, hyppäsi vuoteelta likomärkänä tuskanhiestä...

Tarvaan kuolinhenkäyksestä suitsusi uusi vihan savukäärme ja läksi juoksemaan maita pitkin, savuavana, puhallellen pieniä käärmeitä suustansa. Kansa jakautui kahtia. Kukin kääntyi omalle puolellensa synkkänä, kuin auranmulta. Uhritulet paloivat molemmin puolin yhtä kuumina, mutta niiden liekit olivat jo käärmeen häntiä, jotka löivät toisiansa... sähisivät... kiemurtelivat... vihasivat. Peikko tuntui jo istuvan peikon selässä, itseänsä peikkoa pettämässä...

Harhama oli lukenut historian viimeiset lehdet ja hän nousi lukemastansa epäilyn paksu vaippa hartioillansa. Tyynesti ajateltuansa hän ei päässyt selvyteen, kuka oli oikeassa, tai oliko kukaan. Hän ihaili kutakin silloin, kun näki siinä suurta, olipa se mitä hyvänsä. Uhrien mustasta savusta nosti hänen eteensä päätänsä vuoroon yksi, vuoroon toinen. Hän keinui silloin joukkotunteen mukana, antoi sen viedä, ei kysellyt lopulta mitään, käpertyi vaistomaisesti tarvaalaisiin. Se joukko veti häntä, kuin vedensilmä siitä asti, kuin pikku Irmas oli sen vedensilmän avannut, pannut sen pyörimään joukkotunteen suppilona, joka pyöriessään vetää kaikki sen likelle ja sen käsiin kerran joutuneet. Ja siihen pyörintään vajotessansa oli hän katsellut Tarvaan suurta kuvaa ja sen joukkoa johtajan valossa. Hän käpertyi Tarvaaseen enimmänsä silloin, kun tämä seiso i suurena pilkkasateessa, omiensa hylkäämänä... tuomioistuimen edessä... kirovai palla peitettynä... toisten hänen sääriluillansa soitellessa kalmanviulua ja hänen oman elämänsä seisoessa hänen ainoana asianajajanansa, osottaen häntä ja lausuen:

— "*Ecce homo!*"

* * * * *

Halki avaruuden, läpi maailmoiden pauhun lensi elämä suurena, kiemurtelevana käärmeenä. Se söi itseänsä ja syntyi siitä ruuasta aina uutena. Se söi itseänsä ihmis-elämällä, syntyi uutena ihmisten elämänä.

Sen suuren käärmeen selkään nousi Tarvaan sijalle hänen "vanhin poikansa" Vaarnan Risto, joka oli Tarvaan nisistä juonut sudenmaitoa, sen sitkeyttä ja viisautta. Hinteränä seiso i hän elämän suuren käärmeen harjalla äärettömyyden kaikkien pillien soidessa, käärmeen itseänsä hävittäessä ja häviöstä uutena syntyessä.

Historia, jossa Harhama jo kahlasi epäilijänä, kulkien joukkotunteen ajamana, joukko-ihmisen mukana, päättyi tapauksiin: nykyhetkeen.

* * * * *

Lähes kolme neljännestuhatta kertaa oli maa kiertänyt suuren ratansa auringon ympäri siitä lähtien, kun Ruotsin miehet nousivat ase kädessä viikinkiveneisiinsä ja purjehtivat valloitusretkelle Suomen rantaa kohti. Seitsemänsataa viisikymmentä vuotta oli kohta kulunut niistä päivistä, jolloin tämä maahan purjehtinut vihollinen laski vieraan vallan ikeen Suomen vapaan miehen hartioille, kukisti sen jumalien vallan ja hävitti sen kansallisen yhteiskuntajärjestyksen ja istutti Suomen ikkunalle punakukan, salvaten sillä usein pirtin koko akkunan, niin että tuvassa oli pimeä olla. Samana vuotena järkkäyivät Venäjän vallan perustukset Tyynenmeren rannalla. Jaapanin rautaiset rykmentit valtasivat sen kotkanpesän, Port-Arturin, ja vallankumous nosti päätänsä yhä rohkeampana. Suurten maailmantapausten mainingit vyöryivät sotatantereella halki Venäjän ja tuntuivat suomensuvun asuma-aloilla. Tarvaan väki, joka nyt oli kokoutunut Vaarnan Riston ympärille, pyysi Tsaarilta, että hän sallisi Viikin karkotettujen miesten palata takaisin ja kutsuisi kokoon kansan edustajat, jotta ne saisivat tarkastaa hallitsijansa vaatimukset. Peräsinä vartioiva kasakka oli nyt suopeampi ja jo purjehti Tarvaan väki toivorikkaana ja rohkeana. Tsaari suostui heidän pyyntöönsä ja karkotetut saivat luvan palata isiensä maahan.

Taas varusteltiin laivaa Ruotsin rannalla Mälarin laskusuun seuduilla. Suomen ja koko maailman viimeinen oikea viikinki, suuren viikinkivallan viimeinen arvokas edustaja Rooland Viik astui ylevänä laivaan ja lähti Suomeen, uudistamaan siellä vanhojen viikinkien äsken kukistunutta valtaa. Häntä olivat saattamassa Ruotsin miehet, Tyko Håkansson ja Thure Rolf rouvinensa ja monta muuta. Kun laiva lähti, puhui Tyko Håkansson kotimaahansa lähtevälle Rooland Viikille:

— "Jumala antakoon sinulle voimaa ja viisautta uudistamaan Auran rannoilla kerran perustetun esisiemmen viikinkivallan ja maineen!"

Rooland Viik katsahti laivaväkeänsä. Niiden seassa oli suuri joukko suomensuvun miehiä, jotka myös nyt palasivat kotimaahansa. Hän johti *vierasta väkeä*. Hän tunsu mielensä masentuvan, mutta vastasi arvokkaasti.

— "Niin, kuin näette, on suuri osa laivaväestä pohjaltaan Tarvaan väkeä... Esi-esiemme laivoissa oli väkenä valituimpia viikinkejä."

— "Mutta onhan Tarvas kuollut", — huomauttivat toiset.

Rooland Viik mietti ja vastasi hieman surullisena:

— "Niin. Tarvas on kuollut, mutta hän on imettänyt koko kansan sudenmaidolla: Hänen perustamansa koulut ovat olleet suomalaisuuden sudenpesiä ja Vaarnan Risto on niissä imenyt suden nisiä."

Ruotsin naiset ja miehet tulivat surullisiksi ja Thure Rolf lausui:

— "Mutta onhan kotimaassasi heimomme väkeä valmiina, jota ei ollut esi-isillämme."

Rooland Viik näytti hieman surulliselta. Hän muisteli väkeänsä hänkin. Hänestä tuntui että väessä oli akanoita. Aina, ja viime vuosinakin, oli tapahtunut paljon semmoista, johon hän itse ei olisi käsin tarttunut. Hän muisti sitä ja vastasi:

— "On. Mutta siinä joukossa on paljon epattoja kuten Tarvaankin väessä. Ne halveksivat hallittavaa kansaa ja sepittelevät siitä häväistysrunoja. Se ei kuulu oikean viikingin tehtäviin ja mielenlaatuun. Esi-isämme olivat Odinin ja Torin valittua väkeä..."

Kun Ruotsin rouvat kuuluivat ne sanat, nousivat vedet heidän silmiinsä. Muinaisuuden suuret viikinkihaamut ilmestyivät heidän sielussansa ja he katselivat ihastuksen valtaamina niiden vallan ja muistojen viimeistä edustajaa, joka nyt lähti ruotsalaisen viikinkiheimon viimeiselle viikinkiretkelle. Tyko Håkanssonin rouva puristi hänen kättänsä jäähyväisiksi ja lausui luottamuksella:

— "Mutta viikinkimaineen sinä uudistat yksinkin."

— "Kiitos suuresta ajatuksesta! Minä voin vastata että viikinkivalta loppuu kunniakkaasti, mutta sen jälkimainingit jäävät epattojen käsiin", — vastasi Rooland Viik ylevänä. Ja kun laivaa irroitettiin jo rannasta, lisäsi hän: "Mutta minä lähden toivorikkain mielin, sillä minä tiedän, että Moorankivelle laskettu vapaus on itsensä kautta takaava ruotsalaisen sivistyksen tulevaisuuden Suomessa. Siinä vapaudessa on kansoja kiehtova vetovoima..."

Mutta Viikin Roolandissa sitä, sanoessaan, oli jotain vakavaa, ajattelevaa.

Tyko Håkanssonin rouva huomasi sen. Hän katseli Rooland Viikiä, joka seisoi laivan kannella turvattomana, miltei kokonaan Tarvaan entisen väen ympäröimänä, ja lausui hänelle:

— "Eikö Ruotsin miehillä, jotka asuvat Suomen rannalla, ole jo aika pyrkiä sovintoon Tarvaan voimakkaan väen kanssa?"

Ja kaikki vaikenivat ja miettivät. He ajattelivat, eikö maailman viimeinen punakukka olisi turvatuin, jos se tyytyisi rantaansa ja kukkisi ystävytydessä sen lumivalkean kukan kanssa, jolta se tähän asti oli niin monesti tukinnut Euroopan akkunan niin, ettei sille valo päässyt. Rouva Håkansson lausui hetken kuluttua, kuin itseksensä:

— "Onhan Suomessa tilaa sekä Odinille että Väinämöiselle, Torille ja Ilmariselle..."

Kaikki ajattelivat. Rooland Viikin otsalle nousi ryppy. Thure Rolf lausui lopuksi:

— "Jumaloille kyllä on rasiassakin tilaa, mutta ihmisille oli jo kahden asuessakin maa liian ahdas... Kain ja Aabel eivät mahtuneet siihen..."

Elämän taisteluiden syyt nousivat puhujien eteen käsittämättöminä, hämärinä, järjettöminä. Itse Rooland Viik mietti sitä pulmaa, ajatteli, miksi maailman viimeisen punakukan täytyy ulotella lehtiänsä sinne, missä ne pakostakin tapaavat Pohjolan pakkasen, joka ne palelluttaa, tapaavat Suomen lumivalkean kukan lumiset alueet. Sitä he miettivät ja odottivat vastausta. Ja vastauksena paistoi heidän silmiinsä se kuva, jonka Rooland Viikin viimeiselle viikinkiretkelle lähtö oli heissä herättänyt: Heidän eteensä levittäytyi vanhan viikinkivallan *häviö*: Kaikki oli hävinnyt, Odin ja Tor ja Valhalla ja kaikki. Kaikki saarnasi, että elämän taistelu on turhaa, sillä kaikki kulkee kumminkin samaa maalia kohti: pääkalloa kohti...

Mutta Viikin Roolandin laiva kynti jo niitä samoja vesiä, joiden aaltoja halkaisivat muinoin viikinkilaivat... Aalto loiskui... taivaanranta hävisi meren sineen... Jo näkyivät Suomen merilyhyt... jo tuikuttivat omat merivalot... Kohta nousi saaria vedenrajasta... Ne olivat Suomen saaria... Laiva solui niiden välitse... Jo hymyilivät tutut luodot, nauroivat tutut salmet... Laiva laski niiden ohi. Jo nousi merestä Suomen kaupunkinen ranta, eikä kestänyt kauvan, kun laiva jo laski samaan rantaan, mihin lähes kolme neljännesvuosituhatta sitten olivat laskeneet viikinkivalloittajien veneet. Viikin Rooland astui maalle ja häntä seurasivat hänen omat ja häneen liittyneet entiset Tarvaan miehet. He nousivat isänmaansa maalle mielet katkerina, ja savukäärme alkoi taas juosta maita entistä katkerampana. Veli ei huolinut veljen vastaanotosta ja sisar ei ymmärtänyt sisarta.

Kun Viikin Rooland matkusti miestensä luo toisten palaavien seuraamana, jakaantui kansa hänen edeltänsä kahtia, kuin vesi veneen, lumi lumiauran tieltä. Toisella puolen seisoi Viikin väki ja ne "toiset". Se väki nosti lakkiansa palaavien kunniaksi, kukkia satoi ja eläköön-huudot kaikuivat. Mutta toisella puolen tietä seisoi vanhan Tarvaan väki synkkänä ja äänettömänä. Sen väen tunteet olivat kahtalaiset: Se tiesi, että veli ei ota vastaan sen tervehdystä, eikä se voinut myös ilohuudoin ottaa vastaan viikinkiä, joka tuli uudistamaan vallottajan ikivanhaa, raskasta valtaa. Sen kujan läpi ajaen saapui Rooland Viik miestensä luo. Vallottajaa ei odottanut nyt miekka, vaan seppelä...

Se oli viikinkien kaikkien valloitusretkien loistavin ja niiden viimeinen voittokulku... Ei ainoakaan muinaisuuden suurista viikinkipäälliköistä ollut kulkenut semmoista voittokujaa pitkin. Ei ainoakaan heidän voitoistaan vetänyt vertoja Rooland Viikin voitolle, jolla hän uudisti esi-isiensä vallan ja lopetti sen mainehikkaat retket. Ei ainoakaan häviävä valta ole viime päivinänsä nähnyt lippunsa nousevan entiseen verraten niin ylpeänä juuri häviön edellä. Ei ainoakaan vallan viimeinen edustaja ole niin voitokkaana noussut häviävän vallan huipulle, korottaen sen vallan loistavammaksi, kuin se on koskaan ennen ollut. Rooland Viikin osaksi oli tullut kohtalo, jota maailmanhistoria ei ollut vielä suonut yhdellekään kuolevalle ennen häntä. Hän nousi sillä ikivanhan viikinkivallan, Euroopan *vanhimman* olemassa olevan vallan, vanhimman vallottajavallan merkillisimmäksi mieheksi ja sen vallan kadehdittavimmaksi päälliköksi.

Itsetietoisena ryhtyi nyt Viikin Rooland karkottamaan Tarvaan miehiä niiltä paikoilta, joihin ne olivat astuneet vastustajien niistä poistuessa. Useat hänen miehistänsä jo kiiruhtivat johtajaansa ja huomauttelivat, että he olivat valmiit astumaan paikoilleensa ehtoja asettamatta, mutta Rooland Viik itse vaikenä vielä ja odotti aikaansa. Ja maailman viimeinen punakukka kukki nyt taas Suomen akkunalla entistä rohkeampana. Se uhkasi taas punallansa tukkia Suomen pienen akkunan, Katkerana ajatteli moni sitä hetkeä, jolloin olisi uudestaan astuttava *soutajiksi* viikinki-kalerilaivaan ja raadettava laivan isäntien seistessä sen komentosillalla...

* * * * *

Roihuavina alkoivat nousta uhritlet isänmaan kukkuloilla. Vihaisina kiepahtelivat niistä katkeruuden mustat savukäärmeet. Palavat tuohukset käsissä kulkivat toiset heitellen efiältesvaipan jokaisen hartioille, joka oli Tarvasta totellut. Loukatut puolestansa maksoivat sapen katkerammalla sapelia,

käärmeestä ne lähettivät vastalahjaksi poikivan käärmeen, kavaltajanvaipasta maansa petturin vaipan. Kohta kulki kansa omatekemissään pukimissa. Isänmaan savut sokaisivat silmiä. Jokainen luuli sen vaipan *näkevänsä*. Kun kaksi tuli tiellä toisiansa vastaan, lausui toinen:

— "Sinun kauhtanasi liepeet heiluvat itään päin."

— "Ja sinun halaattisi länteen", — vastasi toinen, eikä kumpikaan huomannut, että he olivat *alasti*...

Elämän rautaiset vaunut vierivät edelleen. Kamppailu alkoi Suomen herruudesta. Viikin väki odotti aikaansa.

Mutta silloin alkoi nostaa päätänsä uusi vallanvaatija: Hornan luolan väki heräsi Suomessa päivän päältä. Se nousi pengertä penkereeltä sille Korkeallevuorelle, josta näkyvät koko maailman rikkaudet ja sen kunnia ja loisto. Maailmankurjuus nosti Suomessa repaleista lippuansa ja kokosi ryysyistä joukkoonsa sen ympärille. Isänmaan uhritulien loistaessa ja vihaisten savukäärmeiden niiden kidasta purkaessa poikueitansa, kohosi maailmankurjuus, Hornan luolan nääntynyt joukko yhä korkeammalle maailman Korkeanvuoren huippua tavoitellen.

Sen ensimmäiset repaleiset armeijat seisoivat jo vuoren huipulla. He näkivät sieltä, kuinka kulta välkkyi ja hopea hohti. Heidän silmänsä eivät olleet sille hohteelle tottuneet. Se hohde häikäisi niitä. Se suurensi kultamunin kultavuoreksi. Uusi valo ja ihastus valeli sen häikäisevällä purppuravärillä, välkytteli sitä ihastuneiden edessä ja kirkasti sen säteillensä.

Silloin astui väen eteen sosialismin loistava haamu, veripunainen vaippa hartioilla, nosti oikean kätensä sivulle, osottaen kiiltäviä kultavuoria, seiso i päin kansaa ja lausui:

— "Katsokaa! Suomi ei ole köyhä..."

Ja väki uskoi, että Suomi oli rikas kullasta ja kaikesta. Se uskoi, koska se näki sen silmillänsä. Se ihastui, ja kultamuru suureni sen silmissä yhä suuremmaksi, kirkastui kirkkaammaksi.

Sotalismin loistava haamu kysyi silloin repaleiselta, nääntyneeltä väeltä:

— "Tahdotteko vieläkin syödä leipääne muuttamalla *kiviä* leiväksi, kun kulta kiiltää noin *likellä*?..."

Repaleinen joukko oli vaiti ja muisteli millä vaivalla se oli muuttanut kiviä leiväksi. Sotalismin haamu jatkoi:

— "Tahdotteko muuttaa *kiviä* leiväksi, kun kulta on noin *paljon*?"

Joukko hieroi kullaa välkkeen huikaisemia silmiänsä. Kultamuru suureni sen silmissä suurenemistansa. Haamu jatkoi:

— "Valitkaa kumman tahdotte!"

Ja ryysyinen väki valitsi kullaa. Se kurotti kätensä jo ottamaan kultavuorta, mutta loistava haamu osotti niitä, jotka seisoivat tarvaalaisten ja viikkiläisten etunenässä, vartioiden kultavuorta. Se osotti niitä ja lausui:

— "Katsokaa! Kulta ei ole vielä teidän otettavissanne, sillä te olette panneet kissan makkaraa vartioimaan. Kulta on vartijoiden hallussa..."

Joukko hämmästy i. Haamu kysyi edelleen:

— "Ettekö ole tyhmästi tehneet?... Eikö teidän itsenne olisi hyvä olla kultavuoren vartijana?..."

Jokainen tiesi, että se olisi hyvä. Silloin loistava haamu kehotti heitä:

— "Astukaa siis itse kultakasojen vartijoiksi!"

Ja joukko oli valmis siksi astumaan. Mutta kun se ei ymmärtänyt, miten se voisi tapahtua, miten olisi mahdollista päästä kultavuoren vartijaksi, selitti haamu heille, kuinka he tähän asti olivat väär ien johtajien narraamina kantaneet kultaa kasaan ja jättäneet sen niiden vartioittavaksi. Ja lopuksi hän kysyi kuulijoiden risaisia pukimia osottaen:

— "Katsokaa repaleitanne! Onko *teille* siitä kultakasasta kultaa liennyt?"

Jokainen oli halki elämänsä tuntenut, kuinka kulta kiertää häntä, kuin maa aurinkoa, ei anna muruakaan hänelle, vaikka saa hänestä kaikki, kuin maa valonsa kierrettäväst änsä.

Haamu osotti silloin kullavartijoita ja kysyi edelleen:

— "Katsokaapa niiden pukimia! Onko se väki kitunut kullan puutteessa?"

Ryysyinen väki katsoi. Haamu jatkoi kyselyänsä:

— "Oletteko te siis kulkeneet oikeiden johtajien johdettavina, kun olette kulkeneet Tarvaan ja Viikin talutettavina? Oletteko kulkeneet oikeassa joukossa?"

Kuulijat ällistyivät. Heille oli päivän selvää, että jotain oli vinossa, että heitä oli petetty. He olivat koonneet kultaa ja olivat nyt repaleisia, nälkäisiä, mutta kullan vartijat kävivät ylellisesti puettuina, eikä niiltä puuttunut mitään. Suuri haamu lopetti:

— "Kun sen olette nähneet, niin älkää enää silmiänne sulkeko! Tehkää luokkarajat selviksi! Riuhtaiskaa itsenne irti porvareista, niin kultavuoret ovat teidän!"

— "Irti porvareista!" — huusi ihastunut väki oitis.

Ja silloin alkoivat tarvaalaisten ja muiden rivit harveta. Yhä sankemmat parvet alkoivat kiivetä maailman Korkeallevuorelle katselemaan maailman rikkauksia, joista he olivat kuulleet niiden kertovan, jotka olivat ne jo nähneet. Ja he todellakin huomasivat kultaa ja rikkautta kaikkialla. Kaikkialla oli maata, kalliita metsiä, taloja, herraskartanolta, pappiloita, kaupunkeja, viljavainioita, karjoja ja kalavesiä. Ei ollut tuuman alaa, jossa ei olisi aarre odottanut.

Mutta he myös tiesivät, että se ei ollut heidän. Toiset olivat sen anastaneet, niin oli sosialismin suuri haamu selittänyt. Ääretön katkeruus täytti silloin heidän mielensä, kun he huomasivat, että heitä oli niin törkeästi petetty.

Niin alkoi uusi joukko-ihminen Suomessakin kasvaa ja voimistua. Se kohosi yleisen sekasorron ja vihan keskeltä. Maailmankurjuus nousi Suomessakin Korkeallevuorelle ja katseli sieltä maailman rikkauksia, kullan välkkeen sen silmiä huikaistessa ja rikkaiden loiston poikiessa käärmeenpoikia sen poveen.

Ja silloin alkoi isänmaan uhritulista nousevissa savuissa, niistä nousevien mustien käärmeiden seassa häilähdellä punaisia käärmeitä, jotka kiepahtelivat vihaa suitsuten... hedelmöittivät lapsiansa... sihisivät... siittivät kokonaisia poikueita... punasivat kohta savut punakirjaviksi ja alkoivat vaatia osaansa maailman rikkauksista ja vallasta. Viikin yhtyneen väen ja tarvaalaisten rinnalle astui kolmas suuri joukko-ihminen, valtaaville tunteinensa ja punaisine käärmeinensä...

Se uusi ihminen oli syntynyt siitä suuresta elämänkäärmeestä, joka hedelmöitti itsensä omaa ruumistansa syömällä. Se oli syntynyt siitä elämänkäärmeestä, jonka harjalla Vaarnan Ristonkin ja Rooland Viik joukkoinensa seisoivat isänmaan uhrituohukset käsissä. Se syntyi siitä elämänkäärmeestä, joka avaruuden kaikkien pillien soidessa kiemurteli äärettömyydessä, kietoutuen rataansa huimaavan maanpallon ympäri moninkertaisena käärmevyönä. Se syntyi siitä käärmeestä sen osaksi ja ryhtyi heti syntymäemätintänsä: omaa ruumistansa, syömään ja oksentamaan syötyä uutena elämänä.

* * * * *

Kohta sen jälkeen kokoutui taas eduskunta, jonka kokoonkutsumiseen kotiajääneet Tarvaan miehet olivat hankkineet luvan. Näinä aikoina sai Harhama eräältä korkealta venäläiseltä henkilöltä Grafskijlta kutsun tulla hänen puheilleensa. Otettuaan selvän, että kutsua ei oltu tehty hänelle vihamielisessä hengessä, hän matkustikin mainitun henkilön luo, joka hänelle alkoi puhua kysyvästi:

— "Te tunnette rouva Vronskajan?... Anna Pawlownan?"

— "Kyllä, Teidän ylhäisyytenne!" — oli vastaus.

— "No, hän kirjoitti minulle jo viime syksynä ja pyysi Teille suositusta, mutta minä mitenkä lienen sen unohtanut, kunnes hän nyt taas siitä muistutti", — jatkoi Grafskij.

Jo salaisen järjestön muodostumis-aikana oli sovittu, että ainakin yksi miehistä koettaa päästä armeijan yhteyteen järjestön nimessä toimimaan. Harhama oli siihen tehtävään kuin valittu kielitaitonsa tähden. Hän oli jo ennen pakoansa ryhtynyt hankkimaan itsellensä sitä varten suosituksen. Pakonsa hän oli aikonut ainoastaan siksi pitkäksi, että ehtisi päästä turvatuksi ja saada järjestön jäsenistä tiedon. Siksi oli hän pyytänyt Anna Pawlownan toimittamaan hänelle suositukset. Kun hän nyt odottamatta kuuli asiasta puhuttavan, tuntui hänestä, kuin seisoi hän rikollisena järjestön edessä. Hän oli viime aikoina sen jo miltei unohtanut ja nyt se nousi, kuin vainaja haudasta muistuttamaan jostain. Hänen eteensä avautuivat taas nopeasti elämän hämärät. Hän katseli sen sotkeutumaa ja mietti missä pohjukassa hän nyt oikeastaan oli. Kenraali Grafskij jatkoi:

— "Minä kun en tunne Teitä tarkemmin, en nyt voisi suositusta vielä antaa, mutta ehkä tahdotte ottaa

viran omassa maassanne, niin minä voin olla Teille avullinen sitä saadessa... Silloin voin oppia Teitä tuntemaan ja kenties suositella..."

Harhama istui sanattomana, katsellen vallankumouksen verisormea, joka nyt oli hänen eteensä loihdittu. Samalla hän muisti rouva Esempiota, ja hänestä tuntui, että tämä oli hänellä nyt taakkana, jota hän ei voi pois viskata.

— "Vai kuinka Te ajattelette?" — kysyi kenraali Grafskij, kun Harhaman vastaus viipyi.

Harhama ajatteli taakkaansa ja katseli vapauden verisiä merenselkiä. Viimein vastasi hän ajatuksissansa:

— "Kiitos, eminenssi. Mutta minä en voi ottaa, enkä halua mitään valtion virkaa kotimaassa... Olisin halunnut töittääni takia päästä Venäjän Aasiaan tutustumaan siellä paikallisiin kieliin ja ehkä tekemään muitakin tutkimuksia."

— "Aa!... Vai semmoinen asia!... No, hyvä on!... Minä mietin asiaanne ja sitten myöhemmin näemme mitä tulee", — lausui siihen kenraali Grafskij, ojentaen kätensä jäähyväisiksi ja lopettaen:

— "Olen kernas tekemään, mitä voin... Tahtokaa vaan kääntyä puoleeni!..."

* * * * *

Suuri elämänkäärme loi historiaa: Se söi itseänsä ja syntyi syömistänsä.

Matkalla joutui Harhama katselemaan kansan-edustajien taistelua. Uusi joukko-ihminen astui siellä jo punaisine käärineinensä savun ja katkeruuden pilvistä näkyviin. Maailmankurjuus vaati osaansa maailman rikkauksista. Viikin yhtynyt väki seisoj tarvaalaisten vastassa, entistä katkerampana, ja tarvaalaiset taistelivat kunniansa puolesta vihaisena käärmepepänä, joka sähähti jokaisesta loukkauksesta.

Ja kaiken sen taistelun seasta nousi uusi joukko-ihminen: kurjalisto, yhä voimallisempänä, kietoutui kullan säteistä kutoutuvaan verkkoon, näki onnen-auringon nousevan tulevaisuuden yhteiskunnasta loistavana tulipyöränä, josta säteili rikkaus ja onni ja valta ja vuoti viini ja levittäytyi rauha ja lepo elämän yli, kuin päivänpaiste, joka valovaippana laskeutuu maahan, peittäen valtakunnat ja valtameret lämpimällä valollansa.

Kenraali Grafskijn luota meni Harhama eduskunnan istuntoa katsomaan. Vastustajat seisoivat vihaisina vastatusten ja uusi joukko-ihminen vaati niiltä molemmilta valtaa ja valtiikkaa ja kultavuorien avaimia. Se vaati yleistä ääni-oikeutta. Vaarnan Risto väkinensä tuki uuden ihmisen vaatimusta. He tiesivät, että se siirtää vallan painopisteen suomalaiselle ainekselle, tekee lopullisesti turhiksi Viikin Roolandin vallan-uudistuspyrinnöt. Vaatimusta vastusti Rooland Viik väkinensä ja osa häneen liittynyttä entistä tarvaalaista väkeä, Ritalan nykyiset miehet. Kun asia oli esillä, pyysi Erkki Finne puheenvuoron ja lausui:

— "Minä ehdotan, että kysymyksen annetaan raueta. Ei ole nimittäin edellytyksiä yleiselle äänioikeudelle. Viime vuosien taistelussa on osa kansaa osottautunut kunnottomaksi. Olisi sen tähden ensin tehtävä siivous ylimmästä alimpaan. Yksinpä meidän joukossamme täällä istuu miehiä, jotka ovat tahranneet kansan kunnian ja oman ihmis-aateluutensa..."

Vihanlieskat alkoivat tuprahdella isänmaanrakkauden liedestä.

— "Hyvä!... Hyvä!" — huutavat Viikin miehet.

— "Kutka?... Kutka?... Kutka ovat aateluutensa tahranneet?... Nimet esiin!" — huutavat Vaarnan Riston miehet, noustun kunniaansa puolustamaan, kiihkeinä, ärsytettyinä petoina. Erkki Finne jatkaa rautaisella äänellä:

— "Minä osaan sanoistani vastata ja rohkenen puhua suoraan. Mainitsen niistä Vaarnan Riston..."

— "Alas herjaaja!... Alas!... Alas!" — huutavat Vaarnan miehet kiihtyneinä. Viikin miehet nauttivat kostosta. He juopuivat siitä, kuin viinasta. Suuri isänmaantunne sammutti kaiken muun, etsien vettä omaan janoonsa. Erkki Finne jatkoi synkkänä:

— "Vaarnan Risto ei ole kuunnellut kansan ääntä. Hän on jäänyt hieromaan vieraan kanssa kauppaa maan oikeuksista."

Puheet kuuluivat yli maan. Hyvä- tai alashuudot olivat maan yhteisiä. Pisto koski koko käärmepepää,

pistäjinä olivat kaikki tarvaalaisten vastustajat. Kunnia on ihmisen kipein paise. Siihen paiseeseen koskee pieninkin pisto, jos se on terve, puhdas ajettuma.

— "Hyvä!... Hyvä!" — yrittivät muutamat Viikin miehet myönnytellä.

— "Alas herjaajat!... Alas!" keskeyttivät kiihtyneet tarvaalaiset, Vaarnan Riston miehet, tukahduttaen hyvä-huudot ja Erkki Finnen puheen. Ihmisten mielet hehkuivat hiiloksena. Isänmaanrakkaus tuprusi vihana, loukkaukset sinkoilivat salamoina. Erkki Finne yritti vielä puhua:

— "Vaarnan Ristoa on imettänyt itse Tarvas. Hän on juonut Tarvaan hengen sudenmaitoa."

— "Niin onkin!" — keskeytti huudahdus.

— "Sudenmaidosta lähti roomalaisuuden henki", — huomautti joku.

— "Mutta Tarvas-susi oli kansansa pettjä", — yritti Erkki Finne jatkaa.

— "Alas!... Valetta!... Herjausta!... Alas!... Alas!... Tarvas on suomalaisuuden suuri susi!" — huutavat uhkaavat äänet. Kuului joku koko maan hyvä-huuto. Erkki Finne vaikenä. Tarpilan Juro puhui jäykkänä:

— "Meidän tarvaalaisten kunniamme ei ole semmoinen mädännyt paise, johon ei koske... Se on *puhdas* ajettuma... Siksi älköön siihen kukaan koskeko!"

Mielet kiihtyivät. Puhdas paise ärtyi jokaisesta pistosta. Mutta uusi, kolmas joukko-ihminen kokosi voimiansa ja odotti omaansa. Se kasvoi, lappautui entisyydestä, ja nykyisyyden kiistoista ja vihasta, kuin lapamato ihmisestä. Nuori Ritala puhui, kädessä isänmaanrakkauden uhrituohus:

— "Suomen kansan ainoana peruskivenä on laillisuus. Me emme voi ryhtyä mihinkään, ennen kun olemme päässeet sille kivellet. Rämeele me emme rakenna. 'Wilhelm Tellin' nuoli on meille jo avannut tien sille kivellet. Meidän täytyy kaikki muu lykätä siksi, kun on sille kivellet päästy..."

Ja sitten puhuivat useat muut. Viikin väki yleensä ei hyväksy äänioikeusasiaa. Syyksi mainitsee se lyhyen:

— "Me emme ole vielä päässeet Moorankivellet ja jokainen muualla tehty teko on laittomuutta..."

Hintä Vaarnan Risto pyysi silloin puheenvuoron, nousi vaatimattomana ylös ja puhui:

— "Erkki Finne sanoo, että minä olen jäänyt maahan, silloin kun hän lähti Moorankivellet kunniansa pelastamaan. Aivan niin. Mutta tietäköön Erkki Finne ja muut täällä, että sillä aikaa, kun hän istui Moorankivellet, täytyi meidän jääneiden maata yömmä vieraan vieressä, samassa sängyssä, säilyttääksemme edes sängynreunan hänen paluutaan varten... Ja tietäkö Erkki Finne, mitä me niinä öinä olemme kärsineet?"

* * * * *

Harhama alkoi kääpetyä Vaarnan Riston ympärille. Mielikuvituksessaan hän kuvaili hänet makaamassa kylmän mustan jättiläiskäärmeen vieressä, tuntevan sen kylmän hengityksen ja sen ruumiin uhkaavat liikkeet ja yrittelevän niitä välttellä, isänmaan tähden. Hän katseli häntä siihen valmistuneilla silmillä, itsetiedottomana tarvaalaisena, pikku Irmaksen kääntämänä joukko-ihmisenä, joka epäili kaikkea, antoi lopuksi kaikessa sokeiden valkoisten hevosten viedä, minne niitä veti. Hän näki Vaarnan Riston nousevan käärmeen viereltä kylmään pilkkasateeseen, miljoonien sormien osoteltavaksi, ja kumminkin tekevän tyynenä tehtävänsä. Risto Vaarna jatkoi:

— "Mutta jos luulette, ettei minussa ole miehuutta vastakin nukkua vihollisen hengityksen ylettyvillä, kun kansan etu sitä vaatii, niin siinä erehdytte."

Hyvä!... Hyvä!... Hyvä! — huusivat hänen miehensä. Risto jatkoi:

— "Minä kyllä ymmärrän Erkki Finnenkin mielen katkeruuden ja kunnioitan hänen vakaumustansa, mutta jos hän yrittää heittää likaa minun ihmis-aateluuttani vastaan, niin tietäköön, että se lika tahraa hänet itsensä. Tietäköön jokainen, että Risto Vaarna ei ole aateluuttaan saanut keltään lahjaksi, eikä sitä siis voi kukaan häneltä pois ottaa. Hän myös sanoi, etten minä ole kuullut kansan ääntä, mutta minä kysyn häneltä: Mikä on kansa? Hänkö? Minäkö? Vai onko kansa ehkä joku joukko, pienempi tai suurempi, joka vaan jossain tahtonsa ilmaisee? Sillä niinä aikoina olivat tämän huoneen ovet suljetut ja kansan nimessä puhui jokainen, joka ei tietänyt, mikä on kansa..."

Hyvä!-huudot ja Viikin väen murina kuuluivat sekaisin. Risto Vaarna jatkoi tyynenä:

— "Ritala lausui, että Suomen kansan ainoana peruskivenä on lain kirjaimen tarkka noudattaminen.

Se on väärin..."

Taas leimahtivat lieskat. Joukkotunteet roihusivat punakirkkaina tulina. Hyväksymis- ja alashuudot lähtivät karkeloimaan yli maan. Vaarnan Risto jatkoi:

— "Ritalan ajatus on väärä, sillä lain *henki ei ole* kaiverrettu kuolleisiin *laintauluihin*, eikä kansan elämä ripustettu lain kirjaimeen, vaan sen *henkeen*..."

Ja osottaen väikeänsä lausui hän lopuksi:

— "Meidän aateliskilpeemme heitetään lokaa, mutta minä sanon teille, että me seisomme koko maailman edessä omat tekomme aateliskilpenä, ja se on kilpi, johon ei mikään heitetty tahra tartu... Meidän joukkomme ei puhdistusta tarvitse."

Hän seisoi joukkonsa edessä tietoisena, varmana. Kaksi aatelia seisoi taas vastatusten: Viikin liittoutunut väki ja tarvaalaiset.

— Hyvä!... Hyvä! — raikuvat jyrisevät huudot tarvaalaisten penkeiltä ja Viikin väki vaikenee. Kaksi aatelia seisoo vastatusten, kumpikin itsetietoisena ja varmana aateliudestansa. Harhama oli kuunnellut Vaarnan Riston puhetta ja ihastunut. Sanat putoilivat hänestä suurina ja puhtaina, kuin salamat, ja sattuivat Harhaman olemuksen ytimiin. Joka sana oli hänestä suurempi, kuin puhuja itse. Hän alkoi käpertyä Riston ympärille, hän kulki huomaamattansa joukko-ihmisenä Riston väen voimakkaiden joukkotunteiden mukana...

Jorma Kaatra sai puheenvuoron ja lausui:

— "Risto Vaarna on täällä lausunut, että hänen joukkonsa ei kaipaa puhdistamista, mutta huomautan vaan esimerkiksi Aatu Rauhalasta. Ehdotan, että asia lykätään kunnes Vaarnan väki on tarkastettu, kansa puhdistettu peppureista ja siten päästy laillisuuden kivelle."

— Hyvä! — huutavat Viikin miehet. Risto Vaarna lausuu taas:

— "Kun meille puhutaan Aatu Rauhalasta, niin minä huomautan, että emme me, eivätkä muutkaan vastaa kansan *epatoista*. Niistä vastaa joko koko kansa tai sitte ei kukaan. Minä myönnän, että meidän, niinkuin muidenkin liepeisiin, on liittynyt epatoita, mutta Risto Vaarna johtaakin miehiänsä, eikä niitä, ja miesjoukko on seula, joka itse seuloo joukostaan epatot aikansa pois, puhdistaa siten itseänsä, kuten koko kansakin tekee..."

— Hyvä! Hyvä! — kaikuvat taas Riston miesten huudot, mutta selvästi voi nähdä, että heidän joukkonsa on pieni.

Viikin Rooland tunsi nyt väkensä voiman ja nousi pelastamaan Suomen akkunan koristusta: punakukkaa, ettei se joutuisi vieraiden käsien pideltäväksi. Hän lausui:

— "Suomen aateli ei lähde yhteiskuntajärjestyksemme ikivanhalta peruskiveltä. Meidän oikeutemme ovat esi-isiemme perintö, jonka he ovat hankkineet jo ylimuistoisina aikoina. Kuningas Maunu Erikinpoika ja Hakon ja heidän jälkeläisensä, aina Kustaa kuninkaaseen asti, ovat ne oikeudet vahvistaneet ja ne on tunnustanut myös Venäjän Tsaari. Aatelin valta on sivistyksen ja yhteiskuntajärjestyksen yksi kulmakivi..."

Huudot: "ei... ei... oikein... ei... oikein" katkaisevat puheen. Sen tauottua jatkaa Rooland Viik:

— "Ja siksi ei Suomen aateli luovuta sitä valtaa kansan vieritettäväksi."

— Väärin!... Väärin!... Hyvä!... Hyvä!... Väärin! — kuuluu sekaisin edusmiesten joukosta. Juro Tarpila nousee puhumaan ja lausuu:

— "Kyllä minäkin myönnän, että valta on aatelille kuuluva. Mutta tässä maassa on muutakin aatelistoa, kuin se, josta Rooland Viik puhuu ja jonka aateliskirjat ovat kuninkaiden kirjottamia. Tässä maassa on se aateli, joka on itse kirjottanut aateliskirjansa tämän maan kamaraan, kuokka ja Raamattu kädessä. Sen toisen aatelin paperit voidaan polttaa, mutta meidän papereitamme ei voida, sillä ne uudistaa poika isänsä kuoltua."

— Hyvä! Hyvä! — keskeyttivät jyrisevät huudot tarvaalaisten penkeiltä.

Tarpila jatkoi:

— "Me rahvaan miehet sitä valtaa *vaadimme*. Olemme tähän asti istuneet eduskunnan portailla, mutta me kyllä avaamme vielä itsellemme ovet tämän maan kaikkiin ritarihuoneisiin..."

— Hyvä! Hyvä! — raikuivat taas huudot. Mutta Viikin miehet istuivat mykkinä ja Rooland itse katseli oudostuen uutta aatelia, joka nyt nosti päätänsä. Kaksi aatelia seisoivat taas vastatusten: suomalainen rahvaanmies nosti päätänsä ja vaati itsetietoisena pääsyä maansa herraksi. Suomalainen aines nousi vanhaa valloittajavaltaa vastaan, sen noustessa uudelleen ikivanhalle istuimellensa.

Mutta aika ei ollut vielä tullut. Lopullisessa äänestyksessä voitti Viikin Rooland ja uuden joukko-ihmisen vaatimus hylättiin.

* * * * *

Elämä alkoi purkaa siittämänsä lapamatoa: Äänioikeuden hylkäämisestä lappautui Hornan luolan väen viha ja katkeruus ja sen voimat lisääntyivät. Isänmaanrakkauden lapamadot alkoivat myös ilmaantua.

Edustajat eivät olleet vielä hajaantuneet, kun kuului huuto:

— "Vanha Suokas on tapettu!" Käärmeenhännät suhahtelivat silloin vihaisina.

Kaikki ikäänkuin kavahtivat pystyyn, osottivat toisiansa ja sanoivat:

— "Semmoisia te olette!... Murhaajia!... Kavaltajia!... Pettureita!... Sala-ampujia!..."

Kaksi aatelia seisoivat taas vastatusten. Suokkaan kuolinkorina kirveli kaikkien mieliä. Hänen verensä oli *ensimmäinen* veljesveren pisara, mitä Suomessa on koskaan vuodatettu kansan nimessä, oman maamiehen kädellä...

Synkkä, katkera riita alkoi silloin nousta kylmänä savuna Suomen kaikista soista...

* * * * *

Eduskunta hajosi. Mutta ulkona odotti uusi, suuri elämän lapamato: Maailmankurjuus seisoivat edustajahuoneen oven edessä, odotellen valtaa ja kultaa ja kaiken avaimia. Se joukko jatkui portaiden edestä yli koko jäisen, laajan maan. Se odotti kaikkialla minne kurjuus oli pesänsä rakentanut, pesän, jossa se oli siittänyt uutta kurjuutta, kasvanut, tullut repaleisemmaksi, muodostunut elämän paiseeksi, joka valmistautui puhkeamaan.

Kun Rooland Viik poistui miehinensä voittajana kohtasi heitä portailla outo näky: Koko huone oli väen ympäröimä. Se oli Hornan luolan väkeä, se oli suomalaisen orjajoukon joukko-ihminen. Kaikkialla näkyi miestä ja vaimon päätä, sekä paloi vihaisia silmiä... Kun Rooland Viik astui miehinensä ulos, kajahti kymmenistä tuhansista suista vihanmyrsky:

— "Alas aateli! Kansa valtaan!"

Rooland Viik synkistyi. Hän seisoivat taas uuden aatelin edessä.

— "Alas!... Alas aateli!"—raivosi vihan myrsky yhä rajumpana.

— "Alas!" — täräsi kaiku rakennusten seinissä. Viikin miehet peräytyivät. Mutta Viik itse seisoivat suorana joukon edessä. Vaaran Esa nousi silloin, puhui valmistuneelle kansalle:

— "Toverit!"

"Ne ovat pettäneet meidät taas. Ne lupasivat, jos autamme heitä, mutta ovatkin takoneet meille uusia kahleita. Tallettakaa ne kahleet ja kun suuri köyhälistön päivä valkenee, lyökää niillä petturit murskaksi!"

— "Hyvä!... Hyvä!" — riehahtaa silloin katkera huuto. Ihmiset tunsivat kahleiden puristavan ranteitansa. He näkivät ympärillensä ryysyjä, kuihtuneita kasvoja, kumaraisia hartioita. He katkeroituivat siitä huomiosta. Esa Vaara jatkoi:

— "Teille lupaavat tarvaalaiset suomalaisuutta ja viikkiläiset laillisuuttansa, jos palvelette heitä. Tarvaalaiset lupaavat vapauttaa teidät viikkiläisistä jos kumarratte heitä. Mutta minä kysyn teiltä: Onko tarvaalainen teille helpompi elättää, kuin viikkiläinen?"

Kiihtynyt Hornan luolan ihminen ajatteli ja huomasi että molemmat ovat yhtä raskaat. Puhuja kysyi edelleen:

— "Minä kysyn teiltä: Onko riistäjä teidän hartioillanne kepeämpi, jos hän puhuu suomea, kuin silloin, kun hän puhuu ruotsia?"

— "Ei", — kuului heti itsetietoinen vastaus. Esa Vaara sai voimaa ja rohkeutta. Hän lopetti:

— "Kootkaa voimianne sen suuren päivän varalta. Viikin väki kutkuttelee teidän kaulaanne laillisuudella ja Tarvaan joukko suomalaisuudella, mutta minä sanon teille, että ne ovat porton hiuksia, joilla teitä houkuteltaan kahleisiin. Ne ovat Juudaksen suuteloita... Älkää antako niiden itseänne pettää!"

— "Emme!... Emme!" — räjähtivät lupaukset ja silmät paloivat entistä tulisempina. Joukko-ihminen oli tunteensa voiman huipulla. Väestä huokui vihan henki, kuin kylmänviima suomudasta. Viikin Rooland poistui väkijoukon läpi. Väkijoukko avautui hänelle väkinäisesti, raottuen vaan, kuin vesi veneelle, ja sulkeutui hänen jälkeensä yhdeksi tiiviiksi ihmispaljoudeksi, josta kuului vihainen murina. Vaaran Esa jatkoi:

— "Vannokaa niille pettureille kosto."

— "Kostoa!... Kostoa!" — vannoi vihainen joukko-ihminen seisten elämän raskaana taakkana hartiankumara. "Kostoa!" — kohisi joukkotunteiden myrsky. Myrskyn seasta jatkoi Esa Vaara:

— "Niillä on valta ja pistimet puolellansa, mutta tiedättekö missä on meidän voimamme?"

— "Näissä!" — räjähti joukko ja nyrkkimetsä kohosi ilmaan. Koko tanhuat ja mäet olivat kohta yli maan yhtä nyrkkimetsää, jossa vihaiset silmät hehkuivat ja ammottivat uhkaavina, kuin petojen pesien aukot. Vaaran Esa jatkoi:

— "Olette tähän asti verellänne imettäneet riistäjäluokkaa. Ravitkaa sillä täst'edes itseänne! Imekää verestänne vihaa ja kostoja sortajianne vastaan! Imekää siitä nyrkkienne voimaa!"

— Hyvä!... Hyvä!... Hyvä! — raikui loppumattomiin ja joukko-ihmisestä alkoi hehkua viha, kuin kuumuus ahjontulesta temmatusta raudasta. Puhuja lopetti:

— "Meidän on kulettava omin neuvoin. Ei ole muuta valtaan oikeutettua kuin me, ei ole muuta johtajaa ja aatelia, kuin kaikkivaltias kansa... Ei ole mitään muuta peruskiveä kuin kansa."

— "Oikein!... Oikein!... Hyvä!... Hyvä!... Hyvä!" — raivosi taas vihanhyrsky. Joukko-ihminen oli mitannut voimansa, keinuen tunteittensa suurilla siivillä.

— "Ei muuta, kuin kansa!... Ei muuta, kuin kansa!" — liekehti kaikilla joukko-ihmisen kasvoilla.

— "Ei muuta aatelia kuin kansa!... ei muuta Jumalaa, kuin kansa!" — kertautui korkealla avaruuden sinessä, loppuen internatsionalen mahtaviin säveliin.

Harhama katseli suurta joukko-innostusta. Suuret muistot heräsivät hänessä: Nikolai... Paja... Nikitin... Pommi...

Joukkovihan valtaava virta ja monet muut nostivat muistona päätänsä. Hän virisi Vaaran Esan ja joukko-ihmisen käsissä hetkeksi, kuin vanha viulu. Verinen, suuri vallankumous kumarsi taas hänelle, kutsuen siihen tanssiin, jonka rohkeudesta hän oli nauttinut. Silloin tunsikin hän rinnassaan äskeisen tikarin piston. Suokkaan kuulinkorina kaiveli häntä ja repi häntä rikki. Hän näki kuilujen pyörivän allansa vetävinä, huumaavina, eikä tiennyt taas, mihin mielummin vajota. Epäily raukaksi hänen jäseniänsä ja sumensi hänen silmiänsä...

— "Nykyään taotaan Suomessa suuria luonteita", — lausui joku kuulijoista.

— "Niin", — vastasi toinen. — "Mutta ne luonteet maksavat lukemattomien siveellisen sortumisen."

Mutta elämän käärme kiemurteli ikuista kiemurteluansa... purki lapamatojansa... ei välittänyt sortumisista... söi armotta itseänsä ja todisti jonkun näkymättömän voimaa...

* * * * *

Talvi laski jo siipiänsä alas. Kevään silmä kirkastui, päivänkehrä kiipeili päivä päivän perästä yhä ylemmä taivaanlaelle. Se katkoi pakkasen jäntereltä. Räystäs koreili jääpuikoissa. Koivu riisui oksiltansa talvisia helyjänsä, lumipukua ja jäisiä jalokiviä...

Yö suuteli levolle laskevan päivän iltaruskoisia huulia. Se oli taas tanssittanut päivää monta kiertoa, kääri sen nyt hienoon hämärään ja vei väsyneen levolle taivaan länsirannalle laskien sen punaraitille. Orava istui korkeimman kuusen latvassa ja katseli surullisena päivänsilmän sammumista. Se muisteli omaa makeaa untansa puolisonsa pesässä...

Harhama istui huoneessansa. Pirtissä mummo kauttoi sukankärkeä ja tyttönen hyräeli:

"Ällös kuule,
mitä maailma luulee!
Sinä vaan elä emmi,
älä emmi, vaan lemmi!

Voithan antaa
eukon kieliä kantaa!
Älä usko sä heitä!
Lempi liittävi meitä."

Harhama ja rouva Esempio istuivat pienessä kamarissa. Huoneessa oli jotain raskasta. Oli kuin olisi kielikontti juuri tuotu sisään ja avattu ja oudosteltu sen sisältöä. Rouva Esempion silmät olivat itkusta punertavat.

— "Noo!... Heitä nyt, Helga, itkut!... Älä sure joutavia!" — kehotteli Harhama, nähtyänsä, että kirkas vesikarpalo kierähti taas rouva Esempion silmästä.

Rouva Esempio kuivasi kyyneleensä ja puhui katkerana:

— "Enhän minä... Enhän minä niistä välittäisi itseni tähden, mutta kun ne ovat niin raakoja... niin raakoja... niin sanomattoman raakoja... Minä pelkään, että ne vielä hyökkäävät sinun kimppuusi..."

Harhama käveli mietteissäänsä, katse seinillä harhaillen. Useampaan kertaan huoneen edestakaisin käveltyänsä, istahti hän ja kysyi:

— "Mistä tämä kaikki on saanut alkunsa? Kuka ja miten on sinua loukannut?"

Rouva Esempio huokasi ja puhui itkun katkeroittamalla äänellä:

— "Ne ovat kaikki samanlaisia: Juoruavat minusta kaikkea likaista...
Tänään tuli raaka Uusitalo aivan varta vasten häpäisemään..."

Syntyi äänettömyys, kuin olisi purettu kielikontin sisusta enemmän nähtäväksi. Rouva Esempio huokasi:

— "Ah, ne yhteiskunnan ja kirkon ihmiset!"

Silloin tuntui Harhamaan iskevän tuhat tulista salamaa. Ne sattuivat häneen, kuin härnäilevän Jumalan keihäänkäret karhun penikkapesään. Hän nousi aivan petona Jumalaa vastaan. Hänen teoksensa aukeni hänelle taivaansalina, jonka perällä oli kultainen valtaistuun häntä odottamassa ja valtikka tarjolla. Joku näkymätön osotti hänelle sitä kaikkea ja kuiskasi:

— "Ole rohkea! Astu sille valta-istuimelle, niin panet kaikki häpäisijät ja kielikontin kantajat astinlaudaksesi. Tartu valtikkaan, niin herjaajien Jumala kukistuu herjaajien kanssa..."

Rouva Esempio jatkoi:

— "Nyt ne ovat tehneet tästä meidän suhteestamme jo niin suuren numeron ja juorunneet kotipaikkaani myöten... Vaikka eiväthän he siitä edes mitään tiedäkään..."

Harhaman viha Jumalaa vastaan nousi mustana vesiaaltona. Hänestä oli niin päivän selvää, että olematon Jumala oli väärillä säännöilläänsä johtanut Uudentalon ja kaikki ihmiset harhaan. Se oli säännöilläänsä johtanut ne näkemään rakkaudessa paheen ja rikoksen, jos se ei ollut maksanut niiden sääntöjen määräämää veroa papille. Hänen teoksensa ajatus leimahteli hänelle nyt kirkkaana, teräväksi hiottuna miekkana, johon hän tarttui ja oli heti valmis se miekka kädessä astumaan Jumalaa vastaan, kuin lahtari raavaan luo.

— "Jätä niiden raukkojen häväistyksen omaan arvoonsa!" — kehotteli hän, tyyten salaten sisällisen kuohuntansa. Rouva Esempio lausui siihen:

— "Niin... Siinä on eräs arka kohta: Miesvainajani sisar on testamentannut tyttölleni kaupunkitalon Moskovassa, mutta ehdolla, että tyttöni ei sitä saa, jos testamentin tekijä ennen kuolemaansa saa tietää, että minulla on ollut jotain suhteita... tai kuulee jotain juoruja minusta... Hän peruuttaa silloin testamentin..."

Hän keskeytti, ajatteli ainoaa lastansa, jolta maailma tahtoi viedä perinnön. Harhama näki äidinrakkauden pulahtavan silloin rouva Esempiossa polttavana, semmoisena, joka lapsensa onnen tähden alistuu salaamaan omaa elämänsäkin, kuin rikosta. Hän kiihtyi. Rouva Esempio muisteli ainutta tyttöstäänsä, sen kutreja... tulevaisuutta... kosijoita... rantakukkia... unelmia... ehkäpä pettymyksiäkin... Siitä johtui hänen mieleensä omat unelmat... Riuttalan ranta... Erkki... pettymykset ja

ne kielikontit, joista kaikki oli ehkä kannettu hänen eteensä. Hän kävi miettiväksi ja lausui:

— "En minä itsestäni välitä, mutta lapseni ei saa kärsiä..."

Harhama köyristyi sitä kuullessaan, kuin hyökkäykseen varustautuva peto, valmiina syöksymään Jumalaan käsiksi. Hänestä se olento, joka niin säälimättä ryöstää viattomalta pikkutytyltä perinnön, kostaakseen sillä *äidille*, oli verinen hirviö, joka oli hävitettävä maailmasta kaikkine herjauksiin ja suorastaan hirmutöihin johtavine sääntöinensä.

Ja yhä loistavampina avautuivat hänelle teoksensa luonnokset. Hän ihmetteli taas, miten hän oli voinutkaan ne unohtaa tarvaalais-viikkiläisten riitojen tähden. Rouva Esempio puhui edelleen:

— "Siksi minä sinultakin otin kunniasanan, että salaat tämän suhteen. Lapseni siitä kärsisi, jos miesvainajani sisar saisi vihiä... Täällä nämä turkulaiset herrasväet ovat juuri niitä pahimpia kielikelloja... Rouva Peltola juuri tunkeutui jo minun ja Erkinkin välejä sotkemaan... olisi tahtonut Erkin saada sukulaisellensa..."

Huoneeseen ilmaantui joku musta... joku näkymätön... Ilmaantui aistipunakukka, mutta sen punaiselle lehdelle hiipi hieno... hyvin hieno musta väri... Se laski siitä lattialle... hiipi kissana Harhaman eteen ja alkoi mustana sukkana pujottautua hänen jalkaansa.

Rouva Esempio istui ja mietti jotain. Hän mietti Riuttalan rantakukkaa... ja häitä ja kielikontteja, jotka olivat tulleet väliin, ja koko elämää, joka hiiviskeli kaikkialla, niin näkymättömänä, kavalana, armottomana ja teräväkyntisenä...

Mutta Harhaman jaloista hävisivät oitis kaikki sukat. Hän oli päässyt taas teoksensa verkonsilmiin. Kaikki herjaukset ja kielikontit ja juorut näyttivät hänestä Jumalan ilkeiltä hapsilta, joita hän tapaili käsiinsä, ottaaksensa olemattoman Jumalan tukasta kiini. Hän nautti jo siitä hetkestä, jolloin saisi näyttää maailmalle, jolloin saisi maailmalle todistetuksi, että sitä Jumalaa, sitä päänahkaa, josta ihmisten herjaukset ovat suortuvina johtuneet, ei ole olemassakaan. Hän riemuitsi jo itseksensä:

— "Minä en Delilan tavoin rupea suortuvia ajelemaan päänahasta, vaan otan päänahan päinensä suortuvista... kun kerran on pää polvella ja veitsi kädessä, millä suortuvia ajella..."

Hän lausui rouva Esempiolle reippaana:

— "Älä sure! Aika tulee, että ihmiset vaikenevat..."

Hänen ihmishalveksimisensa ryöpähti samalla ja hän lopetti:

— "Me emme tee yhdellekään ihmis-elukalle tiliä elämästämme. Siihen ei tarvita edes mitään kunniasanaa..."

Rouva Esempion mieli kepeni. Oli kuin olisi hän nähnyt tyttönsä kukkivan jo suuren kaupunkitalon omistajana, kauniina, ihailijoiden ympäröimänä, kateellisten silmäysten häikäisevä vaippa hartioilla. Hän muisteli miehensä aatelista syntyperää, omaa aateluuksensa ja lausui, mieli kukkamaana:

— "Se kaikki johtuu näiden suomalaisten omituisesta luonteesta... Kunpa minä jaksaisin lapsesta kasvattaa oikean, hennon, hienon aateliskukan Suomen akkunan koristukseksi, että olisi toki meilläkin oikeaa aatelia..."

Kaksi aatelia seisoivat taas vastatusten Harhaman edessä... Puheen katkaisi seinän takaa kuuluva kylän iloisen nuorison laulu:

"Kahvi kiehuu ja eukot kielikonttia kantaa. Mutta lempi ei ratkee, eikä sen paula katkee."

Kyyneleet olivat kuivatut. Ilta oli muuttunut yöksi ja ikävä yön ratoksi.

* * * * *

Elämänkäärmeestä lappautui yhä sen tuleviksi päiviksi valmistunut ruoka, sen suuri lapamato: nykyhetken elämä. Hornan luolan joukko-ihminen nosteli jo päätänsä metsäkylässäänkin, astuen tarvaalaisen ja viikkiläisen joukko-ihmisen rinnalle. Se nosteli punaisia käärmeitänsä toisten käärmeiden sekaan, liehutteli niitä lippuinansa ja vaati osaansa maailman kullasta ja vallasta. Se lähestyi onnen-janoisena niitä lähteitä, joilla se oli nähnyt toisten istuneen maailman alusta asti.

Eduskunnan istunnosta palattuaan oli Harhama taas ryhtynyt valmistamaan kansaa. Hän oli ryhtynyt sitä valmistamaan puoli-tarvaalaisena, tai ei minään, pelkkänä kumouksen henkenä. Viikin väen valtaan nousu oli hänessä kiehauttanut lapsuusajan sapen: vihan herrasväkeä vastaan, jona herrasväkenä hän oli lapsena tottunut pitämään jokaista vieraskielistä. Mutta samalla hän edelleenkin hengessään

kumarsi ja palveli maailmankurjuutta.

Seinän takana harjotteli Harhaman kutsuma kylän nuoriso kevätjuhlaa. Harhama pistihe heitä katsomaan. Heili, kylän kaunein, rikkaan talon tytär, harjotteli Sarva-nimisen tukkipojan parina.

— "Hei-li!" — huudahti Ilmolan Katri veitikkana ja iski silmää Heilille. Heillä oli joku pikku salaisuus. Heili pyrskähti nauruun:

— "Hah... hah... hah... haa!" — kiusoittelivat pojat, matkien Heilin naurua. Sarva luuli hänelle naurettavan, suutahtaa kiehautti ja paiskasi kirjan säpäleiksi lattiaan lausuen:

— "Ei sitä tukkipoikaa enää pilkkana pidetä, eikä rengille naura talontyttö-letukka. Hei, sanon minä!... Tukkipoika se on, joka maasta ponnistaa ja ponnistaa, että paukkuu."

Punaisten ja mustien käärmeiden hännät olivat kiepahtaneet yhteen. Iloinen puheen ja naurun helinä taukosi. Oli kuin olisi tulppa lyöty elämän ilojen suuhun.

— "Nyt se suuttua tupsahti... Emmehän me sinulle nauraneet", — keskeytti Heili.

Sarva vimmastui. Hän nousi koko joukkoa vastaan uutena, niille vieraana ihmisenä. Hän reuhasi:

— "Sinulle, tai minulle, vaan ei tukkipojalle! Mutta kunniaahan se on kuuselle, kun tikka hakkaa ja talontytölle, kun herra halaa... Mutta ei se enää tukkipoikakaan kule kyrmyniskana, vaan se sanoo että: Hiiteen herrat, ja kansan viulut vinkumaan! Ho-hoh verenimijät! Kansa se on, joka jöötä pitää ja puurot maksaa!"

Käärmeiden hännät kiepahtelivat vihaisempina. Joukko-ihmiset katselivat uutta tulokasta äänettöminä.

— "Työlläni minä elän, enkä sinun verelläsi", — kiivastui Heili.

— "He-he! Joko kiehautti isän veri? Sutta se on, nään mä, suden penikkakin... Vai työllä on isäsi talo ostettu? Luulet olevasi herrashempsu, jonka päänaluseksi ei passaa tukkilaisen käsivarsi, mutta kansalla ne ovat hartiat ja puuro se on voimaa... He-hei!... Meillä sitä aatelia ollaan..."

Puhuessaan oli hän huomaamattaan tupannut Katria kylkeen.

— "No, eivät ne nyt muutkaan ole teitä huonompia!" — kiivastui Katri ja sysäsi Sarvan tieltänsä suuttuneena, loukkautuneena. Kaikkien mielet olivat jo mustia. Sarva reuhasi edelleen:

— "Ohoo ja hohoo! Vai on porvari aatelia ja tikka kuusen kylkeä? Älä nuolaise, ennen kun tipahtaa!... Kansa se on joka on aatelia, ja sen viulut ne ovat voiman viuluja."

Sarva käveli loukkautuneena, ylpeänä, lakki takaraivolla. Hän sattui taas töyttämään Heiliä. Heili närkästyi, sysäsi Sarvaa luotansa ja lausui:

— "Mitä me siitä!... Se on niitä sosialisti-vimmatuita..."

Sarva yltyi yhä ja ylpeili:

— "Antaa olla vimmatuita!... Omia oksennuksianne me demokraatit olemme... Latki vaan pois, mitä olet eteesi ylenantanut... Niin, niin... Älkää ollenkaan virnistelkö! Ei sitä sosialismia olisi, jos porvarit olisivat älynneet olla riistämättä... Mutta riistäkää, pojat! Riistäkää, että ryskää! Siitä se sosialismin voima heruu... Ja kerta sitä sanotaan, että: Stop!"

Nuoret miehet olivat äänettöminä katselleet Sarvan reuhaamista. Joku heistä murahti:

— "Millähän sitä sinäkin sanot?"

— "Milläkö kansa sanoo?" — uhitteli Sarva. — "Kunhan käsirysy tulee ja tupet tyhjenetään, niin nähdäänhän kuka sanoo ja kuka se on aatelia!"

Hän poistui ylpeänä, loukattuna, vihaisena. Kaksi aatelia oli sielläkin vastatusten. Entisessä soraäänessä kirahteli metsäkylässäkin jo kolmas ääni: sosialismi. Niitä "toisia" oli nyt kolme... Harjotus jäi kesken ja nuoriso alkoi hajota.

— "Se on niiden tarvaalaisten syy... Nehän sen suututtivat", — murisi yksi joukosta.

— "Mene sinä, viikkiläinen, hänen häntänensä heilumaan... Sinähän olet jo heilumaan tottunutkin", — pisti siihen Katri tarvaalaisten joukosta.

Kaikki vaikenivat. Elämän ilojen keskelle oli matanut niiden ilojen ja koko elämän tulos, sen oksennus: nykyhetki. Se hävitti ilot, purki itseänsä uusiksi ihmisiksi, uusiksi tunteiksi, joukoksi, kuohuksi, vihaksi ja kaikeksi, inistä oli syntyvä joku uusi, tuntematon, umpimähkäinen, tai järjellinen... Harhama tajusi sen. Hän näki nyt kaikenhäviön ilmestyvän elämänkäärmeenä, joka, pysyäkseenä ijankaikkisena, ravitsi itseänsä omalla itsellänsä, söi lapamatonsa ja syntyi siitä ruuasta aina uutena ja purki ruuaksensa loppumatonta lapamatoansa: elämää. Hän nojasi kyynäspäänsä akkunalauteaan, mietti elämän syvää kysymystä ja hänelle näytti se nyt kirkastuvan. Hän nousi, käveli mieli raskaana huoneessansa, kiemurteli tuskan kourissa, riippui kuoleman luukynnessä epätoivoisena, vapisi, pelkäsi, hikosi ja hapuili pelastusta ja huokasi katkerana:

— "Ah! *Elämä on kaikenhäviö...*"

* * * * *

Talvi on jo painanut jäähyväissuudelman kesän keväisille huulille, koonnut lumivaippansa mailta, jääverhonsa vesiltä. Linnut rakentelevat pesiänsä, laine huuhtelee rantakiviä ja kalat kuhertelevat vedessä. Lehti on jo hiirenkorvalla, nurmi nousee maankamarasta ja kylväjä idättää touvonsiemeniänsä turpeessa.

Mutta Valkamalassa heloitti yhä sama kodinrauha. Oli ainainen lauvantai-ilta, jolloin sauna lämpiää... äiti pukee lapsiansa puhtaisiin... mies siunaa vaimoansa... vaimo kiittää miestänsä viikon vaivoista. Elämä ripsehti kodin haltijana, onnenseula kainalossa... hymy huulilla. Se seuloi antimiansa... huolehti kotiväestä... jakoi sille lämpimät sukat jalkoihin... puhtautta mieliin... sopua sydämiin...

Sadasti ja sadasti yritti Harhama alkaa teoksensa. Yhtä usein hän myös sen jätti tekemättä. Juoni tuntui aivan valmiilta, jokainen runosäekin oli jo hiottu, mutta kun hän tarttui kynään, näkyi aukko, josta äärettömyyskin olisi sopinut putoamaan. *Siinä* asiassa oli hän rehellisyyden rehellisyys. Pieninkin epäily sai hänet panemaan kynän pöydälle. *Sitä* rehellisyyttä ei hän *voanut* olla noudattamatta silloinkaan, kun ennustuksien valkeat linnut palasivat seppele nokassa. Hänelle oli siinä kysymyksessä aina elämänsä ja kuolemansa ja siksi ei hän *voanut* tarttua väärään korteen, ei pettää itseänsä, kun seisoi kuoleman neulankäreällä, hädän repimänä, epätoivon raatelemana.

Niin lykkäytyi teoksen alkaminen päivästä päivään. Joskus näytti se olevan aivan ehjä... joskus puuttui siitä jotain vähäistä... joskus kaikki... joskus oli koko juoni yhtenä ainoana aukkona...

Historian hyrskyaallot nousivat elämänkäärmeen mustina harjoina. Venäjällä soivat taas suuret viulut. Kansa tanssi veritanssia tammikuun verihäissä. Tykit paukkuivat ja punainen verikäärme nousi hangelle vuodatetusta verestä ja lähti puhaltamaan vihaa Venäjän lakeuksille...

Eräänä päivänä sai Harhama Anna Pawlownalta pyynnön tulla häntä tärkeän asian tähden tapaamaan lähimmällä asemalla. Hän ei tietänyt odottamattoman tulon syytä, ja matkusti heti tulijaa tapaamaan. Rouva Esempio oli hänen muassansa ja he yhtyivät Turussa Anna Pawlownan pyynnöstä *incognito*. [Tuntemattomina.]

— "Tuloni kait oli Teille odottamaton", — puheli Anna Pawlowna ojentaen kätensä ja Harhaman sitä suudella.

— "Kyllä... Ei kumminkaan niin odottamatonta, kuin se oli *toivottua*", — vastasi Harhama, kiittäen samalla muutamalla valitulla sanalla ja kumarruksella.

— "Mistä muutoin johtuu tämä kunnia... tämä odottamaton tulonne?" — kysyi Harhama, hetken puheltuansa.

Anna Pawlowna näytti hieman epäröivän ja lausui:

— "En tiedä mistä päästä alkaa... Ah! Nämä ovat hirveitä aikoja... Olettehan kuullut kapinasta?"

— "Kyllä..."

— "No niin", — jatkoi Anna Pawlowna. "Se on Teille tietysti surullinen uutinen: Kohta kapinan jälkeen ampui herra Zaiko itsensä... Oliko hän sitten kapinaan sekautunut, vai miten, sitä ei kukaan tiedä."

Joku sanomattoman katkera tunne täytti Harhaman sitä kuullessa. Hieno, heikon näköinen Zaiko ilmestyi hänen eteensä, turvattomana, elämänorrella värjötellen, ja hänen takanansa seisoi jo elämä, purppurapukuun pukeutunut kolera, joka sääliä tuntematta raateli Zaikoa elävältä, söi tämän onnen ja ilot. Harhama muisti hetkessä paljon entistä: yhteiset keinottelut... Hiiden myllyn hurjastelut... uhkarohkeat teot vallankumouksen aallonharjalla ja paljon muuta, Nyt oli niistä jäljellä enää verilätäkkö, jota joku näkymätön imi itseensä sitäkin. Kaikki näytti suistuvan äärettömyyden avoimeen kitaan.

Kaiken näytti syövän elämä, se suuri kaikenhäviö, se suuri käärme, joka söi itseänsä.

Anna Pawlowna huomasi Harhaman mielen synkkyiden ja puhui heikolla äänellä:

— "Ei Teidän pidä antaa mielenne masentua... Meitä ihmisiä johtaa Jumalan sormi ja me emme kykene tuomitsemaan, mikä meille on parasta... Kaiken napinan täytyy sentähden vajjeta..."

Harhama ei puhunut sanaakaan. Hän tarttui kuin mielipuoli Anna Pawlownan sanoihin. Hän ajatteli: "*Hänkin*, joka on Jumalan kumartelija, todistaa nyt että kaiken onnettomuuden lähteenä on *Se Hirviö*... Vieläkö parempaa todistusta tarvittaisiin!"

Ja jos hänellä nyt olisi ollut kynä saatavilla, olisi hän oitis tarttunut siihen, kuin vimmastunut keihäaseen. Anna Pawlowna huomasi Harhaman mielenliikutuksen, sillä hän oli tottunut näkemään hänen tyynen pintansa alle. Hänkin tuli surulliseksi ja huokasi:

— "Kyllä elämä on joskus julma..."

Harhama kiehahti. Hän yritti puhua suunsa puhtaaksi. Hän alkoi jo:

— "Ei se ole elämä... siinä on joku muu..."

Hän keskeytti jätti sanomatta sen, jota hän tarkoitti. Anna Pawlowna käsitti sen, katsahti Harhamaan, näki hänen uhmansa, tuli surulliseksi ja puhui puoli-itseksensä:

— "Niin... Itsestämmehän meistä ihmisistä riippuu, *minkälaisen* elämän tahdomme ottaa Jumalan kädestä: siunauksenko, vaiko kirouksen tahdomme valita. Kirous, se on: kaikki huono, näkyy vaan osaavan pukeutua purppurapukuun, kuin Hiiden myllyn tyttö..."

Harhama alkoi ajatella elämän suurta hämärää. Syntyi äänettömyys. Viimein Anna Pawlowna alkoi taas puhelun lausuen:

— "Herra Zaiko on testamentannut omaisuutensa Teille, mutta varovaisuuden vuoksi ehdolla, että Te saatte käyttää siitä ainoastaan korot ja tehdä vapaasti testamenttimääräyksen. Loppuun hän on lisännyt selityksen, että ne varat ovat teidän yhteisien voittojenne jätteitä. Se on yksi jatko asiaan. Ja sitten toinen: Olin nyt itse puhumassa puolestanne, ja nyt on suositus luvassa ja loppu kyllä järjestetään... Näiden kahden asian tähden minun täytyi Teitä tavata saadakseni vastauksenne. Jälkimäiseen asiaan antamanne vastauksen minä kyllä tiedän, mutta olisi myös järjestettävä nyt herra Zaikon jättämän omaisuuden sijoitus. Sitä varten toin Teille eri ehdotuksia... Ne ovat herra Ivanofin tekemiä ja voitte niistä nyt valita ja allekirjoittaa sitten Ivanofin nimelle asetetun valtakirjan, että hän voi tehdä lopun... No niin!" — lopetti hän. "Kuten näette, juoksevat omankin, eivätkä vaan kansanne elämänlangat osaksi Rajajoen takaa. Ihmisyyden ja ystävyiden siteitä ei näy pikku puro jaksavan virrallansa poikki kihnata..."

Harhama hajosi ajatuksiinsa, muisti taas entiset päivät, ystävät ja toiveet. Hän vastasi hieman surullisena:

— "Olenhan aina tunnustanut kansanne jalomielisyyden ja ne... no: siteet... *yhteyden* tavallaan ja onhan tulonne ja huolenpitonne, sekä herra Zaikon testamentti liikuttavia, mutta..."

— "No, mitä 'mutta' taas?" — keskeytti Anna Pawlowna.

— "Olen päättänyt nyt tulla omineni toimeen, enkä voi ottaa vastaan testamenttia", — vastasi Harhama kuivasti, mutta kohteliaasti.

— "Taas pähänpisto!... Sillä tavallako Te jo kiitätte ystäviänne?" — keskeytti Anna Pawlowna loukkaantuneella äänellä.

— "Anteeksi!" — yritti Harhama puhua.

— "No, menkää Te!... Hienotunteisuutta ei sentään saa metsässäkään unohtaa", — keskeytti taas Anna Pawlowna ylemmyydellä ja syvästi loukkautuneena.

— "En ole tahtonut sitä unohtaa. Ehkä ymmärsitte minua väärin. Minä allekirjotan valtakirjan, mutta pyydän, että Te teette varojen kanssa, mitä tahdotte. Eihän minun pelastukseni ja elämäni ole niissä. En voi vieläkään vapautua siitä uskosta — kun tässä nyt taas tuli siitä puhe — että elämäni langat juoksevat omasta itsestäni, ja ne ovat..."

— "Nohan?" — keskeytti Anna Pawlowna kysyvästi, ylevänä.

— "Nämä kaksi!" — vastasi Harhama, ojentaen molemmat käsivartensa.

— "Mhyh!... Lyhyet ovat sitten lankanne... ulottuvat pari tuumaa peukaloanne pitemmälle!" — huudahti Anna Pawlowna itsetietoisena. "Hullutuksia!... Pitemmätkin käsivarret tarvitsevat ystävän kättä jatkoksensa... Älkää ollenkaan rypistelkö otsaanne!... Teissä asuu kansanne usko pienen suuruuteen. Niin, niin! Turhaan synkkenette. Juuri tänään oli siitä puhe, kun pyysin suositusta Teille. Syököön tietysti jokainen ihminen oman otsansa hiessä leipänsä, minä sitä Teissä juuri kunnioitan, mutta Jumala ja ystävän käsi täytyy myös tunnustaa elämän tekijäksi, kuten Jumalan ilmain... Mutta jätetään nyt tämä asia!... Te näytte aivan metsistyneen. Eikä kummakaan... semmoisessa erämaassa missä asutte! Onko Teillä mitään ihmisseuraa?"

Harhama mietti seuraansa. Hänen ihmis-inhonsa tuprahti taas. Hän oli Zaikon tähden katkera elämälle ja semmoisina katkeruuden hetkinä hän halveksi ihmisiä, piti niitä elämässä matelevina syöpäläisinä.

— "Kyllä... On *seuraa*", — vastasi hän tuskastuneena. Anna Pawlowna jatkoi:

— "En minä nyt tarkota sitä, onko siellä ihmisiä *yleensä*, vaan sitä, onko Teillä seuraa, joka olisi Teidän tasallanne."

Harhama vaikenä. Hetken vaiti-oltuansa puhui Anna Pawlowna häntä tarkastellen:

— "Teistä tuntuu henkisesti jotain pois karisseen. Seurapiiri on niin suuri tekijä ihmis-elämässä... Se tekee monesta tavallisesta ihmisestä aatelisen."

Harhaman edessä oli taas aateli, joka nousi toisen aatelin yläpuolelle. Hän mietti niitä molempia ja puhui hitaasti ajatellen:

— "Olen näinä aikoina nähnyt aina vaan kaksi ja kaksi aatelia vastatusten. Jokainen niistä on tietoinen ja ylpeä omastansa ja pitää sitä ainoana oikeana. Mikä heistä lienee se oikea..."

— "Seula käy kerran Jumalan kädessä ja se erottaa oikean väärästä", — vastasi Anna Pawlowna, hänkin ajatuksissaan.

Harhama oli vaiti. Hän mietti ja kuvaili mielessänsä aatelisuutta, näki sen purppurapukuisena, keikailevana, jommoisena hän sitä inhosi ja piti ihmisnarreina. Kuin puoli-itseksensä, hieman halveksivasti, virkkoi hän lopuksi:

— "Niin... Mitä on sitten se *oikea* aateli?"

Anna Pawlowna nousi, kuin lastansa puolustamaan, puhuen ylevänä:

— "Te tietysti jätitte sanoilla sanomatta sen mitä tahdoitte kysymyksellänne sanoa: että *muka* halveksitte aatelia... Kyllä minä ajatuksenne tunnen... En minäkään tarkota ulkonaista aatelia, joka syntyy ainoastaan ulkonaisen aatelin suojissa, eikä rikkatunkiolla... Taas rypistätte otsaanne... Ja kumminkin Te itse korotaudutte siksi aateliksi: ylpeäksi, tai miten sanoa: ylemmä muita... Rypistelkää vaan silmiänne! Kyllä minä tiedän, että Te ovensuunurkissa istuessanne oikeastaan tahdotte istua ylimmällä sijalla pöydässä... Se ulkonainen vaatimattomuutenne on ainoastaan valevaippa, tai Teidän aateliskaapunne... Turhamielisyyskin voi ilmetä kahdenlaisessa kaapussa."

Harhama ajatteli ja hän ei voinut olla myöntämättä, että silloin, kun hän istahti johonkin huomaamattomasti, hän itse asiassa silloin, juuri silloin enimmin halveksi muita, ei tahtonut, ei viitsinyt mennä niiden joukkoonkaan, nähdessänsä niiden rehentelevän ihmissyöpäläisinä. Hänen ajatuksensa keskeytti taas Anna Pawlowna kysyen:

— "Ketä Teillä oikeastaan on siellä erämaassa seurana?"

Harhama vastasi vitkaan, kiusautuneena:

— "Oma itseni... ja rouva Esempio..."

— "Ah! Tämä jonka esittelitte?" — tarttui Anna Pawlowna.

— "Niin... Hän", — vastasi Harhama kuivasti.

Anna Pawlowna katsoi häneen tutkivasti. Hän tunsu Harhaman niin hyvin, että arvaili hänen otsansa rypistyksistä paljon. Pitkän vaiti-olon kuluttua lausui hän:

— "Minä en ymmärrä minä seurana hän voisi Teille olla... Olettehan Te niin eri tasalla henkisesti, että

sen voi jo yhdellä silmäyksellä nähdä..."

Harhama vaikeni. Anna Pawlowna jatkoi tutkivasti Harhamaan katsoen:

— "Kenties hän onkin kaikkea *muuta* kuin seuraa..."

— "Niin!" — lausui Harhama, ei myöntäen, ei kieltäen. Anna Pawlowna tajusi hänet aina vähästä. Hän lausui:

— "No sitten on asia toinen... Odottamaton se minulle kumminkin on kahdestakin syystä: Olkoon sen toisen syyn kanssa miten hyvänsä, toinen kumminkin on, jota ette voi kiertää..."

— "Ja mikä on se toinen syy?" — kysyi Harhama. Hänen silmiensä edessä häilähtelivät jo Jumalan vihatut hiukset. Hän tapaili niitä, alkoi ärtyä. Anna Pawlowna vastasi rauhallisena, ylevänä:

— "Se toinen syy on se, että ei yksikään nainen voi olla Teille *vaimo* niin kauvan, kuin olette Magdaan sidottu. Jokainen muu 'vaimo' on Teille kaikkea muuta, kuin *vaimo*..."

Harhama tunsi jo Jumalan ilkeiden hiusten kaulaansa hiipovan. Hän kysyi ärtyneenä:

— "Ja kuka on minut Magdaan sitonut?"

— "Laki", — vastasi Anna Pawlowna ylpeänä.

— "En minä jokaista rihmaa laiksi tunnusta", — lisäsi Harhama ynseänä, ylimielisenä, petona, tuntien jo Jumalan verenhajua. Anna Pawlowna ikäänkuin kohosi henkisesti, kun hän kysyi:

— "Luuletteko sitte, että Te, tai kukaan on oikeutettu *itse* määräämään, minkä rihman hän tunnustaa laiksi, mitä ei?"

Harhamaa kysymys ärsytti, mutta samalla hän tunsi sen pulman. Hän vastasi kierrellen:

— "En minä sillä tarkottanut, että jokaisessa asiassa on se valinnan vapaus, mutta *tässä* asiassa sen täytyy olla..."

— "Vai niin!... Entä jos rouva Eempio kerran käyttäisi Teidän suhteenne *tässä* asiassa valinnan vapautta?" — keskeytti Anna Pawlowna.

Syntyi äänettömyys. Harhama tunsi seisovansa elämänpulman edessä, jonka hän itse oli silmukaksi punonut ja viskannut silmukan kaulaansa. Hänen ajatuksensa keskeytti Anna Pawlowna lausuen:

— "Onhan elämäne taas yhtä erehdystä rikkaampi... Mutta eikö olisi Teillä jo aika ajatella sitäkin, ettekö ehkä ole *sitä* 'rikkautta' liian paljon koonnut... Erehdykset ovat elämässä semmoista rikkautta, joka kantaa tulikuumaa korkoa ja jota ei edes koikaan syö eikä ruostekaan raiskaa..."

Harhama mietti repaleista elämäänsä, jonka reikiä: rikoksia ja erehdyksiä, hän oli ikänsä paikkaillut uusilla rikoksilla ja erehdyksillä, uusilla reijillä. Hän masentui hieman sitä risaista näkyä katsellessansa.

Sulavasti käänsi Anna Pawlowna sitte puheen toisaalle. Hän puhui taas myötätunnolla Suomesta, sanoi Suomelle suopeampien tuulien puhaltavan Venäjällä ja lopetti naurahten:

— "Niinkuin näette, on Venäjän puomipuu antanut perään ja ne teidän Suomen historian loimet höltyneet."

— "Kiitos Teille!... Sehän on osaltansa Teidänkin ansionne", — virkahti Harhama. Lopuksi he sopivat, että Anna Pawlowna sijoittaisi Zaikon omaisuuden mielensä mukaan. Venäjälle paluusta lupasi Harhama antaa myöhemmin vastauksensa, kun saisi asiansa täällä ja siellä järjestetyiksi ja sopisi rouva Eempion kanssa, johon hänen elämänsä oli sidottu.

Erotessa kysyi Harhama Anna Pawlownalta:

— "Sanokaapa, millä tunteilla Te matkustatte Suomessa?"

— "Jos sanon suoraan, niin tuntuu noin ylevältä, kun tietää olevansa hallitsevan suurkansan jäsen... no, olkoon käskijä", — naurahti Anna Pawlowna leikillä.

Juna vihelsi ja ystävät erosivat, ja Harhama palasi Valkamalaan mieli katkerana Jumalalle ja koko elämälle. Teoksen tuli alkoi palaa yhä kiihkeämpänä, mutta sen reikä oli myös yhtä suuri, kuin ennenkin, se oli joskus suurempikin. Hänen epäilynsä kaikki rauhaset aukenivat sitä mukaa, kuin hän nousi Jumalaa vastaan ihmishengen ajettumana, punaisena, kipeänä paiseena.

Kaksi kottaraista keinui rinnatusten koivun korkealla oksalla, kumpikin samalla varvulla... Ne olivat koko vuoden uskollisina kulkeneet ja kärsineet, odotellen sitä vuoden ainoaa hetkeä, jolloin luonto antaa heille luvan suoda lempensä toisilleen. Nyt oli se *ainoa* hetki tullut... Tullut oli vuoden kärsimyksillä ja uskollisuudella ostettu lemmen ja viettien armas silmänräpäys... Puro loris vallatonna... Päivä paistoi heleästi... Ilma oli höyhenkepeä, koivunvarpukeinu valmis...

Pesä oli jo höyhenillä peitetty... Koivunvarpu heilahti... Jo soivat luonnon lemmenkellot, kutsuen ateriallensa... Kottarainen lauloi emollensa lemmenlaulunsa...

Emo uinahti pesässängsä... Varpu heilui linnutonna... Puoliso oli nauttinut sen vuoden *ainoan* silmänräpäyksen onnen...

Uusi odotuksen vuosi oli edessä, vaivoinensa, huolinensa, vaaroinensa... Yksin istahti kottarainen varvulle pesän lähelle ja lauloi uskolliselle emolle kiitosta äskeisestä... Se lauloi päivät, lauloi yöt läpeensä... Se lauloi maksuksi silmänräpäyksen onnesta...

Rakkaus on suuri, kun se on oikea...

— "Kuka voi niiden lempeä sormellansa osottaa? Niin puhdas, jalo ja uskollinen on meidänkin suhteemme."

"Niiden rakkaus on luonnon aatelin rakkautta ja meidän on ihmis-aatelin", — lausui rouva Esempio Harhamalle, jonka kanssa hän katseli kottaraisten keväistä kuhertelua.

— "Kiitos siitä!" — lopetti Harhama ja puristi puhujan kättä...
Rouva Esempio jatkoi, kottaraisia katsellen:

— "Niin... Katso! Meidän avioliittomme on yhtä luja, kuin tuon kottaraisparin, vaikka se heiluu aivan yhtä vapaan varvun varassa, kuin niidenkin rakkaus..."

Harhama mietti sitä elämän ongelmaa, sitä tunnetta, jonka luonto on pannut jokaisen elävän olennon poveen poikueen turvaksi, pesän puhtauden suojaksi. Luja on se tunne, kun se on puhdas. Kottaraisen pesä ei ole vielä koskaan kylmille jäänyt, ei ole uros sitä koskaan hylännyt, ei ole poikue nälkään joutunut emon uskottomuuden tähden. Ei myös ole koskaan kottarainen häväissyt toisensa pesää, ei houkuttellut hautovaa emoa pois.

— "Tir... lir... vir!" — visersi kottarainen. Varpu heilahti... ilma houkutteli siipiä... lämpö mieltä, vaan ei lennähtänyt puoliso emon pesältä.

Vierähtivät taas päivät. Kevät kisaili jo kesän keralla. Pääskynen hautoi räystäään alla. Se kärsi vankeutta hetken mieliteosta... Kottaraisen emo maksoi pesässängsä lemmen lyhkäisen silmänräpäyksen onnea...

Kevään vapaus ja ilot ja koivun vapaana keinuva varpu olivat menneet sen hetken hintana... Varvulla lauloi yksinäinen puoliso kaihoansa ja sen hetken ylistystä...

Rakkaus on suuri, kun se on puhdas...

Niistä joukko-ihmisen rihmoista, joihin Harhama oli kietoutunut ei hän päässyt irti. Hän oli teoksensa juoneen punonut maailmankurjuuden jumaluudeksi ja joka kerta, kun hänelle välähtivät teoksensa sivut salamoilla koristettuna taivaanlakena, näki hän siellä myös maailmankurjuuden istuvan Jumalan valtaistuimella. Hän polvistui silloin sen eteen. Hän etsi sen alttaria, kuin pakana uhrilehtoa. Hän yritteli sitä palvella, järjestää sille jumalanpalveluksia, mietti niiden menoja. Ja niitä jumalanpalveluksenmenoja mieltiessängsä kietoutui hän taas kurjiksi kuvittelemiensa herättämiseen. Mutta hän herätteli niitä mielessängsä jo jumaluuden tietoisuuteen, valmistti maailmankurjuutta, köyhiä ja kurjia käsittämään, että he, ihmiset, ovatkin Jumala. Hän herätteli heitä salaisuudessa, kavaluudella, varovasti käsittämään, että ei ole muuta palveltavaa Jumalaa, kuin maailmankurjuus. *Ainoastaan se*, minkä ihminen tekee sille: yhdelle vähimmistä, on tehty oikealle Jumalalle. Siitä tiedosta piti sitten puheta lopullinen tietoisuus siitä että *ihminen itse on Jumala, sen oma siveellisyys on ainoa oikea Jumalan käsky*.

Semmoisina jumalanpalveluksen menoina olivat hänellä puuhansa nuorison kanssa.

Yhden semmoisen jumalanpalveluksen oli äsken häirinnyt tukkilainen Sarva. Kaikki muutkin yritykset onnistuivat yhtä huonosti. Viimein turvautui hän taas Alkulan apuun, saadaksensa

jumalanpalveluksensa onnistumaan.

Oli sunnuntai.

Alkulan isäntä luki raamatusta: "Joka kuulee nämä sanat ja tekee ne, hän verrataan toimelliseen mieheen, joka huoneensa kalliolle rakensi."

— "Hyvää päivää!" — tervehti Harhama.

Alkula keskeytti lukemisensa ja vastasi tervehdykseen kysymyksellä:

— "Tervetuloa!... Mitäs sitä nyt kuuluu?"

— "Kiitos, isäntä! Tulin Teille puhumaan taas siitä vanhasta asiasta... Olisin mielelläni jotain tehnyt nuorison mukana, mutta minä en onnistu sen kanssa. Jos Te, isäntä, tahtoisitte olla apuna, niin ehkä", — alkoi Harhama puhua.

— "Niin! Hyvähän se olisi!" — äännähti Alkula, selailen raamattuansa.

— "Ne Teihin luottavat enemmän, kuin minuun", jatkoi Harhama hetkisen vaiti oltuaan. Alkula pani raamatun kiini ja lausui tyynenä:

— "Minä en voi ryhtyä Teitä avustamaan, sillä minä en ole samaa mieltä, kuin Te. Muistuu mieleeni puheenne, jonka piditte ensimmäisessä juhlassanne. Te sanoitte puheessanne, että ei tarvita muuta aatelia, kuin työn-aateli, mutta kyllä tarvitaan toinenkin aateli."

— "Ja mikä se on?" — tarttui Harhama kiihkeästi.

— "Se on siveellisyyden-aateli. Jos sitä ei ole, on kaikki työ turhaa. Mitä me silloin päivin ansaitsemme, sillä me öisin kulutamme terveytemme ja liikaamme sielumme juoppoudessa, porttojen parissa ja muussa paheessa", — vastasi Alkula tyynenä. Jumalan ilkeät hiukset heilahtivat jo Harhamalle, kuin punainen vaate.

— "Mutta olenko minä ketään haureuteen kehottanut?" — keskeytti hän nopeasti, tuntien jonkun piston.

— "Ette sanoilla. Mutta voidaan sitä teoillakin kehottaa", — vastasi Alkula tyynesti, mutta jäykästi. Harhama tunsu veren nousevan päähänsä. Hän tiesi nyt, mistä oli kysymys. Hänessä nousi uhma. Nopeasti ja ylpeänä virkkoi hän:

— "Minä tiedän, mitä Te tarkoitate, mutta..."

— "Niin... Minä uskallan puhua suoraan... Teidän elämäänne rouva Esempion kanssa", — jatkoi Alkula.

Harhamassa ryöpähti viha. Hänen sisällinen ihmisensä nousi hänessä, kuin puristettu nyrkki, valmiina lyömään. Aivan kuin ilkkuen kysyi hän:

— "Entä sitten? Mutta jos hän *olisi* vaimoni?"

Alkula pysyi tyynenä, rauhallisena ja kysyi:

— "Muuttuuko mielestänne pahe hyveeksi sillä, että se julistetaan *julkiseksi*?"

Harhama vaikenä. Ihmis-inho kohosi taas hänessä. Alkula jatkoi:

— "Ne, jotka koettavat tehdä paheen, huoruuden, hyveeksi, julistamalla sen julkiseksi, ne samat joukot julistavat omaisuuden varkaudeksi, vaikka sekin on *julkisesti* hankittu... Sillä jos katsotte ympärillenne, niin eivät kutkaan kule ylpeämpinä, kuin ne, jotka kokoavat rikkautta. Mistä johtuu se ristiriita sosialistien opissa? Te tunnutte sen opin tuntevan..."

— "Hävetkää", — yritti Harhama. Alkula keskeytti hänet rauhallisena:

— "Älkää kiivastuko! Ei pahe tule sillä hyveeksi, että se julistetaan julkiseksi. Se muuttaa vaan nimeä: varkaudesta tulee ryöväys, salamurhasta miestappo. Eivätkö mielestänne katutyöt ole porttoja? Ja kumminkin he harjottavat haureuttansa niin julkisesti, että poliisi ei voi heitä kadulta karkottaa, ja kumminkin myöntänette, että se on pahe. Kuulkaa, Harhama! Se kadun porttojen haureus on *parempikin*, kuin se hyveeksi julistettu. Se ei toki jäydä nuorison siveellisyyden juuria. Se herättää inhoakin itseänsä kohtaan niin kauvan, kun sen harjottajat *itse* tunnustavat sen paheeksi, johon ovat langenneet. Mutta miten on sen *hyveeksi* julistetun porttouden laita? Eikö se vie lukemattomia turmioon, houkuttelemalla ne paheeseen, joka on peitetty hyveen valheellisella, pettäväällä kuorella?"

Harhaman veri kiehui. Jumalan hapsot ärsyttivät häntä. Ihmis-inho ja halveksiminen purkautui hänestä loppumattomana lapamatona. Hän lausui ylpeänä:

— "Minä en välitä siitä, mitä Te minusta itsestäni sanotte, sillä ei kenenkään heittäminen saasta minuun tartu. Mutta millä oikeudella Te viskaatte rouva Esemption silmille rapakosta tempaamanne sanan: portto?"

Vanha Alkula oikaisi itsensä. Vakavana, jäykkänä tarttui hän puheeseen, lausuen:

— "Te erehdytte. Minä en ole *Teille* sanonut, että rouva Esempio on portto. Minä puhun jokaiselle *itsellensä*. Juuri *Teidän* silmillenne olen minä sen sanan heittänyt. *Te* olette syyllinen, se oikea portto... Minun silmissäni Te olette portto *mieheksi*. Te olette *mies* ja vastuun täytyy olla aina *miehen* hartioilla. Jos he peittäytyvät hameiden taakse, silloin ollaan hukassa, sillä hame on huono linna."

— "Ja luuletteko, että minä en teoistani vastaa?" — uhitteli Harhama, johon viime sanat sattuivat, kuin isku ajettumaan.

— "Älkää taas kiivastuko... Te ette *voi* niistä vastata. Pahan siemenen Te voitte huonolla esimerkillä kylvää, mutta jälkeen tulevat sukupolvet saavat siitä kärsiä ja siitä nousevan rikkaruohon kitkeä... jos voivat. Se, joka toi ensimmäisen kaniinin Austraaliaan, ei voisi tekoansa sillä sovittaa, että vuori kaulassa vajoaisi meren syvyyteen."

Harhama tunsu vuoren painavan hartioitansa. Piinallinen äänettömyys rutisti hänen luitansa. Alkula katkaisi taas äänettömyyden, puhuen vakavana:

— "Meidän aikamme nostaa liha taas rintojansa rohkeana, mutta sen rinnat *täytyy* meidän lyödä maahan, jos kansamme aikoo elää. Lihan-aateli ei kelpaa kansamme kasvattajaksi, vaan se toinen, siveellisyyden. Lihan-aatelia me emme tarvitse, enempää kuin koleraakaan. Sitä *toista* me tarvitsemme. Minä sanon *Teille* loppuun asti: Täällä toivotaan, että Te muuttaisitte rouva Esemption kanssa pois paikkakunnalta."

Harhama nousi ylpeänä ylös. Ihmis-inho, halveksiminen ja viha Jumalaa vastaan juoksivat koko hänen olemuksensa läpi, kuin vihainen petokarja. Hän tahtoi musertaa Alkulaa äänettömyydellä, kuin kalliolohkareella. Hän ikäänkuin nosti sitä vuorilohkareta valmiiksi heittoon. Alkula pysyi yhä rauhallisena. Harhamaa tyynnyttellen jatkoi hän:

— "Minä toivon, että olette minua ymmärtänyt ja että tämä jää tähän, niinkuin miesten asia. Minä *itse* puolestani Teitä kunnioitan ja rakastankin, ja juuri *siksi* olen sanonut suuni puhtaaksi. Ehkä en ollut siihen mielestänne kylliksi oppinut, mutta minä olen siihen sen sijaan kylliksi *vanha*..."

Hän nousi seisomaan, oikaisi vartalonsa, kuin talonpoikaiskuningas, nojasi toisen kätensä pöytänsä ja jatkoi itsetietoisena, suurena, ylevänä, miehekkäänä Harhaman seisoessa hänen edessään ylpeys ja uhma vuorenlohkareena kädessä ja ylpeän petokarjan hänen olemuksessansa kierrellessä. Hän jatkoi:

— "Elämä ei ole suonut minun istua kirjakasan ääressä niin paljon, kuin Te olette istunut, mutta minä olen pidellyt enemmän, kuin Te, kahta opin-esinettä, nimittäin kuokanvartta ja" — hän laski kätensä raamatun päälle ja lopetti: "tätä. Minä olen lukenut, ja kokenut elämäkirjan elämästä ja raamatusta, ja olen kulkenut elämän kovissa kourissa. Minä tunnen elämän..."

Se ilmotus oli Harhamalle joku salama, jonka huikeasta valosta hän katseli, mikä on elämä, katseli sitä kuumeisesti, vapisi ja värisi, peläten, että nopea salama sammuu, ennen kun hän on ehtinyt nähdä "mikä on elämä". Käsi, joka piteli vuorenlohkareta, vaipui alas.

Syntyi äänettömyys, jääkylmä, jäytävä, raskas vaitiolo. Harhama mietti sitä ainaista himmeää, sekavaa. Rouva Esempio haihtui hetkeksi elämän sumuihin, niihin sameisiin, aina pakeneviin utuihin, joita hän oli kiini tavoitellut, voidaksensa niihin tarttua käsin, nähdä niiden ytimen, pidellä sitä. Loukkaukset haihtuivat hänen korvistansa. Korvat humisivat tulikumina. Alkula selaili raamattua. Viimein kysyi Harhama:

— "Mitä on sitten elämä, kun sen tunnette?"

Se kysymys nosti Alkulankin hartioille kaikki kovien kokemuksien muistot, kokemuksien, joilla elämä oli häntä jauhanut. Hallat ja karjarutot, raesateet ja perheonnettomuudet olivat häntä kohdanneet. Hän oli kulkenut niiden kivensilmän läpi, jauhautunut niiden kivien välissä. Hänen otsanryppyys oli vieras kyntänyt elämän paraaksi lahjaksi. Hän muisti sen. Vakavana vastasi hän:

— "*Elämä on Jumalan jauhinkivi*... Se jauhaa oikean aatelin akanoista ja puhdistaa ihmisestä sen, mikä siinä on oikeaa... Se kyllä jauhaa meistä kaikki väärät ainekset aikansa akanaläjään ja puhdistaa koko kansan."

Molemmat miehet katsahivat toisiinsa. Molemmat muistelivat omaa elämäänsä, näkivät elämän jauhinkivet ja huomasiivat olevansa niiden kivensilmään aina solumassa, elämän pyöriessä armottomana myllynkivenä.

Molemmat huokasivat. Alkula alkoi selailla raamattuansa, otsalla elämän paras lahja: toisen kyntämä ryppy. Ja kivensilmässä oli taas seisonut vastatusten kaksi aatelia, toisen kädessä vuorenlohkare, toisen aseena elämän suuri kirja. Kivi pyöri, seula kävi ja väärä erkani akanana oikeasta.

Hän palasi kotiin. Elämän kysymys kyti taas mielessä hiilenä. — "Mitä on elämä? Mitä se on?" — uteli hän itseltänsä. Munkki Pietarin lahjottama latinalainen Uusi Testamentti osui hänen käsiinsä. Hän selaili sitä ajatuksettomana. Silmiin pistivät siitä sanat Johanneksen evankeliumin 14. luvun 6. värssystä: "*Ego sum via illa, et illa veritas, et vita illa.*" [Minä olen tie, totuus ja elämä.]

Hän mietti hetken, mietti kaksi... Kaikki sumeni taas ja sumusta tuikutti ilkkuva elämäkysymys. Se näyttäytyi nyt äskeiset loukkaukset hampaissa. Hän alkoi taas siihen vihaansa kääntää ja tarttui Jumalan hapsiin. Oli parjattu syytöntä. Hän raivostui, tuli katkeraksi rouva Esemption tähden ja mutisi katkerasti, Jumalaa tarkottaen:

— "*Sinä* elämä!... Hiiteen moinen elämä! Sinä se juuri olet syypää, että syytöntä loukataan... olet laittanut kaikkia hulluja sääntöjä, joiden noudattamista raakimukset pitävät hyveenä ja niistä poikkeamista paheena ja herjaavat siksi ihmisiä."

Ja paiskaton Uuden Testamentin nurkkaan, lopetti hän:

— "Hiiteen moinen Jumala!... Hirviö... Olematon variksenpelätti!"

Hän nousi ylpeänä, uhmaavana, käveli edestakaisin huoneessa, tunsu herjauksesta kiintyvänsä yhä lujemmin rouva Esempioon ja uhmaili:

— "En minä jokaisen seulomana akanaläjään seuloudu... Minun seulani ovat omissa käsissäni..."

Ja hänen teoksensa ajatus alkoi vihantulena roihuta sitä Jumalaa vastaan, joka oli kaiken syy. Kiiruusti valmisti hän perunamaan, pani perunan, eikä sen seassa noussut enää rikkaruoho. Mutta itse hän hylkäsi kaikki ja lähti kauvemaksi korpeen, kunnes järjestäisi elämänsä toisin. Hän tahtoi päästä pois kylästä, jossa hän inhosi ja halveksi kaikkia ja kaikkea. Hän halusi paeta kaikkia, joita hän halveksi, peittäytyä erämaahan. Rouva Esemption oli määrää seurata häntä myöhemmin. Jällelle jäi ainoastaan kukkiva perunamaa ja esimerkki: se toinen aateli.

* * * * *

Punainen viima kulki avaruuden halki. Tyhjiys halkesi sen edessä mustana rakona. Olematon väräsi suuren kulkijan matkatessa sen ytimien läpi.

Kun Harhama oli lähtenyt Alkulan luota, ilmestyi Perkele kauniiseen Himotemppeleinsä maan alle. Sen temppelein sadat pylväät ovat hopeanhohdetta, holvit ovat kullankirkkautta, permanto ruusun lehtien värinen. Taide uhkuu siellä täydellisenä, näytellen alastomuuttansa, kuin tyttö korujansa, ujostelematta, arkailematta, iloiten ja ylpeillen siitä, kuin neito kauneudestansa, kun hän seisoo sulhon edessä, tai katsoo kuvastimesta, miten punakat ovat posket...

Kaikki kukkii kauneuden terällä... Hopeahohteisten pylväiden ympärille kiertyvät mustat, elävät jättiläiskäärmeet köynnöksiksi, pidellen pylväänpäätä, kuin kruunua päänsä päällä, mustat suomukset selässä taiteellisena hampaikkona...

Temppeli on valtaavan ihana.

Temppelein keskellä on veripunainen kunnianhimon himoalttari, jolle johtavat sirot portaat. Portaiden kahdenpuolen seisoo kuusi kaunista Laala-enkeliä, kauniit lyyrat käsissä, vartioiden alttaria, ettei pääse vierashenki pilkuksi sen veripunaiselle värille... Kunkin vyöllä on pienoinen käärme, pää pistoon valmiina, vartioiden, etteivät vartijat itse nukahda. Päässä on heillä sirotekoiset seppeleet, joiden lehdet ovat veripunaiset...

Mutta ylhäällä himoalttarilla, kauniilla korottimella, on kaunis *kunnianhimonkupla*. Se säteilee satavärisenä... Se loistaa yhtenä kirkkautena... hohtaa yhtenä kauneutena. Siitä syntyvät kaikki kunnianhimon kuplat... Siitä saa alkunsa kaikki kunnianhimo.

Ylhäällä himoalttarilla seisoo Aarama-enkeli, kauniin korottimen vierellä kunnianhimonkuplaa vartioiden, sen puhtautta ijäti hoidellen. Hänen ihonsa on valkean marmorin puhtainta väriä... Hänen vartalonsa on taiteen alastomuutta... sen parasta puhtautta... kylmää, kuollutta suloa... Se on elotonta ihanuutta... suurinta virheettömyyttä... Hän on taiteen ihana kukka...

Aarama-enkeli on pelkkää kunnianhimoa. Kunnianhimo puhkeaa hänessä, kuin sisälmys ajettumassa... naiseus työssä... miehuus nuorukaisessa, kun se on miehen rajalla... Kerran oli hän etsinyt sille himolle tyydytystä, kun oli vielä Jumalan enkeli: Hän oli kurotellut Jumalan kunniaa... noussut jo sen valtaistuimelle... Silloin sysäsi Jumala hänet istuimensa luota... Hän lankesi Perkeleen palvelijaksi...

Mutta kunnianhimo oli yltynyt... ajettunut... etsinyt tyydytystä, kuin portto miestä... himo kukkaansa... Hän oli astunut Perkeleen valtaistuimelle... kurotellut sen kunniaa... sen kruunua... sen valtikkaa...

Hän kurotteli. Perkele huomasi petoksen. Hän antoi sitoa Aarama-enkelin kunnianhimon alttarille, siittämään kunnianhimonkuplaa... Hänet sidottiin nilkoista paaluun kiini, elävillä käärmekehleillä... Hänen vankeutensa on ijankaikkinen... Kahleiksi pantiin elävät käärmeet, ettei niitä voi salassa avata...

Aarama-enkelin edessä makaa tulinen käärme, siltä varalta vartioiden, että Aarama yrittäisi karata... Käärme kietoutuisi silloin vyöksi Aaraman ympärille... sitoisi hänet lujemmin kiini...

Mutta kunnianhimo uhkuu aina Aaramassa, kuin sisälmys paiseessa... himo irstailijassa... Hänen täytyy saada sille tyydytystä, muutoin kärsisi hän kuin rauta tulella... Sitä varten on kunnianhimonkupla... Se on Perkeleen käskystä sitä varten varattu... Siihen tyydyttää hän ainaisen himonsa... Siksi on se kupla ijäti kirkas... ijäti kaunis... ijäti katoamaton... Se sikiää Aaraman himosta... Himo yltyy taas saadessansa tyydytystä... se yltyy, kuin vietti kerran makuun päästyänsä...

Päässä on hänellä, kauniina nauhaseppeleenä, elävä, kaunis, tulipunainen käärme, pää korvallisen takana pistoon kohotettuna... Se vartio Aaramaa, ettei hän työssänsä torkahtaisi... ei kääntäisi silmiänsä Perkeleen kauniista valtikasta, joka on asetettu vastapäätä alttaria, kuin vietin kiihottimeksi... kuin nisäksi pojalle... pojan huuleksi tytölle... porton hapseksi irstailijalle...

Hän seisoo ijäti paikoillansa... Kädessä on hänellä hopeanvärinen käärme... Sen suolien läpi puhalttaa hän kuplaan himonsa... Tukka on hopeanvärisenä laskeutunut hartioille...

Korkealla alttarin päällä, sen kauniina katoksena, hohtaa ihmeen kaunis kultakruunu, jonka värit sointuvat muihin väreihin, kuin kaiku säveleesensä... Se herättää Aaraman kunnianhimoa, kuin koiraslinnun koreat sulat emon lempeä kevään kuhertelussa.

Tuon tuostakin sikiää kunnianhimon kuplasta uusi pieni kupla... Se on Aaraman kunnianhimoa... Laala-enkelit soittavat silloin säveleen lyyrallansa... Kohta ilmautuu hopeanvärinen sarima-lintu... Se tulee säveleen kutsumana... Se ottaa korean kuplan sievästi Aaraman kauniilta kämmeneltä... Se vie sen ihmisten ihailtavaksi... niiden tavoiteltavaksi... niiden himoittavaksi... niiden elämän tekijäksi... niiden oppaaksi elämässä... matkan suunnan määrääjäksi...

* * * * *

Äärettömyys lepäsi salaisten voimien edessä, kuin pieni tomuhitunen, jossa maailmat liikkuvat bakteereina...

Kun Harhama lähti Alkulan luota, oli Himotemppeleitä täynnä Perkeleen enkeleitä... Kaikkien niiden päät olivat koristetut kauniilla tulisella käärmekiemuralla, joka sirona vanteena seppelöi päin... Kauneus kukki poskessa... ihossa puhdas hipiä... vartalossa oli viettelys sulona... sen soleutena... sen notkeutena... sen houkuttelevana herkullisuutena. Himotemppeleitä oli täynnä taidetta ja suloa.

Perkeleen pääpappi, Piru, selitti kauniille kuulijoille herransa voimaa ja kunniaa. Hän osotti enkeleille Perkeleen valtamahdin, sen voiman, suuruuden, sen voitonvarmuuden.

Hän seisoi alttarilla, hartioilla sateenkaarenvärinen vaippa, enkelit kahden puolen seisomassa, kuusi kummallakin puolen. Piru saarnasi:

— "Ihmiset eivät voi vaelttaa, jos ei heillä ole opasta. He etsivät siksi oppaaksi jotakin johtotähteä. Toiset etsivät Jehovaa ja joutuvat väärille poluille, pois herramme tyköä... Mutta meidän herramme on lähettävä heille uusia johtotähtiä, jotka heidät houkuttelevat pois väärältä polulta... Hän lähettää heille kauniita kuplia, joiden luo he pyrkivät ihastuneina. Hän lähettää heille palvelijansa Aaraman kauniit kuplat..."

Kaksitoista enkeliä veisasi Perkeleen ylistystä:

"Hän kirkas kupla on ja haihtumaton. Hän aina valkenee, ijäti selkenee. Pimeässäkin silmään sokeankin hän aina hohtaa, kirkastuu."

Ihana laulu lakkasi. Piru jatkoi:

— "Kunnianhimonkupla on herramme kirkkaimpia johtotähtiä... Se houkuttelee ihmishengen Jehovan poluilta, kuin Tuulan aistipunakukka... Koko ihmiskunta tavoittelee sitä kuplaa. Katsokaa!"

Pirun viittauksesta avautui suuri näky: Avautui Egyptin kaunis Niilinlaakso palmuinensa... temppeleinensä... obeliskeinensa... sfinksinensä...

Tummat Egyptin naiset somistelivat suortuviansa... faaraon tyttäret uivat Niilin lämpimissä aaltoloissa, lymyten kauniissa kaislikossa.

Taampana rakennuttivat Egyptin faaraot pyramiidejansa... Orjat vyöryttelivät kalliolohkaremaisista kiviä pyramiiden huipuille... Vaimot kiipesivät sinne, selässä savitaakka... Faaraot istuivat valtaistuimilla, katsellen orjien rakennustyötä... Piru selitti kuulijoillensa:

— "Kuninkaat tavoittelevat noin herramme palvelijan Aaraman kaunista kuplaa. He tavoittelevat *kunniaa*... Heidän kunniankuplansa on saada pyramiidinsa korkeammaksi muiden rakentamaa. He eivät sen huippua ajatellessaan eksy Jehovan poluille..."

Ihastuneet enkelit veisasivat Perkeleen ylistystä:

"Hänen kuplasensa kauniit Jehovalle kostaa, maasta suuret pyramiidit pilviin asti nostaa. Luona sen jo kaikki häärää, ettei muista tietä väärää."

Piru jatkoi saarnaansa:

— "Ihmisen elämän kirkkain johtotähti on herramme kunniankupla. Sitä tavoittelevat ihmiset, toiset juosten, toiset maassa maaten. Katsokaa, miten herramme henki kirkastuu ja johtaa ihmishengen pois Jehovan verkoista!"

Pirun vihjauksesta avautui uusi näky:

Altтарin takaa näkyi kaunis Kreikanmaa. Olympon vuori kohosi taivaan heleänsineä kohti, häipyen siihen, kuin tyttö unelmiinsa... Akropoliksen temppelit kylpivät auringon kirkkaassa sädesuihkussa, kohosivat siitä säteilevinä, kuin neito vedestä, hiuksiansa kuivaillemaan. Mustasilmäiset Kreikan tyttäret kilpailivat kauneudessa jumaliensa keralla... silmässä etelän himontuli... ihmissulo ihona... notkeus vartalon sulona... kaunis kiemahdus jokaisena kädenkäännähdysenä.

Keskellä sitä suloa avautuivat Olympian kilpaleikit. Voimakkaat miehet heittivät vaskista kiekkoa jokainen lihas jouseksi vedettynä, jokainen jänne jousena. Piru selitti:

— "He eivät tee sitä *hyödyn* vuoksi. He tavoittelevat kiekolla Aaraman kunniankuplaa. Mutta he eivät silloin jouda Jehovan poluille..."

Enkelit katselivat näkyä ihastuneina. Näky jatkui:

Marathonin juoksijat lähtivät taipaleelle. Kilpa-ajajat varustautuivat... Kilpailu alkaa... Ajajien vaunut murskautuvat pylväisiin... Juoksijat läkähdyvät ponnistuksista... Toiset näännyvät jo tielle... Jäljelle jääneet ponnistavat viimeisiä voimiansa... Etelän kirkas aurinko valelee näännyviä kuumalla sädesuihkulla... Olympian kaunis kukkula katselee niitä surullisena taivaan heleänsinestä. Piru selittää kuulijoillensa:

— "Heillä ei ole mihinkään *kiirettä*, mutta he juoksevat kumminkin henkensä takaa... He ajavat kiireessä vaununsämsäksi, vaikka elävät elämän joutilaisuudessa: He tavoittelevat herramme kunniankuplaa *juoksemalla*... He eivät juostessansa jouda ajattelemaan Jehovan ahtaita polkuja..."

Enkelit ylistivät taas laulullansa Perkeleen voimaa:

"Hän se kaikki polut aukoo, joilta kaunis kupla hohtaa. Hän ei lopu, hän ei taukoo. Jokainen hänet kohtaa, joko juoksee taikka käy. Hän on aina, vaikk'ei näy."

Kauniit käärmekiemurat loistivat satojen kuulijoiden päässä. Himontemppeli ui sävelissä, kylpi kauneudessa. Kaikki puhkesi nupusta taiteen kauniiksi kiekoksi. Kaikki loisti yhtenä kunniankuplana. Kaiken keskeltä kohosi ihana Aarama, taiteen täydellisin kukka, taiteen unelma, sen seppelä, sen ihanin helmi.

Piru jatkoi saarnaansa:

— "Mutta ne, jotka eivät jaksa *juoksemalla* saavuttaa herramme palvelijan, Aaraman, lähettämää kunniankuplaa, ne tavoittelevat sitä *seisomalla*. Katsokaa."

Pirun vihjauksesta avautui kaunis Syyrian keidas. Se hymyili erämaan rajalla, kuin neito lähteellä.

Kaunis Palmyyra koreili palmumetsän keskellä. Syyrian tumma-ihoiset tyttäret soittelivat siellä kreikkalaista lyyraa, kauniit kukkasat seppeleinä hiuksissa... Ne soittivat ja lauloivat ja rukoilivat erämaan tuulta viemään heiltä sävelen sulhaselle ja tuomaan kaiun siitä palkkioksi. Taivas oli kukkasininen. Varjo tumma, auringonkehä heleä...

Mutta erämaan keltaisen hietikon rajalla seisoivat pylväsryhmät pylvään päällä. Hän seisoivat siinä yönä, seisoivat päivät Syyrian kuumien auringon pahtamana. Hän oli seisonut siinä jo puolen ikäänsä.

Piru osotti näkyä, selitellen:

— "Hän ei ole jaksanut saavuttaa enkeli Aaraman kunniankuplaa juoksemalla, siksi koettaa hän saavuttaa sen *seisomalla*. Niin valkenee herramme henki. Koko maailma ponnistelee saavuttaaksensa hänen kuplansa. Koko maailma unohtaa sitä tehdessä kohta Jehovan kiviset polut..."

Enkelit ihastuivat. Vartalot notkahtelivat sulona, silmät säteilivät ilona, povi kohoili riemusta. Kuului ihana laulu:

"Kaikki sinne vierii,
kaikki sinne kierii,
missä häilyy kunniankupla.
Siinä kaikki pyörii,
siinä kaikki hyörii.
Hän on
tutkimaton."

Piru saarnasi edelleen:

— "Ihmisten tekojen vaikuttimina ei ole Jehovan henki, vaan meidän herramme, suuren Perkeleen kuplat ja kukat. Sinä vaikuttimena ei ole hyöty, eikä Jehovan 'oikeus', vaan herramme henki: *oikeuteen pyrkiminen*, Jehovasta pois kieriminen."

Näykset avautuivat suuret sodat. Rooman legioonat marssivat sotatamineissa, risteillen maailman halki. Ne kulkivat keisarin ohi rautaisina, synkkinä tervehtien kolkolla äänellä:

— "*Ave, imperator, morituri te salutant.*" [Kuolemaan vihkiytyneet tervehtivät sinua, keisari.]

Kauvempana lähestyivät Hannibalin musta-ihoiset armeijat. Ne marssivat Rooman rautaisia legiooneja vastaan, kuin kuolemaan vihitty väki. Joukot heittäytyivät vuorien jyrkänteiltä vihollistensa päälle... Toiset joukot syöksyivät kuilujen yli kuoleman kitaan... heittäytyivät virtoihin... sukelsivat niistä ylös... syöksyivät vihollisen kimppuun nälkäisinä petokarjain... kaatuivat joukottain... kiemurtelivat lämpimässä veressä... yrittivät uudestaan karata kuolemaa kohti... Hannibal itse taisteli hurjimpana... Rooman sotapäälliköt odottivat voitonseppelettä, kasvot jännityksestä marmorikovina.

Piru selitti enkeleille:

— "Heillä ei ole ollut puute maasta... He eivät taistele isänmaan tähden. He tavoittelevat Aaraman, herramme palvelijan kunniankuplaa... Isänmaa on herramme kädessä se sarima-lintu, joka sen kuplan vie heille Aaraman kauniilta kämmeneltä".

Enkelilaulu ylistää Perkeleen voimaa ja viisautta laulaen:

"Kaikki halu on kuin miekka: pylväät, isänmaiden hiekka, pyramiidit, kilpataistot, tiede, taide, kaikki vaistot, kantaa kupliaan hänen sarima-lintunaan".

Piru lopetti:

— "Nyt te saatte nähdä herramme kunniankuplan kiihkeimmät tavoittelijat vastatusten seisomassa. Te saatte nähdä sen, joka sitä tavoitellessaan on alimma päässyt. Katsokaa!"

Etelämaan kaunis maisema avautui: Palmut nostivat latvojansa ylpeinä auringon heleänsiniseen valokylpyyn. Varjot riippuivat puun oksilla, laskeutuen tummina riekaleina alas, leviten loistaville kukille tummanharmaina siimeksinä. Loistavaväriset linnut kuhertelivat metsissä. Päivänpaiste houkutteli, kuin tytön tarjoama ensi suutelo. Elämä tarjoili armaita nisiänsä... viiniköynnös rypäleitänsä... puu hedelmiänsä... pensas marjojansa... ranta lämpöistä aaltoansa... Kaikki kutsui *elämään*... nauttimaan... huomautumaan... Kaikki avautui tytön sylinä... morsiamen vuoteena... elämän armaimpana.

Kaiken sen keskellä oli pieni tynnöri. Tynnörissä makasi Diogenes. Hän oli luopunut kaikesta, mitä elämä tarjosi...

— "Tynnöri on hänelle se herramme sarima-lintu, jonka nokasta hän ottaa kunniankuplaa. Ei yksikään maailmassa ole vielä häntä voittanut kunniankuplan tavoittelussa. Hän on sen tavoittelijoista *suurin ja kiihkein*. Hän ei katsele Jehovan vääriä polkuja", — selitti Piru.

Enkelit riemuitsivat. Kauneus kukki ihossa, taide puhkesi kukkana vartalossa.

Makedonian sotatorvet soivat. Sen sotajoukot tekivät kunnia Diogenekselle. Aleksander Suuri lähestyi tynnöriä, tehden kunnia sen asukkaalle. Jo seisoi hän tynnörin edessä. Hänen ja Diogeneksen katset kohtasivat toisiansa. Molemmat miehet katsoivat toisiansa silmästä silmään. Piru selitti enkeleille:

— "Maailman kaksi suurinta kunniankuplan etsijää seisovat vastatusten. Toinen etsii sitä maaten mahallaan tynnörissä, toinen suree, kun ei pääse sitä kuusta noutamaan. Niin kirkastuvat herramme polut ihmishengelle..."

Enkelit veisasivat Perkeleen ylistystä:

"Kerjäläiset, kuninkaat sinä polvillensa painat. Edessäsi taivaat, maat taipuvat ja kumartuvat... Kaikki tanssii, kun sa soitat. Jehovan sa kohta voitat. Suuri olet, loppumaton, viisas, syvä, tutkimaton."

* * * * *

Himotemppeleli sävähti kirkkaammaksi. Kauneus puhkesi entistä ihanammaksi kukaksi. Taide nousi puhtaampana, kuin neito morsiuskylvystänsä...

Kuuluivat suloiset soitot. Näkymättömät ovet aukenivat ja Perkele astui Himotemppeleliin viiden pääenkelinsä saattamana. Piru väistyi alttarilta. Perkele asettui hänen sijallensa, enkelien hänen eteensä polvistuessa... Ylistyslaulu kierteli kauniina kaikuna. Perkele loisti suurena ja puhui palvelijoillensa:

— "Jehova on kutsunut Alkulan suulla Harhamaa, mutta Hän kutsuu turhaan. Harhamassa on kuorma Kainin henkeä. Hän ei ryöminyt raukkana Jehovan eteen. Hän lähti, kuin Kain kauvemaksi korpeen."

Enkelit riemuitsivat. Taide ja kauneus karkeloivat keskenänsä.

— "Sinä olet näyttänyt voimasi Jehovalle", — todisti Piru. Perkele jatkoi:

— "Jehovan hiuskarvana on nyt se, että Harhama tietää jokaisen vaimon olevan häneltä kielletyn hedelmän. Se nauha, jolla Hänen pappinsa solmisi Harhaman *yhteen* naiseen on tullut Jehovan hirttonuoraksi. Hänen *oma pappinsa* on sen surmansilmukan Hänen kaulaansa heittänyt..."

— "Mutta papin kättä ohjasit *Sinä*", — huomautti Lempo. Perkele jatkoi selitystensä:

— "Harhama on ottanut sen omenan, jonka häneltä oli Jehova kieltänyt. Se on kyllyksi..."

Hän keskeytti, tehden kädellään jyrkän, kuvaavan liikkeen, ja lopetti hetken kuluttua viisaila eleillä:

— "Hänelle on siten vaimo tullut kielletyksi hedelmäksi, jonka hän on ottanut. Hänen ja Jehovan välit ovat silloin poikki lyödyt. Harhama itse tuntee sen. Hän ei voi lähestyä enää Jehovaa. Hän pitää itseänsä Hänestä luopuneena, rikollisena, ja siinä on Jehovalle tutkain... Se Harhaman tieto on *minun* hampaani, johon Jehova on kantapäätänsä astuva..."

Enkelit ihastuivat herransa voimaa ja viisautta katsellessaan. Heidän joukostaan puhkesi ylistyslaulu, ihanana, kuin kesä keväästä. He veisasivat:

"Jos niin tahdot, kaikkein suurin, kaikki aseaksesi kääntyy: Vihollises kantapääkin sinun hampaaksesi vääntyy. Kaikki sua palvelee, Kaikki sua tottelee,"

Laulu kierteli Himotemppelelin holveissa, kuin kiehtova käärme, kun se mairittelee naarastansa. Perkele jatkoi korskeana:

— "Ihmiset luulevat, että Jehovan kielletyt omenat ovat loppuun syödyt hyvän- ja pahantiedonpuun oksilta. He eivät tiedä, että jokainen Jehovan kieltämä asia on sen omena. Se heidän sokeutensa on minun terävä aseeni. Kielletty puu on täynnä minun omeniani. Ja ne loistavat... Ne häikäisevät silmiä... Sen oksat notkuvat minun tulipunaisista hedelmistäni... Se puu loistaa minun enkelini aistipunakukista, kullasta ja kunniasta... Katsokaa!"

Perkeleen vihjauksesta avautui ihana näky: Ihminen seiso korkealla vuorella ja hänen vierellensä Perkeleen enkeli Uurima, tulipunainen utuvaippa hartioilla, seppele päässä ja maailman avaimet vyöllä.

Kädessä oli hänellä käärme. Hän seiso i ihmisen vierellä. Heidän edessään avautuivat maailman rikkauudet... sen hekkuma... sen ilot... sen taide... sen nautinnot... sen palatsit... kuningaskruunut... välkkyvät valtiikat... paavien purppuraviitta... avorintaiset naiset... aarteet... kuohuvat viinit... valta... kunnia... loistavat seppeleet... heilahtelevat sukkanauhat... kauniit helmat... hienot hiukset... kaikki mitä maassa on...

Uurima seiso i ihmisen vierellä, osotti sille käärmeellä kaikkea sitä ja kysyi:

— "Onko totta, että Joku on sinulta kaiken tämän kieltänyt?..."

Ja ihminen katsoi ihastuneena maailman rikkauksia ja vapisi ja värisi... Perkele kerskui ylpeänä:

— "Minun antimeni eivät lopu. Ihminen on löytävä Jehovan kieltämän omenan jokaisella askeleellansa..."

Hän vaiken i hetkiseksi ja jatkoi sitten:

— "Ihmiset seuloivat kielletystä osan luvalliseksi ja syövät sen. He syövät silloin minun omenaani. He erottelevat porton portosta: Naisen he jättävät akanana porttojoukkoon ja miesportot seuloivat mielestensä nisuksi. Mikä ero niillä on?"

— "Se että naisportto saa lihastansa maksun, miesportton täytyy maksaa, että saa lihansa kaupaksi menemään", — vastasi Piru.

— "Sinä vastasit oikein. *Minä* seulon oikean väärästä, eivätkä ihmiset. Minä määrään, mikä on oikea, mikä ei", — kerskui Perkele.

— "Ja sinä olet erehtymätön", — lisäsivät enkelit.

Kauneus ja taide, sulous ja laulu ylistivät taas Perkelettä, joka jatkoi:

— "Harhama on nyt taas yhden Jehovan kieltämän omenan syönyt. Nyt täytyy hänen antaa loppuisku Jehovalle. *Hänen täytyy kirjoittaa teoksensa.*"

— "Jos se on *sinun* tahtosi, niin ei se voi tapahtumatta olla", — todistivat enkelit. Perkele jatkoi:

— "Hän on teokseensa tarttuva, kuin keihäaseen, puolustaaksensa tekoansa. Jokainen Jehovan huhuileminen on hänelle ainoastaan härnäys, joka häntä *herättää* Härnäilijäänsä vastaan. *Mutta hänen kätensä on johdettava siihen keihäaseen kaikilta rihmoilla.* Aaraman kunniankuplilla on sen keihään varsi kauniiksi koristettava..."

— "Silloin on se varsi ihanampi nähdä kuin se puu, josta Eeva otti sinun omenasi", — tarttui Horna.

Perkele oikaisi itsensä entistä ryhdikkäämmäksi ja jatkoi:

— "Jehovan taivaan salit himmenevät Aaraman kunniankuplien loisteessa. Yksikään kilpajuoksija ei juokse Jehovan taivasta tavotellen... Koko maailma on tapaileva minun kupliani... Toiset tapailevat sitä juosten, toiset seisten. Yhdet Diogenekset tekevät sitä etsiäksensä tynnörin laudoista, toisten Diogenesten tynnörinä on isänmaa... Ja se kunniankupla on Harhaman keihäänvarren ihanaksi koristava..."

— "Minä, sinun temppelinharjasi hoitaja, olen nostava Harhaman ja koko ihmiskunnan joka aamu temppelinharjallesi, jolta he saavat nähdä ne kuplat, jotka sinä olet ihmisten tavoteltaviksi palvelijallasi Aaramalla valmistuttanut", — vannoi päänenkeli Kehno.

— "Se kupla on rikki lyövä Jehovan vallan. Se on tuleva Hänen kompastuskiveksensä", — todisti Hiisi.

Perkele jatkoi:

— "Ihmiset sitä kuplaa tavottelevat, ostaaksensa sillä kauniita aistipunakukkia. Katsokaa!"

Ihana näky avautui: Atheena vietti Poseidonin juhlaa... Vaimot riisuivat Kreikan kauneinta naista alastomaksi... He riisuivat sitä kansan edessä, riisuivat kansan ihailtavaksi... Parthenonin kauniit portaat olivat väkeä täynnä... Akropolis oli sitä tulvillansa... Huilun soittajat soittivat... Naiset päästivät jo neidon hameen... Miesten silmät paloivat... Jo näkyivät neidon kauniit hartiat... Miehet katsoivat huoahamatta... Jo solahti neidon puku alemma... Jo paljastui kaunis rinta... Miesten vietit vetäytyivät vireeseen... Jo solahti puku vyötäisille... Miesten silmät kiiluivat himontulina... Jo solahtaa neidon puku vyötäistä alemma... Miehet kiemurtelevat himonsa käsissä... Neidon puku soluu alemma... Jo paljastuu kaunis lantio... Miehet ovat pedonrajalla... Naiset paljastavat neitoa enemmän... Neito värisee... vavahtelee... ujostelee... arkailee... iho kukkii kauneutta... miehet tuntevat outoa makua... Puku on jo

polven tasalla... Neito kätkee itseänsä, kuin lintunen poikastansa... värähtelee... arastelee, kuin kukka ensi valoa... Polvi puristuu polvea vasten... Miehet hehkuvat himontulina... Neito on jo aivan alasti... Miehet unohtavat kaikki kunniankuplat... Neitoa saatetaan kaupungin halki... Kaikki voittajat tuovat hänelle seppeleensä... kaikki parhaat polvistuvat hänen eteensä... kaikki tarjoavat seppeleensä suudelmasta.

Perkele osotti näkyä, puhuen:

— "He tavoittelevat kunniankuplia, ostaaksensa niillä aistipunakukkansa... Minun yksillä antimillani ostavat he toista... He ostavat minun omallani minulta sitä, mitä Jehova on heiltä kieltänyt. Kaikki perhot kieppuvat minun punakukkani tulessa..."

Enkelit lauloivat ylistystä Perkeleen aistipunakukalle:

"Sun on aistipunakukka, se on vihollistes hukka. Kaikki siinä karkeloivat, kaikki laulut sille soivat. Kaikki siihen pyrkii, halaa. Kaikkein siivet siinä palaa."

Perkele lopetti juhlallisena:

— "Aarama tehköö teitävänsä! Hän puhaltakoon kunniankuplansa, joka muuttaa Harhaman teoksen lehdet linnuiksi, jotka tuovat seppeleitä. Se jouduttaa miehen työhön pääsyä..."

Laala-enkelit soittivat lyyrillänsä kaunista säveltä. Sen kutsumana ilmestyi hopeanvärinen sarimalintu. Aarama ojensi hänelle kauniin kunniankuplan kämmeneltänsä. Sävel kierteli Himontemppelissä. Sen soidessa hävisi sarimalintu vieden kunniankuplan Harhaman tavoiteltavaksi...

Kun suortuva katkesi orjien kahleista.

Elämä on pettävää sumua...
se on ainaista suurta humua...

On muinaisuus niin musta, kuin saunan kiuvas. Ei tunge silmä sen perälle.

Jääkauden jäätiköt ovat rytinällä soluneet Jäämeren kylmiin aaltoihiin. Kolkko korpi kohoaa jäätikön jälille Venäjänmaan suurilla lakeuksilla. Mörisevät karhut pesivät rauhallisina korven synkissä koloissa, ja nuoleksivat, kuin kissa, kypäliänsä. Ilvekset nukkuvat päivänpäivissä ja pedot luikkivat polkujansa, kenenkään heitä häiritsemättä.

— "Huuu!... Huh... huu!" — huutelevat siellä huuhkajat, ilmottaen kansanvaelluksien tuloa. Se on Siinain suuri korpitie, jonka läpi Euroopan kansat kulkevat luvattuihin maihinsa.

Suuri ja synkkä on Euroopan kansojen Siinai ja vaivaloinen niiden kotia kulku...

Vaan jo soivat Venäjän torvet. Slaavien villi väki rynnistää asumamaillensa. Sen suuri sotahuuto herättää pesissään torkkuvat karhut, karkottaa huuhkajat oksiltansa, sudet luolistansa, ilvekset lovistansa. Ei jouda enää karhun kämmen nuoltavaksi. Taistelu alkaa maan herruudesta. Ihminen astuu luontoa, viljelys erämaata vastaan. Keihäs suhahtaa jo ilmassa. Sen kivikärki välähtää. Varsi kaartuu ja keihäs iskee haavan kontion rintaan.

Se oli slaavien ensimmäinen isku maansa herruudesta. Se oli uuden, suuren maailmanvallan ensimmäinen ritarilyönti...

Maailmat kierivät kohdussansa. Äärettömyys katselee yhtenä silmänä ihmis-elämää. Kaikki kieppuu vanteessa, vanteen osana.

Jo tarttuu Venäjän väki pedon kynsin maansa kamaraan käsiksi. Ihmiskunnan jättiläinen on alkanut suuren päivätyönsä. Pitkä on se päivä ja raskas sen työ. Vuosikymmenet ovat sen päivän sekunteja, vuosisadat sen hetkiä, ja kuu huitoo kellonlerkkuna rataansa maan ympäri, mittaellen jättiläisen työpäivää kuunitalla ja osottaen ajankulkua korkeuksien kuperalla kellotaululla.

Suuria ja vaivaloisia ovat ihmiskunnan työpäivät, tuhatvuotisia ja raskaita. Suuri on sen päivän ajanmittari. Ei lopu veto siitä avaruuksien kellosta, joka on Jumalan sormien tekoa...

Mutta hetkiä ovat ne työpäivät ijankaikkisuuden suuresta työpäivästä. Ne ovat ainaisen luomispäivän aamupuhteita, pian haihtuvia, kuin näköhäiriö. Toukkana tekee ihmisjättiläinen työtänsä. Hyttysenä häviää hän luonnon ikuiseen luomistyöhön... Rahtuna litistyy hän sen voimien rakoön...

* * * * *

Mutta omaa kelloansa rakentamaan ryhtyy Venäjän kansa: Se ryhtyy luomaan *yhteiskuntaa*. Karjan ja metsämiehen polut aukeavat korpeen halki suuren Venäjän lakeuden. Korpi kaatuu... Polut muuttuvat teiksi ja halmeeksi korpi tien molemmin puolin... Jo viheriöi nurmi notkossa, pelto koristaa mäkeä... Kellon pohja on valmis...

Aika kuluu. Venäjän jättiläinen järjestelee jo kellonsa käyntiä... Airuet kulkevat riemusauvoinensa ja veronkantajat vankkureinensa teitä myöten... Kello alkaa jo käydä... Se laajenee ja täydellistyy. Ihmiskunnan jättiläinen tekee pedon vimmoin suurta työtänsä...

Jo kulkevat veneet jokia pitkin. Bojarien kasakat ratsastavat suorita teitä... Kello laajenee ja koneisto lisääntyy... Ryysyinen jättiläinen ahertaa entistä vimmatummin laitelmansa rattaiden välissä. Hurjat laulut helähtelevät työn lomissa, tai kuuluvat sortuneiden tuskanhuudot. Suuri kello vaatii uhrinsa. Mutta kun yhdet sortuvat työnsä alle, astuvat useammat sijalle.

Ehtymätön on ihmiskunnan jättiläisten voima...

Aika kuluu. Työ edistyy. Kellon koneistoon on ilmestynyt se voima, joka kaikkea vetää... kaikkea käskee... kaikkia rattaita komentaa. Se on ilmestynyt siihen, kuin jousi kelloon... vetovoima maailmaan... luonnonlaki luomakuntaan: Kaiken keskuukseksi on kohonnut suuriruhtinas ja tsaari.

Avaruuden kello käy. Sen näkymätön jousi vetää itse itsensä vireeseen. Maailmat heiluvat toistensa kellonlerkkaina. Vinhoina viskautuvat ne toistensa ympäri.

Venäjän suuri jättiläinen takoo kellonsa rattaiden lomassa... Koneisto lisääntyy. Sen jousi vahvistuu: Pikku ruhtinaat häviävät ja yksi tsaari imee itseensä niiden voiman. Venäjän tsaari alkaa kasvaa ihmiskunnan voiman pakahtumaksi. Kymmenet miljoonat nyrkit nousevat jo hänen käskystänsä.

Ihmiskunnan repaleinen jättiläinen raataa kellossansa. Kello laajenee, suurenee, sen koneisto lisääntyy. Laaja maa on siroteltu kylillä... Se on kylvetty jo kaupungeilla, koristeltu kirkoilla. Se laajenee. Sen reuna kirahtaa lännessä ja idässä ja etelässä vieraaseen valtaan, sysää sen tieltänsä. Sen reunat hiipovat jo Itämeren ja Mustanmeren rantoja. Jättiläisen voimat lisääntyvät sitä mukaa.

Ja kaikki se voima keskittyy yhden ainoan miehen käsiin. Venäjän tsaarin valta paisuu. Hän on kohta maailman suurin voiman- ja vallanpakahtuma.

Jättiläinen rakentaa kelloansa. Viljameri aaltoilee jo erämaan sijalla. Elämä on syönyt siellä oman itsensä: Se on hävittänyt maan muinaisuuden, sen korvet, sen petokarjat, sen ikirauhan. Se on hävityksestä syntynyt uutena... Nyt soivat jo postitorvet... Kirjeet kulkevat kellossa ja löytävät tiensä ja matkansa määrän. Virastot järjestyvät ja pitävät lukua rattaista ja työväestä. Kaikki alkaa käydä säännöllisesti.

Keinokkaat ja monirattaiset ovat ihmiskunnan jättiläisten käsistä päässeet kellot: yhteiskunnat. Tuhatvuosia on niiden käyntiä koeteltu, vikoja korjattu. Eikä koskaan tule niistä virheetöntä.

Ja tsaarin valta ja voima paisuvat yhä: Hänen valtaansa tunnustaa Inkeri ja Viro, Perma ja Liettua ja Etelä-Venäjän kauniit arot. Hän kohoaa vallan ja voiman korkeimmalle kukkulalle. Venäjän kellonjousi on jo vahvimpia maailmassa. Sankat kasakoiden piikkimetsät tottelevat sitä, kuin ruoho myrskyn käskyä.

Elämänkäärme syö itseänsä ja purkaa lapamatojansa ruuaksensa... Venäjän jättiläinen on jo hävittänyt paljon omaa työtänsä: Vanhat tavat suistuvat uuden kitaan. Raakuus häviää uuden ajan tieltä. Valon lähteet tuikahtelevat jo yhä tiheämmässä valaisten pimeässä raatavaa hirviötä, satamiljoonapäistä ihmiskunnan jättiläistä. Jo kohoavat kellossa tehtaat. Laivat kulkevat säännöllisesti reiteillänsä, kanavoissa ja virroilla... Jo viheltää veturin pilli... Rautateitä myöden kiitävät junat määrällänsä, halki suunnattoman maan. Kaikki käy, kuin vedetyssä kellossa.

Ja yhä paisuu tsaarin vallanpakahtuma. Sen valtikka välkky yhä kirkkaampana. Kaunis Kaukaasia ja Puola tunnustavat sen valtaa ja lisäävät sen voimaa. Venäjän yhteiskuntakellon jousi on jo vahvin mitä on ollut maailmassa. Venäjän tsaari on suurin vallanpakahtuma, mitä maailma on nähnyt.

Avaruuden suuressa kellossa ovat vinhat kuunkierteet jo tehneet satoja tuhansia lerkunheileitä, kun Venäjän jättiläisen kello alkaa valmistua nykykuntoonsa. Se ulottuu jo Tyynestä merestä Itämereen, Kaukaasiasta Pohjolan jäätiköille. Nyt se on jo täydessä käynnissä. Kirjeet löytävät tiensä, laivat reittinsä, oikeus rikolliset, velkoja velallisensa. Junat kiitävät vinhaa vauhtia ristiin rastiin, sähkösanomat lentävät salamoina tietänsä ja löytävät matkansa määrän. Veronkantajat kulkevat

polkujansa ja oikeuden käsi etsii erehtyneitä.

Ihmeellisen monimutkaisia ovat ihmiskunnan jättiläisten luomat kellolaitokset. Suuriton on yhteiskuntarakenne.

* * * * *

Ja kaiken voima on kokoontunut yhden tsaarin aivoihin. Hänen käskyjensä tottelevat kaikki käsivarret. Häntä tottelee koko suuri laite, kuin kello jousta, maailmat vetovoimaa, luomakunta luonnonlakia. Hänen valtaansa tunnustaa koko suuri Siperia ja kaukainen Mandshuria ja Koreakin.

* * * * *

Mutta silloin kajahtaa punaisen haamun huuto:

— "Miehet!... Mätä olette tehneet?"

Jättiläinen havahtuu, katsahtaa työtänsä ja huudahtaa kauhuissaan:

— "Hornan luola!"

— "Hornan luola!" — leviää huuto yli maan.

— "Hornan luola!" — vaikeroivat tuhannet ja tuhannet ja tuhannet.

Se sana kuuluu huuhkajan huutona Itämerestä Tyyneen mereen... Jättiläinen oli takonut itsensä kahleilla kellonsa rautaisiin rattaisiin. Suuressa kellossa kävi Hornan luola rattainensa... Siinä kellossa suitsusivat Hornan luolan uunit... jyrisivät sen koneet... haisivat sen haudat... helskyivät sen kangaspuut. Se kello satoi tekijänsä rautakahleilla koneisiinsa, rautaisten pyörien ja tulisten uunien ja myrkyllisten hautojen ääreen... Siinä kellossa loistivat kullantempelit, jotka imivät kellon rakentajien hikeä, kuin sieni vettä ja äärettömyys elämää...

— "Voi!... Voi!... Voi... Voi!" — kuuluu silloin vihlova tuskanhuuto. Sitä huutavat ne, jotka ovat takoneet itsensä rautoihin oman työnsä: Hornan luolan pyörien ääreen...

Mutta kaikki on myöhäistä... Suuri kello käy käyntiänsä. Joka sen rattaisiin tarttuu, se niihin hukkuu... Koneisto yhä lisäytyy... Uudet rautatiet avautuvat, kuin taian voimasta, uudet sähkölangat pujottautuvat ristiin rastiin ja uusia akseleja ja pyöriä asetetaan paikoilleen tulisella kiireellä. Kaikkialla pyöriä pyöriä... vilisee hihnoja... huutaa piljejä. Kaikkialla surisee... hurisee... elää... kärsii. Kaikkialla helisevät kahleet... kuuluu huokauksia... helskyy iloisia lauluja, tuoksuu herkkuja... nähdään nälkää... risat ja alastomuus paistavat rinnan hienojen pukujen kanssa... joutilaisuus kukkii työn hartioilla... vääryys valuu oikeuden nisistä... oikeus vääryyden utarista... Suuri kello, maailman jättiläislaitos, käy entistä kiivaammin. Tuhannet sortuvat... useammat tuhannet syöksyvät niiden sijalle. Taistelu käy elämästä ja kuolemasta. Kello käy ja ruhjoo toisia, viskaa toisia ihmis-onnen kukkuloille, huokuu kaikille elämäntuskaa.

Ja sen kellon kaikkien pyörien nyörit ja hihnat juoksevat yksistä aivoista. Kaikki keskittyy Tsaarin päähän. Hänen käskystänsä pysähtyisi kaikki, kaikki läksisi liikkeelle. Venäjän Tsaari seisoi silloin inhimillisen vallan huipulla. Hän edusti suurinta aineellista voimaa, mitä koskaan on johtanut ja käskennyt yksi mies. Rooman imperaattorit olivat hänen rinnallansa puuaseilla varustettujen pikkujoukkojen johtajia. Napoleon huonosti varustettu seikkailija.

Ei kukaan kuolevainen voi siinä asiassa kohota Venäjän silloisen Tsaarin tasalle... Hänen käytettävienänsä olivat kaikki uuden-ajan keksinnöt, sen tiede, sen kokemus, sen kehittyneet surma-aseet. Hänen käskettävienänsä olivat maailman suurimmat armeijat, mitä on ollut, valtaavat kulkuneuvot, joilla voitiin armeijoita viskoa maailman äärestä toiseen. Käskyjensä hän voi muutamassa silmänräpäyksessä jakaa laajan valtakunnan kaikille reunoille. Hänen valtansa oli rajaton. Maailma pelkäsi häntä, alamaiset polvistuivat hänen eteensä. Hän oli suurin vallanpakahtuma mitä on maailmassa koskaan ollut. Hän seisoi sillä voiman- ja vallanhuipulla, jolle ei ainoakaan kuoleva ole ennen häntä kiivennyt... Hän oli löytänyt vallan ja voiman pohjoisnavan ja seisoi sillä kruunu päässä ja välkkyvä valtikka kädessä, kuun kierteiden heilahdellessa avaruuden kellon lerkahduksina...

Mutta niinä päivinä nousi veripunaisen auringon reuna idästä. Sen kaarevalla reunalla seisoi Jaapanin mikado, nousevan auringon kuninkaana, Jaapanin ylpeä lippu kädessä ja kuningasvaippa hartioilla. Punaisen pyörän takaa näkyi suuri, keltainen aave...

Venäjän kellon reuna levisi yhä idemmä. Punainen auringon reuna kohosi korkeammalle. Avaruuden kello kävi. Kuu viskautui kellonheilurina maan ympäri...

Jo sattuvat kellonreuna ja nousevan auringon punainen reuna toisiinsa... Kuuluu kirahdus... Sitten hiljenee kaikki... Taivaalle alkaa kohota uhkaava pilvi... Ilma on raskas, kuin ukkosen edellä... Hornan luolan uunien tuli sulattaa jo ihmisen hieksi. Kello käy jättilaiskäyntiänsä, kahleet pingottuvat entistä kireämmälle sotaveron vetäminä. Ne pingottuvat katkeamaisillensa...

Viimein räjähtää pingottuma. Kuuluu villi sotahuuto. Jaapanin keltaiset pojat ja Venäjän kasakka-armeijat karkaavat toistensa kimppuun miljoonajoukkoina. Syntyy suurin sota, mitä maailma on nähnyt. Veri vuotaa puroina. Ihmisiä teurastetaan laumoittain. Tykit oksentavat kuolemaa ja hävitystä. Kuularuiskut sylkevät tulta... kiväärit rätisevät... miekat välkkyvät... pistimet tunkevat ihmislihaan, kuin seiväs maahan. Kaksi petokarjaa tappelee elämästä ja kuolemasta...

Mutta sodan tuskanhuuto on vihdoin herättänyt torkkuvan jättiläisen täysvalveille. Se näkee taas kauhean tilansa, tuntee kahleittensa puristuksen ja raivostuu. Äkkiä kuuluu outo huuto:

— "Seis!" — ja kaikki pysähtyy. Hornan luolan joukko-ihminen on syntynyt ja nostaa nyt päätänsä. Se tarttuu jättiläisvoimin kellonsa rattaisiin ja Tyynenmeren ja Itämeren välillä seisahtuu silloin jokainen huomattava pyörä. Kirje pysähtyy ja sähkösanoma jää langanpäähän. Hornan luolan joukko-ihminen seisoo nyt suuren kellonsa herrana, käsissään irrotetut kahleet, joilla se uhkaa lyödä murskaksi kellonsa ja kaiken sen sisällön. Kaikki seisoo ja kaikki vapisee sen edessä.

Ainoastaan avaruuden kello käy käyntiänsä Herran vedolla ja kuun vinhat kellonlerkahdukset huitovat maan ympäri. Se oli suuri hetki, ihmiskunnan suuri päivä.

Silloin irrotettiin mitätön suortuva orjien kahleista ja orjat palasivat takaisin rautoihinsa... Hornan luolan luoma joukko-ihminen ei ollut valmistunut kellonsa koneiston herraksi. Se osasi sen jo pysähdyttää, mutta ei itse uuteen käyntiin vetää...

Avaruuden ja ihmiskunnan kellot käyvät taas käyntiänsä... Hornan luola raataa, kasvattaa ihmistä, jakaa kurjuutta... Kullantemppeli imee itseensä mehua ja jakaa valtaa ja kunniaa... Elämä kasvattaa ja puhkoo ajettumiansa ja elämänkäärme syö itseänsä.

Mutta Venäjän Tsaarin eteen astui silloin suuri kaikenhäviö kylmänä, rauhallisena, voimallisena, kuoleman ja häviön majesteettina, kädessä valtansa vertauskuva: pääkallo. Se seisoi Venäjän Tsaarin edessä tunteettomana, elottomana luurankona ja lausui sille ainoan todellisen, ainoan rehellisen, ainoan vilpittömän ja suoran anteeksipyyntön, mitä maailmassa voidaan lausua kärsineelle. Se lausui Tsaarin vallan heikkenemistä osottaen:

— "Tapa on semmoinen, että: *Tempus edax rerum.*" [Ajanhammas kalvaa kaiken.]

Suomessa soivat suuret kanteleet. Menneisyys nousi haudastansa, hartioilla muinais-ajan homeet. Ikivanha vapaus sävähti hetken kestäväenä salamana. Lyhyeksi, ohikiitäväksi hetkeksi ilmestyi se suuri vapaus, joka hohtaa Suomen muinaisuudesta, sen ihanana homekukkana, se aika, jolloin Suomen mies oli vapain mies maailmassa. Avautui se loistava vapauden aika, jolloin *paja* oli kuningashuone, *seppä* oli kuningas, avautui se aika, jolloin Ilmarisen ahjosta nousi vapaa tuliroihu, ja *pajan noet*, jotka koristivat sepän otsaa, olivat kuningaskruunujen arvoiset, se aika, jolloin *nokinen seppäkin* oli suuri ja vapaa, kuin kuningas.

Suomen kansalle tuikahti hetkeksi oma, mennyt vapautensa, maailman suurin ja kaunein vapaus. Suurlakon päivä oli hetkeksi katkonut kaikki kahleet.

Sudet ulvoivat silloin Suomessa kasakan kintereillä. Kun ihmiskunnan ryysyinen jättiläinen pani kellonsa seisomaan, pysähtyi Suomessakin joka pyörä pyörimästä ja sana jäi tielle. Hornan luolan väki seisoi kaiken muun kansan kanssa valmiina ottamaan Suomen kansan koko peräsimen käsiinsä. Tarvaan väki oli Risto Vaarnan johdolla jo luovunut laivan tyynemille vesille. Nyt alkoi ratkaiseva kolmin-taistelu. Viikin väki oli valmiina ja Vaarnan joukot odottivat myös tilaisuutta. Mutta ensin oli se *yksi* voitettava.

Pyörät seisovivat edelleen. Kasakan valta järkähti ja hän heitti peräsimen. Oman maansa mainingit, jotka olivat nousseet pohjattomasta menneisyydestä, kiskaisivat peräsinpuun hänen käsistänsä...

Elämänkäärme köyristi harjaansa korkeammaksi. Se kohottautui historian suurena hyökyaaltona.

Tarvaan väki neuvotteli johtajansa kanssa. Kaikki oli silloin epätietoista, sillä sanat lepäsivät tiellä. Sisälle astui silloin joukko Viikin yhtyneitä miehiä ja lausui:

— "Lähtekää pois peräsimestä! Pois petturit!"

Kaikki käärmeet heräsivät silloin pesissänsä. Kaikki rakkauden uhritulet purkivat liekeistänsä mustia matoja. Elämänkäärme puhdisteli suoliansa. Tarvaalaiset tunsivat, että heille tehdään veristä vääryyttä.

— "Ei Tarvaan väki ole jättänyt laivaansa myrskynkään käskystä, vielä vähemmän se tottelee rannalla katselijoiden käskyjä", — oli heillä vastaus.

Väki raivostuu ulkona, kun saa kuulla vastauksen. Veljesviha roihuaa isänmaan alttarin edessä. Sen katkera savu läkähdyttää mielet.

— "Alas konnat! Pois petturit peräsimestä!" — kuuluu väkijoukon huuto ulkoa, kun sen lähettiläät palaavat vastauksen kanssa.

— "Ne ulvovat kuin susilauma", — lausuu joku tarvaalainen.

Tarvaalaisten johtajana seisoj Vaarnan Risto. Sana "petturi" singahti ensimmäisenä häneen. Hän seisoj oman uhrialttarin ääressä ja nieli sitä katkeraa hääsavua, joka nousi hänen isänmaalle uhraamistansa elämäntyön parhaista vihanneksista. Hän uhrasi lisää paraastansa, puhuen väellensä tyynenä:

— "Ei hätää, se on *suomalaisuuden* susilaumaa, jota Viik *nyt* johtaa. Niin, *nyt*. Johtajavainajiemme suuruus ilmenee siinä, että suomalaisuuden sudet ulvovat jo *vallannälästä*. Se on kansan *itsetietoisuutta*... Se on Viikin vallan joutsenlaulua. Meidän täytyy vaan ravita omat sudet Viikin vallan perusteilla: '*vallannälällä*'... Vallannälän herääminen on kansan miesikänsä puhkeamista... Ja jos Suomen kansa tahtoo elää, on sen tunnettava se vallannälkä..."

— "Mutta mitä neuvot nyt tekemään?" — kysyivät Riston miehet.

— "Meidän" — vastasi Risto — "on lyötävä kaksi iskuä yhtäaikaä. Yksi *sinne* — te tiedätte — ja toinen Viikin väkeä..."

— "Ei nyt lisä-vihää omia vastaan... On jo entistä kyllä!" — keskeytti joku. Veljesrakkaus ja isänmaanrakkaus koskettelivat toisiansa, kuin kaksi puukon terää.

— "Juuri nyt", — jatkaa Risto. — "Historia ei odota myöhästynyttä. 'Ehdi, tai kaadu!' — siinä sen käsky. Viikillä on vähän omaa väkeä. Hänen valtansa salaisuus on siinä, että hän voi tehdä yhdestä monta..."

Historian hyökyaalto nousi korkeammalle. Rooland Viik huolehti maailman viimeisestä punakukasta. Hän näki sen häviössä Suomen häviön ja Suomi oli hänen isänmaansa. Hän näki raakojen sormien tarttuvan punakukan varteen. Hän uskoi, että Suomi on hukassa, jos punakukka hävitetään sen akkunalta. Hän pyrki vallan aallonharjalle, voidaksensa sitä kukkaa suojella.

— "Alas tarvaalaiset!" — huusi katkeroittunut väki. Vaarnan Risto jatkoi tyynenä:

— "Nykyinen rahavaltaan perustuva ääni-oikeus on Viikin väen vallan hiussuortuva. Se Simsonin hius on nyt kerittävä ja *niin pian, ettei hän ehdi sitä saada turvaan*. On laitettava, ettei hän saa yhdestä yhä useampaa. Varminta olisi, jos yleinen, yhtäläinen äänioikeus voitaisiin siepata nyt *heti* ja heittää valta *omaan* susilaumaan. Susi kuulee lopulta suden ääntä, vaikkapa se nyt ulvoisikin ilveslaumassa."

Ja molemmin puolin palavat isänmaanrakkauden roviot suitsuten katkeruutta.

— "Alas!... Alas, petturit!... Valta kansalle! Valta meille!" — kertautuu raivokas kansanjoukon huuto yli Suomen. Vaarnan Risto uhrasi parhaitansa: Hän masensi mielensä katkeruuden, taltutti suitsuavan vihan ja pysyi uskollisena sen alttarin ääressä, jolta nouseva savu häntä läkähdytti. Molemmin puolin kannettiin uhrituleen uusia uhreja. Isänmaan alttari veti kaikki, poltti kaikki uhrisavuksi. Viikiin yhtynyt väki kiemurteli oman uhritulensa liekissä, kuin savukäärme; tarvaalaiset suitsusivat omana savunansa.

Historian hyökyaalto oli jo korkeimmillansa. Se lensi pauhuna maan muassa avaruuden halki, kirmaten auringon ympäri. Elämänkäärmeen musta harja oli käyristäytynyt korkeammalle, kuin koskaan ennen koko ihmiskunnan olemassaoloaikana. Tapaus löi hyskeellensä tapauksen kumoon.

Uusi lähetystö tuli sisälle. Nuoret miehet astuivat Vaarnan Riston eteen kansan nimessä, kädessä isänmaanrakkauden veripunaiset, savua suitsuavat kukkaset. He vaativat Ristoa poistumaan, koska hän ei ollut noudattanut kansan tahtoa...

Vaarnan Risto seisoj silloin suurimmalla aallonharjalla, mikä koskaan on maailmassa vyörynyt. Sen aallon muodosti koko nykyinen, yhteen kietoutunut ihmiskunta. Kymmenet miljaardit ihmiskunnan

kultaa oli pelissä. Koko ihmiskunnan taloudellinen elämä oli sen aallon vaahtoa. Sadat miljoonat ihmiset muodostivat sen aallon voiman. Satamiljoonaiset rodut heräsivät sen sysäyksistä. Vanhat yhteiskuntajärjestykset järkkäyivät sen hyrskeestä ja uudet roiskahtelivat sen vaahtona. Kymmenet ja sadat miljoonat vapisivat sen noustessa, peläten omaisuutensa menevän, ja vielä suuremmat kurjien armeijat tavoittivat sen roiskuttelemaa kultavaahtoa, ja oikeutta ja vapautta. Ja Vaarnan Risto seisoi sillä kaikkien olleiden aikojen suurimmalla aallonharjalla rauhallisena ja vastasi nuorille miehille:

— "Ei Vaarnan Risto koskaan johda kansaa, jättämällä viulun johdettaviensa soitettavaksi ja itse tanssien sen soiton tahdissa..."

Monet nuorista miehistä katsoivat Vaarnan Ristoa silloin ihastuneina. Ja Harhama, joka suurenjanoisena etsi aina suurta pienessäkin, näki hänet suurena ihmishenkenä, katseli häntä tapauksien hyrskeestä valmiiksi tarvaalaistuneilla silmillä, suurenteli kaiken moninkertaiseksi ja kääpertyi häneen, kuin juopon sormet viinamaljan ympärille. Hän näki myös vilahdukselta Suomen vanhan vapauden sävähtävän salamana. Hän näki Viikin Roolandin seisovan taas sen vapauden edessä, Moorankivi iskuun kohotettuna, ja nousi häntä vastaan, kuin peto, joka tarttuu kahlehtijansa käteen.

Historian suuret vasarat takoivat hänen elämäänsä, sen pihdit vetivät häntä omaan suuntaansa, heittivät hänet uuteen ahjotuleen.

* * * * *

Kellot kävivät. Elämänkäärmeen suolista lappautui sen lapamato, sen tuleva ruoka: uusi elämä.

Vaarnan Risto ja Viikin Rooland seisivat väkinensä sen harjalla, valmistautuen, odotellen. Vaarnan Risto järjesteli vallasta lähtöä, Rooland Viik siihen nousua. Edellinen puhui väellensä:

— "Viikin Roolandin väki vaatii valtaa... Paras on antaa valta hänelle ja me väistymme. Viikin Rooland itse nouskoon valmistelemaan ääni-oikeuden toimeenpanoa. Vältetään paljon mielten katkeruutta, kun annetaan hänen itsensä valmistaa väkensä vallan ruumis-arkku..." Hän oli voittanut itsensä ja väkensä, ja siksi voitti hän kaiken.

— "Hyvä!" — lausui Riston johtama väki, vaikka toiset epäilivät luovuttaa saatua valtaa Viikin väelle. Samana päivänä tekivät he ne molemmat lyönnit, jotka sattuivat oikeaan aikaan ja paikkaan. He tekivät kansan vaatiman ehdotuksen yleisen ääni-oikeuden valmistamiseksi. Nopeasti ohi kiitävä hetki, jota historia oli valmistanut mustasta muinaisuudesta lähtien, halki Venäjän suuren kansan kellotyön ja erehdyksien ja halki Jaapanin auringon nousun, oli käytetty. Huomenna oli laiva kokonansa Riston väen vallassa ja se poistui siitä saman aallon viskaamana, joka oli sen valtaan nostanutkin. Se poistui, jättäen laivan vapaana toisten hallittavaksi. Poistuessansa lausui vielä Risto Vaarna:

— "Kansamme onnettomuus on se, jos Viikin Roolandin väki nyt, kun kansamme on voittajina selviytynyt, viskaa miekkansa punnuksien lisäpainoksi... Sillä punnuksset jäävät aina sille, joka voitettuna maksaa kullan... Miekka jää silloin voitettulle... Elämän vaarallinen ohje on se käärme, joka muodostuu sanoista:

"Additus ab insolente Gallo ponderi gladius." [Heittäkää miekka punnuksien lisäpainoksi, kun voitettu mittaa kultaa lunnaksi! Vapaa suomennos.]

* * * * *

Hyrskä kävi. Suomessa paloivat isänmaan uhritulet. Isänmaa pukeutui morsiameksi.

Tarvaalaisten poistuttua vallasta, nousi riita perillisten kesken. Viikin johtava väki alkoi hajota. Esa Vaaran joukot erkanivat. Kysyttiin: Kuka astuu valtaan?

Isänmaa oli tarjolla hallittavaksi. Se koreili purppurapukuisena morsiamena. Se houkutteli siinä puvussa, kuin morsian häähameessa. Se näytteli jo rikkaita myötäjäisiänsä. Se kiehtoi hiuksillansa.

— "Meidän väki valtaan!" — huusi Esa Vaaran joukko, Hornan luolan ryysyinen väki.

Syntyi kilpailu elämän lapamadosta. Isänmaa heilautteli morsiuskelmojansa. Se näytteli kalliita koristuksiansa. Kosijat ihastuivat.

— "Rooland Viik valtaan!" — huusi Viikin Roolandin joukko.

Mielet kiihtyivät. Monien silmissä heilahtelivat jo isänmaan hienot paidanhelmat. Mustasukkaisuus puhkesi isänmaanrakkauden kauniista kukasta.

— "Rooland Viik peräsimeen!" — kehottivat viikkiläiset.

— "Kansa valtaan!" — vaati Hornan luolan väki.

Isänmaan helmat heilahtelivat kiehtovampina. Sen myötäjäiset näyttivät maailman rikkauksilta. Mielet katkeroittuivat. Vallanjano yltyi, se yltyi juodessakin. Kaikki kiiti salamannopeudella. Kaikki hyrskyi vaahtona. Kaikki kiehui ja kuohui.

Nikolain kirkon tornikellon viisarin kärki mateli lyhyttä ympyrää pitkin. Kuu kiepautteli vanteitansa maan ympärille. Isänmaanrakkaudesta alkoi puheta uusia kukkia.

Rooland Viikin miehet astuivat senaatin rappuja ylös. Hänen väkensä seiso torilla, katsellen, kun Moorankiveä nostettiin paikoilleensa. Hornan luolan väki oli katkeroittunut, sillä se oli saanut rikkaalta morsiamelta rukkaset. Toinen kosija oli vienyt menneisyyden lapamadon. Sankkana parvena marssivat he torille, mutta heitä vastassa seiso viikkiläisten nuori väki.

Kului hetki. Hornan luolan väki marssi edelleen. Silloin astuivat nuoret miehet tielle ja ladattu ase ojentui Hornan luolan miesten rintaa vastaan. Rooland Viik oli noussut valtaan. Isänmaanrakkaudesta oli puhennut vihankukka ja nuoret miehet olivat sen jo ojentaneet Hornan luolan miesten rintaan. Se oli elämän suolista valuvaa elämän ruokaa...

Huomenna ryhtyivät Rooland Viikin miehet Tsaarin käskystä valmistamaan tarvaalaisten esittämää äänioikeuslakia, oman ja koko viikinkivallan ruumisarkkua.

He olivat siihen työhön nousseet Tarvaan luopuneiden miesten äänillä... Historian langat juoksivat ihmeellisiltä keriltä, mustan muinaisuuden nokisten saunankiuvasten pimeydestä...

Historian aallonharja vyöryi yhä korkealla. Siitä roiskahteli uusi elämä, uusi aika, uudet olot... Uudet voimat nousivat siitä, kuin suitsuava laava maan pakahtumasta. Kaikkialta ryöppysi uusi elämä, uudet yhteiskuntaolot. Koko elämä, koko sen aallonharja sylki ja oksensi uutta ja nieli vanhaa. Kaikkialla syntyi uusi elämä, ja hävisi vanha. Ja kaiken sen elämän kuohun ja syntymisen keskellä seiso Viikin Rooland, naulatan ruumis-arkun lautoja toisiinsa, valmistaen entisen elämän, suuren ikivanhan viikinkivallan vaipumista elämän aallonharjasta avautuvaan hautaan. Tyynenä, elämän kivikouran painamana alistui hän täyttämään kaikenhäviön suuria käskyjä...

Ja kun maailman viimeinen oikea suuri viikinki, viikinkivallan viimeinen edustaja oli noussut valtansa ruumis-arkkua laittamaan, ilmestyi historian näyttämölle kaikenhäviön suuri haamu. Se ojensi Rooland Viikille, hänen edustamallensa vallalle annettavaksi, vallan ja kunnian ja maineen ijankaikkisen seppeleen, josta ei koskaan yksikään lehti lakastu. Se ojensi hänelle sen *ainoan* ijankaikkisen, *ainoan* kirkkaan, himmenemättömän, ainoan oikean seppeleen, ainoan *todellisen* seppeleen, joka ei koskaan häviä, seppeleen, jonka edessä kuningaskruunutkin himmenevät ja tähdet sammuvat ja kaikki kelmenee ja todistaa sen ijäisyyttä: Se ojensi seppeleen, joka pysyy silloinkin, kun maailmat ovat hävinneet ja äärettömyys ja ijankaikkisuus ovat ainoat olemassa olevat. Se ojensi hänelle sen seppeleen, joka on solmittu ikiviisaista sanoista:

"Sic transit gloria mundi..." [Näin häviää maailman kunnia.]

Mutta Harhamalle ilmestyi taas tapauksien keskeltä kaikenhäviön suuri haamu. Se käveli historian aallonharjalla, suuren elämänkäärmeen selkää pitkin, kylmänä, armottomana luurankona, kädessä valtansa vertauskuva: jättiläispäakallo. Se kahlasi hyrskkeen ja pauhun ja kuohun ja roiskeen seassa. Se katseli kylmänä, kuinka elämänkäärme oksensi ja sylki uutta elämää, purki lapamatojansa ja ahmi ne taas ateriansa. Se katseli sitä rauhallisena roiskeen ja pauhun ja uhrisavujen seasta ja näytteli Harhamalle teräviä hampaitansa.

Silloin haihtui Harhaman silmistä koko elämänkäärme. Hän näki ainoastaan kaikenhäviön...

* * * * *

Suomen soiden mudasta nousivat riidan-usvat. Vihan viulut vinkuivat ja kostonkellot soivat. Kaikkialla kukkivat mustat katkeruuden kukat. Koko Suomi oli niiden kukkamaana.

Historian hallayö oli pannut mielet, ja mielen routa on kova, kuin Pohjolan jäinen maankamara. Se ihmissuvun suurin hiljaisuus, jonka hyrskkeestä nousi Suomen nykyisyys, vierähti ohi. Uusi aamu valkeni, mutta aamu ei tuntunut aamulta. Suomen kauvan odotettu, kuviteltu vapauden päivä nousi samaan keltaisenkaameaan pilveen, josta niin usein oli kylmä vihmasade tiukkunut. Se nousi satoja vuosia kestettyyn valtaan, joka tuntui vieraalta, koska se oli tullut vieraasta maasta. Sen kantele oli aina soitellut vieraita lauluja. Sen punakukka oli joskus anastanut koko Suomen akkunan, jättäen pirtin pimeäksi, imien itseensä kaiken valon.

Siksi ei ilo ilolta tuntunut, eikä jaksanut sulattaa vahvaan routaan jäätynyttä mielenkamaraa. Missä

vingahti viulu, siellä sorahti myös soraääni ja kylmä viima nousi mieleen ja kiro kolisi roudassa. Suomessa ei pesty pirttejä vapauden juhlaa varten, vaan varustauduttiin uuteen taisteluun, ja syntyi katkera sukuriita, siitä, kuka oli eloon jääneen karhun kaatanut...

Mustat kukat alkoivat puheta ja kukkia. Jokainen näki toisensa hartioilla vieraan vaipan, näki sen helmojen heilahtelevan, yksi itään, toinen länteen, ei erottanut isänmaanrakkauden savuissa, että se toinen kulkikin samoissa pukimissa, kuin hänkin. Ja yhä voimallisempänä nousi Hornan luolan suuri joukko-ihminen maailman rikkauksien jaolle.

Mutta elämä kulki kulkuansa. Se muodosteli pesäkkeitensä, missä kehkeytyä uudeksi elämäksi, valmistua itsensä ateriaksi. Kansa ryhmittyi uusiksi joukko-ihmisiksi, uusiksi puolueiksi, joilla oli kullakin yksi tahto ja yksi ajatus.

* * * * *

Louhilinnan kartanon suuressa salissa oli koolla joukko Rooland Viikin valioväkeä. Salin seiiniä koristivat Rolf-suvun aatelisvaakunat, sen vanhat sota-aseet ja muistomerkit, sekä Ruotsin liput. Kartanon nykyisen omistajan Gunnar Rolfin rouva, Synnöve, hauskuutti; vieraitansa ylevänä.

Syksyinen yö ulvoi ulkona. Huonetta valaisi loistava kruunu, jonka valo kisaili seinillä riippuvien aseiden teräksissä, Ruotsin väreissä ja suvun vanhoissa vaakunoissa. Parooni Grotenfelt puheli isännän, Gunnar Rolfin kanssa. Viimemainittu puhui:

— "Ajat ovat levottomat. Uusi yleinen äänioikeus, jos se toteutuu, tekee meidän vallastamme lopun..."

Syntyi hiljaisuus. Synnöve-rouva huokasi ja lausui:

— "Mutta eihän se vaan voi tapahtua!"

Kaikki ajattelivat. Synnöve-rouva ajatteli maailman viimeistä punakukkaa ja lausui surullisena:

— "Sehän olisi sivistyksen loppu..."

Ja hän oli jo näkevinänsä muinais-ajan salaperäisen suomalaisen tulevan maansa synkästä korvesta ja tarttuvan punakukkaan, kuin noidan, joka etsii taikakasvia. Vanha Grotenfelt lausui ajatuksissansa:

— "Yleisen ääni-oikeuden estäminen ei ole mahdollinen. Ajanvirta on liian voimakas..."

Synnöve-rouvan silmissä näkyi jotain hätätyynyttä, rukoilevaa. Hän lausui, ikäänkuin johonkin tarttuen:

— "Mutta voimakas virta, kun se vaan tahtoo, kulkee omin voiminsa meren myrskyjenkin halki... Ettekö usko sitä, parooni?"

Parooni Grotenfelt mietti. Sitten lausui hän varovasti:

— "Niin... Kerran lakkaavat uomissansakin, maan päällä, juoksevat virrat... Elämässä ei ole mitään ijankaikkista..."

Synnöve-rouva vaikenä. Huoneessa oli jotain surullista, raskasta. Parooni Grotenfelt otti sikarin, kumarsi Synnöve-rouvalle ja lupaa pyytäen:

— "Sallitteko sytyttää sikarin?"

Puhuteltu kumarsi myönnetykseksi äänettömänä, muisteli punakukkaa ja huokasi. Gunnar Rolf silitteli hienoa leukaansa ja puhui ajatuksissansa:

— "Emme me jaksaa vastustaa sitä, mikä on suomalaisen aineksen luonnollinen pyrkimys, sillä luonto aina kääntää kaikki virrat määräämäänsä uomaan. Sitä estäessä aina sortuu estäjä itse..."

Parooni Grotenfelt karisti poron sikaristansa, ajatteli ja lausui mietteissänsä:

— "Niin... Turhaahan meidän on yrittääkään *elämää* vastaan taistella... Meidän on taisteltava *kuolemaa* vastaan..."

Äänettömyyden pöllö istahti taas vanhan vaakunan reunalle Ruotsin värien keskelle. Se katsoi siitä, kuin harmaa muinaisuus. Synnöve-rouva selaili ajatuksissansa jotain kirjaa.

Äänettömyyden vielä jatkuessa nousi Gunnar Rolf, käveli huoneessansa ja puhui selitellen:

— "Olkoon, että suomalaisten oikeus saada valta käsiinsä on luonnollinen, yhtä luonnolliset ovat

meidänkin oikeutemme tässä maassa. Me emme ole *enää* tämän maan muukalaisia. Vuosisatoja olemme me taistelleet suomalaisen rinnalla miekka kädessä. Isonvihan kauhut on ruotsalainen mies tässä maassa kestänyt rinnan suomalaisen kanssa ja missä lienee pisarakaan suomalaista verta vuotanut, siellä on myös vuotanut ruotsalaisen veri..."

Hän keskeytti. Synnöve-rouvan poskelle nousi heleä puna, jota kirkas kyynel koristi, riippuen silmäripsellä. Gunnar Rolf jatkoi:

— "Tässä maassa ei ole tappelutannerta, jonka hiekkaa ei ole meidän veremme punannut osaltansa, eikä kärsimystä, jota ei ruotsalainen mies olisi kantanut suomalaisen kanssa rinnan ja siksi meillä täytyy tässä maassa olla enemmän, kuin toisen oikeudet..."

Synnöve-rouvan silmänripsille ilmestyi uusi kastehelmi, karkottaen edellisen pois tieltänsä, ajaen sen posken punakukan koristukseksi. Hän katseli miestänsä ihastuneena. Gunnar Rolf jatkoi toisten häntä äänettöminä kuunnellessa:

— "Menemme myöhempään aikaan: Me ruotsalaiset miehet olemme luoneet ja järjestäneet tämän maan taloudellisen ja liike-elämän... Meidän toimestamme on saanut teollisuus alkunsa... Meidän miehemme ovat myös johtaneet asioita vuosina 1808—1809, että saatiin perustuslain turvaama vapaus säilytetyksi... Me emme siis ole tässä maassa enää vierasta väke..."

Hän vaikeni ja käveli mietteissänsä. Synnöve-rouva hehkui kukkana. Hän hohti viimeisen punakukan värinä ja tuoksui sen hajuna. Hän katseli ihastuneena miestänsä, joka taas puhui:

— "Meidän kuuluisat aatelissukumme, Flemingit, Hornit ja monet muut, ovat kunnollansa hankkineet oikeutensa ja seisonet tämän maan miesten riveissä. Meillä ei myös ole maailmassa muuta isänmaata, kuin *tämä*, siksi täytyy meillä täällä olla täydet oikeudet..."

Syntyi taas pitkä, raskas äänettömyys. Synnöve-rouva katseli miestänsä. Ritavaaran nuori omistaja oli kuunnellut keskustelua äänettömänä ja tarttui nyt puheeseen lausuen:

— "Me emme ole niin heikot, kuin suomalaiset luulevat. *Meidän* menettäminen merkitsisi heille enemmän, kuin Viipurin läänin menettäminen. Meillä on tuki, jos vaan tahdomme sitä käyttää, nimittäin Venäjän Tsaari..."

Mutta silloin hyppäsi Synnöve-rouva ylös, kuin olisi häntä neulalla pistetty. Posket hehkuvina huusi hän, käsi Vänrikki Stoolin tarinoiden päälle nojattuna:

— "Se on *kunniantonta*... Se on *hävytöntä*... Se on raukkamaista, se viittauskin..."

Kaikki vaikenivat, Synnöve-rouvan silmät salamoivat, kun hän jatkoi:

— "Vai Venäjä ja Venäjän Tsaari!... Tiedättekö te, että meillä on tässä maassa ruotsalainen kansa ja tahdotteko te sen myöä hernekeitosta? Meille itsellemme on helppo elää minkä Tsaarin alamaisina hyvänsä, mutta katsokaa noita vaakunoita: Katsokaa onko ne saatu Venäjän Tsaarilta? Katsokaa eivätkö ne ole *Suomen* aatelisvaakunoita! Sitä vartenko teille on tämä maa antanut aatelisvaakunat, että te ne kädessä matkustaisitte Venäjän Tsaarin luo myömään niiden vaakunien antajat? Tiedättekö mihin aatelisvaakuna velvoittaa?... Se velvoittaa teitä antamaan *verennekin* kansan ja maan hyväksi ja te puhutte hernekeitosta... Ah, te miehet!..."

— "Rauhotu nyt, Synnöve!" — yritteli Gunnar Rolf, mutta Synnöve-rouva jatkoi:

— "Minä en rauhotu, Gunnar... Minä en rauhotu... Minä tahdon *puhua*, Gunnar... Ettekö te tiedä, että meillä on yksi ainoa isänmaa, ja jos me menemme siitä myömään suomalaisten osaa, myömmme me myös oman ja kaikkien ruotsalaisten osan, sillä isänmaata ei meiltä osteta maatiloin?... Ja tiedättekö, mitä olisi isänmaatta ja kansatta eläminen? Maanpakoon tuomituilla on siitä vasta esimaku, sillä heillä oli maanpaossakin ollessansa toki isänmaa, mutta maansa myöjällä sitä *ei ole*. Ja mitä on kansaton aateli? Se on rihkamakauppias, joka kaupittelee arvotonta vaakunaansa... Oh te miehet!... Muistakaa, että se virta ei kule meren läpi, joka ei luota omiin voimiinsa..."

Hän istahti. Rinta kohoili huonnasta. Poskilla helotti kaunis punakukka ja silmä satoi sille kirkkaita kastehelmiä. Hiukan tyyntynytään jatkoi hän, katkaisten yleisen, painostavan hiljaisuuden:

— "Minä tiedän että tässä maassa on paljon maatontakin aatelia, mutta ne seuloutuvat aikansa akanoiksi..."

Sitten nousi hän ylös, astui reippaana miehensä eteen, laski kätensä hänen olallensa, katsoi hurmaavilla, kyöneleisillä silmillänsä hänen silmiinsä ja puhui innostuneena, kuumeisesti:

— "Gunnar!... Kuule, Gunnar!... Riipu sinä kansassasi, niin kuin minä sinun kaulassasi!... Katso! Minä olisin portto, jos lähtisin pahankaan päivän tullessa myömaan sinun torppiasi toiselle... Anna suomalaisten saada omansa! Me tulemme rannallamme toimeen. Me koristamme sen Europan kauneimmaksi rannikoksi, kauniiksi punakukaksi, ja meille on hauska, jos rinnallamme, takanamme kukkii kaunis, ihana valkea suomalainen lumikukka... Ne värit sopivat niin yhteen... Sillä, kuten sanoit, on tämän maan hyväksi vuotanut *ainoastaan* suomalainen ja ruotsalainen veri, *eikä* venäläinen... Suomalaisten veri tietysti enemmän. Anna niiden saada omansa!"

Kyyneleet vuotivat hänen silmistänsä. Gunnar Rolf suuteli häntä äänettömänä, irroitti hänen kätensä hellästi olaltansa, vei hänet istumaan ja ojensi vesilasin. Synnöve-rouvan posket paloivat punaisina. Nikahdus nousi kurkkuun, rinta kohoili hysteerisestä huonnasta. Työntäen tarjotun vesilasin hellästi pois, lausui hän:

— "Kiitos, Gunnar!... Minä menen vähän huoneeseeni." — Sitten huokasi hän, nousi ylös ja poistui huoaten:

— "Ah, tätä ihmis-elämää!"

Gunnar Rolf huokasi. Parooni Grotenfelt koetti johtaa mielet pois tapahtumasta. Hän lausui:

— "Kyllähän suomalaisten vallanpyrkimys on luonnollinen, eikä sitä voi ajan mittaan estää, mutta meidän täytyy myös valvoa sivistyksen etuja. Kypsymättömät joukot, jos ne saavat vallan käsiinsä, vievät kansan turmioon..."

Gunnar Rolf käveli ajatuksissansa ja lausui:

— "Meillä ei ole muuta neuvoa, kuin turvautua Ritalan johdettavien joukkojen, ritalaisten, apuun. Tarvaan joukot ovat jyrkkiä vaatimuksissansa ja niistä on meille tällä hetkellä suurin vaara..."

Jonkun ajan kuluttua jatkoi hän:

— "Tarvaalaisten voima on nyt muuten hiuskarvan varassa. Kansa katselee heitä epäluulolla — ja syyllä — ja siihen hiuskarvaan niitä täytynee nyt lyödä... Kaikki riippuu siitä, jaksako Vaarnan Risto kestää..."

Huoneeseen tuulahti outo ilma. Koston kukkaset alkoivat puheta. Läsnäolijat näkivät vanhan Tarvaan haamun, joka oli sitkeästi jäytännyt ikivanhan viikinkivallan juuria, ja valmistanut suomalaisten nousua suden sitkeydellä. Hän ilmestyi huoneessa olijoiden eteen kaikella sillä pahalla koristettuna, mitä silmä yleensä näkee sitkeässä ahdistajassa. Koko hänen joukkonsa tuntui saman hengen läpitunkemalta. Äskeiset katkeruudet syttyivät silmänräpäyksessä, kuin tappuraläjä. Kostonviulut virisivät, kuin taian käskystä. Vihankellot soivat, isänmaanrakkauden tulet savusivat, purkaen mustia käärmeitä. Jäykkä parooni von Tavast kiivastui ja lausui:

— "Koko Tarvaan joukko on kukistettava... Petturit!... Koko maa on niistä puhdistettava... Emmekä me saa niin kevytmielisesti vallastammekaan luopua, varsinkaan näin levottomina aikoina... Paras panna susi sutta puremaan... antaa ritalaisten kukistaa tarvaalaiset... ja toinen toisensa... Jos tässä rupeamme turhia arkailemaan, niin hukka meidät perii kohta..."

Vallantuoksu tuulahti huoneeseen. Parooni Grotenfelt lausui:

— "Niin... Me olemme perineet vallan esi-isiltämme, ja perintöä ei saa kevytmielisesti hylätä..."

Vallan kultaomena alkoi kirkastua. Von Tavast nousi ylös, osotti vanhoja aseita ja vaakunoita ja puhui:

— "Katsokaa noita aseita! Niillä me olemme vallan *ostaneet*... Se ei siis ole *lahjaksi saatua* tavaraa. Esi-isämme ovat siitä maksaneet puhdasta terästä ja lämmintä ruotsalaista verta. Siksi on se meidän omaa. Me olemme sitä säilyttäneet harmaasta muinaisuudesta tähän päivään ja me emme saa sitä lahjottamalla viskata susilaumalle, jotka nyt vallan-nälkäisinä ulvovat kintereillämme..."

Kuulijoiden silmiin kuvastui jo suomalaisuuden susilauma, joka varustautui... näytteli hampaitansa... lauloi kamalaa lauluansa. Kaikki aivan kuin tarttuivat vallan keihäsvarteen. Von Tavast jatkoi:

— "Valta on kultaisista omenoista kultaisiin. Siitä heruvat elämän nesteet, kun sitä vaan puristaa. Sitä ei mies heitä käsistänsä turhien arkailujen takia, eikä vaihda sitä kuolleeseen oikeuden kivi-omenaan... Vallan-omenaa ei ole myöty maailmassa verta huokeammasta hinnasta... Verta ja terästä sitä on aina vaadittu..."

Vallan kultaomena kirkastui yhä kirkkaammaksi. Se oli jo jalokivillä koristettu ja siitä vuoti viini ja tuoksuivat herkut ja välkkyi rikkaus ja loisto... Von Tavast jatkoi:

— "Tarvaalaiset ovat nyt vastustajiemme Simsonin hiuskarva. Niitä epäilee kansa ja annettakoon niiden oman Delilan ajaa se hius pois! Käytettäköön ritalaisia! Vallan ijankaikkinen voiman salaisuus on taito käyttää asetta. Ei ole maailmassa jättiläistä, joka voisi *omin käsivarsin* pitää miljoonia kurissa. Niitä täytyy hallita *toinen toisellansa*. Se on maailmanlaki... Vallan ijankaikkinen, ainoa voimansalaisuus on sanoissa: *Divide et impera!* [Jaa ja hallitse!] Voitto on aina silloin varmin ja lopullinen, kun toinen susi on lyöty toisen suden leukaluulla..."

Von Tavast vaikenä. Vallan kultaomena loisti kirkkaana, houkutteli tytön suutelona. Se välkytteli hohtavalla pinnallansa maailman rikkauksien ja kunnian kaunista kuvaista ja lausui: "Tämän kaiken saat, jos..."

Kaikki posket hohtivat. Kaikki sormet vapisivat. Parooni Grotenfelt lausui:

— "Se on totta, että ei ihminen elä ainoastaan niistä sanoista, jotka Jumalan suusta lähtevät... Se tarvitsee muutakin ja siksi ei meidän kannata sanoa vallan kultaomenalle: Mene pois, Saatana!"

Yö oli kulunut yli puolen, kun oli sovittu, että tarjotaan ritalaisille edelleenkin liittoa tarvaalaisia vastaan.

Kello löi. Vanhat vaakunat ja aseet katselivat, kuin kummitukset uuden ajan taistelua ja elämänkäärme teki ainaista tehtäväänsä.

* * * * *

Historian hyökyaallon mainingit pauhasivat. Vallan kultaomena kieriksi sen harjalla. Sen hyrskeestä loimahtelivat isänmaanrakkauden tulikielet. Vihansavut suitsusivat ja oikeus kahlasi kuohun keskellä kultavaaka yhdessä kädessä ja punnukset miekkoinensa toisessa.

Loistavasti valaistussa salissa oli koolla satoja ritalaisia. Kaikki hekin katselivat vallan kultaomenaa ja oikeutta, joka vaaka ja punnukset kädessä kahlasi hyrskyn ja roiskeen halki. Niille molemmille savusi isänmaan uhrialtari. Koollaolijat keskustelivat tulevaisuuden suurista tehtävistä. Nuori Ritala puhui väellensä:

— "Rooland Viik tarjoaa edelleenkin liittoa. Mielestäni on meidän se hyväksyttävä. Tarvaalaisia on vielä joukko vartiopaikoilla ja ne on kukistettava viikkiläisten avulla. Se henki, joka heissä vallitsee, on saatettava tässä maassa häpeänhengeksi, se on julistettava koiranhengitykseksi, jota jokainen inhoaa. Suomalaisuuden susi etsii vainullansa sen hengen, missä sitä onkin ja hävittää sen. Sillä se henki on idän hallaa. Jos se pääsee vallitsevaksi, panee se koko suomalaisuuden hengen. Idän rämesuo on suuri, me emme jaksakaan sitä ojittaa ja kuivata. Siellä riittää sitä henkeä loppumattomiin. Se peittää kerta kylmänä usvana koko Suomen, jos sallimme sen tänne levitä. Sitä henkeä huokuvat tänne tarvaalaisten nykyiset johtajat... Siis on meidän hyväksyttävä Viikin väen tarjous."

— "Entä sitten?... Mekö Viikin väen alle uudestaan?" — kyselivät jotkut, joita Ritalan jyrkkyys arvelutti. He muistelivat sitä hetkeä, jolloin heidän esi-isänsä viruivat verisinä, päät Moorankiven murskaamana ja toiset väkivallalla polvilleen painettuina ottivat kahleita käsiinsä. Mutta Ritala jatkoi tulena ja tappurana:

— "Ei Viikin väen alle. Me hävitämme Viikin väen avulla tarvaalaisen koiranhengityksen, kokoamme sitten johtajistaan luopuneet Vaarnan miehet ympärillemme, muodostamme puhdashenkisen suomalaisen kansan ja sitten selvitämme välimme Viikin väen kanssa."

Silloin alkoi kansan uusi seulominen. Useat hyväksyivät Ritalan ehdotuksen, mutta toiset sanoivat epäillen, kalvosimiansa katsellen:

— "Ei suomalaisuuden susi voi ulvoa samaa virttä ilveksen kanssa... Ja sitten omia veljiämme sillä tavalla..."

Nuori Ritala paloi isänmaanrakkauden silmittömänä tulena. Hän jatkoi:

— "Karthagon naiset ovat uhranneet hiuksensa maansa tähden... Säästämekö me silloin veljiämme? Itseämmekään emme saa säästää... Sukupolvi menköön, kunhan vaan maa pelastuu!"

— "Hyvä!" — huusivat monet, mutta useat epäilivät. Jäykkä Harvio puhui:

— "Viikin väki on meiltä tukennut Euroopan akkunat sadoiksi vuosiksi... Tarvaalaiset ovat olleet ensimmäisinä sitä avaamassa ja valoa tupaan tuomassa."

Ritala säkenöi. Hän keskeytti:

— "Mitä hyötyä on meille mistään valosta, jos tarvaalaiset samalla imevät tänne orjuudenhenkeä idän rämeistä, kuin sieni vettä. Mitä hyötyä meille on mistään, jos he jäytävät voiman nivelistämme, kuin tauti? Idän rämeiden takana avautuvat Aasian haisevat orjamaat ja koleran kotiperät. Tarvaalaisten myöntävyyttä on sitä henkeä. Se on aasialaista ruttoa... orjuutta... Se henki on julistettava tässä maassa häpeänhengeksi, jos tahdomme suojella itsemme sen tarttumalta..."

Jäykkä Harvio synkistyi ja lausui:

— "Suomalaisuuden susi ei ulvo oman laumansa häpeäksi... Se ei likaa pesäänsä... Meillä on liian vähän väkeä, että voisimme niistä osan kunnianttomiksi luovuttaa..."

Nuori Ritala leimusi tulena ja jatkoi:

— "Meillä ei ole miljoona-armeijoita, ei varoja, ei aseita. Onko meillä silloin muuta voimaa, kun mielenjäykkyys ja taipumattomuus?"

Kaikki ajattelivat. Ritala tuntui olevan oikeassa. Ritala jatkoi:

— "Onko meillä silloin varaa olla julistamatta taipumista paheeksi ja alhaisuudeksi?"

Kukaan ei vastannut. Kysyjä jatkoi:

— "Jos me tässä maassa ainoasta voimastamme luopumista katselemme kunniallisena tekona, emmekö ole perheen isiä, jotka julistavat huoruuden hyveeksi ja siten johtavat tyttärensä porttouteen ja turmaan?"

Elämän suuri pulmallisuus avautui monelle sekavana, sotkuisena, elämä aivan selittämättömänä. Monesta tuntui, että Suomen ei kannata olla julistamatta kunnianttomiksi niitä, jotka luopuvat sen ainoasta aseesta, taipumattomuudesta. He olivat seisoneet miehekkäinä, lähteneet maasta nurkumatta ja jättäneet kotinsa ja elämänsä, ja se suuri muisto leijaili silmien edessä. Ritala jatkoi:

— "Kannattaako pienen kansan julistaa pahe kunnialliseksi ja siten johtaa yhä suurempia joukkoja juomaan idän ruttoviinaa ja sortumaan siihen?..."

Isänmaan uhritlet yltyivät. Miehet näkivät sen valossa taas aaveen, joka imi itseensä ruttoa ja puhalsi sitä kansan hengitettäväksi. Isänmaanrakkauden vuolas virta vei heitä mukanaan, se kultasi heille asiat omilla väreillensä. Se puhalsi heihin uutta tulta, kuin palkeesta, osotti isänmaata, sen koruja, sen runorantoja, sen pyhiä muistoja. Se asetti isänmaan heidän eteensä ihanana morsiamena, osotti sitä ja sanoi:

— "Miehet! Velikin on tuosta liian halpa hinta... Ei ole sen arvoisia lunnaita!"

Ja Ritalan miehet paloivat. He olivat valmiit tuomaan sille osotetulle kihloiksi enemmän, kuin Karthagon naiset. He olivat valmiit uhraamaan sille veljensä, sen kunnian ja oman itsensä...

Ja silloin katkesivat taas elämän ristiriidan Gordion solmut. Nuori Ritala kipinöi, osotti isänmaan koruja, sitä uhkaavaa vaaraa ja lausui:

— "*Kunnianikin* on tuosta liika pieni uhri... Naisten hiuksetkin ovat siitä liika arvoton hinta..."

Ja kun jäykkä Harvio vielä yritti puhua kunniaasta, kiivastui Ritala ja lausui:

— "*Invia virtuti nulla est via.*" [Hyveelle on jokainen tie kulkukelpoinen.]

Elämä aukaisi Gordion pulmikkaan solmun. Se alkoi seuloa kansaa. Osa yhtyi Ritalan johdolla Viikin väkeen kukistamaan tarvaalaisia, osa yhtyi takaisin tarvaalaisiin...

Silloin alkoivat soida kaikki koston kellot, oikeuden viulut vinkuivat ja kaikki uhritlet paloivat. Oikeus käveli kultavaakoinensa, tuomiten tarvaalaisia, voitettuja. Sillä oli oma vaakansa kädessä, omat punnuksensa toisessa. Siellä täällä ei enää punnus riittänyt. Sen lisäksi oli jo viskattu keppi ainaisena punnusten lisänä: miekkana... Katkeruus ja riita pursusi kaikista lähteistä. Se nousi kaikista Suomen soista, kuin hallan kylmä, huurteinen hengitys...

Mutta tyynenä seisoivat ahdistettu tarvaalaisten joukko, oikeuden edessä, puolustajana ainoa oikea, ainoa lahjomaton asianajaja: oma elämä, omat teot... Ja kun he näkivät Viikin väen vallan vahvistuvan, muistivat he taas Moorankiven iskua ja pirtin pimeyttä, kun sen akkunan oli punakukka tukennut. Vanha Tarvas kirkastui heille kuninkaaksi, viisaaksi tietäjäksi, suureksi johtajaksi. He riensivät hänen henkensä voiman lähteille kilvan. Heidän joukostansa kuului suuri huuto:

— "Takaisin Vipuseen, suomen suureen tietäjään: Snellman'iin!"

Se huuto levisi, kuin nälkäisen susiparven ulvonta yli maan. Tuhansissa ja tuhansissa kylissä tuulahti tavallista voimakkaampana suomalaisuuden suuri, sitkeä sudenhenki: vallannälkä, vapaudenjano ja oman kansallis-etuuden rakkaus. Tuhansissa kylissä kokoontui kansa sen hengen vetämänä.

Mutta kaiken keskellä nosti myös Hornanluolan ihminen päätänsä yhä korkeammalle ja asettui paikoilleensa toisten joukko-ihmisten rinnalle. Maailman kurjuus nousi maailman rikkauksien vierelle nälkäisenä, rikkauden janoisena.

* * * * *

Harhama imi yleisen elämän utaria, kuin Romulus naaras-sutta. Hän kulki taas kuplana sen virran pinnalla.

Olivat äsken kuvatut suurlakon päivät.

Tapauksien voimakas virta oli temmannut Harhaman mukaansa. Vallankumouksen hohde punersi nyt taas hänelle kiehtovana. Se kutsui häntä tuhansin kutsuin. Se nosti verivaippaansa ja näytti sen takaa maailman köyhien kiitollisuuden, näytti maineen seppeleitä, tarjoili marttyyrikruunuja, kuolemattomuutta, ihmisten muistosta unohtumattomuutta.

Väliin taas heitti näkymätön käsi hänelle totuuden omenaksi ja käski viedä sen voittoon, köyhien siunaukseksi, orjien vapaudeksi. Kaksi tietä avautui hänelle silloin: *rauhantie* ja *väkivallan polku*.

Ja joku seisoi hänen edessänsä ja sanoi: "valitse rauhantie! Se on varmin ja turvallisin".

Mutta taas nousi vallankumouksen verihaamu, nosti tutun sormensa ja lausui:

— "Rauhantie on pitkä ja sinun elämäsi lyhyt. Katso! Minun tieni on lyhyt ja seppele odottaa joka askeleella. Leikkaa vaan sen rihma miekkalasi, milloin haluat, ja seppelöi itsesi."

Ja Harhama hoippui. Hän yritteli valita, mutta silloin häipyivät tiet sumuun. Hän yritteli jo matkalle lähtöä, mutta esteet nousivat tielle, pyörät eivät pyörineet, eivät veturit viheltäneet...

Aika vieräi, tiet sumenivat.

Kaukana Pohjan perillä, synkässä korvessa, missä miehuus ja rehellisyys pesivät vielä paikoin rauhassa, kuin pääskyselä räystään alla, oli väki niinä päivinä koolla pimeässä pirtissä. Ainoastaan pieni, käryvä talikynttilänpala valaisi huonetta. Pirtti ja eteinen olivat pakaten väkeä, osa seisoivat ulkonakin. Harhama oli paennut sinne erämaahan ja oli nyt pyynnöstä saapunut väenkokoukseen, joka oli kokoontunut keskustelemaan uuden aseman johdosta. Kokousta johti vankka, harmaahapsinen, seitsemänkymmenen viiden vuoden ikäinen tarvaalainen talonpoika Jukka Torvela. Hän teki lyhyesti selkoa asioiden kulusta ja jatkoi sitten:

— "Miehet!

"Tiedättekö mistä on kysymys? Samana päivänä, jolloin Suomen kansan pitäisi nousta omille jaloilleensa suosta, johon vieras valta on meidät polkenut, sinä samana päivänä nouseekin meidän hartioillemme se sama vieras, joka on meitä suossa tallannut. Ja se nousee *meidän omien poikiemme nostamana*. Mutta vielä pitemmälle on laskettu kavalat kuteet: Johtajamme ovat pelastaneet asiamme myrskyn aikana, estäneet sen joutumasta kokonaan vieraan väen valtaan, joten pelastus nyt oli mahdollinen. Ja nyt aikoo häikäilemätön vieras julistaa nämä johtajat ja koko heitä seuranneen suuren kansan-osan ikuisiksi ajoiksi heittiöiksi, isänmaansa myyjiksi, joiden jälkeläisetkin kulkisivat tässä maassa kamala Kainin merkki otsassa, kansansa kirona, kiroskansana, joka hengittäisi itsestään katkeruutta ja vihaa, kuin räme hallaa. Se on kansamme verisen murhamiehen juoni. Sen onnistuminen tietäisi kansamme hirvittävän pitkän ja kalvavan kuolintaudin alkamista. Sitä tautia istuttavat meihin petomaiset hallitsijamme."

Kuulijoiden silmät pöyristyivät. He näkivät jo vieraan vallottajan seisovan edessänsä, kavalat juonet kädessä, valmiina heitä sitomaan. He näkivät jo omia veljiänsä kirottuina kuleksimassa, heidän jälkeläisensä mustalaisiksi julistettuina, halveksittuina, katkerina kansallensa. He näkivät oman kansansa sen johdosta laskeutuvan tautivuoteelle heikkona, taudin kolottaessa sen jäseniä. He pöyristyivät sitä ajatellessa. Jukka Torvela jatkoi:

— "Miehet!... Tehkää se juoni tyhjäksi!"

— "Hyvä!... Me nousemme", — vastasi väki. Eräs Viikin väen miehistä puhui sitten:

— "Eivät teidän johtajanne ole kansaa pelastaneet. He ovat olleet sitä polkemassa. Kansaa on *meidän* pelastama. Minä itse olin teidän johtajianne petturityöstä suohon laulamassa."

Tarvaalainen väki murisee vihaisena ja Torvelan Jukka vastaa edelliselle:

— "Ei suomalaisuuden johtajia laula suohon jokainen Joukahainen. Ei niitä ole laulanut siihen idän hallakaan. Ne ovat Vipusesta alkaen nostaneet kansaa suosta. Ne ovat nytkin hankkineet vakuuden siitä, että suomalainen kansa saa lopultakin vallan."

— "Oikein!... Hyvä!... Hyvä!" — jyrisi väki puolipimeässä huoneessa. Uusi puhuja alkaa puhua:

— "Eivät teidän johtajanne ole nostaneet meitä. Kansa on kaiken nostanut ja se on hankkinut vallan itsellensä."

Jukka Torvela seiso i jäykkänä, kuin tammen kanto. Hän näytti olevan maahan kiinni kasvanut. Harhama ihaili hänen voimaansa, hänen korskeaa, korkeaa ääntänsä, hänen voimallista puhettansa. Torvela jatkoi:

— "Me emme rupea täällä kiistelemään siitä, kuka on hankkinut sen, jota meillä ei vielä ole. Sillä meillä ei ole valtaa senkään vertaa kuin tässä pimeässä pirtissä on valoa. Mutta me *saamme* sen vallan. Minä olen kaksitoistavuotisesta puristanut kuokan vartta ja te muut samoin. Me olemme jaksaneet siitä kuokanvarresta puristaa tämän maan rikkaudet, ja niin karaistuneilla käsillä jaksetaan vielä kerran puristaa myös *valta* tämän maan herroilta." — Ja lyöden nyrkkinsä pöytään, huusi vankka puhuja:

— "Tämän kansan täytyy saada valta käsiinsä!"

Tarvaalaiset riemastuivat. He näkivät jo vallan kultaomenan kiiltävän, näkivät sen jalokivien välkkeen, sen hohteen.

— "Hyvä!... Hyvä!" — mörisi taas miehekäs karkea miesjoukko yhtenä miehenä. Täällä korven kolossakin ilmeni jo se uuden ajan joukko-ihminen. Kuulijoina ei ole enää joukko miehiä vaan miesjoukko. Sadat olivat kahtena.

Sillä välin oli kynttilänpätkä palanut lähelle loppuansa. Pimeys lisääntyi. Jäykät miehet näyttivät luolassa istuvilta aaveilta. Koko pirtti oli kuin pimeä, mörisevä pirujen pesä. Torvelan Jukka jatkoi voimakkaalla äänellä:

— "Ne kiistat, kuka on mitäkin tehnyt, ovat jo niitä sortajan kylvämiä kiroja, sen sirottamia pirunjyviä. Mutta me olemme jaksaneet kiskoa tervaskantoja irti jäisestä maankamarasta, kyllä me silloin jaksamme ne kirojen kivet kiskoa mielistä pois. Meitä ei kukisteta, sillä meillä on kaksi, joista riipumme kiinni, ja ne kaksi ovat: isänmaankamara ja Jumala."

— "Oikein!... Hyvä!... Hyvä!" — mörisivät tarvaalaiset miehet pimeästä. Harhaman tempasi Torvelan puhe ja miesjoukon miehekkyyks mukaan. Joukkotunne sieppasi hänet siivillensä. Valkamalassa ja historiasta saadut vaikutelmat ja lapsuudesta kytenyt viha ja kademieli vieraskielistä herrasväkeä vastaan tulvivat esille. Hän oli hetkessä niitä "toisia". Hänestä näytti tämä pimeässä huoneessa istuva, työn känsistämä miesjoukko juuri semmoiselta, jommoiseksi hän oli kuvitellut Suomen kansan nuoruudessansa, Runebergin runoja lukiessansa. Se näytti miehekkyyden ja rehellisyyden perikuvalta. Ja Torvela itse oli hänestä mies semmoinen, kuin Nikolai, mies, joka uskalsi vetää viulunsa täyteen vireeseen. Harhama innostui. Hän nousi, kuin vallankumouksen huurteista, kapinanhenkenä, jolle oli sama, ketä vastaan kapinoida. Lapsuuden aikainen katkeruus vieraskielistä herrasväkeä kohtaan leimusi tulena, sairaloisen voimakkaana, kuten kaikki, mikä hänessä oli henkistä. Se ryöpsähti taas ruttona. Hän näki Moorankiven murskaamat vanhat suomalaiset polvillensa painettuina. Hän oli sitä kuvaa ajatellut jo pikku poikana, nyrkkejänsä puristellen. Nyt tuntui, kuin painaisi Rooland Viik häntä polvillensa, seisten itse kuninkaana, Moorankivi kädessä. Hän ryöpsähti tarvaalaiseksi. Kynttilä oli jo sammumaisillansa, kun hän nousi ja puhui:

— "Miehet! Meidän sortajamme perustaa valtansa siihen uskoon, että Suomen susi syö oman sukunsa. Siinä uskossa on Viikin väki noussut taas hartioillemme. Siitä ajasta lähtien, jolloin suomensuku alkoi herrojensa edessä nostaa päätänsä hartioitansa ylemmä, on viikinkipivollinen käyttänyt meitä vastaan yhtä ainoaa asetta: Se on lyönyt paimenta, että lauma siten hajotettaisiin. Se on loannut maankavaltajan ja petturin maineella kaikki meidän suurmiehemme ja johtajamme, myrkyttänyt siten joukon mielet ja pannut Suomen miehet potkimaan pois omia johtajiansa. Samalla pirun maidolla juottaa se nytkin Suomen miehiä, nostaakseen ne nykyisiä johtajiansa vastaan. Se uskoo, että suomalaisuuden susi syö emänsä, kunhan vaan näkee siitä verta vuotavan, ja siksi iskee se juuri emään, eikä pentuihin."

Pimeästä kiiluvat kuulijoiden silmät ahnaina. Tunteet kohoavat aallonharjoina. Isänmaa, kansallistunne ja puolue mieli kohoavat yhdeksi mainingiksi. Puhuja jatkaa:

— "Mutta kerrankin me osaamme tehdä siitä lopun. Kun yksityistä solvataan *yksityisenä*, on hänen

oma asiansa hakea hyvitystä. Mutta jos Suomen miestä solvataan *suomalaisena*, silloin häviää yksityinen, solvaus sattuu kansaan ja kansan väliin tulo on silloin kansan kunnian-asia. Ja kun solvataan meidän johtajiamme, silloin meidän on astuttava esiin ja sanottava: Seis!..."

— "Hyvä!... Hyvä!... Niin!" — ryöppyä yhteistunne.

— "Seis solvaaja ja lakki päästä! — on meidän sanottava..."

— "Hyvä!... Hyvä!... Oikein", — kohisevat virinneet mielet. Kuuluu murinaa. Puhuja jatkaa:

— "Ja jos eivät sanat auta, niin meidän täytyy löytää muita keinoja, joilla voimme antaa sanoillemme täyden pätevyyden. Keinot me kyllä löydämme, jos kerran päätämme, että emme salli johtajiamme solvattavan. Ja kysymykseen tulemmeko me enää sitä solvausta sallimaan, te vastaatte, että..."

— "Ei!" — ryöpähtää mielissä vastaus, katkaisten puheen. Kynttilä oli loppuun palanut. Harhama jatkoi pimeässä:

— "Aivan niin! Niin vastaa aina kansa. Me ja *me yksin* tuomitsemme erehtyneetkin johtajamme ja semmoisillekin täytyy vieraan tässä maassa suoda rauha ja osottaa kunnioitusta, sillä kansan täytyy erehtyneillekin pojillensa turvata elämisen rauha *omassa maassansa*. Kansa rankaisee erehtyneitensä, vaan ei *solvaa*..."

— "Oikein... Oikein", — huusi joukko-ihminen, enemmistönä oleva tarvaalainen joukko.

Harhama jatkoi:

— "Suomalaisuuden oikea susi ei syö omaa sukuansa. Se kalvaa kahleensa poikki ja syö lihan vieraan vallan ja kaikkien sortajiensa luista. Se ei tyydy kahleensa yhden suortuvan katkeamiseen... Sen tunnussana on: Koko kahle poikki!"

— "Oikein!... Oikein!... Oikein!" — kuului pimeästä. Miehet tunsivat jo kahleiden heltyvän ranteistansa. Pimeä huone oli pakahtua vallannälkäisen suden hengestä ja Suomen kansan vapaus tuntui valkenevan ja leimahtavan loistavana revontulena.

Oli jo yömyöhä. Pimeästä peikkojen pesästä alkoivat miehet purkautua syksyn pimeään ulko-ilmaan. Se hetki oli lopussa, jolloin orjien kahleista katkesi yksi ainoa suortuva. Nokisen muinaisuuden pimeiltä periltä juoksevat historian langat alkoivat keriytyä uusille keränpohjallisille...

Pilkoksen pimeänä, sumuisena henkäili Pohjolan syys-yö, kun Harhama ajoi kotiinsa. Hän ei taas ollut mistään selvillä, ei tiennyt, mikä joukko on oikeastaan hänen joukkoansa. Puuska oli heitellyt häntä, kuin kuivaa lehteä. Hän oli käpertynyt, kuin tuohi tulella yleiseen tunteiden paloon, joutunut tarvaalaisten joukkoon. Hänestä tuntui, kuin olisi hänet elämä nyt oksentanut johonkin lätäkköön, johon hän itse ei halunnut. Sitä miettiessä tuntui hänestä sumu tavallista sakeammalta, kylmemmältä, ja häneltä pääsi, kuin itsestensä:

— "Kylläpä nyt on sumuista!"

Vanha kyytimies räppäsi ohjaksilla liinakkoansa ja lausui myönnytellen:

— "Sumuista on, sumuista... Semmoistahan tuo on koko elämä... *Koko elämä on ainaista sumua ja petollista suurta humua*... Kyllä se sotkee ja eksyttää ihmisen niin, että ei näe kepinmittaa eteensä..."

Elämän suuri kysymys oli salamana loihdittu Harhaman eteen. Sumu tuntui hänestä kylmemmältä ja sakeammalta. Kaikki hävisi siihen. Hän aivan kyyristäytyi kokoon, näki koko elämän avautuvan yhtenä äärettömänä sumupallona, joka täytti avaruuden rantoja myöten. Sysimusta syys-yö henkäili raskaana, salaperäisenä, korpi seisoi peikkona kahden puolen tietä. Ajaja oli vaipunut mietteisiinsä ja liinakko hiljensi juoksunsa käynniksi. Harhama mietti yhä elämän sumua.

Viimein alkoi ajaja puhua:

— "Elämässä on niin paljon hämärää ja selittämätöntä..."

Harhaman hermot värisivät. Hän tapaili sitä hämärää kiihkoisesti, kuin saituri kultaa, kansa valtaa. Ajaja jatkoi:

— "Tulemme juuri Lammaskallion luo... Se on juuri tässä meidän kohdalla..."

Harhama odotti vaistomaisesti jotain suurta, salaperäistä. Ajaja jatkoi:

— "Sen kukkulalla on perkele nähty syömässä ihmisiltä varastamiansa lampaita... Aamusilla on

löydetty siitä luita, jotka eivät ole kelvanneet..."

Kaikki maailman salaperäinen juoksi Harhaman olemuksen läpi. Vallankumous ja koko elämän humu haihtui kuin usva ja hänelle kirkastui henkimaailman ihanuus ja suuruus, ja sen aaveet ja peikot kutsuivat häntä ikitanssiinsa...

— "Mitä?... Mitä?" — uteli hän kiihkeänä. Ajaja jatkoi:

— "Vielä äskettäin ovat vanhat miehet sen nähneet polvillaan lammasta syömässä... Vanhempina aikoina se on syönyt siinä ihmisiäkin..."

Harhaman hermot olivat jo tulikuumat. Mutta hän salasi kaiken ja lausui halveksivasti:

— "Joutavia juttuja!..."

Ajaja räpsäytti liinakkoansa ohjaksilla ja Lammaskallio jäi jällelle, aaveeksi keskelle korpea.

* * * * *

Valo välähti pimeydessä. Salaisuus huokasi. Kun Harhama oli ajanut Lammaskallion ohi, laskeusi Perkele tähdenlentona sen kukkulalle. Kalliosta nousi silloin lieska, kuin palava pensas. Perkele seiso i lieskassa ja kutsui palvelijoi tansa.

Oitis kohahti synkkä korpi ja Perkeleen mustat palvelijat istahtivat korppeina herransa ympärille kuusien oksille. Kuuset olivat niistä mustina. Yö hohotti synkkänä, kuin syvyyden avattu kita. Kuolema kyykötti joka kuusen juurella ja peikko joka lehtipuussa. Perkele puhui lieskasta:

— "Palvelijani Harhama on polkenut jo isänmaapaulan polkimelle... Vetäkää paula kovalle, että hän ei pääse enää harhautumaan Jehovan väärille poluille!"

— "Me tottelemme. Me täytämme sinun tahtosi", — rääkyivät korpit vastaukseksi. Peikot pilkistelivät oksien lomitse ja kuusien juurilta kurkotteli kuolema päätänsä, kynien äänettömänä itseänsä.

Perkele mietti hetken. Sitten antoi hän merkin. Avaruuden maanrako avautui ja siitä näkyi kaunis Runola-luola. Se on pikku paratiisi. Siellä lorisee sata lähde t t t... Siellä kuohuu kymmenen koskea, kukkula jokaisella koskenkorvalla... Kuusi lampea läikky y siellä kuvastimina... Lammin rannat ovat runoa... selällä ui kaunis sotka... laulaa korea alli... Lehto on siellä laulua... koskenkuohu soittoa... puro on väri vyö... polku heleä helminauha... Siellä on nurmi kukkamaana... jokainen peng er on runopenger, joka kivi muistonkivi...

Kaikesta juoksevat kauniit runorihmat... valuu ihana sävel... tuoksuaa suloinen tuoksu... heruu heme pä helle ja paistaa heleä päivä...

Runoluolan keskellä on kaunis kalliokoro ke. Sillä istuu kaunis Uuratti-enkeli, jonka puku on taivaan sineä, helmet runohelmiä, nauhat unelmanauhoja. Hiukset on heitetty hajalle hartioille. Otsalla pitää niitä koossa vesikaaren-värinen kampa... Päälaella on kirkas kuun kuva kauniina koristuksena lappeellansa, hieman taapäin kallellansa, ja vyöllä riippuu auringon korea pyörä, heleänä... hohtavana... somaan vyöhön solmittuna... Uuratti on ihmeistä ihanimpia...

Runoluolassa istuu tuhat enkeliä, kuka koskenkorvalla, ken lähteen reunalla, ken keinuen lammikolla, kauniilla lummelehdellä. Jokaisella on edessä kultarukki. Sillä kehräävät he runorihmoja Runoluolan kauneudesta. He vetävät siitä kuituja, kuin konsanaan kuontalosta... He vetävät siitä laulua ja runoa... kauneutta ja ihanuutta... öiden valoa... illan hämyä... auringon armaita säteitä... taivaan sineä... koskenkuohua... metsän kauneutta... rannan runollisuutta... Siitä syntyy kaunis lanka, jossa ei kuitu näy... ei kierre tunnu...

Tuhat siroa enkeliä kerii kehrätyn kerille ja vie kerät Uurattille. Uuratti sitoo niistä sepeleitä, joilla koristaa isänmaan runolliseksi... sen kuuset kukkaisiksi... nurmet perhoisiksi... rannat lauluisiksi... järvenselät siintäviksi... ahot armastelumaiksi... laaksot kuherreltaviksi... Hän koristaa niillä purot helmivöiksi... joet värillisiksi... kukkulat kauneiksi kukiksi... näköalat morsiamiksi... iltahämyt hääyön uniksi... aamupunan hän koristaa niillä sepeleillä neidon huuliksi... yöt armaan syliksi... päivät armasteluajaksi... koko maan kauniiksi tytöksi, jonka helmet heilahtelevat hämynä, sukkanauhat onnenutuna...

Hän seppelöi isänmaan Jumalana palveltavaksi. Mustat korpit kantavat öisin, valkeat päivin, iltaruskoiset illoin aamuin hänen sitomiansa sepeleitä, sirotellen niillä isänmaan, koristaen niillä joka oksan...

Perkele osotti näkyä ja lausui:

— "Enkelini, Uuratti, sitoo yöt päivät seppeleitä. Koristakaa niillä isänmaan kaikki kuuset, että on ihmisille tavoteltavaa! Silloin ei hän joudu juoksemaan Jehovan poluilla..."

— "Sinun tahtosi totteleminen syntyy meissä itsestänsä, kuin lemmenkaipuu ihmisen povessa", — vakuuttivat korpit. Perkele jatkoi lieskasta ylpeänä:

— "Jehova myös käyttää isänmaata paulanansa, mutta Hän on sen virittänyt *väärälle* polulle... Hän on sen virittänyt ahtaalle polulle ja kapealle tielle. Minun paulanani se on leveällä valtatiellä, jota koko maailma kulkee..."

— "Se todistaa, että *sinun* tiesi on oikea", — lisäsivät palvelijat.

Perkele lisäsi karskina:

— "Jehova tarjoaa isänmaata vanhana ämmänä, jota pitäisi vaan elättää... Minä tarjoan sitä Hiiden myllyn tyttönä..."

Korpit lauloivat herransa ylistystä, peikot ja kuolema kumarsivat häntä. Perkele jatkoi:

— "Kaikki rukit täytyy panna kehräämään Harhamalle niitä rihmoja, jotka hänet jo vetävät teostansa kirjoittamaan. Kaikki isänmaankin helmat on pantava sitä varten heilumaan. Isänmaankin täytyy häntä houkutellessa siihen työhön sepeleillänsä, kuin minun Hiiden myllyn myllytyttöni helmoillansa ja sukkanauhoillansa... Pitäkää huoli, ettei isänmaalta koruja puutu! Uuratti valmistaa ne."

— "Me koristamme sen saaret siroilla sukkanauhoilla, sen helmat rimpsuilla ja sidomme sepeleen sen joka suortuvaan", — vannoivat palvelijat.

Runoluola hävisi näkyvistä. Synkkä yö huokui pimeyttä, kuolema kyykötöi kuusenjuurella, peikot kyyristäytyivät piiloihinsa. Perkele lopetti puheensa ylpeänä:

— "Harhama sanoi minun valtaani äsken joutavaksi jutuksi. Mutta hän on tällä kalliolla polvistuva minun eteeni..."

Lieska leimahti korkeaksi roihuksi ja sammui sitten. Perkele hävisi pimeydeksi.

Työn aatelia oppimassa.

Elämä on kova koulu...

Menemme pari päivää ajassa taakse.

Suuren Nälkäsuon silmäkantamat olivat karpaloista punaiset. Komeat kurkiparvet kahlailivat ylpeinä sen karpalopunaisella ulapalla, laulellen haikeaa lähtölauluansa. Sen rannikkona kohoavilla punertavilla puolukka-ahoilla hymyili erämaan rauha. Sammal suri suon povella, metso koivun oksalla kesän pois menoa, ja ruskea kanervikko katseli kaihomielin auringon kulkeman kaaren yhtämittaista lyhentymistä.

Nälkäsuon rannalla oli aho ja aholla Harhaman uusi asunto, Harhamala, lepikon reunassa. Kaivonvintin päässä istui harakka ja lepikon reunassa pujotti latvaansa taivaan kupua kohti ylpeä Pohjolan metsien kuningas, sitkeä kuusi. Sen oksat olivat ruskeat kävyistä. Se oli oravien kisakuusi. Sen oksilla, sen kävyissä kypsyi talon onni.

Harhama oli sattumalta hakannut sen juurelta ensimmäisen pöydänjalkakoivun, tulonsa jälkeisenä päivänä. Kuusi oli herättänyt hänen huomiotansa lujudellaan ja sitkeydellään. Hienolla taika-uskolla oli hän sen merkannut talon onnenkuuseksi, muistaen vanhan pohjalaisnoidan sanat: "pakene häntä silloin, kun kuusi kirveettä kaatuu!" Jo tulonsa jälkeisenä päivänä hautasi hän sen juurelle tieltä löytämänsä hevosenkengän. Hän oli silloin itseksensä lausunut:

— "Vasta kun tuo kuusi kirveettä kaatuu, kukistuu Harhamalan talon onni."

Korpela — se oli paikan nimi — on Pohjolan sydänmaiden synkimpiä perukoita, ikuisen talven rajamaita, hallan, kurkien ja huuhkajien ja susien kotiperiä. Siellä alkaa jo revontulien ja kesäyön-auringon kylmät maat. Se on ainaisen ankaran taistelun periä. Siellä seisoo vastatusten erämaan ja viljelyksen suuri sotarintama.

Siellä, korven keskellä, Korpelassa, asui Suomen kivenväentäjäkansa, oikea muinaisuuden työn-aateli,

kivimäen työväki. Ahot olivat rakennetut vahvoista paasista, joiden välissä oli vaan mullan täyttämiä karpänkoloja. Miespolvet olivat väantäneet kiviä niistä mäistä ja latoneet niistä peltotilkkejensa ympärille monen metrin levyisiä aitoja. Siinä työssä oli seisonut kova kovaa vastaan, *mies* kivimäkeä vastaan. Siinä taistelussa oli kysytty miehen mieltä ja miehen käsivartta.

Ja *mies* oli voittanut. Pohjolan kivimäki oli avautunut ja kirvoittanut mehevän mullan, missä kypsyi keltainen vilja. Se oli ollut suomensuvun suurta sivistystyötä. Sen suvun karhumaiset pojat olivat anastaneet Korpelan kylmät perukat kahdesti. Muinaisina aikoina olivat he ne valloittaneet verellensä. Nyt valloittivat ne niitä perukoita *hiellänsä*.

Raskasta on Suomen työn-aatelin elämä ja suuri sen suorittama sivistystyö. Mutta se työ oli kasvattanut miehuutta tekijöittensä mieliin ja voimaa niiden käsivarsiin. Sen kylän *pojat* olivat jo miehiä ja miehet karhuja.

Yksi niistä louhikonraivaajista oli vanha Routalan Timo. Hän oli jättiläinen mieheksi ja suuri ihmiseksi, jalo ja voimakas, kuin vanha korven mesikämmen. Hän oli päätänsä pitempi kaikkia muita ja miehen käsi tuskin ylettyi hänen ranteensa ympäri. Tie tuntui notkuvan hänen askelistansa. Hänestä tuli seudun muiden miesten kanssa yksi Harhaman elämän suurimpia opettajia ja kasvattajia.

Routalan Timo oli nuorena tullut kivimäen reunaan uskollisen Annikkinsa kanssa. Ainoan lehmän oli hän sitonut leppään ja itse käynyt oitis kuokkaan käsiksi. Kohta kohosi torppa lepän juurelle. Paadet väistyivät. Louhikosta nousi peltotilkku perunamaaksi ja toinen tilkku ruispelloksi. Mutta Timo ei kylvänyt perunoita yksin perunan, eikä ruista rukiin vuoksi. Hän tahtoi, että Annikin akkunan alla kasvaisi perunankukka ja kaunis ruiskukka. Tämä vanha korven honka, kun kertoi Harhamalle elämänsä suurta tarinaa, puhui vielä nytkin "mettiäisistä kukassa" ja Pohjolan valoisasta kesäyöstä, "ei ehdi puikahtaa päivän lämpimälle povellet, kun päivä jo nousee aamuaskareillensa". Ruiskukat ja kukkiva perunamaa olivat Timon elämän runoutta...

Kesä kesältä laajeni perunamaa. Jo kohosi talo torpan sijalle. Timo itse väänsi karhuna louhikossa. Uskollinen Annikki vaali pirtin ja kotilieden puhtautta, ja kantoi yhteistä taakkaa Timon apuna. Kun Timo palasi iltasella väsyneenä työstä, odotti häntä vaimon puhdas, lämmin syli ja hyväilevä sana. Annikki oli työn-aatelin vaimo. Timo eli hänen hoivissaan, kuin "mettiäinen kukassa..."

Mutta kuuluisan Nälkäsuon mudassa on useampi hallanpesä, kuin sen mättäillä on karpaloita. Ja jos paadet tottelivat Timoa, niin ei halla häntä totellut. Se nousi ja pani perunan ja kylmi rukiin. Mutta Timo suri perunankukkia ja kauniita ruiskukkia enemmän, kuin itse ruista ja perunaa. Hän suri niitä Annikin ja mettiäisen tähden. "Mitä ajattelee nyt Annikki, kun herää ja näkee, että kukka on kylmynyt akkunan alta... ja mistä saa nyt mettiäinen mettä?" — oli Timo ajatellut surullisena halla-aamuna. Mutta hän ei masentunut. Hän tarttui kuokkaansa ja läksi äänetönnä louhikkoa raivaamaan. "Annikki rukka!" — ajatteli hän mennessänsä.

Annikki heräsi ja hänen mielensä tuli murheelliseksi. "Timo rukka!" — huokasi hän, lähti miehensä työmaalle ja istahti kuuraiselle kivelle. Ääneti istui hän ja kyynel vierähti varkain poskelle. Mutta halla-aamuna näkee puolison silmä salatunkin kyneleen. Timon mieli kävi raskaaksi Annikin tähden. Mutta miehen mieli ei siitä vielä *masentanut*. Tyynenä lausui Timo Annikille:

— "Älä sure, Annikki, sitä, että halla vei kukat akkunan alta! Jäihän meille vielä tämä louhikko... Ja jäämmehän me itse toisillemme..."

Silloin ei Annikki jaksanut puhua. Ääneti tarttui hän Timon käteen ja vei hänet pirttiin, jossa he yhdessä kiittivät Herraa toisistansa...

Oikea rakkaus on suuri. Talven keskelle se luo kesän...

Sitten rynnisti Timo taas louhikkoa vastaan. Uusi peruna kukki kohta Annikin akkunan alla ja talo nousi torpan sijalle. Timo itse oli hirret hartioillansa *kantanut*. Uskollinen Annikki piti pirtin puhtaana, pesi paidat ja lahjotti Timolle kaksitoista lasta, toiset suurella kivulla ja tuskalla. Perhe vaati nyt osansa Timon hiestä ja Nälkäsuon halla otti kysymättä oman veronsa siitä. Entistä kovemmin teki Timo työtä perunamaalla ja uskollinen Annikki kantoi nurkumatta omaa osaansa yhteisestä elämänkuormasta. Yhtä lapsista hän kantoi kohdussaan, toista hän tuuditti ja kolmannelle opetti aakkosia. Ja kun Timo palasi työstä, odotti häntä aina uskollisen vaimon syli ja sen rakastava käsi pyyhki työnhien hänen korkealta otsaltansa.

Mutta leppymätön on Nälkäsuon halla ja kova on koettelemuksen koura. Timo velkautui, talo oli menossa. Annikki suri salaa, hymyili julki... Päivät kierivät... Jo oli maantie tulossa, vaan ei masentunut miehen mieli... Tyynenä istahti Timo vaimonsa viereen ja lausui:

— "Hoida sinä, Annikki, taloa. Minä lähden Austraaliaan ja tuon sieltä talon hinnan."

Kyynel vierähti silloin vaimon silmästä. "Kun ei ehtisi nähdä!" — ajatteli Annikki ja kuivasi kyynelleen huivin kulmalla. Timo itse laskei polvillensa ja lausui:

— "Kiitos olkoon sinulle, Jumala, koettelemuksista, Annikista, lapsista ja kaikista eleyistä vuosista!"

Mies, jonka hartioita eivät hirsikuormat olleet taivuttaneet, taipui miehekkäänä Jumalansa edessä.

Kahdesti oli Timo tehnyt Austraalian matkan. Päivät hän teki työtä vieraalla maalla ja yöt hän kaipasi Annikkia ja lapsia ja muisteli Pohjolan valoisia kesäöitä, omaa kukkivaa perunamaatansa ja "mettiäisiä kukissa". Ja Annikki kasvatti lapsia, hoiti taloa, vartioi kotilieden puhtautta ja odotti puolisonsa kotia tuloa. Monet saunat hän sitä tuloa varten lämmitti, monet havut sirotti pirtin laattialle ja monet kyyneleet kuivasi huivin kulmalla. Talon velka vaati suuren hinnan...

Vihdoin palasi Timo. Talo kohosi taas kaksikerroksisena. Perhe varttui. Pojat olivat jo miehiä, työt morsiamia. Timo itse ja Annikki seisovat lastensa edessä, kuin avatut raamatut elämän elävinä esikuvina. Sitten hajosivat lapset maailmalle. Kukin heistä sai hartioillensa työn-aatelin raskaan hirsitaakan. Timo ja Annikki jäivät yksin.

Mutta eivät aivan yksin: Nälkäsuon halla kävi edelleenkin uskollisesti heitä tervehtimässä...

Kun Harhama saapui Korpelaan, oli Timon talo taas menossa, tie tulossa. Yksi lehmä oli enää jälellä. Jo tuli se päivä, jolloin talon avaimet oli annettava uudelle isännälle. Annikki ei jaksanut enää kyyneliänsä salata. Hän istahti vanhan miehensä viereen, sydän raskaana ja lausui:

— "Timo!... Timo! Nyt on kaikki mennyttä! Maantien on Herra meille valmistanut sinun suuren työsi ja kärsimyksiesi palkaksi. Joka päivä on edessä uusi koettelemus."

Timo kuunteli tyynenä uskollisen vaimonsa vaikerrusta ja lausui häntä lohdutellen:

— "Mutta joka aamu on myös uusi armo... Elämä on täynnä Hänen armoansa, kuin kukkiva pihlaja kukkia. On Herra minulle antanut muutakin, kuin maantien: Hän on palkinnut minut sinun rakkaudellasi ja uskollisuudellasi, ja mitä pyytäisin minä muuta. Älä sure, Annikki! Jällellä on vielä rakkautemme ja louhikko..."

Niin lausui Timo, otti kirjan ja luki siitä:

— "Joka aamu puhkeaa Jumalan armo uutena, kuin nurmen kukka."

Ja sitten hän kiitti taas Jumalaa eleyistä päivistä, kärsimyksistä ja vaimon rakkaudesta.

Nöyränä ja sortumatta oli tämä jättiläinen kantanut elämänsä raskaan kuorman ja suurena alistui hän Jumalan tahdon alle. Hän otti taas kuokan ja lähti uudelle kivimäelle. Kuokka jysähti maaperään, jossa kasvava leppä odotti ainoaa leppää. Uskollinen Annikki istui taas Timon työmaalla, kuivasi huivinkulmalla poskelle varastautuneen kyynelleen ja siunasi Timon työn.

Suuri ja ylevä oli ollut Korpelan ja Annikin Timon elämä, vaivaloinen heillä elämäntaival ja kivimäki kova.

* * * * *

Pimeyden ja valon, lämmön ja kylmän rajut taistelut riehuivat Harhaman uudella olinpaikalla. Elämän ja kuoleman ottelu on Pohjolan jäärajoilla ankarampi, kuin missään muualla.

Sen ikuisen suuren leikin keskellä alkoi Harhama taas elämänsä. Hän tajusi oitis luonnon suuren tappelun elämästä ja kuolemasta ja ihaili sitä ja aivan kuin heittäytyi sen karkeloon. Hän näki, kuinka luonto piteli kaikkea kovin kourin, puristautui talven nyrkkipakkasiksi ja iski sillä, käsivarsien voimana kaikki kylmän jänteet. Kesäisin se huuhteli kaikki valolla, syksyisin synkällä pimeydellä ja talvisin se roiskutteli veripunaisia revontulia.

Jo tulonsa jälkeisenä päivänä ryhtyi hän Timon tavoin perkaamaan perunamaata Korpelan kuuluun louhikkoon. Se oli häneltä olevinansa uuden elämän alkua, maailmankurjuuden jumalallisiin riveihin astumista. Omin käsin valmisti hän lähes kaikki huonekalunsa rouva Esemption tulon varaksi. Häneltä puuttui mielestänsä enää kamelinkarvainen vaippa, sillä senkin hän olisi tahtonut. Leipäänsä hän ansaitsi kirjoituksilla...

Semmoisena astui hän Pohjolan suuren luonnon keskelle, Korpelan karaistun kansan joukkoon.

* * * * *

Kuoleman vaunut kulkivat elämänkäärmeen harjaa pitkin, edessä mustat, valkoharjaiset hevoset.

Kuolema ajeli omiansa kokoamassa...

Hartolan suuressa pirtissä, Korpelassa, oli hautajaisväkeä, minkä istumaan mahtui. Talon vanha emäntä oli heittänyt talon avaimet miniöillensä ja makasi nyt mustassa arkussa, odotellen kalman vankkureja. Ijankaikkiset veriviholliset: elämä ja kuolema seisoivat taas vastatusten, hampaat terävinä. Kuolema söi elämää säälimättä, kuin nälkäinen, ilkeä rotta, ja elämä sikisi kuoleman suolissa, sen syömästä ruuasta.

Takan nurkalla istui Korpelan jättiläinen, Routalan Timo, uskollisen Annikkinsa vierellä, pientä piippunysää poltellen, suuret kädet sylissä ja vartalo kumartuneena. Toiset hautajaisvieraat istuivat penkeillä, naiset omana joukkonansa. Kaikkien miesten hartiat olivat kumartuneet, kuin olisi niille nostettu elämän kivimäki, tai kuin seisoi siinä kuolema, valtikka kädessä.

Oli haudan hiljaisuus. Tuntui, kuin odottaisivat kaikki, mitä puhuu avonainen kuoleman kita: avattu ruumis-arkku, jossa oli pala ihmiselämää kuoleman hampaisiin menossa. Vanha Timo ajatteli ja lausui:

— "Kyllä se kuolema on kuningasten kuningas ja herrojen herra..."

Yleinen äänettömyys myönsi, että Timo oli puhunut totta. Joku naisista pyyhki kyyneleen silmästänsä. Harhama, joka oli kuullut Timon puhuvan, näki jo kuoleman majesteettillisen haamun valtikkaansa kohottamassa. Timo jatkoi puhettansa hitaasti, sanat harvaan lausuen:

— "Muusta saa vielä ihminen urakan, kun kovalle panee, mutta kuoleman kanssa on vaikea painia... Ei siinä voimakaan auta..."

Annikki kuivasi silmänsä, nyökytti surullisena ja lausui:

— "Kaikki näkyy suistuvan kuoleman suuhun..."

— "Kaikki suistuu sen suuhun", — vahvasti joku joukosta. "Ei se edes valitse palaansa..."

Harhama oli omassa maailmassansa. Hän näki kuoleman seisovan keskellä pirttiä, hampaissa pala elämää: mustassa arkussa makaava, raihmainen vaimon ruumis. Hän hätäytyi itse, kuin olisi jo ollut kuoleman suuhun suistumassa, ja teoksen tulet alkoivat taas leimuta. Hän tarkasteli ruumiin kasvoja, etsi niistä jotain selitystä, hän nuuhki, tunteaksensa kuoleman hajun, keksiäksensä siitä jotain, mitä hyvänsä, joka heittäisi valoa kuoleman suureen, pimeään salaisuuteen. Pitkä, raskas äänettömyys painosti.

— "Niin on... Niin on", — vahvistivat naiset.

— "Siinä on yksi taas päässyt matkansa päähän..."

Harhama huokasi. "Siihenkö se loppuu kaikki?" — ajatteli hän.

Vanha Timo kopisti porot piipustansa, pani käsivartensa ristiin polvillensa ja lausui:

— "Elämä on kuoleman kukkanappu... Kun se kukaksi puhkeaa, niin loppuvat vaivat ja saa ihminen elää omassa kukassansa, kuin mettiäinen puna-apilassa..."

Ja hiukan ajateltuansa lisäsi hän:

— "Kun sitä elämää niin ajattelee, niin ei ole nurkumisen syytä... Sen palkka on niin suuri ja varma..."

Harhaman silmissä nousi Timo suureksi, ihmiskuninkaaksi, jättiläiseksi, joka miehekkäänä astuu kuoleman kouriin, tunnustaen sen valtaa ja voimaa rauhallisena, mieli tyynenä. Hän ihastui jokaiseen, joka kykeni pitelemään elämän ja kuoleman kysymystä, kuin seppä pihdeillä rautaa. Ainoastaan semmoisia piti hän täydellisesti ihmisinä. Timo näytti hänestä yhdeltä niistä hyvin harvoista valituista. Hän katseli jo Timon jättiläisvartalosta jotain jumaluuden piirrettä, tai sen vivahdusta.

Kuolema seisoi yhä äsken puraisemansa elämän lihapala hampaissa, ja väki kumartui sen edessä. Annikki pyyhki taas silmäkulmansa ja lausui hiljaa:

— "Eihän se elämä vielä siihen lopu... Kun päästään 'sinne', niin alkaa ijankaikkinen elämä..."

Kaikki ajattelivat hämää ijanikaikkista elämää. Harhama katseli taas ruumista, sen kurttuista kasvoja ja laihtuneita huulia, ja mielti, että miten se kaikki on mahdollista, kun jo *maanpäällä eletty elämäkin* on päättynyt niin kurjasti, kun se on raihmannut ja raiskannut koko ihmisen. Arkku näytti hänestä elämän avatulta, irvistelevältä kidalta. Vanha Timo jatkoi taas puhetta:

— "Niin se on... Kun ihminen pääsee kuoleman elämää elämään, niin ei elämä lopu... Ei tule toinen kuolema tautinensa ja muine koruinensa ja katkaise miehen päiviä..."

Harhama katseli Timoa, sovitteli hänen sanoihinsa filosofisia mietelmiä ja mielikuvia, ja silloin alkoi Timo yhä enemmän kirkastua joksikin suureksi, joka piteli elämän ja kuoleman kysymystä tottunein käsin, kuin suuri mestari. Hän kuvitteli kuoleman, Timon sanojen mukaan, kulkevan kylmänä, elottomana luurankona, koruina ja helyinä rutto ja vanhuus ja taudit. Hän hapuili Timossa entistä kiihkeämmin jotain salaperäistä, kuten tarujen jättiläisestä. Laurilan Aapo jatkoi puhelua, lausuen:

— "Kyllähän kuolemalla elämää riittää, kun vaan jaksaisi valmistua..."

Hautajaisväki mietti sitä valmistumista. Kuoleman silmät näyttivät jo vilkahtelevan. Timon hartiat kumartuivat syvemmälle ja hän lausui harvakseensa:

— "Kyllä se elämä pitää valmistamisesta huolen... Ei se päästä ketään sinne ennen aikojansa... Se on semmoinen kukan kasvattaja, että ei anna kuolemankukan puheta nupustaan liika aikaiseen..."

Kun kaikki taas vaikenivat, lopetti Timo hetken kuluttua:

— "Se ei halua viedä kuolemalle keskentekoista työtä..."

— "Kyllähän tuo elämä on sinuakin valmistanut ja muistanut koettelemuksillansa", — huokasi Annikki.

Kaikki hartiat tuntuivat kumartuvan alemma. Jokainen muisti, miten ankarilla kourilla elämä oli heitä valmistanut Korpelan kivimäessä. Monesti oli usea tuntenut, että hän olisi valmis ja halukas puhkeamaan kuolemankukaksi. Harhama tajusi ne ajatukset ja värisi ja vapisi elämän ja kuoleman kysymyksen kynsissä.

— "Elämä on arnessaan nähnyt hyväksi nostaa joskus kivimäen ihmisen hartioille, ettei sen tekisi mieli jäädä tänne ijankaikkisesti elämään ja että olisi mieluisempi lähtö", — lopetti Timo...

Kaikki maailman kalmat juoksivat Harhaman olemuksen läpi Timon filosofiaa kuullessansa. Hän muisti paroonitar Lichtensteinin sanat elämäntarkotuksesta ja huomasi ne samoiksi, kuin Timon lausumat. Ja silloin leiskahti hänessä outo ajatus: Hän kuvitteli Timoa maailmankurjuuden edustajaksi, jonka hartioille elämä on latonut kivimäet, puristanut niillä hänestä pois huonon ja jalostanut hänet suureksi jumalaihmiseksi. Salamannopeasti alkoi hän punoa siitä teoksensa luonnokseen uutta lisäjuontaa. Maailmankurjuuden jumalallisuus räiskähti hänessä esille loistavana revontuliryöppynä.

Ja kuolema irvisteli yhä hänen silmiensä edessä, hampaissa pala ihmis-elämää.

— "Mitäpä siinä on... Naulataan kansi kiini ja annetaan kuoleman saada omansa", — lausui viimein Timo, asettaen ruumis-arkun kannen paikoilleensa, sulkien sillä kuoleman kidan.

Naiset kuivasivat silmänsä, miesten hartiat kumartuivat alemma ja kuolema seiso i vaunuissansa, ajaen voitokkaana pitkin suuren elämänkäärmeen harjaa.

Musta syys-yö ammotti, kuin avattu ruumis-arkku, kun Harhama palasi kotiinsa. Kalman mustat liinat tuntuivat häilähtelevän kaikkialla ja sen hallainen hengitys jäyti koko luontoa. Hän kyyristyi sen valtikan painoa tuntien, kuin mato pihdissä. Hän hapuili pelastusta ja sai käsiinsä ainaisen olenkortensa: teoksensa. Sen sivuilta purskahtelivat taas revontulet ja niiden valossa hohtivat hänen suunnittelemansa jumaluuden vertauskuvat ja sen kehittäjät: rouva Esempio ihmishyveen edustaja, ja maailmankurjuus, se ainoa, jolle tehty palvelus on Jumalalle tehty. Ja maailmankurjuuden kuninkaana seiso i jo Korpelan jättiläinen, kovia kokenut Routalan Timo.

* * * * *

Pohjolan talvi lannisti kesän viimeisiä voimia. Öisin se jo tarttui joskus viholliseensa kovin, rautaisin kourin. Timo väänsi yhä kivimäessä ja Harhama kuokki ahoon perunamaata.

Kapan-ala perunamaata oli jo kaivettu louhikosta, takka valaistu ja saunan kiuvas korjattu, kun Harhama sai rouva Esempiolta kutsun tulla häntä noutamaan, ensin kesäasunnosta ja sitten majatalosta.

Rouva Esempion tulo oli kotiatulon päivä. Pihlaja oli pukeutunut punasiin marjahelyihinsä, koivu koreili keltaisessa syyspuvussa. Vanha haapa lepatteli keltaisissansa. Viheriän kotikuusen oksat nuokkuivat kultaisen käppypainon alla, oravia tuuditellen. Saunasavu kohosi rauhallisena koivun oksien alta ja vanha kaivonvintti katseli totisena tulijaa. Kaikki on hiljaa. Nurmi kaipaa kukkiensa, lintu kesää. Lehti ei liikahda, ei kuulu melu, vaan hymyilee erämaan suuri kotiatulorauha. Jo lähestyvät rattaat Harhamalaa. Jo näkyy kodin valkea pääty. Timo raataa louhikossansa, Annikki istuu työmaalla,

sukanneyle kädessä, ja parittain istuvat linnut varvuillansa, keltalehtien seassa. Utta kotia ympäröi kodin ja pesän, perheen ja poikueen turva, luonnon suuri uskollisuus. Kaikki on puhdasta, kuin neidon povi, johon ei ole vielä miehen käsi koskettanut. Kuusi antoi tuoksunsa kuuselle, koivu koivulle ja kukin kukkanen omallensa. Lintu ei eksynyt vieraan emon pesälle, ei vaimo vieraan viereen.

Jo ajoivat rattaat kujaa myöten, ohi pikkuisen mökin. Vaimo tuli kotinsa hengeksi luonnon uskollisuuden ja puhtauden koskemattomille maille, erämaahan, luonnon puhtaaseen pirttiin.

Jo kääntyivät rattaat kartanolle... Pirtin lämpö tervehti jo tulijaa. Kaivonvintti narahti: Tervetuloa! Kotikuusi hymyili, näyttäen käpyjänsä, talon onnen runsaana satona. Sekin lausui: Tervetuloa!

— "Kiitos tulemastasi ja menneestä keväästä ja talvesta!" — lausui Harhama.

— "Kiitos noutamastasi!" — vastasi rouva Esempio, ja pirtin puhtaita lattiapalkkeja katsellen lisäsi hän:

— "En minä sure, että täytyi nyt teatterista erota — sen tulevan tähden — sillä meillä on täällä puhdas näyttämö. Me näyttelemme täällä elämän näytelmän todellisuudessa... Täällä on niin puhdasta..."

— "Ja kun lähdemme milloin täältä pois, niin palkit jäävät vielä puhtaammiksi, kuin ne nyt ovat, sillä ne jäävät *sinun* hoidostasi", — lisäsi Harhama.

Rouva Esempio järjesteli tavaroitansa purkaen niitä matka-arkusta ja Armiira kisaili juosten huoneesta huoneeseen. Puuhiensa lomassa jatkoi rouva Esempio:

— "Se jää puhtaana, kuin kottaraisen pesä... Kiitos että tunnet minut!"

Elämän näyttämön esirippu oli noussut Korpelassa ja alkoi elämän suuri näytös. Molemmat puristivat toistensa käsiä, kuten ne, jotka lähtevät sille taipaleelle, joka on kulettava elämän ja kuoleman terävien hampaiden lomitse. Harhama oli sitonut rouva Esempion teoksensa juoneen, koko elämänsä niideksi, ripustanut henkisen elämänsä sen niiden varaan. Hänen sairaloiseksi kehittyneessä mielessänsä kuvastuivat suurena kaikki semmoiset tapaukset, jotka hiukankin koskivat hänen teostansa, hänen elämänsä viimeistä suortuvaa, ja siksi tuntui hänestä, kuin lähtisi hän, kuin miekkailija rouva Esempion kanssa areenalle, kuolemaan vihittynä, raivoavaa petolaumaa, kuoleman karjaa vastaan, ratkaisemaan elämänsä ja kuolemansa kysymystä.

Tavaroitansa järjestellessä katsahti rouva Esempio tyttöänsä, silitteli sen kiharoita, muisti sen odotettua perintöä ja lausui Harhamalle:

— "Laita nyt lapseni tähden niin, että ihmiset eivät saa suhdettamme tietää!... Voithan sanoa, että hoidan talouttasi ja sinä kasvatat lastani... Onhan se selitys oikeakin, koska olet luvannut lapseni kasvattaa."

* * * * *

Palkeet puhalsivat ja vasarat heiluivat elämän työpajassa. Ihmis-elämän suuren näkymättömän näytelmän tomuina pölisi jokapäiväinen elämä näkyvine askareinensa, puuhinensa, huolinensa ja tomuinensa.

Syksy löi jo routaan maankamaran, vaan vielä väänsi Timo uudistorppansa kivimäessä, vastapäätä Harhamalaa, ja Harhama perunamaalla. Mutta polvenkorkuiset paadet eivät tahtoneet totella Harhaman käsivarsia. Ne istuivat paikoillansa, kuin kallio. Timo jätti työnsä ja tuli naapuria auttamaan. Kivet kierivät palloina hänen jättiläiskourissansa, joissa näytti riittävän voimaa pikku vuoria vierittämään. Kerran hän, kieritettyänsä kiven Harhaman apuna, istahti ja puheli, vanhoja asioita muistellen:

— "Kerran Austraaliassa minä satuin kulkemaan tekeillä olevaa rautatietä. Viisitoista ranskalaista ja engelsmannia vieritti siellä kiveä pois tieltä, mutta eihän se mitä lähtenyt, vaikka ne sen ympärillä nahisivat, kuin muurahaiset... Minä katsoin vähän aikaa ja ajattelin: 'Pitää auttaa poikia'. 'Antakaas' — sanoin minä, otin kiven syliini ja kannoin koreasti pois..."

Hän keskeytti, istui kivellä hartiat kumarassa ja muistellen nuoruutensa voimia ja voimannäytettänsä lopetti reippaana:

— "Mutta kyllä englantilainen katsoi silloin, että mitähän 'natsuunaa' [kansallisuutta] tuo mies mahtaa olla..."

Harhama vaikenä. Hetken kuluttua lisäsi Timo:

— "Tämä minun kylkeni oli jo silloin auki, mutta ei se haitannut vielä niinä aikoina... Riitti vielä voimaa toisellekin antaa..."

Timon sanoista huokui taas Harhamalle jotain suurta ja jumalallista. Hän näki hänet kulkemassa vieraalla maalla leivän haussa, repaleisena, kylässä ammottava haava, ja semmoisena hän astui tuntematonta miesjoukkoa auttamaan. Timo jatkoi korutonta elämänviisauttansa:

— "Elämä on semmoinen, että ihmisen pitää toistansa auttaa... Silloin ikäänkuin panee rahansa pankkiin, korkoa kasvamaan... Se on toiselle hyvä esimerkki ja me opimme sillä lailla toisiamme auttamaan ja holhoomaan..."

— "Niinhän se on", — myönteli Harhama, jonka silmistä Timo näytti kuninkaalta, maailmankurjuuden kruunupäältä jättiläiseltä, joka istui nyt maasta väentämällensä paadella, kuin valta-istuimella. Timo jatkoi:

— "Tämä maa on niin suuri möhkäle, että ei sitä yksi mies jaksa hallita, mutta kun siihenkin tartutaan miehissä, niin aina siitä heruu jotain, kuin sitruunasta mehua, kun sitä puristaa..."

Hän vaikeni, mietti jotain ja jatkoi sitten:

— "Ja kyllä sitä on saanut puristaakin... Minullakin on ollut joskus kova pähkinä puristeltavana. Mutta siitä on hyvä, että elämä on semmoinen pähkinä, että se ei suutu ja pahastu, vaikka sitä kovastikin puristaa... Se iloitsee vaan siitä ja maksaa paremman palkan, kuin hellävaroen pitelemisestä..."

Harhama katseli elämän kovakouraista puristelijaa, kuin tarujen jumalallista olentoa. Timon ryysyt näyttivät hänestä maailmankurjuuden jumalakaavulta. Hän aavisti todellakin löytäneensä ihmisyydessä jumaluuden suuren hengen ja piirteen.

Timo nousi ylös ja lausui harvakseensa:

— "Kun tarvitsette apua, niin pankaa vaan sana tulemaan!..."

Niin koruttomana pulppusi Harhaman eteen suuri ihminen tästä voimakkaasta työn aatelista. Timo oli hänen edessänsä elävä, vanha kirja, jossa joka rivi oli puhdasta, vanhaa viisautta ja joka sivu koristettu miehuuden voimakasväriseillä kuvilla. Hän avautui Harhamalle joka päivä uutena viisautena, joka ei kysynyt, tahdotko minua oppia, vai etkö, vaan sanoi jyrkästi, kuin kivelle: Lue ja tottele! Vaistomaisesti heräsi silloin Harhamassa taas voimakas halu mennä kutsumatta Timon avuksi hänen kivimäkeensä, tehdä kaikkensa Timon ja hänen veljiensä raskaan elämän helpottamiseksi. Maailmankurjuus kirkastui hänelle Timossa jumaluuden hyveillä varustetuksi: Se oli vaatimaton, armelias, auttoi toista, missä voi, tyytyi itse vahaan, ei ottanut toisen omaa, vaan puristi itse kaiken elämän kovasta pähkinästä. Siitä tuoksahtelivat Harhamalle jumaluuden kaikki tuoksut. Hänestä tuntui, että Timo on hänellekin pannut jotain pankkiin ja että hänen on nyt se maksettava. Hänessä heräsi vaistomainen sairaloinen halu auttaa Timoa ja Korpelan muita miehiä, jotka hän kuvitteli apua tarvitseviksi, kaikki erotuksetta, kuten pakana kuvittelee jokaisen puun jumalaksi. Hän halusi tehdä jotain elämän helpottamiseksi. Hänen omat käsivartensa ja varansa eivät siihen kyllä riittäneet, ja siksi hän entistä suuremmalla innolla päätti herättää Timon ja koko Korpelan väen *itsensä* työhön raskaan elämänsä helpottamiseksi. Hänelle oli taas tie selvä: herättää tyytymättömyyden henki, kumouksen henki ja viha niitä vastaan, jotka elävät kansan taakkana.

— "Lopun tehköt itse!" — lopetti hän mietteensä.

Hän ei enää suunnitellut työtänsä yhteiskunnallisena, vaan jumalanpalveluksena, teoksensa aatteeseen yhdistettynä. Se oli maailmankurjuuden eteen polvistumista. Hän katseli sitä maailmankurjuutta aivan samoilla silmillä, kuin pakana puujumalaansa...

Elämä kehräsi rihmojansa. Kuumetautisen innolla etsi Harhama kaikissa korpelaisissa ja etenkin Timossa jumaluuden vivahduksia. Ja mitä hän kuumeisesti etsi, sitä hän myös löysi ja näki kaikkialla. Maailmankurjuuden ryysyt värjäytyivät purppuraisiksi, se itse kirkastui hänelle jumaluudeksi, kuin Kristus Kirkastuksenvuorella.

Kun iltasin syksyinen musta yö kieri kartanoilla, paloivat takkavalkeat Korpelan tuvissa. Niiden valossa luki Harhama toisia sivuja Korpelan suuresta elämän kirjasta. Hän näki vaimon palaavan kotia miehensä työmaalta väsyneenä. Yhdessä oli hän miehensä kanssa kantanut päivän raskasta kuormaa ja vasta miehensä kanssa palasi hän kotiin. Mutta siellä odottivat häntä vielä äidin ja emännän rasittavat toimet. Mies istahti jo väsyneenä takan luo, imeksien piippunysäänsä, mutta vaimo otti itkevät kaksosensa syliinsä ja ravitsi ne oman ruumiinsa niukoilla ravintoaineilla. Ensi kertoja ajatteli Harhama ja käsitti, tätä näkyä katsellessansa, sen vaimon äidintunteen suuruuden, mikä on pantu oikean vaimon ja naisen poveen. Ja entistä jalommaksi ja puhtaammaksi kirkastui hänelle tätä nähdessä myös rouva

Esempion olemus vaimona ja äitinä.

Pohjolan revontulet nostelivat jo loistavia harjojansa taivaan laidalla, ennustellen talven pakkasten tuloa. Ei koskaan ollut Harhama niitä niin suuriksi kuvaillut. Niiden loistava värileikki, niiden liekkien roiskahdukset tempasivat hänen mielikuvituksensa lentoon, kulettaen sitä ikuisten jäätiköiden ainaiseen hiljaisuuteen, ja maailman avaruuden äärettömyyteen häviävälle rajaviivoille. Hän loi mielessänsä kuvia alkuajan elottoman luonnon suuresta äänettömyydestä ja sen silloisista maisemista. Joskus, kun taivas oli se'es ja tähdet kiiluivat, kuin terävät salamankäret, pyysi hän rouva Esempion mukaansa kävelemään, ihaili linnunradan suuruutta, johtui sitä ajatellessaan alku-usviin, nebulooseihin ja lopulta aina siihen suureen henkeen, jota vastaan ja jonka käsissä hän taisteli, ja teoksen julkaisemisaate sai silloin aina uutta virikettä. Siihen aatteeseen, sen taustoiksi, sen runoväreiksi tarttui Pohjolan suuresta luonnosta revontulien hohde, niiden vallaton punavärinen räiske ja pärskähteleminen. Siihen tarttui häikäisevien hankien valkoväri, ja pakkasen jääkylmä huounta. Kylmän helmikirkkaus tarttui sen runoihin, viskautui niihin, kuin jalokiven välke naisen paljaalle hipiälle. Kaikki kaunistui ja suureni ja laajeni ja täytti huimaavalla karkelollansa koko äärettömyyden. Hän vaan odotti aikaansa, ikäänkuin solmisi viimeistä suortuvaa. Aukko tuntui pienenevän. Epäily himmeni, peittyi, kuin tuli savuunsa. *Jotakin* vaan puuttui enää, joka esti hänet alkuun pääsemästä...

Ja silloin, kun hän huomasi, että jotakin vielä puuttuu, hajosi mielikuviutus, repeili, räiskähteli hajanaisiksi pärskeiksi. Se pärskähteli silloin ympäriinsä ja melkein aina sattui se munkki Pietariin, josta hän ei ollut koskaan puhunut rouva Esempiolle. Joku outo tunne, jota hän itse ei käsittänyt, oli hänet siitä aina estänyt. Ei hän myös sanallakaan paljastanut sitä sielunsa tautia, jota hän poti lakkaamatta. Hän juuri kuin pelkäsi häpäisevänsä ne, jos puhuisi niistä hänelle tai kenellekään. Itse hän siitä vaikenemisestansa kärsi. Hän voi päiväkaudet kävellä edestakaisin huoneessa, katse harhaili seinillä ja ajatus ja mielikuviutus tekivät omaa työtänsä. Hänestä aina tuntui, ettei rouva Esempio jaksaa siinä asiassa häntä ymmärtää, on siihen sittenkin liian jokapäiväinen. Heidän henkiset lahjansa eivät olleet Harhaman mielestä samat... Hän pysyi taas henkisenä erakkona, vieraana omassa kodissansakin, ja loi salassa Jumalaa, kehäsi varkain teoksensa loistavia runorihmoja...

Elämän näytelmä jatkui. Jokapäiväinen elämä pölysi sen riihitomuina, tunkien itsensä elämän henkeen ja muodostaen sitä, kuin ravinto elimistöä. Maailmankurjuuden jumalallisuus kirkastui Harhamalle, kuin valkeneva päivä. Hänen elämänsä muodostui sen jumalanpalvelukseksi.

Niinä aikoina puhuttiin jo Korpelan takkavalkeiden ääressä uusista asioista. Harhama oli puhunut miehille niin, että ne ymmärsivät. Hän oli kehottanut heitä olemaan varuillansa nyt, kun uutta aikaa luodaan, etteivät joutilaat jää edelleenkin isänniksi heidän aittojensa kynnykselle. Kerrankin oli pirtti ollut pakaten miehiä ja hän oli puhunut heille:

— "Miehet! Ajakaa vieras pois aittanne kynnykseltä! Ottakaa aittanne avaimet omiin käsiinne, muutoin vieras syö sen, mitä te maan kamarasta kiskotte."

Miehet olivat silloin katsoneet häntä oudoksuen, sakean tupakansavun seasta. He tiesivät, ettei Harhama, vaikka raatoikin kivimäessä, ollut sittenkään heidän työryhmänsä varsinaisia työmiehiä. Heidän etunsa voivat sen johdosta joutua ristiriitaan, mutta he näkivät sen vallan-omenan, jota Harhama heille osotti. He vertasivat sitä siihen pähkinään, josta he Timon kanssa olivat mehua puristaneet kivimäessä, ja he ihastuivat ja tahtoivat vaihtaa pähkinänsä vallan-omenaan. Ystävyyden ja luottamuksen luja side solmiutui Korpelan väen ja Harhaman välille. Harhaman mieli sai siitä huomiosta uutta rohkeutta ja intoa. Hän kirjoitti ja puhui Korpelan välle aina entistä rohkeammin, käyttäen semmoista kieltä, jota yksinkertaisimmatkin näistä ymmärsivät Lopulta hän muuttui aivan palkeeksi, joka lakkaamatta lietsoi Korpelan väkeen sitä tietoisuutta, että juuri he ovat niitä *oikeita herroja*, he ovat niitä kansan ensimmäisiä.

— "Tämä on sitä oikeaa puhetta", — lausui Ritavaaran Mikko Harhamalle, kun oli kuullut hänen puhuvan, ja Laurilan korkeatsainen Aapo lisäsi:

— "Niin se on. Kyllä sitä meidänkin, jos mieli elää, täytyy ryhtyä puristelemaan muutakin pähkinää, kuin kivimäkeä, muuten menee kaikki toisten suuhun..."

Silloin alkoi Harhaman mielestä Korpela herätä. Miehet keskustelivat takkavalkeiden ääressä siitä tulevasta päivästä, jolloin vallan kultaomena olisi jakamassa kullon välkettä ja rikkautta ja onnea kansalle. Routa oli sulanut mielten kamarasta, kansa suliyhdeksi. Se oli eheää ja kovaa, kuin kivimäki. Olivatko ne tarvaalaisia tai muita, se oli Harhamalle toistaiseksi samantekevää. Hän etsi heissä vaan

Jumalaa, maailmankurjuutta, jota palvella ja herättää jumaluutensa tietoisuuteen, varovin käsin, alussa aivan viekkauksella, ettei se outoudellansa herättäisi huomiota. Hän huomasi, että kansa palvelee 'väärää' Jumalaa, käy kirkossa, astuen paljain jaloin, ja pitää pappien palkanmaksupäivää juhlapäivänä...

Päivät kuluivat. Takkavalkeat loimottivat. Harhama herätteli niiden valossa maailmankurjuutta jumaluutensa tuntoon. Hän kieritteli kurjille vallan kultaomenaa, houkutteli sillä, osotti sen vääryyden, jota he ovat saaneet kärsiä ja valmisti siten tyytymättömyyden henkeä. Se oli hänen jumalanpalvelustansa. Hän ei kysynyt sitäkään, *ovatko* Korpelan karhumaiset miehet maailmankurjalistoa. Hän lankei niiden eteen sokeana, varmana, kuin pakana puujumalan eteen.

Näiden takkavalkeiden ääressä keskustellessa avautui Harhamalle yhä uusia lehtiä Korpelan suuresta kirjasta. Hän oppi siellä tuntemaan toisia Timon veljiä. Siellä oli korkeaohtainen Laurilan Aapo, joka kirjan ääreen päästyään ei muistanut mennä nukkumaan, ennen kun uusi päivä valkeni ja vaimo lähti heinäntekoon. Siellä oli Juho Turtola, joka oli kerran päättänyt panna punamultaisen porokon kasvamaan viljaa. Hän kertoi siitä Harhamalle:

— "Kauvan niskotteli, ryökäle, mutta lopulta alkoi jo totella, vaikka ainoastaan hyvin väkinäisesti... 'Paremmiin pitää kasvaa!' sanoin minä. Ja ei porokon auttanut muu, kuin totella... Niin purki lopulta viljaa, minkä maasta sopi tulemaan. Mutta en minä vasta enää mene porokon kanssa tappelemaan", — lopetti hän kertomuksensa.

Mies oli seisonut porokkoa vastaan ja voittanut sen. Harhama katseli puhujaa ihastuneena. Hän näki taas jonkun jumalallisen vivahduksen: omiin voimiinsa luottamisen, sillä jumaluudella ei ole mitään itseänsä korkeampaa, mihin turvautua. Turtolan Juho jatkoi:

— "Kyllähän elämä on kova kivimukula, mutta saa siitä urakan, kun sitä *taidolla* puristelee... Mutta ei sitä ole hyvä mennä aivan tolkkuttomasti pitelemään..."

Timo oli kuunnellut keskustelua hartiat kumarassa ja lisäsi siihen:

— "Kyllä se elämä opettaakin itseänsä oikein pitelemään. Se on kuin tulikuuma rautamurikka joka itse neuvoo, millä lailla siihen on tartuttava... Ei sepällekkään tarvitse koskaan opettaa, että tulista rautaa on pideltävä pihdeillä, eikä paljailla käsillä..."

Harhama katseli taas Timoa. Siitä tuntui lähtevän jumalallinen elämänviisaus, kuin kuumuus tulikuumasta raudasta. Hän näytti Harhamasta jumaluuden tulitakeelta joka on vedetty elämän ahjotulella, jossa elämän kärsimykset ovat sen kuumentaneet elämän viisautta hohtavaksi, kuten ahjon tuli kuumentaa raudan tulikuumuutta hehkuvaksi. Turtolan Juho mietti. Hänkin muisteli elämän punaporokkoa ja sen tulikuumia omenoita. Laihtunut niska ja hienot rypyt silmäkulmassa osottivat sitä. Ajatuksissansa lausui hän:

— "Kyllähän se kivikin itse neuvoo, miten sitä on kangella väännettävä..."

Elämän suuri kysymys kieriksi taas Harhaman edessä tulikuumana kivimukulana, tai äärettömän suurena kivimöhkälänä ja levittäytyi punaporokkona. Timo jatkoi elämänviisauttansa:

— "Ja kyllä se on sitä parempi, mitä suurempi ja raskaampi elämän kivimöhkäle on: Se opettaa ihmisen sitä viisaammaksi... Ja mitä kuumempi sen omena on, sitä varovammaksi se ihmisen opettaa... Erehtymättömän se lopulta tekee ihmisestä..."

Kaikki maailman filosofit kutistuivat Harhaman silmissä kääpiöiksi Timon rinnalla. Niiden viisaus himmeni tyhmyydeksi... saivarteluksi... verukkeiden solmiamiseksi sen rinnalla, mitä Timosta huokui niin luonnollisena, kuin kuumuus tulikuumasta raudasta. Hän kirkastui Harhaman silmissä yhä enemmän, sai jumaluuden senkin avun, että otti viisauden omasta itsestään, tai omasta kohdustansa: maailmankurjuudesta, joka oli hänet kantanut ja valmistanut tulikuumilla mukulakivillänsä, kuin ahjon tuli raudan.

Lisäksi oli Korpelan suuressa kirjassa Ritovaaran Mikko, joka tuli Austraaliaan työttömänä aikana, meni ensimmäiseen työpaikkaan ja sanoa järäytti työtä pyytäessään:

— "Minä en lähde tästä talosta pois, ennen kun olen saanut tarpeekseni tehdä työtä."

— "Ei ole työtä. Saatte mennä pois", — oli hänelle vastattu ja osotettu ovea.

— "Ritovaaran Mikko on tullut Austraaliaan työtä tekemään, eikä pois menemään", — oli Mikko vastannut tyynenä. Hän jäi työhön, ja kohosi parin viikon kuluttua työnjohtajaksi.

Ja sitten oli siellä viisas Paanalainen, jäntevät Kerttulat, Jukka ja Sarva, joiden käsivarsi jo vastasi

miestä. Siellä oli Peltola, joka oli niin jalon näköinen, että olisi kelvannut Zeuksen kuvaksi. Lisäksi oli siellä reippaita nuorukaisia Kustit ja Matit, ylioppilaita, jotka kaivoivat ojaa ja pitelivät kuokkaa, silloin kun muut valkolakit kulkivat keppi kädessä, tai kisailivat naisten parissa.

Semmoinen oli Korpelan kirja. Joka lehdellä oli miehen kuva, joka sivulla oli oikea nainen. Kivimäen lovista oli siihen kirjaan koottu viisaus, elämän voima ja tarmo. Se kirja oli selvä, kuin Pohjolan taivas, koruton, kuin sen karut kankaat, ja syvä, kuin sen erämaiden rauha. Harhama luki sitä kirjaa puhtaasti kotilieden ja revontulien loistavassa hohteessa, kodin ja korven syvässä rauhassa. Kuvat painuivat hänen sieluunsa omalla painollansa ja tekivät siellä hiljaista työtänsä. Korpelan miesten voima ja tarmo tarttuivat hänen sieluunsa, kuin ruttotauti, kehittyen siellä uudeksi hengen ja tahdon voimaksi. Uusin voimin ryhtyi hän taas suunnittelemaan työtänsä. Teoksensa uudet luonnokset valmistuivat. Ihmishyve, yksilöllinen siveellisyys tahkoutui yhä kirkkaammaksi jalokiveksi. Sen mallina loisti vaimo, Riuttalan entinen Helga, josta puhkesi joka päivä uusi henkinen kukka.

* * * * *

Syksy lähti jo talven jaloista. Päivät lyhenivät. Kohta oli ainoastaan kaksi hämärää vastatusten. Päivä oli enää piilosilla Korpelan väen kanssa. Se näytti vaan punaista reunaansa taivaanrannan takaa ja upposi sitten taas piiloihinsa.

Joutui jo joulun-aika. Kuuraisten öisten koivikoiden keskellä kohosivat Suomen sadat kirkot jouluvalaistuksessa. Ne paloivat kuin talviset kokkovaikat, rauhallisina, kirkkaina. Kuura kimelsi koivujen oksilla, ylhäällä hohti tähtivaippa. Pakkanen ritisi puissa ja kulkuset helisivät lumisissa korvissa. Silloin tällöin paukahti metsässä pakkasen vasama.

Kahdeksantoista vuotta oli kulunut siitä, kun Harhama oli viimeksi ajanut kotimaansa metsässä joulukirkkoon. Se muisto tuikahti nyt hänessä kirkkaana aamutähtenä. Hän muisti, miten hän silloin pikkuisella mustalla laski kilpaa hovin ruskean kanssa. Ja aivan odottamatta heräsi hänessä halu uudistaa nuoruutensa rakas muisto. Kulkuset soivat niin soreasti, kun hän kirkkoreessä muun väen kanssa ajoi öisin metsän läpi. Se oli talven runoutta Korpelan erämaassa.

Ja kun sadoilla kynttilöillä valaistu kirkko äkkiä leimahti kuuraisen metsän keskeltä ja hevoset hirnuivat ja iloiset joulukulkuset soivat, avautui hänen eteensä koko lapsuutensa onnen aika muistoinensa. Se avautui valoisana, tyynenä, kuin kirkkailla, savuamattomilla nuotiotulilla siroteltu vaarainen, rauhallinen maisema. Sieltä täältä puikahti joku lapsuuden muisto, metsälampi, joka heilutteli päivän kuvaa syvyydessänsä. Näkyi päivän rinteitä, joilla riippuivat punaiset mansikkaliepeet, näkyi pieni joki, jota myöten kirkkovene solui Kuikan koskea kohti, pyrkien sen kautta Kirkkoniemeen päin. Se oli se aika, jolloin jumaluuden kysymys ei vielä hänen rintaansa tulihienä polttanut.

Kirkko oli täynnä väkeä. Pappi saarnasi: "Minä ilmoitan teille suuren ilon: Teille on tänä päivänä syntynyt Vapahtaja, joka on Kristus, Herra Davidin kaupungista."

Ja Korpelan koruton väki kuunteli sitä sanomaa, kuten entiset paimenet. Siitä näkyi nytkin vuotavan valoa, kuin kirkkaasta kointähdestä. Tuskat sammuiivat, mielet rauhottuivat. Harhama näki kaikkialta pelkkää joulukynttilöiden valoa. Ja Jeesus alkoi polttaa taas häntä. Hän piteli Sitä, kuin tulista hiiltä kädesssänsä. Pappi jatkoi:

— "Hän on tullut köyhiä virvottamaan, Hänen tulonsa ilmotettiin köyhille yksinkertaisille paimenille, eikä maailman viisaille ja rikkaille."

Ja pienet urut soivat ja yksinkertaiset kiittivät Jumalaa siitä suuresta armosta veisaten "Kunnia Jumalallemme!"

Ja yhä armaampi valo vuoti siitä ikuisesta tähdestä ja Harhama oli huomaavinansa, kuinka Korpelan raatajien elämä kirkastui ja kietoutui taivaallisen rauhan sumuihin.

— "Jumalan karitsa, Sinä joka pois otat maailman synnit, armahda meitä!" — veisasi pappi.

Ja tuntui, kuin olisivat armonlähteet auenneet, ja niistä alkanut tulvata raikas vesi, jota väsyneet raatajat joivat täysin siemauksin, virkistyivät, rauhottuivat ja veisasivat kiitosta Jumalalle "Sinä, joka otat pois maailman synnit, armahda Sinä meitä, armahda, armahda, armahda!" — nousi kaikkialta kirkon holviin ja sieltä taivaan ja maan Jumalalle.

Mutta Harhama paloi tulena.

Ja kun hän ajoi kotiansa ja päivä vaaleni ja tähdet sammuiivat, avautui hänelle taas se ijäinen jumalatulensa. Se paloi kaukana, jossain äärettömyyden rantojen takana, ikuisissa hämärissä, ja sen ympärillä lenteli kaikenhäviön mustasiipilintu. Se valaisi rannattomuuden taustaa ja sillä taustalla

häämötti taas kuoleman terävä luukynsi.

Hän hapuili teostansa, mutta tuntui, kuin olisi joulukirkossa sen runorihmat sotkeutuneet ja taas ilmestynyt joku aukko. Hän seisoj siinä asiassa oman itsensä tiellä. Hän ei siis voinut siinä tarttua mihinkään petokseen, ei väkivaltaan, sillä jokainen semmoinen yritys terotti vaan kuoleman kynttä, jossa hän kiemurteli ja josta hän koetti pelastua. Kaikki revontulet himmenivät taas ja epäilyn musta yö liikkui pohjattoman syvyyden päällä...

* * * * *

Elämän yhdet kynttilät syttyivät, toiset sammuiivat... Yöt syttyä-tuikahtelivat päiviksi, päivät sammua-tupsahtelivat öiksi, ijäisyyden silmä tuskin ehti erottaa niiden syttymistä sammumisesta. Kaikki oli sille yhtä harmaata, kuin nopeasti pyörivässä pyörässä eri värit.

Tuskin olivat joulukynttilät kirkossa sammuneet, kun toisaalla syttyivät tulet. Ritovaaran Mikko oli valaissut suuren pirttinsä ja Korpelan väki kokoontui nyt sinne. Oli nimittäin levinnyt huhu että Viikin väki punoo taas juonia haudatakseen kansan vapautus-asian ja pitääkseen vallan edelleenkin käsissään. Harhama oli nimenomaan kutsuttu tähän kokoukseen. Ritovaaran Mikko, joka puhutteli Harhamaa nyt ensi kerran, löi häntä olalle tervehdykseksi ja lausui:

— "Te kuulutte olevan meidän miehiä, niin ajateltiin, että jos Tekin tulisitte kokoukseen."

Se kokous oli ensimmäinen, jolloin Korpelan miehet *itse* tarttuivat asioittensa ohjaksiin. Kokous muistutti Suomen pakanuuden ajan yhteisiä käräjiä. Se oli koruton, jyrkkä ja suora. Sakean tupakansavun seasta näyttivät hattupäät, känsistyneet miehet entis-ajan harmailta, jykeviltä hengiltä, jotka olivat nousseet kivikon koloista ja kokoontuneet kansankäräjille.

— "Herrat kuuluvat rupeavan metkuilemaan sen äänioikeus-asian kanssa. Aikovat muljauttaa taas omiin käsiinsä kansan rahapussit", — puhui Hautavaaran Kustaa.

— "Metkuilkoot vaan!... Kyllä ne ohjakset sieltä vielä heltiävät. Ne luulevat voivansa meitä nenästä vetää, mutta kyllä se suomalaisen susi jo koiranraadon haistaa. Suomalaisuuden susi tässä maassa viimeksi ulvoo", — virkahti vanha Ritovaaran Mikko savun seasta.

Harhama riemastui. Hänestä tuntui että maailmankurjuus herää tuntemaan jumaluutensa. Valtaan pyrkiminen oli sen ensimmäinen elämän-oire, jumaluutensa tietoisuuteen havahtumisen ensi ilmiö. Tupakansavusta pimeä pirtti tuntui siltä maailmanpimeydeltä, jossa luomiskertomuksen mukaan Jumalan henki heräsi luomispäivänä ja lausui: "Tulkoon valkeus!"

Keskustelu jatkui harvasanaisena, katkonaisena. Vallan kultaomena kieriksi ja välkkyi läheisenä, houkuttelevana.

— "Onhan tuo kivimäestäkin saatu urakka, eikö tuota saatane herravallastakin", — murahti taas joku savupilvestä.

Jäykät miehet näyttivät karaistuilta karhuilta, joille voimankoetus oli huvia. Turtolan Juho jatkoi:

— "Kyllä siinä on vielä kiskomista... Ruotsalaisten herrojen hampaat ovat tämän maan kamarassa lujemmassa, kuin tervaskannot... Ei niitä pakanoita saa siitä vähällä karistelemisella pois karisemaan... Mutta kun otetaan kerran kovalle, niin täytyy niiden lähteä..."

Vanha sortovalta oli loihdittu savun sekaan. Joukossa oli vanha Peltovaara, joka oli nuorena itkien kääntynyt vieraskielisen koulun portilta, koska ei ymmärtänyt sen kieltä, ja jäänyt pois opintieltä, koska ei ollut suomalaista koulua. Siellä oli paljon muita, jotka olivat saaneet tuntea vieraskielisten herrojen sortoa ja halveksimista ja nousseet hengessänsä sitä vastaan, kuin karua luontoa ja Pohjolan luonnonvoimien raakuutta vastaan. Vanha, ylevän-näköinen Peltovaara lausui:

— "Siksipä ne ovatkin jo tämän maan kalunneet niin koleaksi, että ei täällä ole enää kohta jälellä muuta, kuin kalliit ja herrojen hampaat..."

Miehet, jotka olivat niin monesti nähneet vieraskielisten herrojen hampaita, tunsivat niiden jo luitansa kalvavan. Hautavaaran Kustaa katkaisi pitkän vaitiolon:

— "Kun niiden pirujen hampaat olisivat edes ihmisellisiä, mutta kun ovat pahempia, kuin karhun hampaat... Karhukin toki ymmärtää pitää miestä miehenä ja syötävänsä lihaa lihana, mutta nämä meidän herrat ensin syleksivät talonpojan ja sitten alkavat sitä järsiä..."

Savun seasta välähtelivät vihaiset silmäykset. Harhama nautti siitä. Joukkotunne nousi virraksi ja hän keinui sen pinnalla. Turtolan Juho katkaisi taas hiljaisuuden lausuen:

— "Niin... Suomen ruotsalaiset herrat ensin likaavat ruokakuppinsa ja sitten syövät siitä likojansa... Ilkiöt!..."

Joukko-ihmisen tunteet nousivat, mutta ei ainoakaan kasvovärähdys osottanut sitä. Kaikki oli tyyntä, rauhallista, miltei äänetöntä. Joukko näytti ikivuorelta, joka tuntee voimansa ja arvonsa ja vähän huolii pinnallensa tipahtelevista sylkipisaroista. Se oli joukko oikeaa työn aatelia, Suomen parasta, sen valioväkeä, muinais-ajan viimeistä perintöä. Ritovaaran Mikko jatkoi:

— "No, kyllä ne lakkaavat... Tartutaan vaan asioihin miesvoimalla, niin kyllä ne muuttuvat... Olemmehan me painineet kivimäenkin kanssa ja eivätkä siinä painissa ole vielä meidän housut tutsisseet..."

Niin jatkui harvasanainen keskustelu. Harhama ihastui. Hänestä näytti Korpelan karkea väki Jumalien joukolta, joka luottaa ainoastaan omaan itseensä, uskaltaa vaikka mitä, painii huviksensa kivimäen kanssa kuin karhu, joka huviksensa vierittelee kiviä. Kaikki suureni ja jumalistui hänen silmissänsä. Kaikessa näki hän ihmisessä piilevän jumaluuden piirteen, joka nyt alkoi herätä itsetietoisuuteen.

Kokouksen lopussa puhui taas Harhama: "Katsokaa!" — lausui hän. — "Katsokaa eteenne! Teitä on tässä maassa pidetty ihmisinä ainoastaan saatavien maksu- ja veronkantopäivinä, jolloin on ollut kysymys teidän jyväsäkistänne. Nyt taas, kun on kysymys vallasta, kumarrellaan teille. Älkää antako herrojen itseänne kahvikupilla pettää, älkääkä myökö pappiloiden nisupalasta esikoisuuttanne. Kulkekaa nyt omin päin! Pitäkää tarkasti silmällä johtajienne toimia, sillä muistakaa: Joka johtaa se myös hallitsee!"

Lopuksi kokous lähetti Korpelan edustajalle sanan: — "Seiso lujana! Koko Korpela seisoo takanasi, kuin vuori. Kansa valtaan! Nurkkaan herrasviulut ja suomalaisuuden susi ulvomaan! — se on Korpelan tunnuslause."

Harhama oli nyt kokonaan sitoutunut Korpelan väen heräämiseen. Uusi solmu oli solmiutunut taas hänen ja Korpelan väen väliseen siteeseen. Molemmat olivat jo yhtä. Korpelassa alkoi silloin voimakas henkinen elämä, jonka keskuksena oli Harhamala. Siellä puhuttiin tulevaisuudesta ja nykyisyyden kumoamisesta. Kansa oli hereillä, Harhaman iloksi. Mutta kun häneltä joku kerran kysyi: "Kumpi niistä *uusista* on sitten oikea, sosialismi vaiko tämä entinen?", — ei hän voinut vastata. Kumpikin oli hänelle epäilyn pehmeä muta ja hän ei voinut muuta vastata kuin:

— "Kun on valta käsissä, polkekaa silloin sille kivelle, jonka luulette kannattavan!"

Itse hän polki vuoroin yhdelle, vuoroin toiselle, upposi aina ja nousi yhdeltä epäilyltä toiselle. Niin monet peruskivet oli kieritelty hänen astuttavakseen ja hän hapuili niiden seassa. Jokainen petti ja hän rämpi taas tutussa mutasuossansa: epäilyssä. Yhteiskunnalliset epäilyt olivat hänelle myös jo tulleet tois-arvoisiksi joutaviksi. Kaikki kieppui nyt teoksen ympärillä.

Muutamana päivänä matkusti hän Terijoelle ottamaan vastaan Zaikon testamenttaaman perinnön, turvataksensa lapsen, joka oli tulossa. Samalla siirsi hän sanotun perinnön rouva Esempiolle, ehdolla, että se saisi kasvaa, kunnes hänen kuolemansa johdosta, tai muuten, puutos pakottaisi sitä käyttämään. Venäjälle palaamisen ajatus oli nyt rauennut. Uudet velvollisuudet sitoivat häntä nyt Korpelaan. Uusi elämä avasi siellä syliänsä. Kauvan kaivattu rauha helotti kotona, kuin kukka akkunalla. Elämäntyö odotti alkuansa. Sen jokainen langanpää oli jo käsissä... Jotakin vaan puuttui, kunnes taas nousi se ainainen pahatauti ja hävitti kaikki.

* * * * *

Täysi talvi oli jo tullut. Korpelan kujaset olivat lunta kukkuroillaan. Harhamalan onnenkuusi seisoi lumi-ukkona, kinos joka oksalla. Koivu hohti jäähelyissä, hanki kylmäkahleissa. Lepikkö oli kuuralla koristettu. Pakkanen oli purevimmillaan, revontulet kirkkaimmillaan. Taivaan koko pohjoinen kupera paloi joskus tulena.

Voimakas ja puhdas on Pohjolan talvi.

Korpelan miehet ryskivät, kuin peikot metsissä tukki-, purila- ja tervastöissä. Metsä rytisi miesten käsissä, pienet, jäiset kuuset paukkuivat poikki ja metsien kinoksien sisästä nousivat tervaskuormat tielle, kuin maan alta.

Talven valta ei lannista Korpelan väkeä. Se elää kinoksessakin, kuin kala vedessä.

Vanha torppari Timo väänsi uutistorppansa rakennuksen kanssa. Päivät hän kävi korvessa vieraassa työssä leipäänsä ansaitsemassa, ehtoopuolen auttoi Annikkia, ja toisten levätessä valmisteli torpan rakennuspuita. Kaatuvista kuusista vyöryivät lumikinokset jättiläisen ohkaiselle puvulle ja ruumiista

nouseva lämpö sulasi sen. Likomärkänä, tai pakkasen jäätämällä palasi hän iltaisin kotia, ja kun työt siellä oli tehty, istuutui tyytyväisenä takalle vaimonsa viereen.

Mutta joka päivä oli hänellä uusi koettelemus:

Häneltä kuolivat nyt viimeiset elukat. Hevonen oli myyty, lehmä kuoli. Vaimo itki ja puheli:

— "Timo! Milla sitä nyt eletään?... Millä tuvan hirret vedetään?"

— "Olenhan minä ennenkin itse hirsikuormia vetänyt", — lausui Timo.

Muuta ei hän vastannut. Hän otti virsikirjansa ja luki siitä lukunsa. Aamulla nousi hän sitten ylös Annikin vielä maataessa, keitti hänelle kahvin ja läksi itse korpeen, laati hirsikuormansa, nosti sen hartioillensa ja veti jokirantaan. Hän teki taas täst'edes itse hevosen ja miehen työt, kuten oli tehnyt nuoruudessaan.

Niin suurena ja nurkumatta astui Timo taas Herran Jumalansa pihteihin, nosti hartioillensa Sen hirsikuorman. Hän oli työn aatelin suurin, maansa ensimmäinen.

Kerran istahti hän väsyneenä, puhellen Harhaman kanssa. Mielessä oli jotakin, vaikka se ei näkynyt muille. Puheen lopussa lausui hän:

— "Kyllä se tuo elämä on *kova koulu*."

Mutta oitis lisäsi hän:

— "Sen koulun kun mies käy, niin kyllä sitä mies tulee jos tullakseen... Eikä joudu mies tyhjästä hätään, kun on sen koulun todistus taskussa..."

Hän vaikenä, istui hirsitaakallansa, märeksi hiostunut tukka otsalle solahtaneena. Hän näytti muistelevan niitä monia oppitunteja, jotka hän oli istunut elämän koulussa. Hänessä oli jotain yli-inhimillistä, jaloa, suurta, voimakasta. Harhama värisi hänen edessään, tmi hänestä itseensä jotain huumaavaa, voimakasta, rohkeaa ja polvistui hänen eteensä hengessään. Hän oli hänestä saanut viinakulaukseksi sitä suuruutta, jota hän janoi, kuin kypsytetty kohtu hedelmöitymistänsä.

Kauvan istuivat molemmat miehet äänettöminä. Timo suureni työn-aatelina, Harhama hänen oppilaanansa. Viimein nousi Timo, väänsi hirsitaakan selkäänsä ja kylki auki astui hän taakkoinensa Korpelan hankien halki, kuin kruunupää jättiläinen, suuri työnruhtinas, kansansa ensimmäinen, Harhaman ihaillessa hänen suuruuttansa ja voimaansa.

Ja yhä suurempana, kirkaampana ja jalompana kohosi maailmankurjuus Harhaman eteen, yhä kiehtovammin kutsui se häntä avuksensa ja yhä hartaampana nöyrtyi hän sen edessä. Kun Timon piti maksaa papinvoit ainoasta ehtyneestä lehmästä ja Harhama ensin kuuli, raivostui hän ja hänen henkensä nousi taas täysin voimin sitä Jumalaa vastaan, joka nostaa hirsikuorman miehen hartioille ja kiskoo sen viimeisen voikilon opporikkaalle papillensa.

— "Peto!... Peto Hän on!... Pappien peto!... Niiden vesisieni, jolla imevät köyhien hien", — mutisi hän ja hänen vihansa kääntyi samalla pappia kohtaan. Sielunsa kaikella voimalla ryhtyi hän viimeistelemään sitä Jumalaa, joka ei Timolta kiskoisi enää veroa. Hänen teoksensa aatteeseen kantoivat kaikki asiat uutta virikettä. Hän valmistui joka hetki.

Ja kun Harhamalan pirtissä taas takkavalkea paloi ja mielet leimusivat kilpaa sen kanssa ja loivat uuden ajan kuvia, istui Timo äänetönnä. Kun miehet puhuivat niistä uusista rikkauksien lähteistä, mitkä yhteiskunnallisten parannusten toimeen panoi avaisi Korpelankin väelle, lausui Timo harvakseen:

— "Kun sitä tuota maata oikein miesvoimalla raataa ja lannottaa, niin kyllä sitä ihminen leivässä pysyy..."

Harhama oli silloin sanaton. Työn jättiläinen seisoi hänen edessään hirsikuorma selässä, suurena, kuin kuningas. Ja entistä palavammin halusi hän nostaa sen kuorman pois, tasata sen painon toisten kesken. Maailman köyhät pukeutuivat hänen silmissänsä jumaluuden värivaippaan suurina, mutta apua tarvitsevinä. Ja entistä hartaampana laskeusi hän niiden eteen polvillensa, nosti ne olemuksessaan jumaluuden istuimelle...

Niiden tapausten johdosta johtui Harhama usein erikoisemmin ajattelemaan Timon kaltaisten torpparien asemaa. Kerran hän sattumalta puhui tästä rouva Esempiolle. Puhe johtui silloin Riuttalan talon torppareihin, rouva Esemption entisiin alustalaisiin. Rouva Esempio kertoi hänelle niiden elämästä surullisia kohtia, avoimesti kuin vanhaa tarua. Niitä oli kiskottu ja rääkätty työllä. Vielä aivan viime vuosina olivat röyhkeät Riuttalan isännät niitä kurittaneet omin käsin ja maksaneet sitten aina taksan

mukaan.

Huoneeseen laskeusi silloin raskas äänettömyys. Hornan luolassa ja Nikolain kotona kylvetty vihan tuli leimahti Harhamassa ilmi liekkiin. Hän salasi sen, ettei loukkaisi Riuttalan talon syytöntä, viimeistä riuttalasukuista haltijaa, rouva Esempiota. Mutta kun ilta tuli ja muut menivät jo nukkumaan, istuutui hän pöydän ääreen ja kirjoitti lennokkaan, Riuttalan torppareille osotetun paloartikkelin, jossa hän kehotti heitä nousemaan sortajiansa ja räakkääjiänsä vastaan. Kumouksen henki sai hänessä uutta virikettä. Se lämmitti häntä itseänsäkin. Hänen sielunsa vetäytyi taas täyteen vireeseen, nousi kuin puristettu nyrkki. Mihin hän tarttui, siitä otti hän sen äärimäisen sävelen. Ja sitten seurasi tulikirjoitus toistansa. Mitä hän kosketti siitä sieppasi hän äärimäisen. Kielikysymyksessä hän kirjoitti: "Koko viulu suomalaiseksi! Mutta kansallinen vapautus ei riitä", — jatkoi hän. Loppusana on: "Köyhät vapaiksi rikkaiden orjuudesta! Virkamiehille täysi työ ja ainoastaan sitä vastaava palkka!"

Ja hän veisti sielustansa kirjoituksen toisensa perästä saadakseen joukot hereille, pudotteli niitä kuin lastuja. Ne olivat usein räiskyviä, palavia tulisoihtuja, mutta muutoin kelvottomia, kyvyttömiä. Hän kirjoitti kansan-omaisella kielellä, että se pystyisi. Hän ei saanut syntymään mitään luettavan arvoista, jos se vaan ei ollut hänen teostansa. Hän oli kaiken itsensä sitonut ja pannut sen runoihin. Hän itse tiesi sen, mutta ei huolinut siitä, ja kirjoitti, kuin itseänsä uhmaten. "Kun joukot kerran heräävät", — ajatteli hän — "suorittavat ne lopun. Ne ottavat kivikuorman pois Timon hartioilta ja ruoskan Riuttalan röhkeiden isäntien kädestä." Hän polvistui köyhyyden edessä, mutta samalla kiehtoivat häntä myös kunnianhimon ja kiitollisuuden häilähtelevät verikäärmeet sanoen: "Kaiken tämän saat, jos vaan olet harras..."

Mutta kun taas tuli kysymys sen uuden luomisesta, silloin laskeusi hän siipirikkona maahan. "Sosialistinen, vaiko porvarillinen pohja?" — oli se hänelle edelleenkin "isän ja äidin" suuri kysymys, elämän pohjaton liejukko, ja se asia oli hänelle enää pölyä. Sokea halu kirjoittaa teos oli kaikki kaikessa.

Talven oli Pohjola takonut miestä, iskenyt hartiaväellä. Se oli takonut Harhaman mielikuvitusta loistavilla revontulillansa, metsiensä synkkyydellä, ja karaisut hänet pakkasiensa puremilla, Korpela oli häntä takonut omalla esikuvallansa, Annikilla ja Timolla. Salassa teki hän henkistä työtä, valmisti teostansa samalla tarmolla, millä Timo väänsi kivikossa. Timo oli hänelle esikuvana, valoi tarmoa häneen. Ja samalla oli hän koonnut uusia piirteitä luotavana olevallensa Jumalalle: Maailmankurjuuden oli hän korottanut ainoaksi apua, *palvelusta* tarvitsevaksi Jumalaksi. Sillä hän oli Korpelan köyhissä nähnyt ainoastaan hyvää. Hän oli katsellut heitä omilla silmillänsä, nähnyt jalon, ollut huonolle sokea...

Ja Pohjolan suuresta luonnosta, sen revontulista, palavasta tähtitaivaasta, metsien synkkyydestä ja rauhasta, oli hänen mielikuvituksensa saanut uudet, pitemmät siivet. Tekeillä oleva jumaluuden henki suureni sitä mukaa. Hän haihatteli sen kanssa äärettömyyden rajoilla, eli sen seurassa ijankaikkisuuden viime hetkinä...

* * * * *

Kevät ripsehti jo lepissä. Se valkaisi öitä, kirkasti päiviä, sulatti kinosta. Se koristeli Harhamalan räystäät jääpuikoilla. Pöllö istui kaivonvintin päässä. Pihlajan oksat nuokkuivat varpusparvien painosta ja kuusen latvassa keinui harakka.

Mutta Harhamalassa kukki nyt Harhaman odottama, kaipaama tyyni rauha, kodin suuri rauha:

Sisällä kukkii se rauhallisena, kuin lumme laineella, tai kuin kukkiva kanerva aholda. Ajan säikeet juoksevat loimina niisiin ja suortuvina soluvat niihin päivät puuhiilensä, illat askareinensa. Päivä nousee ruskoisena tumman kuusikon takaa. Uni häipyä hämärän kanssa. Annikki tulee maitokannuinensa. Kahvi kiehuu liedellä. Annikki kertoo kylän kuulumiset. Lorut loppuvat. Kahvi on juotu. Annikki lähtee kotia ja lausuu:

— "Jumala siunatkoon rouvaa, joka on tullut tuomaan meille hyviä tapoja, mieliin iloa, köyhille apua. Jumala siunatkoon Harhamaakin!..."

Päivä nousee jo ylemmä. Koti kukkii kauniimpana. Lattialle on levinnyt päivänpaiste, puhtautta pöydälle ja mieleen työnrauha. Kuka voi liata kodin, jota vaimo vartioi?...

Päivän askareet soluvat rauhallisina. Keittiössä häärää uskollinen Eeva, Timon tytär, Harhamalan palvelija, Harhaman miltei silmäterä. Hän kietaisee hihansa puolikäsivarteen ja alustaa taikinansa. Vehnästäikina nousee. Kahvi kiehuu. Koti on yhtenä rauhana...

Päivä kierii jo alamäkeä, kohti taivaanranta. Saunasta nousee savu, tuli liedestä... Valkea palaa pesässä. Mies on työssä, vaimo valona. Mies kehrää mielikuvia, vaimo on kukkana kuvissa, henkenä työssä ja voimana kädessä...

Hämärä hiipii jo kotiin, verhoksi seinälle, tontuksi nurkkaan, uutimeksi akkunaan. Päre palaa pihdissä, pöydällä lamppu. Mies istuu työssä pöydän ääressä. Hän laskee kodin ja elämän peruskiviä, raivaa tietä korvesta Riuttalan rantaan, missä odottaa valkea kukkaulappa. Vaimo vaalii valkeata. Hän on elämän sisältö, työn tarkoitus, kodin puhtaana pitäjä.

Taivas on jo yötähdessä. Harhamalan pirtissä nuoret iloa pitävät, vanhat istuvat vakavina, takoen uutta Suomea, uutta huomenta Korpelan väelle. Ystävyys siteet lujenevat. Suortuva kiertyy suortuvan perästä näkymättömään säikeeseen. Ilta kuluu, väki lähtee. Jällelle jää kodin rauha...

Timo saapuu päreinensä. Hän kertoo mettiäisistä kukissa, sirkoista uuninkolossa, nurmenkukista, kevään iloista ja kesäyön valosta. Yö tulee jo uni sylissä. Kuu hopeoi pienen kamarin, levittää valomaton lattialle. Timo lähtee jo kotia ja lausuu:

— "Jumala siunatkoon rouvaa, joka ei katso ylen korven väkeä!..."

Yö sulkee silmät kotona. Kuu kiertää kartanoa taivaisena vartijana. Taivas palaa tähdissä. Pikku Musti on kodin vahtina, kuusi sen onnen kuvana. Jo nukkuu väki rauhallisena, nähden kauniita unia. Aamu alkaa sivellä taivaanrantaa ruskovärillä ja nukkujat maalaavat tulevaisuutta unien valolla, sirottavat kukkasilla...

Se on Harhamalan kotirauhaa...

* * * * *

Eräänä päivänä kohisi Korpikoski niin kummasti Harhamalan kuusikossa. Se tohisi, kuin maanalainen vedennielu. Huuhkajat huhuilivat sen rantakorvessa ja korpit koikkuivat niiden huutojen säestyksellä.

Korpikosken outo kohina ennustaa aina pahan sään tuloa. Se koski oli Harhaman lempikoski. Kerta oli hän nähnyt sen toisen rannan kihisevän mustanaan käärmeistä. Se näky, ja kosken yksinäisyys kietoiivat häntä salaperäisyydellensä. Sen kosken alle, korvakkeelle piti kerran kohota Harhamalan uneksitun linnan.

Seuraavana päivänä sai Harhama pyynnön tulla kirkkoneuvoston kokoukseen. Hän lähti sinne, mitään ajattelemta. Kokous oli vanhan kirkon kivisessä, kellarimaisessa sakaristossa. Rippikalkit, pappien puvut ja kirkon haavit tekivät Harhamaan, heti sisään astuttua, ummehtuneen vaikutuksen. Kuolema tuntui istuvan joka nurkassa. Elämä värjötti sen käsissä homeisena, huokaillen kädet ristissä, posket rypyssä. Kun vanha pappi oli häntä tervehtinyt ja pyytänyt istumaan, alkoi hän heti pitkäveteisellä äänellä puhua asiasta.

— "Herra Harhama", — puhui hän, — "meillä on täällä ikävä asia Teille ilmoitettava. Se koskee sitä vaimo-ihmistä, joka asuu teidän luonanne. Ihmiset puhuvat, että te pidätte yhtä, ja puhuvat enemmänkin."

Harhama tunsu papin pitkäveteisten sanojen viiltelevän. Niistä puhalsi Jumalan tuulahdus ärsyttävänä kuin porton hengitys. Hän tunsu Jumalan hiuksien hiipovan kaulaansa, kuin ansan. Sakaristo alkoi haista ummehtuneelta. Vaivoin jaksoi hän hillitä itseään, säilyttää tyyneytensä ja antaa papin jatkaa:

— "Semmoisten naisten luonanne asuminen herättää pahennusta seurakunnassa..."

Harhaman olemuksesta nousi satapäinen salama: uhma ja ihmis-inho ja halveksiminen. Hän vastasi papille:

— "Minkälaiden naisten? Te ette kelpaa likaisilla käsillänne sen naisen varpaankynsiä leikkaamaan. Kuuletteko? Ette koko maailman papit..."

Pappi vaikenä. Syntyi pitkä äänettömyys. Kirkonhaju tunki Harhaman sieramiin ummehtuneena, kosteana, rahahaavin kupera pohja näytti kuolleen mustalta päälaelta. Apulaispappi Airola keskeytti äänettömyyden puhuen:

— "Minulle myös kirkkoneuvoston jäsenenäkin voi tulla ikävyyksiä, jos sallin teidän viettää semmoista elämää, jota ihmiset eivät voi hyväksyä..."

— "Ja *miksi* ne eivät voi sitä hyväksyä?" — keskeytti Harhama. Sakaristo haisi hänestä ilkeältä porttolalta, jossa olematon Jumala kiskoo veroa harhaan johdetulta kansalta. Kuivunut pappi näytti juutalaissaiturilta. Hän tapaili keihästänsä, tiuskaten uudestaan, ulkonaisesti tyyneä:

— "Miksi ne eivät voi?"

— "Semmoiset tavat nyt eivät ole täällä vielä levinneet... eivät ole tavallisia", — yritti Airola.

Harhama ärtyi. Hän nousi Jumalaa vastaan petona. Hän tunsu, että Jumalan hapsset olivat kaikessa heilumassa. Hampaittensa välistä, salaten raivoansa, keskeytti hän Airolan, lausuen:

— "Harhama onkin niitä miehiä, joka uskaltaa vetää uuden sävelen vanhasta viulusta, kysymättä siihen lupaa keltään."

Taas syntyi vaiti-olo. Kirkonhaju tunki Harhaman sieramiin. Musta messukaapu vilahteli silmissä inhottavana.

— "Siinä tapauksessa minun täytyy ryhtyä toimiin", — lausui Airola hetken kuluttua vakavasti, pitkäveteisesti.

Sadat salammat sävähtivät Harhamassa. Hänessä nousi uhma ja ihmishalveksiminen, kuin vaahto, Jumalaa vastaan pursuavasta vihasta. Hän lausui tyynen näköisenä:

— "Mutta ryhtykää ennen kun se on myöhäistä. Minä olen kotonani herra ja mies, joka voi kotinsa laittaa semmoiseksi, etteivät sinne kaikki tungettelijat voi sormiansa pistää."

Kellarimaisessa sakaristossa oli jotain painostavaa. Harhama nautti siitä, että voi halveksia ihmisiä ja vihata Jumalaa, joka on herjauksien lähde. Teoksen runo-aarteet avautuivat entistä houkuttelevampina.

— "Niin", — alkoi taas Airola rauhallisesti. — "Ymmärtäkää minua, herra Harhama! Minä puolestani en Teille tahdo pahaa, mutta miksikäs Te ja rouva Esempio sitten tahtoisitte saattaa minut vaikeaan asemaan, kun voitte paikkakunnalta poistua?"

Yhä ummehtuneemmalta tuntui kirkonhaju, yhä mustemmalta näytti messupuku ja ilkeämmältä rahahaavin pyöreä, pullea pohja. Airolan sanat koskivat Harhamaan, kuin puukon kärki. Hänessä heräsi hetkeksi epäily tekonsa oikeudesta, sama epäily, joka oli hänen olemuksensa tunnus kaikissa asioissa. Enemmän hän kärsi nyt siitä, että rouva Esemption pyynnön johdosta ei voinut suurempaan puhua, sanoa sitä yhtä sanaa jonka kaikki tiesivät: hän on *vaimoni*. Nyt hän ei ollut koskaan sitä kieltänyt ei myöntänyt, ei julkaissut. Se oli hämärä. Se olisi ollut hänellä henkinen ase kaikkea vastaan, mutta nyt hänellä ei sitä ollut. Mutta pian masensi hän itsesssänsä kaiken tilinteonkin tunteen. Hänessä pääsi vallitsevaksi ajatus: "se on minun oma asiani ja rouva Esemption asia. Ei kellään muilla ole sen kanssa mitään tekemistä." Hänen silmiinsä sattui rahahaavin musta, pyöreä pohja. Se näytti kuolleen pääläelta, papit tuntuivat taas inhottavilta pettureilta, juutalaisilta nylkyreiltä. Kirkon homehtumat haisivat yhä ilkeämmiltä, inhottavina, kosteina, ummehtuneina. Hän huomasi ristin ja rippikalkin. Jälkimäinen tuntui hänestä litranmitalta, jolla papit myövät verta... viinaa... petosta... Hän nousi ylpeänä, tapaili jo Jumalaa käsin kiini ja lausui lähtiesssänsä:

— "Tehkää tehtävänne! Mutta varokaa vaan, että ette rouva Esemption rauhaa ja mainetta pienimmälläkään tavalla loukkaa!"

Hän lähti. Samana päivänä sai Korpelan väki asiasta tiedon ja asettui hänen puolelensa. Se liitti hänet yhä lujemmin siihen väkeen. Kun hän kertoi rouva Esempiolle tapauksen ja mitä hän oli papille sanonut, puristi tämä kiitollisena hänen kättänsä lausuen:

— "Kiitos sanoistasi. Minä palkitsen ne uskollisuudellani, niin että *he* joutuvat häpeään."

Hän istahti. Katkerat kyneleet alkoivat karpaloida poskilta ja silmän-aluset muuttuivat hetkessä punaisiksi. Harhaman viha sai uutta virikettä. Hän katui, että ei ollut lyönyt raihnaisia, mustapukuisia pappeja. Kiihtyneenä puristi hän rouva Esemption kättä ja lausui:

— "Liiankin suuri kiitos on minulle jo se, että voin sinusta pappien edessä niin paljon sanoa: Kiitos siitä!"

Rouva Esempio lyyhistyi kokoon. Silmät näyttivät pakahtuvan kyynelistä. Niiden sisällys tuntui vuotavan Harhaman ennestäänkin liian täyteläiseen pöhöttymään kuumana, ärsyttävänä vetenä.

— "Ah, että ihmiset ovat niin raakoja!" — huokasi rouva Esempio. Harhama tynnytteli häntä, näki hänen päässänsä jo marttyyrikuunun ja puristautui yhä lujemmin häneen ja nosti häntä teoksensa jumaluuden kuvaksi, ihmishyveen edustajaksi ja sen vertauskuvaksi yhä rohkeammin, aivan kuin uhmaten.

Päivä kului iltaan, kyneleet kuivattiin, elämään tartuttiin taas reippain mielin. Rouva Esemption mieli keveni ja hän lausui Harhamalle:

— "Näet, että se kestää, jota epäilit... Kestää ilman Jumalaa ja yhteiskuntaa..."

Ja Harhamassa leimusi yhä katkerampi viha sitä Jumalaa vastaan, joka säännöillensä saattaa ihmiset

herjattaviksi. Hän vihasi pappeja ja kaikkia Hänen palvelijoitansa ja oli valmis ne tullaamaan jalkoihinsa. Kiihtyneenä lopetti hän Jumalaluonnostansa mustaksi.

— "Se ei saanut tästä veroa... tullia ei saanut minun rakkaudestani ja pappi alkoi jo herjauksensa..."

Mutta hetkeksi kohosi hänessä taas olemuksensa toinen luonto: raukkamaisuus. Hän oli tyytyväinen siitä, että ei tarvinnut suoraan tunnustaa, että luvaton, rikollinen avio oli olemassa. Hän oli tyytyväinen, kun oli siten pelastunut lain kynsistä. Väärä kunniasana oli se pehko, johon hän arkana pisti päänsä...

Mutta viha Jumalaa vastaan leimusi hänessä nyt tuliroviona. Se alkoi jo tukahduttaa kaikki epäilykset ja kyselyt. Loukattu rouva Esempio kirkastui hänen silmissänsä marttyyriksi, Korpelan väki pappien nylettäväksi, juutalaiskiskurien pettäviksi. Hän tunsu lakkaamatta sieramissansa ilkeän kirkonhajun, näki mustan rahahaavin pohjan, veri- ja viinimitat ja mustat messukapat, joista tuntui porton helmojen haju. Hän puristautui nyrkiksi. Viha tuli lisätekiäjäksi ajamaan häntä työhön. Se pöhötti hänen sielunsa ajettuman punaiseksi, puhkeamaan valmistuvaksi paiseeksi.

* * * * *

Maan ytimet jyrisivät, sen suonet juoksivat salassa. Salaisissa suonissa juoksivat koreat virrat.

Ikivuoren pohjalla, maan tulikuumuuden rajalla on Perkeleen kaunis, rotkomainen Kultaluola. Sen kaikki on kirkasta kultaa. Sen mataloita holvauksia kannattavat lyhyet luolapylväät. Luolassa ei ole muuta valoa, kuin kirkas kullanhohde. Kaikki siellä välkkyö... kaikki hohtaa... kaikki kiiltää... kaikki kimeltää kultavalona.

Luolassa on sata satumaista sokkeloa. Kaikki on kaunista ja samalla salaperäistä... Seinät sulautuvat niistä lähtevään valovälkkeeseen... pylväät haihtuvat siihen, kuin sinervä siniväriin... taivaan tumma ilman sineen.

Jokaisessa sokkelossa pyörivät sirot kultamyllyt, missä kaksi, missä kolme, missä taas useampikin. Myllyjen myllynkivet ovat hohtavaa hopeaa. Kutakin kiviparia hoitaa oma enkelinsä salaperäisenä myllärinä, päässä pieni kultakruunu, vyöllä vyönä hopeanhohde, pikkuinen avain vyössä kiini... Toisaalla näkyy tahkoja... ahjoja... alasimia, joilla enkelit seppinä takovat... Ahjoissa palaa kaunis tuli... vasarat välkkyvät siroina... Kaikki välkkyö... kaikki hohtaa... kaikki pyörii... jyskää... hääää... Kaikki on kaunista satua... tarua... uskomatonta... salaperäistä ja siroa.

Kultaluolan keskipänä on kaunis ahneus-alttari korkean katoksen alla... Sen portaiden edessä makaa suuri hopeakäärme alttaria vartioiden... Alttarilla, sirolla korottimella, palaa punasinervä liekki, kauniissa uhriastiassa. Se liekki kukkii siinä sinervänä, kuin kukka astiassa, lepattaa, kuin perhosen korea siipi... Se on ahneuden tuli, kullanhimon kaunis kukka.

Ahneus-alttarilla, sinervän liekin vieressä, seisoo sokea Eereme-enkeli... Hän on nuori ja ihana... Tukka on kullanvärinen, peittäen hartiat hulmeellansa... Silmissä hehkuu kullanhimo... povessa hopeanhalu... hipiässä jalokivien hieno jano... poskessa helmien ikävä...

Hän on ahneuden äiti... kullanhimon kaunis emo... Hänessä syttyy kullanhimo, kuin lempi tytössä... Ahneus vuotaa hänestä... Se vuotaa maitona nisistä... se uhkuu koko hänen olemuksestansa...

Eeremen päässä on kaunis kypäri, jossa hohtavat ihanimmat jalokivet... Kypäriin harjana käyristyy kaunis käärme, jonka häntä riippuu niskan alle asti... Se on kypäriin koristuksena, pidellen suussaan siroa, hohtavaa helmeä... Eereme enkelin vyöllä riippuu kaksi kultaista avainta koreassa kannattimessa, joka on somana värikyllä vyötäisille solmittuna... Ne avaimet ovat kulta-aarteiden avaimia... Niillä avaa Eereme kultaonnen ahneimmille... Niillä avaa hän rikkauden aarreaitat kaikille niille, jotka ovat hänestä ahneuden imeneet...

Joka aamu lypsää Eereme ahneutta rinnoistansa, valaa sitä uhriastiaan ja siitä maidosta syntyy ahneuden sinervä liekki... Siksi ei se liekki ikinä sammuu, se ei koskaan heikkene, ei koskaan sen punasinervä tuli himmene... Siksi hehkuu ahneusalttarin punasinervä tulikin ijankaikkisesti...

Ahneuden punasinervästä tulesta nousee tuskin näkyvä savu... Se on ahneuden henkeä, joka on Eeremestä lähtenyt, sen maidosta savuksi muuttunutta. Se tunkeutuu maan suoniin, kuin savu sieramiin... Siellä tapaa se kullan ja hopean ja syöpyy niihin, kuin tauti ruumiiseen... turmeltuma kuolleen lihaan... syöpä ihoon... Kullasta ja hopeasta tarttuu se taas ihmisiin, kuin rutto koleran saastuttamasta... tauti rokkovisvasta... kuolemanhaju mätänevästä raadosta, vallottaen koko sielun... Eeremen henki tarttuu kultamurusta katsojaansa, kuin nälkä syömättömään kissaan, kun se näkee hiirenpojan... He alkavat vaania kierivää kultamurua... pyytävät sitä, kuin otusta... palavat sille uhritulena... unohtavat kaiken korkeamman... juoksevat vaan kierivän kullan perästä...

Kultaluolan myllärit jauhavat kultaan kiiltoa... Hopeaan ne jauhavat hohdetta... jalokiviin kirkkautta... helmiin välkettä, joihin tarttuu Eeremen ahneuden henki... Samaa takovat somat sepät ja tahkoojat sitä tahkoavat... Kultaluolan myllyntomut, kultapölyt kokoaa pieni Servame-enkeli ja kantaa ne kauniilla asettimella joka aamu Eeremelle syötäväiksi... Siksi ei Eeremen rinnasta lopu koskaan ahneuden henki, ei ehdy kullanhimo vuotamasta...

Ja kun kultamuru on kieriksinyt... ollut ihmisten käsissä... kulkenut kädestä käteen, kuluu se matkalla vähä-vähältä... Se loppuu lopulta... Se häviää tomuna takaisin maahan... Maan suonet kulettavat sen kultavirtana Kultaluolaan uudestansa... Se joutuu siellä myllynkivien väliin... ahjoihin... tahkojen tahottavaksi... tomuna Eeremen syötäväksi... Eeremen maitona ahneuden punasinervään uhrituleen ja sitä tietä takaisin rutoksi kullan kiiltoon... tarttuma-aineeksi hopeaan... kirkkauden siemeneksi helmiin ja siitä ihmishenkeen ahneudeksi...

Kivet jauhoivat kultaluolassa, ahjoissa paloi tuli, vasarat välkkyivät, enkelit hääräsivät runopuvuissaan... Ahneudentuli paloi punasinervänä kukkana astiassansa.

Perkeleen pääpappi Piru selitti enkeleille herransa voimaa. Työ ei tauonnut siksikään ajaksi. Piru puhui:

— "Ahneus on herramme aseista voimallisimpia... Se on suurimpia voimia herramme palvelijan Tuulan aistipunakukan tuoksun jälestä... Ahneus kilpailee voimassa kunnianhimon kanssa... Välistä se voittaa sen, sillä kulta on ahneen silmissä ihanin hedelmä, mitä Jehovan kielletty puu kantaa... Katsokaa, miten paljon se antaa ihmisille sitä, mitä ne himoitsevat!"

Pirun vihjauksesta avautui kaunis kuvaus: Etelämaan neitsyellisen luonnon keskellä kohosi Kroisoksen komea linna. Sen aarreaitat olivat kulta ahdaten täynnä, sen holvistoissa hohtivat hopeakasat...

Kroisos itse istui kulta-istuimella... Häntä palveli kolmetuhatta palvelijaa... Kolmekymmentä kaunista tyttöä herätti hänet soitolla... toiset kolmekymmentä tanssivat hänen silmiensä ensi näyksi... kolmannet kolmekymmentä pesivät hänet vilpoisella vedellä... saippuoivat suudelmilla... kuivasivat hienoilla hiuksillansa... neljännet pukivat hänet hienoihin liinavaatteisiin... viidennet soittivat peseytyessä... kuudennet tanssivat suudelmilla saippuoidessa... hiuksilla kuivatessa... pukiessa... hyväillessä...

Ateria odotti... Orjat kantoivat herkkuja... orjattaret viininvahtoa... toiset orjattaret jakoivat suudelmia viinin mauksi... kolmannet tanssivat viinin kunniaksi... suudelmien suloksi... juojan itsensä iloksi...

Päivä solui. Orjattaret vilvottelivat kullan herraa viuhkoillansa... Kaunis Arabian tyttö istui hänen edesssä, soitellen harppua... itse soiden harpun mukana... He viihdyttivät kullan orjaa kullan orjan orjattarina...

Kulta hohti. Päivä solui. Tytöt tanssivat, toiset lauloivat, kolmannet tuoksuivat tyttöinä... kullan orjan huumeena... sen viettien viihdykkeenä...

Kaunis Egyptin tytär saatettiin sisälle... Saattajat polvistuivat Kroisoksen eteen... Egyptin kaunis tytär istutettiin orjattarena kullan orjan polvelle... Tytön silmissä oli hehkua... etelämaan tulta... poltetta... povessa oli Egyptin polttavaa himoa... Hän kietaisi käsivartensa kullan-orjan kaulaan... Kroisos värisi... Hän oli orjattarensa orja... Hän karkeloi sen sanelun mukaan... Toiset orjattaret soittivat tanssin tahtia...

Ilta joutui. Kymmenet Mesopotamian tytöt riisuiivat herraansa, kullan orjaa... He pesivät hänet vilpoisella vedellä... Vettä kantoivat sadat orjat, jotka nääntyivät janoonsa... Jo oli kullan orja vedellä valettu... hän oli jo suudelmilla saippuoitu... kuivattu hiuksilla... Hänet saatettiin kauniiseen kultavuoteeseen... Siellä odotti häntä rikkaan Indian mustasilmäinen tytär, silmät himontulina... paljas povi hekkumana... Sata siroa orjatarta soitti harpulla kullan orjan yön uniin...

Piru puhui enkeleille:

— "Niin ihanana omenana riippuu kiiltävä kulta Jehovan kielletyn puun oksalla... Siksi on ahneus ja kullanhimo herramme terävin miekka Jehovan väärää valtaa vastaan..."

Enkelit riemuitsivat tuntien herransa voiman. Pirun vihjauksesta avautui uusi näky:

"Rikas mies" istui asunnossansa Jerusalemissa... Hän oli puettu purppurapukuun... Herkut tuoksuivat pöydällä... viini vaahotosi maljassa... Israelin tyttäret palvelivat häntä orjattarina... toiset hienoissa hameissa... toiset vielä hienommissa... pukuna miltei aivan paljas hieno hipiä... Heillä oli käsissä kultakäädty... otsakoristeina helminauhat... Silmissä hehkui outo tuli... povesta nousi lämmin tuoksu...

Kaikki he katsoivat herraansa "rikkaaseen mieheen", kuin Jehovaan, odottaen häneltä kieriviä kultamuruja...

Piru puhui enkeleille:

— "Jehovan valitut, Israelin tyttäret, eivät uhraa Jehovalle... Heidän silmissänsä palaa uhritulo 'Rikkaalle miehelle', herramme kultan orjalle... Hänelle nousee niiden hipiästä uhrituoksu... Rikas mies itse ei vaihtaisi kultaa Jehovan kapeaan polkuun... Niin terävä miekka on kulta meidän herramme kädessä. Niin voimallinen on ahneus hänen aseensa..."

Kulta välkkyi, enkelit iloitsivat... Ahneus-alttarilla heloitti punasinervä tuli entistänsä kauniimpana. Piru osotti uutta näkyä:

Jerusalemmin temppelin esihuoneessa istuivat ylimäiset papit. Pöydällä oli kasa hopearahoja. Papit katselivat niitä, kuin ihaninta taivaan iloa, joka on pois käsistä kierimässä... He punnitsivat sadasti joka kolikon... He pyörittivät niitä hyppysissään... He venyttelivät niitä, silmissä ahneuden tuli... kullanhimo... hopean halu... sielussa rikkaudennälkä ja -jano...

— "He eivät tutki Jehovan tahtoa vaan punnitsevat *hopeaa*", — huomautti Piru. Näky jatkui:

Temppelin esikartanolla paloi uhritulo alttarilla... Vaimot uhrasivat kyhkyisiä ja mettiäisen poikia... Israelin tyttäret rukoilivat polvillansa... Judas Iskariot astui ylimäisten pappien temppelin esihuoneeseen... Alkoi tinkiminen... Papit punnitsivat hopeaa... He pitelivät jokaista hopeamurua, kuin oman elämänsä osaa... Sormet vapisivat... Silmät paloivat... Judas Iskariot tahtoi enemmän... Papit lisäsivät tarjouksiansa muru murulta... Kuultu huokauksia...

— "He tinkivät Jehovan hinnasta", — huomautti Piru.

Kaupat oli jo tehty, hinnasta sovittu... Judas Iskariot poistui synkkänä... Ylimäiset papit katselivat hopean jäännöksiä, mieli murheellisena... Päät painuivat alas... Huokaus nousi rinnoista... Silmissä hehkui punasinervä ahneudentuli...

— "Niin ostaa meidän herramme Jehovan pään, Sen Itsensä luomalla kullalla... Hän on antanut Jehovan kirkastaa hänelle miekan..."

Kullanvälke värähti. Harhama oli juuri lähtenyt kirkon sakaristosta ja Perkele ilmutui Kultaluolaan kullankälkeä värähdyksenä. Hän seiso i korottimella, hartioilla hopeanhoiteinen vaippa ja puhui korskeana, suurena, voimallisena:

— "Jehova kutsui Harhamaa, mutta Harhama ei ryömi viikunalehtien alle... Jehovan kutsu oli hänelle, kuin ärsyttävä keihäänpisto karhun pesään. Hän ei lähde edes Kainin tavoin pois Jehovan edestä. *Hän nousee Sitä vastaan*... Hän on suurempi, kuin Kain."

— "Hän on sitä sinun armostasi", — tarttui Piru.

Perkele teki ylpeän liikkeen ja jatkoi:

— "Sen rihman kuituna, joka vetää Harhamaa teostansa kirjoittamaan, on jo *viha*... Ja se on luja kuitu minun rihmoissani... Hän vihaa Jehovan *pappejakin*..."

— "Sinusta hohtaa häneen voima ja viisaus, kuin hohde tahotusta hopeasta", — todistivat enkelit. Perkele käveli ylpeänä, hopeanhoiteisen vaipan hartioilla hulmahdellessa ja jatkoi:

— "Yksi kuitu puuttuu vielä Harhaman paularihmasta: Kullanhimo ja ahneus. Hän ei ymmärrä vielä, että hänen teoksensa tuottaa kultaa..."

— "Mutta se ymmärtäminen on tarttuva häneen kullankälkeestä... Kernaammin voi ihminen ruton kiertää, kuin säästyä kullanhimon tarttumasta, sillä se on sinun henkeäsi: Se on *oikeaa*", — vakuutti Piru.

Eeremen puoleen kääntyen, jatkoi Perkele:

— "Eereme! Sinun tehtäväsi on punoa Harhaman paularihman vahvikkeeksi ahneus ja kullanhimo... Hänen täytyy ryhtyä valmistamaan teostansa avaimeksi, jolla hän toivoo aukaisevansa kulta-aarteiden ovet. Silloin on se rihma miltei riittävän luja..."

Eereme-enkeli vastasi nöyränä:

— "Sinun tahtosi täyttäminen on minun ainoa nautintoni... Jos et sallisi minun sitä täyttää,

pakahtuisivat rintani niihin kokoutuvasta kullanhimosta."

Perkele kohosi suuruutensa ja ylpeytensä huipulle ja jatkoi:

— "Jehova myös yrittelee käyttää kultaa aseensa, mutta Hän on häpeään joutuva. Hän myö siitä taivaansa iloja. Minä annan sillä ostetun tavarän *heti...*"

— "Ja sinä annat kullasta parempaa, kuin Jehova. Sinä annat kaikkea, Tuulan aistipunakukkaan asti. Siksi ostaa maailma sinulta", — todistivat enkelit. Perkele nautti voimastansa, avasi kullantemppelin näyksi ja osotti sitä enkeleillensä lausuen:

— "Katsokaa!"

Kullantemppelissä pyydystivät keinottelijat kierivää kultamuraa, kuin nälkäinen kissa hiirtä. He juoksivat maljat kädessä, kooten niihin kullänvälkettä. Silmät kiiluivat hiilinä, sormet olivat tulikuumat. Koko ihminen paloi tulena, suitsusi savuna. Perkele puhui palvelijoillensa:

— "He kokoavat maljoihinsa kullänvälkettä, kuin päivänpaistetta. He saavat sen päiväksi, ja yöllä kaatavat sen siitä pois minun myllytyttöni Hiiden myllyssä. Tai sieppaavat sen siitä toiset ahnurit..."

— "Siksi ei sinun aarteesi koskaan ehdy. Sinun kultasi on ijäti kierivä omena. Se *ei voikaan* jäädä ihmisten käsiin, sillä silloin olisivat he saaneet *sinun* miekkasi käteensä", — järkeili Piru. Perkele lopetti ylpeänä, itsetietoisena:

— "Minun kultamiekkani on jo kerran pahasti leikannut Jehovan kantapäätä, eikä siihen tarvittu kuin kaksikymmentäviisi penninkiä. Hän yrittelee sitä haavaansa parantaa, mutta Hän onkin astuva koko kantapäänsä mäsäksi. Enkelini Irvetti on joka päivä vievä ihmiset Korkealle vuorelle ja näyttävä sieltä minun miekkani kirkkauden ja ihmiset ovat siihen tarttuvat, kuin janoinen juomaan..."

Enkelit veisasivat herransa ylistystä laulaen:

"Aseinasi kirkas kulta välkky, hohtaa, salamo, niinä nousta hiekka, multa, sekä kivi, vesi voi. Missä sinusta on henki, sitä kukin janoaa, hän on silloin sulle renki, helyjäsi tavottaa."

Laulu karkeloi kauniin kaiun keralla ja Perkele hävisi hopean helahduksena.

Vipusen valkealla kurjuutta kumartamassa.

Elämä on kovaa kivimäkeä...

Ylpeänä viskoi Pohjanmaa virtojensa vesiä mereen. Jäät lähtivät rytisten ja niiden jälistä syöksyivät koskien vihaisten pyörteiden viskelemät tukki- ja purilaruhkat. Voimaa uhkui virta ja tarmoa sen varrella asuva kansa.

Pohjola on voiman ja miesten maa.

Kevät syöksyi talven päälle, kuin nälkäinen peto saaliinsa niskaan. Se puhalsi elämän jäiseen maankamaraan. Jäätynyt siemen virkosi, iti ja alkoi yöt päivät ponnistella keritöksensä kukaksi, todistamaan nurmen eläjien lemмен voittoa. Kaikki luonnon siittimet raatoivat tarmonsä takaa. Nurmi nosti ruohoa hartiävällä, puu puhkoi puhisten lehtisilmukoitansa. Kaikki takoi uutta elämää. Kukaan ei halunnut hedelmättä kuolla. Tie siemenestä hedelmään oli pitkä ja lyhyt on luonnon sille suoma kulkuaika: kesä. Täytyy ponnistaa kaikki voimansa, jos mieli ehtiä perille.

Voimakas on työ Pohjolan luonnon pajoissa. Kaikki rynnistää siellä hedelmäänsä kohti täyttä voimaa. Lapsi on sen rinnalla etelä, missä luonnon kuhnurit elävät velttoa elämäänsä liian pitkän, tai ainaisen kesän veltostuttavassa lämpimässä. Äärimäinen voimien ponnistus karkaisee Pohjolassa puunlustot lujiksi, mielet rohkeiksi ja lihakset voimakkaiksi. Kaikkiialla uhkuvat voiman ja tarmon lähteet ja tämä voimakas elämä, yhdessä suurten erämaiden mahtavien, synkkien metsien kanssa virtasi Harhaman sieluun, kuin vihainen virta mereen. Hän itse tunsu monesti sen vaikutuksen, tunsu itsessänsä olevan voimaa, joka riittää puhkaisemaan kohtalon jäisen kamaran. Innostunein mielin puhui hän siitä joskus rouva Esempiolle ja lausui kerran innostuneena:

— "Odota aikasi! Harhamalassa kohoaa kerran vielä linna, ja korpi muuttuu paratiisiksi... Ja kun tulee aika, niin minä soudan sinut lapsuutesi onnenrantaan, Riuttalan rantaan, missä odottaa entinen onnenkukka-ulappasi."

— "En minä mitään kaipaa... Täällä on niin tyyntä ja onnellista sinun luonasi", — vastasi rouva

Esempio.

Toinenkin voimakas vaikute herätti näinä aikoina Harhamassa hänen sieluunsa kätkeytyä työn ja elämän voimia.

* * * * *

Niinä aikoina kulkivat Suomen miehet menneisyyden raossa hakemassa uuden Suomen syntysanoja, kuolleen Vipusen vatsasta. He kantoivat ilmoille hänen henkensä aarteita ja laittoivat niistä rovioita. Juhlapäivänä oli määrä sytyttää roviot Vipusen valkeiksi ja kutsua kansa niiden ympärille kuulemaan maatuneen tietäjän neuvoja. Halki Suomen korpien, Suomenlahdesta Pohjan perille asti, laitettiin näitä rovioita kaikille kansan juhlamaille ja rannoille. Se oli uuden Suomen ensimmäinen suuri nousu, sen ensimmäinen oman itsensä ja juuri päättyneen menneisyytensä tutkiskelu.

Mutta jos Suomensuvun menneisyys oli ollut repaleinen, kansa heimoriitojen rikkirepimä, niin vielä repaleisempänä valmisti se Vipusen valkeita. Kirot kolisivat mielenkamaroissa, joista vuoti katkeruuden jäytävä, kylmä visma, ja sumuinen oli tie tietäjän vatsaan.

Mutta rohkeina laskivat miehet maanrakohon noutamaan neuvoja riitoja vastaan. Ja he löysivät sieltä vanhan viisaan lausumat syntysanat. Ne olivat lyhyet ja selvät... Ne kuuluivat: *"Suomalainen kansallishenki peruskiveksi! Kansa eheäksi!"*

Harhama oli aina ollut Vipusen ihailija, siinä määrässä, kuin hän ketään ihaili, ja tämä tunkeutuminen maatuneen viisaan vatsaan, kalman hämäriin asuntoihin, oli uusi kipinä hänen mielikuvituksensa tappuroihin. Niissä leimahti ilmiliekki, joka loi tapahtumista taas vallattoman kuvan, mikä sitten vuorostaan tempasi hänet mukaansa.

Vipusen valkeiden edellä kuului yleinen huutavanääni suomensuvun korvissa. Se kuului:

— "Uusi aika on tulossa. Suomensuvun tulevaisuus nousee kansan omasta keskuudesta. Suomalaisuuden henki lyö ilmoille kukkansa siitä nupusta, jonka puhkeamista olemme niin kauvan odottaneet. Suomalaisuuden hengen aarteet pulppuavat kerran esille korven salaisista lähteistä. Valmistukaa sitä aikaa vastaanottamaan! Kokoutukoon suomensuku sen asuma-alojen ääriviivoja myöten yhtenä, eheänä kansana luomaan suomalaisen hengen luomuksia!"

Se huuto kuului kauvas, halki Suomensuvun asuma-alojen. Karjalan kansan liepeet heräsivät. Uninen Vienan ja Aunuksen mies hieroi silmiänsä, kuin kansallisen ylösnousemuksen aamuruskossa. Suomensuvun uusi päivä nousi Vipusen valkeiden päivänä.

Tämä miehekäs huuto tempasi taas Harhamaa mukaansa. Häntä viehätti tämä rohkea ajatus suomensuvun yhtenäisyydestä. Hän kuvaili mielessään sitä päivää, jolloin se yhteys olisi jo toteutettu. Maailman suurimman järvisuudun erämaissa raataisi silloin voimakas, itsetietoinen kansa, nostaisi soista aarteita ja loihtisi povestansa ihmishengen ihanimpia luomuksia. Koko sen laaja asuma-alue muodostuisi silloin tuhansine järvinensä, salaperäisine korpineensa, koskinensa ja vaaroinensa uuden ajan tarujen kotiperäksi, jonka järvien rannoilta leimahtelevat suomensuvun henkiset revontulet koko maailman ihastukseksi. Sen metsät hohtaisivat runohelmissä, kuin talvinen metsä kuurassa. Vanhat kertoisivat taas voimakkaita, salaperäisiä taruja, tanssittelisivat pahojahenkiä ja jumaloita, ja nuoret antaisivat mielikuvituksiensa kilpailu Pohjolan suuren valoleikin kanssa. Ja kaikki tuntisivat itsensä yhdeksi kokonaisuudeksi, kuten Väinämöisen aikoina, ennen heimoriitojen alkua.

Oudot, hurjat mielikuvat alkoivat silloin roiskahdella Harhaman sielussa: Kun hän oli kuullut kansan yleisen huutavan äänen ja näki Vienan ja Aunuksen ja koko suomensuvun nousevan, välähti hänessä punakirkkaana hohtena ajatus, eikö hänen loistava teoksensa voisi olla se "tuleva", jota vastaan ottamaan kansa nousee... Kunnianhimo roiskui hänestä ryöppynä. Kunniankuplat lentelivät kirkkaina ja seppeleet häilähtelivät työntuoksuna. Kaikki punoutui jo siksi rihmaksi, joka häntä veti työhön.

Huutavan ääneen soi myös perus-säveleenä Vipusen huuto: "Kansa eheäksi!" Siitä sai hän siivet allensa. Näytti valkenevan se päivä, jona hän näkisi maailmankurjuuden nousevan jumaluutensa tietoisuutena: pyrkivän rikkaiden tasalle, hävittäen siten juovan, joka teki, että kansa ei ollut eheä. Hän valmisti korpelaisten kanssa Vipusen juhlaa, kuin maailmankurjuudelle järjestettyä jumalanpalvelusta.

* * * * *

Pohjanmaa kiehui ja ryöppysi elämänsä. Sen joet soivat viulunkielinä ja kesän suuri valo nosteli siipiänsä, hulmuten ja tulvaillen taivaalla jo yöt läpeensä.

Eräässä Korpelan pirtissä istui Vipusen juhlien aattona joukko Korpelan väkeä, Harhama niiden joukossa. Puhuttiin Suomen kansan muinaisuudesta, joka tuoksahti Vipusen juhlista. Harhama oli

Routalan Timon kanssa juuri lopettanut lannan-ajon, ja se muisto sekaantui puheluun. Routalan Timo puhui työtänsä muistellen:

— "Tämä elämä se syntyy oikeastaan omista lannoistansa... Entinen jää aina tulevalle pellonhöysteeksi... Siksi se kasvaakin aina uutta, eikä koskaan lopu..."

Harhama kuunteli Timoa, kuin suurta filosofia, ja ajatteli elämän kysymystä. Peltovaaran harmaapää isäntä jatkoi:

— "Niinpä se on... Suomenkin nykyinen elämä imee voimaansa vanhoista homeista... Nytkin etsitään voimaa ja viisautta kuolleen miehen haudasta... Sillä tavalla mies oikeastaan elää ijankaikkisesti... Ei pääse milloinkaan elämästä pois..."

Harhaman ajatukset karkeloivat jo täyttä vauhtia elämäkysymyksen kanssa. Timon ja Peltovaaran ajatuksissa oli jotain samaa, kuin hänen omissansa, joilla hän värjäili teoksensa sivuja. Timo jatkoi harvasanaisena:

— "Sillä lailla sitä mekin sitten kerran tulemme elämän pellonhöysteeksi..."

Siinä oli taas Harhamalle toivottomuus. Ylösousemisen kysymys ja ijankaikkinen elämä tuntuivat niin äärettömän sotkuisilta. Yhdestä pohjukasta selviäminen johti uuteen sotkeutumaan. "Elämän pellonhöystettävä on siis koko elämä?" — ajatteli hän.

Elämän filosofia jatkui. Timo selitteli piippuansa puhdistellen:

— "Toisista tulee kuuluisaa pellonhöystettä... Niille laitetaan juhlia ja niitä muistellaan... Mutta hyvä se onkin, että ainoastaan muutamat tulevat kuuluisiksi. Silloin ihmiset erottavat ne muista ja näkevät, että tuota kohti sitä pitää purjehtia..."

Ja piippuansa sytyttäessään jatkoi hän:

— "Ja jos kaikki olisivat kuuluisia, niin eivät ihmiset ennättäisi niille juhliakaan..."

— "Niin... Eihän sitä kunniaa kaikille riitä... Se on kallista, kuin kulta", — tarttui Laurilan Aapo, ja harmaapää Peltovaara lisäsi:

— "Mutta jos kuka kunnian kerran saa, niin sillä ei ole enää pelkoa, että kuolee unohduksiin..."

Tuhat kirkasta salamaa välähti niistä sanoista Harhaman silmiin. Kunnia ja siitä johtuva kuolemattomuus heilauttelivat hänelle kauneimpia helmojansa. Hän muisti teoksensa ihanuuden. Hän tiesi että ihmiskielellä ei ollut kauniimpaa kirjoitettu, ja siitä näytti kohoavan kuolemattomuudeksi kunnia, kuten aamuruskon punainen reuna nousee taivaanrannan alta ja punaa koko taivaan. Sillä hetkellä hän ei enää kyselyt, mikä on oikeaa, mikä väärää. Hän hapuili kunnian aamuriskoista lievetä. Hän ei olisi tahtonut sitä mistään hinnasta käsistänsä päästää, ei mädätä elämän *tuntemattomana* pellonhöyteenä.

Keskustelu kääntyi isänmaahan, Timo lausui:

— "Kyllä se on juhlallista, kun koko kansa kunnioittaa miestä... Se on toista, kuin itsensä kehuminen..."

— "Kyllähän ne isänmaan juhlimat juhlat ovat miehelle oikeita joulujuhlia", — lisäsi Laurilan Aapo.

Ja silloin alkoi isänmaa kirkastua Harhamalle siksi kuusenlatvaksi, jossa hohtaa ihanin seppele. Hän katseli sitä sepelettä, kuin Ilmarinen valekuuta ja -aurinkoa, kun ne paistoivat kuusenlatvassa. Hän olisi ollut valmis polvistumaan isänmaan eteen, saadaksensa sen sepeleen ja siihen kätketyn kuolemattomuuden. Peltovaaran isäntä jatkoi puhetta:

— "Hyvä olisi, kun olisi vaan semmoisia juhlittavia. Mutta ei tahdo näinä aikoina enää suuria miehiä ilmestyä... Kun sattuisi syntymään uusi Väinämöinen, joka laulaisi kansan taas yksimieliseksi!... Onkin näin kovin repaleina ja eripurainen..."

— "No eihän sitä tiedä vaikka tästä joukosta vielä nousisi semmoinen Väinämöinen... Tässä on tätä nuorta kasvavaa väkeä ja nuoria miehiä, kuka sen tietää kenelle niistä muistopatsas pystytetään", — tarttui Laurilan Aapo.

Harhamasta se oli kuin ennustus. Hän sovitti sen itseensä. Pohjalaisnoidan vanha ennustus, Siperialainen noita ja kaikki salaperäinen nostelivat hänen edessänsä päätänsä. Hän tuskitteli, ettei ollut jo *ennen* ottanut sepelettä, joka näytti häntä odottavan. Hän katui, että oli turhien epäilyjen

antanut estää itseään päästämästä teoksensa valmista runovirtaa tokeistansa irti. Timo kopisteli poroja piipustansa ja puhui verkalleen:

— "Eivät ne suuret laulajat synny, ennen kun sattuu suuria suruja... Mutta jos Jumala lähettäisi jollekin sitä varten oikein suuren surun, niin kyllä laulaisi kuin mato pihdissä... Se on laulamisen, niinkuin muunkin työnteon kanssa: ei ihminen rupea työhön ennen kun tulee nälkä... ihan viimeinen tiukka..."

— "Niinhän sitä sanotaan, että soitto on suruista tehty... Kun sattuisi jollekin semmoisia suruja, että saataisiin uusi Väinämöinen", — lisäsi siihen Peltovaara.

Timo nousi ja lopetti:

— "Kyllä se elämä aikansa lähettää sitäkin herkkua... Se on niin viisas ja armollinen herra, että ei jätä miestä nälkäänkään kuolemaan... Se opettaa ihmisen nälällä aikanaan työtä tekemään..."

Timo näytti taas Harhamasta suurelta. Kunnia näytti hänestä kirkkaalta, kuolemattomuuden kruunulta. Hän olisi ollut valmis astumaan vaikka tulisiin madonpihteihin, saadaksensa sen kruunun. Isänmaa näytti sitä hänelle aivan tarjoavan. Maailmankurjuus, joksi hän kuvitteli Korpelan väkeä, tuntui aivan katsovan häneen, ja odottavan, koska hän polvistuisi ottamaan seppeleen hänen kädestänsä.

Hän valmistui teostansa alkamaan nyt entistä nopeammin. Hän oli kuin äidinkohtu, joka viime viikkoina kehittyi voimallisemmin ja kehittää sikiötä nopeammin. Hän oli valmistamansa jumaluuden kohtu, joka kiihtyi ja voimistui synnytyshetkeä varten.

* * * * *

Kaikki luonnonvoimat raatoivat Pohjolassa. Kaikki palkeet puhalsivat Harhamaan sitä voimaa, jolla hän oli julkisesti astuva Jumalaa vastaan, neronsa kaikki jänteet täyteen vireeseen vedettynä. Hän loi mielikuvituksensa kuvia Suomen muinaisuudesta, etsi siitäkin aatteellensa pellon höystettä, voimaa, sysäystä. Hän huusi avuksensa Suomen vanhat jumalatkin ja kuvitteli niiden avun äskeisen keskustelun valossa.

Tapaukset tarttuivat häneen kuin tuuli. Hän kohosi niiden mukana, tanssi aikansa täysin voimin, väsyi ja herposi lopulta.

Vipusen päivän aamuna kuvitteli hän Suomen vanhain jumalain nousevan ylös ja antoi niiden puhua puolestansa ajatuksiansa, katsellen sitä päivää, jolloin alkaa suomensuvun yhtenäisen heimon aika. Metsät vilisivät täynnä muinaisia haltioita. Ken niistä nousi maanraosta, ken kiven kolosta, kuka aallosta kohosi. Henkinä hiipivät ne yksinäisissä metsissä, ettei näkisi ihmissilmä. Kun päivä nousi yön povelta askareillensa, kohoutuivat ne Korpikosken kuohun alla, lempeässä lehdossa korkealla kannaksella, joka pistää rannasta korvalehtenä vedenpoukamaan. Vellamo istui vesikivellä, Ahto koskenkorvalla, vedenneidot lepäsivät laineilla ja Tapio istui niemennenällä, Mielikki sammalmättähällä. Muut jumalat seisoivat surullisina uuden päivän paisteessa. Okko istui ylhäällä pienellä pilvenhattaralla. Koppelot istuivat koivujen latvoissa, metsot havupuissa, pyy pajussa, pikkulinnut varvuilla, karhu kömpi kuusen alle ja kettu katseli luolansa suulta outoa väkeä. Suru laski sumuna maahan ja painoi mielet alas mättääseen. Ukko puhui jumalille:

— "Paljon on kansa-poloinen kärsinyt, paljon kestänyt uuden Jumalan johtamana... Jäi ehoksi, kun lähimme... Nyt on rikki revittynä... Lieve on vieraalla väellä, toinen lieve vieraammalla, eikä ole itsekään omansa... Heitimme sen vapaana uuden Jumalan käsihin... Hän on oitis heittänyt sen orjaksi vihaiselle väelle... Siitä päivin kansa-poloinen on kantanut kahleitansa... Kovin on heikko kansa-parka, heimoriitojen repimä..."

Mielikki puhui surullisena:

— "Jäi metsä eloa täynnä... Joka kuuseen jäi orava, metso joka mättähälle, koppelo joka koivuun... Aho jäi ruskeaksi revoista, korpi mustaksi kontioista... Nyt on metsä tyhjä... Eivät kävele karhukarjat kankailla, susilaumat eivät ulvo soilla, eivät ilvekset saloilla... Minne lie kadonnut kaunis metsän karja?... Liekö mennyt vieraalle väelle heimoriitoja pakohon, pois orjien asumamailta..."

Vellamo nousi vesikiveltä pyöreälle Vellamon saarelle, keskelle joen poukamaa, ja lausui surullisena:

— "Kadonnut on kala vedestä, veden vilja lainehesta. Köyhä on kaloista joki... Rikkaasta kalajoesta on suennut köyhäjoki..."

Akka istui Ukon vierellä, poski käden nojassa ja puheli apeana:

— "Ei ole koti niin kuin ennen, liesi puhdas, vaimo talon sydännä... Suomen tyttären povella nukkuu nyt jo ventovieras... Ei ole enää heimo puhdas... Syntyy jo sekasukua..."

Ukko lausui lopuksi surullisena:

— "Poissa on sopu sydämistä. Kansa kulkevi kiroissa... Pelastus ei ole miekan terässä. Se on sanan väessä... Nyt tarvitaan Väinämöistä... Valitkoon sen uus' Jumala oman kansan kankahilta, joukosta Kalevan kansan!..."

"Suokoon hänelle uusi Luoja, suokoon suuria suruja, pettymyksiä pahoja, tuskia kivikovia, joiden kourissa kovissa mies ryhtyisi laulamahan, kuin kannel soittajan käsissä; huutaisi hirveän hätänsä lauluksi, niin tuskanhuuto saisi mielet järkkymähän, särkisi sydämet tuhaksi kautta Väinölän ahojen. Lisätköön tuskia Jumala, lähettäköön laulajalle kärsimyksiä, kipuja, kunnes huutaa niiden kädessä, huutaa kuin mato pihissä, laulaa, raukka, suuren laulun, joka kuun kumottaisi, revontulen loimuttaisi kautta maailman avaran, kutsuisi Kalevan kansan uuden laulun ympärille, eheäksi ja yheksi, jota eivät rajat ratko, eivät revi heimoriidat vieraan väen iloksi..."

Kaikki jumalat yhtyivät silloin Ukon rukoukseen ja lauloivat:

"Valitkoon uus' Jumala uuden suuren lauluniekkan! Pidelköön häntä kivuissa, kärsimyksissä kovissa niin kuin matoa tulella, kunnes laulaa suuren laulun, hätähuudon hirvittävän, särkemähän tomuksi mielet, että kirot kirpoavat pois mielen jäätymistä."

Harhama olisi ollut valmis astumaan mielikuvituksensa matopihtiin, kunhan vaan seppeleet olisivat siellä odottamassa ja kaikki muu saisi tyydytyksensä.

Koski kuohahti, vesi pulahti, metsä hymähti ja jumalat katosivat koloihinsa. Mielikuva haihtui, mutta sekin oli lyönyt oman vasaransa arven Harhamaan. Entistä enemmän ponnisteli hän sielunsa voimia kutoessaan teoksensa juonta. Hän korottaui rohkeasti siksi Väinämöiseksi, joka on laulava taivaalle Suomen suvun loistavat henkiset revontulet.

Ja vanha ennustus kirjanlehdistä, jotka muuttuvat linnuksi, lentävät ympäri maailman ja palaavat seppeleet nokassa, vilkutti silloin taas taika-uskon pimeistä saunankarsinoista ja kutsui työhön. *Kunnianhimo* alkoi hänessä kiemurrella käärmeenä. Se kiehtoi häntä ja piti hampaissansa seppelettä ja kuiskaili yöt päivät: "Tämän saat jos vaan *otat*..." Ja se kysyi: "Onko totta että sinua kehottaa joku arkailemaan?" Ja taas se lisäsi: "Älä usko sitä! Sinussa on *neroa*... Ole vaan rohkea!... Ole rohkea!... Ota ja syö!"

Joka-ikisestä elämän rauhasesta valui häneen halu toteuttaa lopultakin elämänsä suuri unelma, päästä valloillensa sieluunsa puristettu salainen, polttava aate. Viha ja kunnianhimo ja kaikki purskuttelivat sitä ainoata halua. Kaikki epäilyt haihtuivat niiden voimien edestä pölynä.

* * * * *

Jo leimusivat Vipusen henkisten aarteiden roviot. Suomensuku lämmitteli niiden ympärillä, sulatti mielen rautaista kamaraa. Tuhannet puhujat loihtivat maatuneen tietäjän hengen kalman kolosta, kertomaan hänen lausumiansa syntysanoja.

Korpelan Kisakankaalla, järven rannalla, pimeässä petäjikössä juhli Korpelan väki. Koko petäjikkö kömpi täynnä kivikkomäkien känsäkouraisia karhuja. Puheita pidettiin, nuoret, reippaat tytöt ja pojat lauloivat jäisen maansa ylistystä. Kaikki tunsivat olevansa isänmaansa jäisessä kamarassa kiini, kuin tervaskannot. Tyyninä ja jöröinä katselivat he suomensuvun tulevaisuuteen. Se väki oli Suomen kansan "pohjaa". Se oli lujaa, kuin harmaa vuori. Hallayöt olivat tuhansia kertoja kulkeneet sen yli, tekemättä naarmua sen tarmoon. Tämän joukon seassa seisoo Harhama taas, kuin kalliolla. Hän oli tämän kansan korottanut sielussaan miehuuden esikuvaksi, kansan aateliksi.

Juhla oli jo loppupuolella, kun Harhama puhui. Myrsky suhisi petäjissä, ulvahti joskus ja ikäänkuin kiskoi puhujaa mukaansa. Kuulijoiden jäykkä miehuus lämmitti häntä ja hän itse tunsu tarvitsevansa hillitä innostustansa, ettei se puhkeaisi kilpailemaan jäisen tuulen voiman kanssa. Hän näki nyt edessään sankan joukon niitä, joita hän piti sorrettuina, apua tarvitsevina, maailmankurjuuden vertauskuvina. Hän ei kysynyt *tarvitsivatko* ne hänen apuansa, tai huolivatko ne siitä. Hän oli siitä varma, hän näki heidät, kuvitteli köyhiksi, uskotteli seisovansa maailmankurjuuden edessä ja... Hän astui sen luulottelemansa maailmanköyhyyden eteen korskeana ja...

Niin: Hän kumarsi sitä jumaloimaansa, nöyränä, polvistui sen edessä. Hän *ylisti* sitä... Hän puhui:

— "Kansalaiset!

"Vipusen valkeiden ympärillä on lupa puhua ainoastaan sitä, mikä koskee kansan elämän ydinkysymystä. 'Eheä, yhtenäinen kansa!' se oli Vipusen huuto suomensuvulle. Mutta kansamme ei tule eheäksi ainoastaan sillä, että kukistamme vierasrotuisen ja vieraskielisen virkamiesluokkamme vallan ja panemme omat poikamme sijalle. Sitä eheyttä ei myös saavuteta sillä, että kokoamme rajojen takaiset kansanliepeet itseemme. Kansassamme on vielä yksi juopa ja se on pahimpia:

"Kansamme on jakautunut rikkaisiin ja köyhiin. Edellisten pöydät notkuvat herkkujen painosta ja niiden kodeissa helskyy soitto ja laulu. Jälkimäiset ovat sysätyt Hornan luoliin. Heidän kodeissansa vallitsee puutos ja kuuluu valitus. Tämä juopa on poistettava."

Tuuli ulisi petäjien latvoissa. Väki, joka täytti petäjikön, katsoi puhujaa ihastuneena. Harhama huomasi sen. Hän katseli kuulijoittensa ryppyisiä kasvoja ja kumaraisia hartioita ja yksinkertaisia pukuja, Maailmankurjuus näytti seisovan hänen edessään, täyttäen koko petäjikön järvenrantaa myöten. Niiden silmäykset näyttivät kiitollisuuden tulilta. Hän tunsu seisovansa jumalansa edessä ja ylisti sitä entistä hartaampana, puhui niin, kuin luuli kuulijoita miellyttävän. Hän jatkoi:

— "Maassamme on virkamiehiä, jotka yksituntisista työpäivistä saavat palkkaa jopa yli sadan markan päivässä. Mutta meillä on toisella puolella suuri kivenvääntäjien joukko, joka raataa viisitoistatuntisia työpäiviä markasta. Yksi saa toisella puolen sen mitä samassa ajassa ansaitsemaan tarvitaan tuhannen toisella puolen."

Hu-hui! — vihelsi tuuli. Petäjikkö suhisi. Kuulijat tuijottavat puhujaa yhtenä silmänä.

— "Ne ovat meidän ajatuksiamme", — voi lukea kaikkialta.

Hän innostui. Hän näki kaikkialla kiitollisuutta ja rakkautta. Se oli maailmankurjuuden kiitollisuutta. Se nosti päätänsä, kuin kiehtova punainen hämäräkäärme ja sanoi: Katso!... Katso!...

Harhama jatkoi:

— "Te olette tässä maassa ainoat, jotka kannatte kuormaa hartioillanne. Te olette ainoat oikeat *herrat*. Te kannatte painavimman kuorman ja siksi täytyy myös sen palkan kuulua teille..."

Miehekkäät kuulijat katsoivat häntä ihastuneina, kuten olivat tottuneet häntä ihailemaan. Harhama näki jo maailmankurjuuden tarjoavan hänelle seppelettä. Hän ylisti sitä yhä hartaammin. Hän nosti sen maan ensimmäiseksi... ainoaksi... kaiken luojaksi. Hän kumarsi sitä.

Tuuli ulvoi rajuna, aallot kuohuivat järvellä. Harhama puhui taas kahtiajaosta omassa hengessään ja kehotti:

— "Hävittäkää tämä juopa! Silloin vasta on kansa eheä. Jollette itse voi nousta niiden tasalle, jotka istuvat kansan raha-aitan kynnyksellä, käskekää *niiden* astua alas. Ja jos ne eivät tottele käskyä, *repikää* ne silloin alas!"

Voimmeko me sen tehdä? — näkyi kysymys lämminneiden kuulijoiden kasvoilla. Harhaman silmissä kiemaili se loistava käärme entistä sulavampana. Se kuiskasi: "Kaikki muu haihtuu, kuin tuulen ulina, köyhien rakkaus yksin pysyy." Ja hänen henkensä alkoi tavotella sitä rakkautta sormin. Hän polvistui kuulijoittensa eteen ottamaan niiden kiitollisuutta vastaan. Ihmisten halveksijana, ihmisvihaajana, ylisti hän nyt ihmisten voimaa ja miehuutta, puhuen:

— "Te, jotka uskallatte tarttua hallasoiden niskaan, uskallatte repiä alas väärintekijät. Te, joissa on tarmoa ja kuntoa pitämään niskotelevat peltonne kurissa, että ne kasvavat joka vuosi täyteläisen sadon. Te kykenette myös kerran pitämään ahneet virkamiehenne ja kauppianne kurissa."

Yhä rajummin ulvoi tuuli. Petäjikkö suhisi synkkänä, uhkaavana. Korpelan miesten jäykällä kasvoilla kuvastui jäykkä miehenmieli puhujan sanoja kuullessa. He katselivat Harhamaa soaistuina, uskoivat oikeaksi kaiken mitä hän puhui. Puhujan edessä pukeutui hämäräkäärme yhä loistavampiin väreihin. Hän jatkoi sen seppeleitä vaistomaisesti tavotellen:

— "Kun suomensuvun *pohja* nostaa itsensä pinnan tasalle, silloin vasta on kansa eheä. Silloin se on myös voimakas. Sieltä pohjalta nousee teidän joukostanne, kun köyhyys ei enää ole esteenä, karaistuneita Vipusia, jotka kerran laulavat uuden laulun ja vetävät Suomen kanteleen täyteen vireeseen."

Kylmä tuuli huuteli, kuin irti päässyt piru. Petäjikkö humisi suuttuneena. "Oikein... oikein!" — kuului ääniä ja näkyi ilme kuulijoiden kasvoilla. Se näky rohkaisi jo Harhamaa ja tempasi hänen povestansa innostuksen tulisoihdun. Hän ylisti maailmankurjuutta yhä rohkeammin, kumarsi sitä yhä hartaammin. Ihmisten sairaloisena halveksijana, hän aivan lyhyistyi ihmisten eteen. Hän tavotteli jo seppelettä. Hän vakuutti kuulijoillensa, että he, yksin *he* ovat ensimmäiset, ovat Suomen a ja o. Hän jatkoi, kilpaillen

tuulen ulinan kanssa:

— "Juuri täällä Pohjan perillä vedetään kerran se juopa umpeen, pohja nostetaan pintaan."

Aivan niin! — voi lukea vastauksen kuulijoiden kasvoista.

Aivan niin! — viuhasi kylmä ahava. Harhama oli kuin sitä näkymätöntä kiinni ottamaisillansa. Hän jatkoi:

— "Täällä vedetään täysi vire suomensuvun heimokanteleeseen, täällä, missä kivet nousevat maasta, karhut metsistä ja miehet kodeista. Pohjan jäisillä perillä loimahtavat kerran suomalaisen heimohengen revontulet, jotka ihanuudellaan hämmästyttävät maailmaa ja kertovat suomensuvun hengen karhunvoimaa ja tarmoa."

Kuulijoiden silmistä hehkuivat ihastuksen, innostuksen ja kiitollisuuden tulisoihdut. Harhamasta näytti taas, että maailmankurjuus seisoi hänen edessään sepeleitä hänelle ojentamassa.

Ja äkkiä leimahti hänessä taas hurja ajatus, johtuen sepeleestä: Hän kuvitteli teoksensa leimahtavan maailman suurimpana. Ennustukset salamoivat kirkkaina. Hänen mielessänsä iski huikea salama: Suomi Hellaana ja Korpela sen Akropoliksena, josta hänen teoksensa nousisi revontulena. Hän jatkoi, sitä tarkottaen:

— "Suomalaisuuden revontulet ne kerran vielä valaisevat Pohjolan ja lumoavat ihmishengen loistavana valo-ilmiönä halki asutun maailman, ja täältä Korpelan mailta leimahtavat kerran suomalaisen kansallishengen kirkkaimmat salamavalot."

Hän lopetti, ylpeänä kuin kuningas, ja astui alas kuin rampa kerjäläinen...

Myrsky ulvahti petäjien latvoissa, petäjät viskasivat sen vihaisina luotaan ja Korpelan karhujoukko mörähti puhujalle lyhyen voimakkaan hyvä-huudon, joka täytti koko petäjikön.

Lumihiutaleet karkeloivat kylmän viiman keralla. Kulo painautui maata vasten harmaana, elottomana kuoleman kuvana, ja kitukatajapensaat hiipivät maata pitkin pelokkaina. Eräs joukosta tuli kiittämään Harhamaa, puristi kiitollisena hänen kättänsä ja lausui:

— "Kyllä se oli oikein sanottu. Kyllä siinä on epäkohta semmoinen, että..."

— "No, hyvä toki!... Suuri epäkohta onkin. Ei tahdo jaksaa enää elää", — keskeytti toinen.

Syntyi äänettömyys. Ensimmäinen puhuja lausui lopuksi verkkaan vakavana:

— "Se on tämä ihmisen elämä kovaa koettelemusta. *Elämä on kovaa kivimäkeä*... varsinkin näin köyhälle... Ei siitä tahdo saada millään urakkaa, vaan vääntää se hartiat kumaraan."

Ja tuuli vingahti ja petäjikkö suhahti, todistaen puhujan sanat tosiksi...

Miehet vaikenivat. Voi nähdä, että he muistelivat elämän kovuutta ja masentuivat sitä muistellessaan. Ryppyisillä kasvoilla näkyivät elämän kivimäen kovien kourien jälet. Koko elämä seisoి taas heidän ja Harhaman edessä kivikovana mäkenä, täynnä tutkimattoman pimeitä, salaperäisiä koloja, joista rotat ja sisiliskot pilkistelivät, ja kylmä ja onnettomuus huokui. Harhama katseli heitä, kuin opetuslapsi ristillä kituvaa Jeesusta. Joku selittämätön tuska täytti hänet. Hän näki rottien ja sisiliskojen pilkistelevän ja ilkkuvan hänellekin elämän kivimäestä ja silloin taas ilmestyi elämän keskelle sen ainainen toveri: *kuolema*. Se seisoi kivimäen kukkulalla ilkeänä luurankona, *elämä* viikatteenä kädessä, elämä, jolla se hävitti kaikki ja polki kaikki ja rasitti kaikkea ja painoi niitä syliänsä: hautaa kohti.

Miehet seisoivat kauvan ja katselivat armotonta kuoleman viikatetta: armotonta elämää. Posken kurttu syveni, niska näytti muuttuvan lihemmaksi. Toinen miehistä lausui:

— "Noillekin papeille saa maksaa ja maksaa, eikä niiden säkki vaan täyty..."

Niistä sanoista leimahti taas Harhamaan viha Jumalaa vastaan, joka panee pappinsa elämän kovan kivimäen rotiksi, syömään ja rasittamaan ihmistä. Teoksen joka-ikinen sivu aukeni silloin taas väljänä merenselkänä, jossa on pelastus ja vapahdus. Hän iloitsi:

— "Se on kukistava papit... Se on hävittävä rotat ja sisiliskot elämän kivimäen koloista... Se on vapahtava kuolemanpelosta ja kaikesta..."

Väki lauloi Maamme-laulun sanoja:

"Ja kerran laulus, synnyinmaa,

korkeimman kaiun saa."

Ja silloin välähti Harhamalle suuri ja hullunrohkea ajatus. Hän mietti:

— "Se on minun teokseni oleva se ennustettu, jossa synnyinmaan laulu saa korkeimman kaiun."

Sitä miettiessään hän muisti, että se ajatus ei ollut hänessä uusi. Jo pikkupoikana, kun hän kotikylänsä juuri avatussa kansakoulussa kuuli ne sanat *ensi kertaa*, oli hän ajatellut, että hän kirjoittaisi sen korkeimman kaiun, ja kotiin tultuansa hän oli alkanut sommitella runoa.

Kaikki tuulet ja vihurit puhalsivat häneen nyt teoksen ajatusta. Siihen ei houkutellut enää se tulikysymys yksin, vaan myös tuliroihuinen *kunnianhimo* ... Ja se tunne sammutti jo kaikki epäilyksetkin, himmensi ne joskus, kuin metsäpalo kyteväen nuotiotulen.

Muutaman päivän kuluttua tuli kaksi naista rouva Esemption puheille ja kysyi häneltä Harhaman puheen johdosta:

— "Onko hän ja joku odotettu suurmies?"

Kun Harhama sai sen kuulla, sovitteli hän sen entisten ennustusten lisäksi ja juopui ja hulluuntui. Kun hän taas kulki Lammaskallion ohi, pysähtyi hän, mietti kauvan ja lausui sitten tietoisena kyvyistänsä:

— "Korpela on kerran ylpeilevä minusta. Sen väki on kerskuva, että minä olen *heidän* miehensä, ja häpäisijät ovat häpeävät. Korpelasta kuuluu kohta Suomen laulun korkein kaiku..."

* * * * *

Pauhu kulki avaruudessa... Äärettömyyden osa puhkui suurissa synnytyskivuissa.

Etäisimmässä äärettömyyden osassa kierivät uuden maailman syntymäsumut tulikierekkeenä, hehkuvana spiraalina... Äärettömyyden ontelo puristi siitä suurta sikiötä, uutta maailmakuntaa... Tulisumu huusi tuskissansa... Sen hirmukierintä yltyi... raivostui... kiihtyi... Sen tuliset, hohtavat höyryt huitoivat siivillänsä miljoonien peninkulmien laajuudelta, piiskaten kauhuissansa äärettömyyden jääkylmyyttä, joka sitä puristeli rautaisin kourin... Se tappeli, kuin peto... Se piiskasi tulisivillänsä puristelijaansa... Se ärjyi ja vapisi... ja huusi... ja raivosi... ja kiihdytti hirmukierintäänsä, nopeintakin ajatusta nopeammaksi... Se ikäänkuin pakeni jääkylmyyden rautaisia pedonkynsiä... Kaksi luonnon suurinta voimaa tappelivat keskenänsä, ottelivat elämän ja kuoleman suurta sylipainia.

Äärettömyyden kylmät kourat kovenivat... Tulisumut pakahtuivat tuskiinsa... Äärettömyys oli pauhuna... Tyhjiys vapisi... Uudet maailmat huusivat tuli-emättimessänsä... Emätin raivosi synnytyskivuissa...

Kuului hirveä räjähdys... Äärettömyyden osa oli tulimerenä... Kaikki pakahtui pauhuun ja huutoon ja riehuntaan... Kaikki huusi tuskasta ja ilosta ja kivusta ja voitosta... Kaikki kieri ja ärjyi tulen seassa...

Maailmoiden syntymähetki oli joutunut... Tulisumuhirviö oli halennut tuskiinsa... Maailmoiden emätin oli revennyt ja purki ulos suuria sikiöitänsä... Tuhansina tulikerinä syöksyivät niistä äärettömyyden sikiöhirviöt: tuliset tähdet ja kuut ja auringot... Hirmuhuudolla syöksyivät ne radoillensa... Tappelivat tiestä... tuhosivat toisiansa... kierivät tulikerinä... huusivat kauhuissansa ja etenivät ja alkoivat tulisina tähtinä kieriä ja kiertää äärettömyyden onkalossa...

Mutta kaiken sen pauhun... ja tulen... ja huudon... ja pauhinan... ja raivon... ja tuskan keskellä seisoi Perkele kruunu päässä ja kääremevaltikka kädessä... Hänen ympärillensä oli miljaardi enkeliä, kaikilla tulivaippa hartioilla, kääreme vyöllä ja välkkyvät aseet kädessä... Hänen joukkonsa loisti tuhat kertaa kirkkaampana, kuin tuliroihu... Hänen kruununsa hohti tuhannen kertaa kirkkaampana, kuin kaikki sekin kirkkaus... Hänen valtikkansa välkkyi kirkkaampana kaikkea kirkkautta... Enkelien miljaardiarmeija veisasi hänen ylistystänsä ja tunnusti hänen voimaansa.

Ja pauhun ja huudon ja jyrinän ja ryskeen keskeltä kuului Perkeleen ääni ylinnä kaiken muun, kun hän puhui:

— "Jehovan portto: äärettömyys on *synnyttännyt*... Se on emästänsä purkanut uusien maailmoiden tuliset sikiöt... Se synnyttää *nyt* vielä Jehovan käskystä, mutta se aika lähestyy, jolloin sen täytyy raskautua *minun* käskystäni... Sen täytyy kantaa maailmasikiöitä minulle..."

Loistava miljaardi-armeija veisasi Perkeleen ylistystä ja tunnusti sen voimaa:

"Joka emä, kohtu, kantaa kohta sulle sikiöitä. Sekin, joll' ei ole rantaa eikä päiviä, ei öitä, sulle siittää maailmoita. Sinua ei kukaan voita."

Maailmoiden syntymäpauhu ja hirmumyrsky ja huuto säestivät laulua... Etäinen jyrinä karkeloi sen kaiken keralla äärettömyyden perukoilla... Tuli ja savu ulvoivat ja ulisivat ja hohtivat... Perkele puhui kaiken sen keskellä, kauhun ja liekkiä ottelussa:

— "Pitäkää huoli, että minun henkeni hedelmöittyy nyt syntyneissä maailmoissa!... Katsokaa, että kunkin tiellä hohtaa ihanimpana se hedelmä, jonka on Jehova kieltänyt!!"

Enkelit vanhoivat häntä tottelevansa, veisaten:

"Käskysi on ruoka, juoma meille, sekä lepo myös. Oikeuden virran-uoma olet sinä. Kohta työs ovat loppuun suoritettut. Silloin ovat nuoritettut Vihollises kädet, jalat. Silloin suuruutesi salat kirkastuvat niin kuin koi. Sit' ei kukaan estää voi."

Maailmoiden synnytyspauhu raikui, ärjyi ja jyrisi laulun säestyksenä... Tulihirviöt tappelivat tiestänsä. Äärettömyys puhkui ja pauhasi... Perkele jatkoi:

— "Nyt on yksi maailman pakahtuma puhennut... Siinä itää jo minun henkeni, jota teidän on vaan vaalittava... Huomishetkenä puhkeaa maanpäällä ihmishengen pakahtumasta *minun* henkeni hedelmä... Harhaman henki on nyt *kypsä*. Huomishetkenä on siitä puhkeava isku Jehovan kasvoja vastaan... Huomishetkenä tarttuu hän kynään ja paistaa sen keihäänä Jehovan kantapäähän. Se kynä on *minun* hampaani."

Ihana enkelilaulu pauhasi... Syntyneet maailmat syöksyivät tulihirviöinä ratojansa pitkin, säestäen pauhullansa ylistyslaulua...

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HARHAMA II ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a

compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail)

within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to

reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.